

859.0.09
M30

M 30

[illegible]

A sepia-toned portrait of a man with a beard, looking down, with the signature 'B. J. 1893' in the bottom right corner.

Nicolae IORGA. Schiță de Burada

**Coperta și prezentarea grafică:
VICTOR MAȘEK**

Prezentul număr al revistei „MANUSCRIPTUM” se vede închinat relației atât de actuale în cultura noastră dintre ideea de național și aceea de universal. Nu este, însă, vorba de o discuție teoretică, ci de o demonstrație ilustrativă. Se prezintă anume câteva revelatoare traduceri inedite din patrimoniul literar universal, traduceri efectuate de mari scriitori români.

Încă de la Eminescu, marii noștri scriitori au înțeles că misiunea lor nu se poate mărgini numai la crearea lucrărilor originale, fiind singurii în măsură să păstreze caracterul de mari valori operelor geniale de dincolo de hotare, supuse interpretării lor, și înfățișate publicului nostru. Dacă s-ar alege o istorie a traducerilor românești demne să figureze într-o antologie, s-ar vedea că de aproape un secol există pe această cale o nedeazămințită înfrățire între spiritul național și cel universal. Eminescu, Caragiale, Macedonski, Coșbuc, Goga, Sadoveanu, Arghezi, Blaga, Ion Barbu, Al. Philippide, Tudor Vianu, Vladimir Streinu, apoi o întreagă suită de poeți și scriitori care s-au impus atenției noastre după 23 August, toți merită a fi menționați.

Edgar Căpuș

859.0.09

M 30

MANUSCRIPTUM

3/1976 * (24) ANUL VII

REVISTĂ TRIMESTRIALĂ EDITATĂ DE

M MUZEUL LITERATURII ROMÂNE M

DIRECTOR FONDATOR:
D. PANAITESCU-PERPESSICIUS

DIRECTOR

AL. OPREA

REDACȚIA

DIANA CRISTEV, NICOLAE FLORESCU,
RUXANDRA MIHĂILĂ, DANA POPESCU, MANUELA TĂNĂȘESCU

SECRETARIAT

EUGEN DANDESCU, EUGEN MIHAICIUC

Documentele, însoțite de fotocopii, se primesc pe adresa redacției,
str. Fundației nr. 4, sectorul I, București, telefon: 50 20 96

*

Cititorii din străinătate se pot abona prin ILEXIM—serviciul export-import
presă—Calea Griviței nr 64-66, P.O.B. 2001, telex 011226—București

All rights reserved
Toate drepturile rezervate

Tiparul — Întreprinderea Poligrafică „13 DECEMBRIE 1918”

Biblioteca Jud. Huned. Deva
SALA DE LECTURĂ

191.017

SUMAR

- 5—7 « ... o orientare clară asupra dezvoltării spirituale a poporului nostru »
(*MANUSCRIPTUM*)

Meditații pentru timpul de azi

N. IORGA și T. ARGHEZI

- 8—10 *Îndemn; Cultura* (Tablete adnotate de Ion STOICA și Mitzura ARGHEZI)

« *Ce am fost, ce sîntem, ce avem să fim ...* »

Dimitrie CANTEMIR

- 12—28 *Despre numele antice și de astăzi ale Moldovei — II* (Text stabilit și traducere de Dan SLUȘANSCHI, note istorice de Radu LĂZĂRESCU)

« *...eternii noștri păzitori ai solului veșnic...* »

Mihai EMINESCU

- 29—31 Visul — o dimensiune a prozei eminesciene (*D. VATAMANIUC*)
32—35 « *...ca și cînd ai privi printr-o prismă...* » — alte pagini de proză

Echivalențe românești

- 36—37 Ceva despre traduceri (Preambul de Al. PHILIPPIDE)

OVIDIU

- 37—42 *Medicamina faciei* — în tălmăcirea lui G. CĂLINESCU (Însemnări de Dana POPESCU)

MICHELANGELO, GOETHE, RILKE

- 43—48 Pagini traduse de Dan BOTTA (Prezentare de Nicolae FLORESCU)

CEHOV

- 49—62 *Trei surori* — în versiunea lui Liviu REBREANU (Cuvînt introductiv de Claudia DIMIU)

Romanul independenței

Vintilă C. A. ROSETTI

- 63—73 Scrisori de pe frontul războiului din '77 (II) (Comentate de N. LIU)

SUMAR

Lumea prin care au trecut

Timotei CIPARIU

74—78 Băile de la Mehadia — jurnal de călătorie (Prefață de Ioan CHINDRIȘ)

Vasile DEMETRIUS

79—87 Mărturii de la început de secol (II)

Scriitori români și străini

G. IBRĂILEANU

88—91 Ioan Creangă; Ioan Luca Caragiale; Gheorghe Coșbuc — crochiuri critice (comentate de Mihai DRĂGAN)

G. CĂLINESCU

92 Ion Creangă: «...un rîs nestîns...» (cu o notă de Stancu ILIN)

93—97 Du stoïcisme, du scepticisme et de l'épicurisme de Montaigne (Prezentare de N. SCURTU; versiune românească de Ileana VULPESCU)

Luca I. CARAGIALE

98—114 Cuvînt pentru La Rochefoucauld (Introducere de Eugenia OPRESCU)

Epistolar

Ion VOINESCU II

115—125 Scrisori către Vasile ALECSANDRI (prezentate de Valeriu STAN)

Scriitori și curente

126—129 Din corespondența poezilor de la „Viața nouă” (Preambul de G. ȘTREMPER)

129—135 «...dreptul la viață al unui curent literar...»: Al. T. Stamatiad, Emil Isac, Gala Galaction și Tudor Vianu către Ovid Densusișianu

Dosarul unei existențe

Elena VĂCĂRESCU

136—143 În jurul Societății Națiunilor; Organele de acțiune ale Societății Națiunilor — articole (Comentate de Virgil TATOMIR)

SUMAR

Document în replică

- 144—147 Epilog la o presupusă fotografie a lui Eminescu (Identificări în arhiva Muzeului literaturii române și a Bibliotecii Academiei R.S.R., cu un preambul de Șerban CIOCULESCU)
- 148—154 Amendări la biografia lui Ion Minulescu (Documentar de Constanțin POPESCU-CADEM)

Grădina lui Epicur

G. CĂLINESCU

- 155—162 « ...o istorie a culturii în țările române » (II) — raport academic adnotat de Al. PIRU (Prezentare de Stancu ILIN)

Ion VINEA

- 163—167 Maxime și aforisme (antologate de Constanțina BREZU)

File de album

Panait ISTRATI

- 168 Itinerarii de vacanță (reconstituite de Fănuș NEAGU)
- Ipoteze fotografice (comunicate de Al. TALEX și Paul TEODOR-RESCU)

Scriitori români în arhive străine

N. IORGA

- 169—171 la Budapesta și Geneva (Documente prezentate de Viorel N. FAUR și Andrei PIPPIDI)

Scriitori străini în arhive românești

Paul VAN TIEGHEM

- 172—173 în corespondență cu Mihail DRAGOMIRESCU (Notă de Nicolae LIU)

Cronica edițiilor

- 176—178 Reeditarea istoriografiei secolului al XVIII-lea (Alexandru DUȚU)

Curier

Hortensia PAPADAT-BENGESCU

- 179—182 Încă două poezii franceze (prezentate și traduse de Al. RAICU)

- 183—187 *Fișier bibliografic • Iconografie • Creșterea colecțiilor*

Edgar Papu a citit pentru dumneavoastră

- 188—191 Sumar comentat (engleză, franceză, germană, rusă)

**«...o orientare
clară
asupra
dezvoltării
spirituale
a poporului
nostru»**

MEREU PREZENTĂ ÎN VIAȚA SPIRITUALĂ A NAȚIUNII NOASTRE, MAGISTRALA Expunere a tovarășului Nicolae Ceaușescu la înalta tribună a primului Congres al educației politice și al culturii socialiste a devenit pentru fiecare cetățean al României noi un document de importanță capitală, ce deschide cele mai rodnice perspective dezvoltării culturii românești, definind rolul ei esențial în formarea conștiinței omului de tip nou.

În acest proces complex, expresie a unui profund umanism, un rol de seamă revine și istoriei literare, a cărei nobilă misiune — după cum a specificat Secretarul general al partidului — este aceea de a oferi «o orientare clară asupra dezvoltării spirituale a poporului nostru». Elaborarea vastelor sinteze asupra istoriei literaturii române reprezintă astfel un act politic de însemnătate majoră, implicând o adincă responsabilitate patriotică și civică în valorificarea științifică a patrimoniului cultural național.

Exemplarul excurs pe care tovarășul Nicolae Ceaușescu l-a întreprins, în Expunerea-Program, asupra trecutului glorios al poporului nostru constituie, pentru cei chemați

«...atrag atențiunea asupra necesității de a se acorda mai multă grijă istoriei, literaturii, limbii române, creației poporului nostru — aceasta constituind un factor important pentru educația socialistă a tineretului patriei noastre.»

Nicolae CEAUȘESCU

să realizeze amplul tablou al dezvoltării scrisului românesc, un model de inestimabilă valoare, relevind punctele trainice între trecut și prezent, cu prelungiri spre viitor.

A scrie istoria literaturii naționale presupune, așadar, evidențierea legăturilor structurale ce există între evoluția socială și politică a națiunii și concretizarea în forme artistice perene a spiritualității românești. Literatura noastră este încă de la începuturile ei o admirabilă lecție de militantism și angajare civică. Tot ce a fost mai bun, mai durabil în evoluția culturii noastre s-a situat întotdeauna pe cele mai înaintate poziții ideologice și a servit permanent cauza maselor largi populare, apărind marile idealuri ale națiunii.

Opera cronicarilor a avut o contribuție fundamentală în afirmarea ideii unității de neam a tuturor românilor. Cultivarea limbii și prelucrarea creatoare a moștenirii artistice populare, dezvoltarea profundelor lor valori estetice și umane și-au adus aportul la dezvoltarea virtuților proprii ale poporului nostru și la afirmarea conștiinței naționale.

Istoria literară propune, în același timp, o imagine elocventă a permanenței ideilor de libertate și demnitate umană, oglindite în opere reprezentative. Activitatea revoluționară a lui Bălcescu, creația eminesciană — oglindă vie a istoriei neamului —, înflăcăratele versuri ale lui Alecsandri celebrând actul Unirii sau pe cel al războiului de independență, glasul vibrant al lui Caragiale acuzând în 1907 exploatarea și inechitatea socială, epopeea sadoveniană sau slova argheziană sînt tot atâtea răspunsuri încărcate de noblețe, date peste generații înaintașilor. Trăinicia operei lor se datorează interesului primordial pe care l-au acordat omului, făuritor al istoriei și al comorilor de frumusețe de pe aceste meleaguri.

Îndemnul permanent de a îmbina activitatea teoretică și practica înseamnă totodată grija de a feri de exagerări dăunătoare munca noastră, de a ne întoarce mereu la mărturia de epocă, la document, la textul manuscris care urmează să fie interpretat în lumina filozofiei marxiste, a materialismului dialectic.

Călăuzit de concepția revoluționară despre lume și viață a partidului, istoricul literar trebuie să slujească numai adevărul etic și estetic al creației scriitoricești, trebuie să fie el însuși un model de probitate morală, demn de marea responsabilitate pe care partidul și poporul i-au încredințat-o. În vibrantul său cuvînt, Secretarul general al partidului atrăgea atenția asupra erorilor făcute în valorificarea moștenirii trecutului într-o perioadă cînd de pe pozițiile dogmatismului rigid, străin materialismului dialectic și istoric, opere remarcabile ale înaintașilor au putut fi nesocotite sau blamate, iar lucrări «conținînd idei retrograde sau avînd o calitate artistică discutabilă, nereprezentativă pentru patrimoniul nostru cultural» au fost elogiate.

«Ideile, nivelul de cunoaștere și cultură, gradul de dezvoltare a conștiinței se manifestă astfel ca o puternică forță materială în transformarea revoluționară a societății...»

(Din EXPUNEREA-PROGRAM la Congresul Educației Politice și al Culturii Socialiste)

Așadar, niciodată istoricul literar să nu uite că studiul științific, aprofundat, al patrimoniului literar este pus în slujba înaltelor țeluri militant-umaniste ale culturii noastre socialiste, fapt care situează disciplina noastră într-un context stimulator, asigurându-i o bază ideologică de nezdruccinat.

Să căutăm, deci, să merităm marea încredere pe care ne-a arătat-o tovarășul Nicolae Ceaușescu, atunci când, de la înalta tribună a Congresului educației politice și al culturii socialiste, spunea: «Trebuie să facem din critica literară o armă puternică de luptă pentru o artă revoluționară, pentru formarea omului nou, cu o concepție înaintată despre lume».

În același context se sublinia: «necesitatea îmbogățirii vieții spirituale a poporului nostru cu tot ce creează mai valoros celelalte popoare, a sporirii contribuției noastre la patrimoniul cultural științific mondial», punindu-se în evidență, printr-o strălucită sinteză, aportul pe care oamenii României l-au adus, de-a lungul istoriei, progresului gândirii europene. Din acest îndemn încercăm în numărul de față să aducem mărturiile cărturarilor noștri care au știut să preia marile idei ale timpului și să le imprime pecetea viziunii originale proprii, au știut să deschidă drumuri noi, cutezătoare, în mai toate ramurile științei și culturii, implicând consecvent naționalul în universal, așa cum sintetiza aforistic Nicolae Iorga: «Să înțelegem că precum nu e om fără poporul din care face parte, astfel nu e popor fără omenirea din care facem parte cu toții».

Generoasele idei cuprinse în Expunerea-Program privind ridicarea pe noi culmi de progres material și spiritual al țării noastre, deschid vaste perspective schimbului rodnic de valori, dialogului creator, făcând astfel cunoscute pe toate meridianele trăsăturile de înalt umanism ale literaturii românești.

MANUSCRIPTUM

MEDITAȚII PENTRU

ÎNDEMN

Ce sfat ar putea să dea cineva care și-a petrecut viața între românii din toate locurile, din toate treptele și a străbătut ani lungi asupra cărților și zapiselor veacurilor românești, un întreg trecut de aproape două mii de ani, plin de încercări grele, în care a fost multă trudă, multă suferință, nesfârșită răbdare și din când în când și un ceas de mângâiere? Să nu ne îndușmănim niciodată, nici măcar pentru credințele care ne-ar fi mai sfinte, pentru interesele pe care le-am socoti mai legitime.

*Ce sînt toate aceste deosebiri trecătoare, în largă undă curgînd neconținut, mai departe, a vieții naționale? Să considerăm despărțirile noastre numai ca drumuri spre aceeași țintă, pe care oricînd e gata să ne-o arate instinctul claselor populare. Să nu ne închipuim că vreodată un om sau o nație poate birui prin înșelăciune sau prin dibăcie. Există un singur mijloc pentru lupta adevărată și cinstită: al muncii. Dar nu a munci fără rînduială și fără îndreptare, ci a munci perfect orînduit, disciplinat și orientat, o muncă în care oricine își dă seama că tot ce face el trebuie să se îmbine cu ceea ce se lucrează de alții alături de dînsul. Să ne dăm seama oricînd că prin ceea ce se petrece în sfîntul lăcaș al sufletului omenesc... sînt... toate acele lucruri din afară așa de însemnate celor dinții priviri ale noastre. Nimic nu se află în realitate care să nu fi trăit întîi în gîndul și în simțirea noastră. Și de aceea trebuie să le ținem curate pe acestu fiindcă altfel ne vom întîlni noi și după noi alții cu greșelile venite din păcatele noastre cele dinlăuntru. Să înțelegem că precum nu e om fără poporul din care face parte, astfel nu e popor fără omnirea din care facem parte cu toții.**

M. Iorga

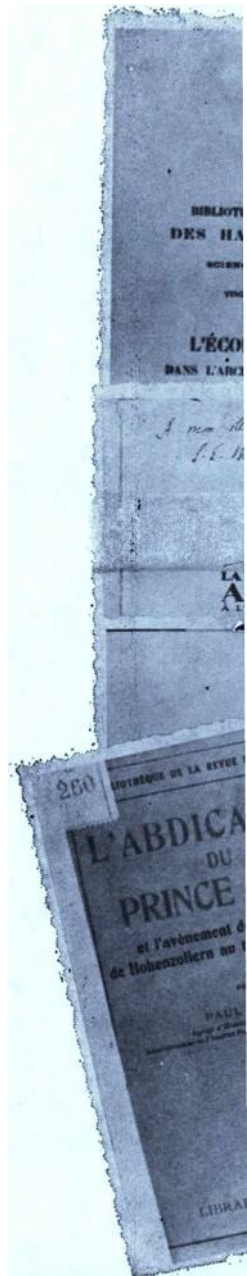
* Autor prolific, Nicolae Iorga și-a risipit ideile și ingemănările frumoase de cuvinte într-o jumătate de secol de presă românească și străină și în numeroase ediții ieșite de sub teascurile țării sau de aiurea. Reluate, îmbogățite, gîndurile s-au împlinit de la un an la altul, fraza a căpătat peceți aparte astfel încît savantul s-a exprimat pe de-a-ntregul, deplin, în toate ipostazele. Profilul Iorga, oricît de înalt și dominator, are pentru urmași contur precis de luminii știute. Și, totuși, orice rînd, orice pagină descoperite azi, la trei decenii și jumătate de la stingerea sa, dau emoții și fiori ca urmele unei cetăți vechi scoasă de sub nisipuri.

Iar cînd, împreună cu alăturări neștiute de slove, vine din timp, pe un disc de gramofon — rămas pînă acum sub tăcere — însuși glasul pasionat al cărturarului, atunci mărturia e mai de preț, restituirea mai deplină.

Într-un fost muzeu al cuvîntului din Paris, pe „Rue des Bernardins”, acolo unde se află azi o parte din colecțiile „Fonotecii naționale a Franței”, trei imprimări pe disc realizate în 1927 și 1928, ani de puternică afirmare europeană a savantului român, așteptau o mină norocoasă. Ca multe alte mari personalități care meritau respectul „orașului lumină”, Nicolae Iorga a fost invitat să lase posterității vibrația dăruită a glasului său.

Transcriem mai jos prima dintre tabletele improvizate de Iorga, urmînd ca în numărul viitor al revistei să încredințăm tiparului și celelalte două texte aparținînd aceleiași spirit cu vaste orizonturi, preocupat de înțelegerea marilor dimensiuni ale istoriei, vizionar și îndrumător, umanist și patriot de adîncă trăire.

Ion STOICA

TIMPUL DE AZI

CULTURA

Unul din cuvintele cu atracție de magie, intrate în limbajul cotidian, anapoda de prea multe ori.

Un vecin de grădină își căsătorise fata cu un harnic tinăr țaran de prin Bărăgan, muncitor remarcat într-o

fabrică de metale. Întrebat cum o duce noua căsnicie, socrul a răspuns:

— Bun băiat. Nu bea, nu fumează, nu-și risipește leafa, dar n-are « cultură de București ».

Spirit politic și cititor ahtiat de gazete, în timpul războaielor scotea la iveală, toată ziua bună-ziua, numele premierului britanic « Curchilă ». Dacă l-aș fi corectat mă alegeam cu cine mai știe ce violență.

Tot așa și cu numita, fără București, cultură. Radio, televiziunea, presa propagă magicul cuvânt, ca și revistele literare, nestingherit.

Am răsfoit toate dicționarele, începînd cu al Academiei, *Dicționarul limbii române moderne*, întocmite de o echipă a citorva lingviști, reformatori sectari ai graiului moștenit. Despre calificativul *român* s-a mai vorbit, întors la origini și nu chiar de către autori, dar de o altă instanță, de care sînt nevoiți să asculte și grămăticii filologici. Cît despre celălalt calificativ, *modern*, documentul de bază a fost, fără îndoială, fundul pe dinlăuntru al cutiei de pălării de « damă ». Trebuie de urgență anulată tendința de a da cuvîntului adjectiv alt înțeles, parazit, decît sensul de contemporan.

Specialiștii în conjugare și declinări vor, pardon! — să... *creeze*. Nărav din toate timpurile și de toate sezoanele. A putut să aibă cu el de furcă și Petriceicu-Hasdeu. În plină Academie, un savant grămătic de pe vremuri propusese să fie eliminată din scris consuna *j* (vezi javră) și înlocuit cu vocala *i*. Observația lui Hasdeu dete instantaneu în plenul Academiei un răspuns neașteptat:

— Cum ar citi colegii de nemurire, cuvîntul *coaje* după o nouă ortografie?...

Cultura e lipsită de o definiție substanțială.

Am răsfoit, zic, toate dicționarele, copiate unele după altele, cu seninătate. Pornit de la monumentalul *Littre*, toți autorii scapă bucuros din vedere fondul, mărginiți *ad maiorem gloriam dei*, să-i dea cuvîntului, presimțit obscur, sensul tehnic al muncii agricole și, pe de lături, intelectuale. Cultura, cu literă mare, nu e numai sforțare de autocultivare și de fertilizare a țărinii intelectuale, ci rezultatul denumit la treierat recoltă.

Diploma dovedește frecvență școlară și o capacitate practică de a semna certificate, absolvențe — și dicționare, și ca un sonet din cînd în cînd și cite un *Îndreptar* pentru clasele primare (poezie).

Cultura asta nu e treabă de argați și nici numai decît de cărturari și de cărți. Mi-aș permite să spun că e o stare de suflet și minte, în spontaneitate.

E adevărat că un pământ, ca pământul românesc, dă rod bogat, din pricina unei însușiri, s-ar putea spune, psihologice, abstracte. Doljul, de pildă, un singur județ, producea griul și porumbul pentru toată țara, în anii sterpi ai celorlalte județe, după vechea hartă a României mici. Pământul nostru are un geniu particular. Munca numai îl ajută.

Însușirea pământului s-a infiltrat în oamenii care se ostenește pe brazdă. Poporul nostru, norocos și privilegiat în toate, dispune de un așa numit *folclor*, neasemuit de frumos și de variat, în proverbe, în cintece, în dansuri, în poezie și povești, în scobirea lemnului și a pietrii, în scoarțe și cusături, la care răspund frumusețea lui chipeșe, de om și de femeie — și toate frumusețile de limbă, de aspecte și de o substanță mitologică (nostalgică) nevăzută, dar dovedită cu infinite belșuguri; operă a unui neam, care, zămislindu-și icoanele vieții și ale reveriei, nu știa să scrie și să citească, în totală ignoranță. Cultura îi e innăscută, indiferent de dicționare și lingvism, care de-abia încep să i-o studieze. Această cultură de inculte va da lumii, da! o epocă nouă din ce în ce mai apropiată.

Criteriul zvîrcolirilor noastre literare e splendida lui ignoranță genială.

Luna limpezește nopțile fără să știe. *

T. Arghezi

* Tableta de față, intitulată de Tudor Arghezi *Cultură*, a fost scrisă în noiembrie 1965.

Notarea din colț, în creion roșu «Text definitiv pentru „Știința”», ne indică publicația căreia îi era destinată tableta, cit și existența mai multor forme pînă la acest ultim text.

Unele versuri și proze sînt atît de muncite, reluate și iar rescrise, parțial sau total, încît au fost cite 5—6 variante sau mai multe pentru aceeași tableță, nemaivorbind de poezii.

O perioadă lungă de vreme, Arghezi a trimis la redacții, copiate de mînă, în creion sau peniță, tabletele zilnice, cu scrierea-i mărunță și de o perfectă acuratețe; dar acestea erau textul definitiv. Cine a crezut că poetul scria fără trudă și în fuga condeiului s-a înșelat profund.

Textul de față este inedit, deoarece nu a apărut la vremea respectivă. Recitindu-l după trecerea celor 11 ani, de cînd a fost scris, socotesc că el nu și-a pierdut actualitatea pentru cititorul de astăzi.

Problema culturii, așa cum a văzut-o Arghezi, ca «ostare de suflet și minte, în spontaneitate», și legătura dintre pământul strămoșesc și viziunea spirituală a țaranului român ne arată modul cum considera și intuia el calitățile poporului românesc dintotdeauna.

Mitzura ARGHEZI

«CE AM FOST, CE SÎNTEM,

DE ANTIQUIS ET HODIERNIS MOLDAVIAE NOMINIBUS (II)

● 149 ● At ne aliquid ad illud Dulcis amor Patriae inclinare videamur, et laetis {proprae patriae} ambitione laborantes quicquam ex proprio addere a criticis arguamur, post devictum Decibalem Dacos quidem expulsos, et cives militesque Romanos {in} eorum locum collocatos provinciam tamen idem Daciae (et non Flacciae) nomen etiam sub Romano Imperio aliquot saecula retinuisse, Daciam in Romanam provinciam fuisse mutatam, quamvis omnes illius temporis scriptores consentiant, ut Dion (sic) 66, Aurelius Victor, et alii; sed pro omnibus unius Eutropii, qui vitam scripsit Hadriani, 8., adferam testimonium: Qui «Hadrianus, inquit, mortuo Traiano, partes Armeniae, Assyriae, et Mesopotamiae (quae sunt regna et regiones Asiae) (Parthis) cessit, Daciam quoque relicturus, nisi tot Romanorum civium quae illie erant, millia perdere esset reveritus.» Unde ipso sole clarius patet non simpliciter Romanos, sed cives Romanos {et milites} in Daciam a Traiano fuisse translata (sic). Colonias autem istas Romanas a Traiano ex

149 [...]ad illud / addere [[ar]]a / criticis scripsi: ceticis C/[regionem]et cives/ collocatos [[fu]]/ provinciam hic indeque scripsi: provinciam C/[eadem]idem / aliquot scripsi: ad liquot (sic) C/ ut [[Putarchus]]Dion / unius[adferam]]/ a Traiano [[transla]]/

DESPRE NUMELE ANTICE ȘI DE ASTĂZI ALE MOLDOVEI (II)

● 149 ● Dar, pentru a nu părea că ne lăsăm oarecum în voia acelei «dulci dragoste de patrie» și pentru a nu fi acuzați de critici că venim cu adaosuri de-ale noastre, muncii de rîvna slavei țării noastre, chiar dacă toți istoricii acelor vremuri, ca Dio Cassius («în cartea» a 66-a), Aurelius Victor și alții, sînt de acord că după înfrîngeră lui Decebal dacii au fost alungați, iar că în locul lor au fost așezați cetățeni și soldați romani, «pe cînd» provincia și-a păstrat totuși același nume de Dacia (și nu de Flaccia) vreme de cîteva veacuri, chiar și sub imperiul roman și că Dacia a fost preschimbată în provincie romană¹; totuși, pentru toți la un loc voi aduce mărturia lui Eutropius, care a scris viața «împăratului» Hadrian (Cartea a 8-a)²: «Hadrian, zice el, după moartea lui Traian, a lăsat în pute-

* Trimiterile la partea iniția a textului, traducerii și comentariului, apărut în „Manuscriptum” 2(23)/1976, pp. 11–26, se vor face prin V.I., p... n... Textul părții editate în numărul de față corespunde în mare cu: *Prolegomenele la Hronic*, cartea a III-a, cap. 16; Textul propriu-zis al *Hronicului*, cartea I-a, cap. 14; a II-a, cap. 7–9; a III-a, cap. 1–3, 8 și 10; a IV-a, cap. 7–8, 11 și 13; a V-a, cap. 3–4 și 6; a VI-a, cap. 7; a VII-a, cap. 1 și 10; a X-a, cap. 4–5; Textul *Descrierii Moldovei*, Partea I-a, cap. 1 (cu titlu identic) și Partea a III-a, cap. 4 (*De lingua Moldavorum*).

¹ Dio Cassius, *Historia Romana*, LXVIII, 14, 3 (în excerptele lui Xiphilius, cf. și FHD I, 1964, p. 695). Sextus Aurelius Victor, *Liber de Caesaribus*, 13, 3 (cf. FHD II, 1970, p. 23).

² Eutropius, *Breviarium ab urbe condita*, VIII, 6, 1 (cf. FHD II, 1970, p. 36).

CE AVEM SĂ FIM...»

Italia in Daciam ex scriptoribus allatis facile intelligi potest translata fuisse circa annum D(omi)ni 105. Deinde a dicto anno Romanos in eadem Dacia quiete usque ad Aurelii tempora vixisse, ut ex Vopisco scriptore accipimus, Romanos in Dacia sub hoc tempus a gentibus Seythiis turbatos, et in Moesiam (quae hodie nobis Dobruza dicitur) translato fuisse; pacatis deinde illis partibus, iterum in Daciam remeasse patebit inferius. Sunt igitur Vopisci verba haec: «Aurelianus ex Roma ad bellum Vindelicum discessit, ubi Bolos egressos ex saltibus suis et populos <oram> ● 149 v ● Vindelicum repulit, inde / Aurelianus Daciam {{refert Vopiscus ad annum Christi (274)}}, quam Traianus provinciam fecerat, desperans de ea retinenda, reliquit, et Romanos in ea cives in Moesiam deduxit.» Contigit hoc ad annum D(omi)ni 274. {{Nicolaus Costinus Mold(avu)s scriptor quidem veritati studiosus, sed aut quia vetustiores scriptores non viderit, aut prae manibus non habuerit, putat sub M(agno) Constantino aliisque succedentibus Imper(atoribus) Daciam nostram derelictam fuisse a Romanis, eorumque tutela per aliquot saecula, dicitur quod Imperium cum sit implicatum cum rebus orientalibus, contra Persas, aliasque Asiaticas gentes, has partes n(e)glexisse, et ab illis per 700, annos quasi desertas et barbaris apertas fuisse. Sed pace illius, videbit humanus Lector quae a nobis hic per omnia fere saecula ex bonis et classicis authoribus adherentur.}} Hic observandum Romanos in Dacia {aut} quiete

in Daciam [[translatas fuisse]]/105 scripsi: 105 (ex 104 refectum) aut 105 C, cum quidem in margine, iam certus animi, pro memoria iterum 105 scripsisset / Dacia scripsi: Daciem (post eadem) C / Aurelii scripsi: Aulerii calami lapsu C / ex Vopisco scripsi: ex Vospio C / a [[barbaris]] gentibus / Vopisci iterum scripsi: Vopii C (sed vide notulam summae sequenti paginae annexam) / Vindelicum scripsi: Vindillicum C / egressos cum Calv. scripsi: aggressos C / <oram> Vindelicum e Calv. scripsi: Vindelicum C / 149 v Aurelianus scripsi: Valerianus C / provinciam scripsi: provinciam C / viderit ex videret secunda manu C / habuerit ex haberet C / [[dici]] putat / aliasque ex aliisque C /

rea (parților) ținuturile Armeniei, Asiei și Mesopotamiei (acestea sînt regate și ținuturi ale Asiei) și ar fi părăsit și Dacia, dacă nu și-ar fi luat seama să nu prăpădească atîtea mii de cetățeni romani, care erau acolo». De unde se vedește mai limpede ca lumina soarelui că în Dacia au fost strămutați³ nu pur și simplu niște romani, ci <anume> cetățeni și soldați romani. Iar coloniile acestea romane se poate înțelege cu ușurință din autorii menționați că au fost strămutate din Italia în Dacia în jurul anului Domnului 105⁴. Apoi, că de la anul amintit romanii au trăit în liniște pînă în vremurile lui Aurelian, după cum aflăm de la istoricul Vopiscus⁵, cum că romanii au fost loviți către această vreme în Dacia de către neamurile sciților și că au fost strămutați în Moesia (pe care noi o numim Dobrogea)⁶. Mai jos se va lămuri înșă că, după liniștirea în pace a acelor părți, ei au făcut cale întoarsă în Dacia⁷. Așadar, cuvintele lui Vopiscus sînt acestea: «Aurelian a pornit la război de la Roma către Vindelicia⁸, unde, i-a respins pe Boii care ieșiseră din trecătorile lor și care

³ În originalul latin, prin *translati*, Cantemir face mai departe fără să vrea, acordul cu *militia* de mai sus și nu, cum era de așteptat, cu *cives* și *militis*.

⁴ Cantemir antedatează transformarea Daciei în provincie: al doilea război dacic a luat sfîrșit abia în vara anului 106, colonizarea romană începînd abia după victoria finală și distrugerea puterii dace.

⁵ Flavius Vopiscus, în *Historia Augusta, Aurelianus*, 39, 7 (cf. FHD II, 1970, p. 109 și n. 72).

⁶ Cantemir nu cunoaște, datorită confuziei din sursele sale (Cluverius, Bonfinius etc.), deosebirea dintre Moesia superioară (de pînă la riul Ciabrus — Țibrida de astăzi) și cea inferioară (de la acesta și pînă la mare, inclusiv Dobrogea de astăzi); strămutarea aureliană nu a avut loc către aceasta din urmă, ci către cea dintîi, în cadrul căreia a fost tăiată o nouă Dacie (*Ripensis*, împărțită mai apoi în patru provincii, sub Dioclețian).

⁷ Cf. p. 149 v—150. Neputînd face diferența dintre Daciile instituite de Aurelian și Dioclețian peste Dunăre și cele anterioare retragerii oficialităților romane peste fluviu, Cantemir crede ferm într-o întoarcere masivă a autorităților în Dacia Traiană; adevărul este ceva mai modest: sub Constantin cel Mare, între anii 316 și 337 e. n., a fost întărit limes-ul dunărean și, pe lîngă Dobrogea (rămasă dinainte în sfera puterii imperiului), par a fi reintrat sub influența romană Oltenia și Muntenia de astăzi.

⁸ Prima parte a acestui pasaj, lacunar reproduș de Cantemir, nu provine de la Vopiscus, ci de la Calvisius. Vindelicia era o mică provincie romană de pe Dunărea mijlocie (învecinată cu Rhaetia) a cărei «capitală» era Augusta Vindelicorum (Augsburg-ul de astăzi). Boii erau unul din triburile celtice care locuiau în această provincie.

vixisse, aut barbaris obsistere potuisse ab anno D(omi)ni 104, usque ad annum 274, qui faciunt 170, solidos annos. E[r]ruperant Seythae in dittonem Romanam per Daciam et sub Valeriano, et Gallieno, anno D(omi)ni 258., sed immotis ex Dacia Romanis, ut refert Zosimus, cuius verba ad sensum adduco: « Seythae inquit, sub Valeriano et Gallieno per hiemem Ponto Euxino ad sinistram relicto, ad dextram Tomos (hanc nobis Czetate Albam esse etiam ex hoc probari potest) et Istrum praetergressi ad Byzantium perveniunt, inde Chalcedoniam (sic), Nicomediam, Nicaeam capiunt, et Cyzicum petunt » Lib. 1. Quod autem Romani, qui sub

[vixisse aut] vixisse / 170 scripsi rectam ad annorum rationem respiciens: 270 C cf. infra 150 v / 258 scripsi: 158 ex 157 C / [[Macedoniam]] Chalcedoniam (pro Chalcedonem) C / [[sub]] qui sub /

● 149 v ● jefuiau Vindelicia; apoi / Aurelian (zice Vopiscus la anul lui Hristos 274), pierzind nădejdea de a păstra Dacia, pe care Traian o transformase în provincie, a părăsit-o și i-a retras pe cetățenii romani din ea în Moesia ». Aceasta s-a petrecut la anul Domnului 274.

Nicolae Costin⁹, istoricul moldovean, de altfel cu dragoste de adevăr, dar, fie că nu i-a văzut pe autorii mai vechi, fie că nu i-a avut la îndemână, el socotește că sub Constantin cel Mare și sub împărații ce i-au urmat, Dacia noastră a fost părăsită de romani și de paza lor vreme de câteva veacuri și zice că imperiul, de vreme ce era încurcat în treburile lui răsăritene — împotriva perșilor și a altor neamuri asiatice —, a lăsat de izbeliște aceste părți și că <ele> au fost ca și părăsite de accia și lăsate în voia barbarilor vreme de 700 de ani. Dar, în pacea lui zicind, în vedea preabunul cititor cele pe care le vom aduce noi aici, de-a lungul aproape tuturor veacurilor, din autorii cei buni și clasici.

Aici este de observat că, în Dacia, romanii fie că au trăit în liniște, fie că au putut să le facă față barbarilor de la anul Domnului 104 pînă la anul 274, ceea ce face 170¹⁰ de ani bătuți pe multe. Dăduseră năvală prin Dacia și sciții înăuntrul stăpînirii romane și sub Valerian și sub Gallienus — în anul Domnului 157 — dar fără să-i fi mișcat pe romani din Dacia, după cum spune Zosimus, ale cărui cuvinte le redau după înțelesul lor: « Sciții, zice el, sub Valerian și Gallienus¹¹, la vreme de iarnă, lăsînd la stînga Pontul Euxin și la dreapta <cetatea> Tomi¹² (chiar și de aici se vedește că aceasta este pentru noi Cetatea Albă¹³) și, trecînd Istrul, ajung la Bizanț, apoi iau Calcedonul, Nicomedia și Nicea și pornesc spre Cyzic »¹⁴. (Cartea I-a)¹⁵: Iar

⁹ Nicolae Costin, *Carte pentru descălecatul dentiiu a Țării Moldovei și neamului moldovenesc*, cap. XIV, ed. M. Kogălniceanu, 1872, vol. I, p. 81.

¹⁰ Cantemir comite, aici ca și mai jos (cf. de ex. p. 150 v și n. 49), o curioasă greșală de aritmetică, scriind 270 în loc de 170 de ani. În plus, el luase în calcul ca dată de început anul 104 în loc de 106 (cf. n. 4) iar ca *terminus ante quem* anul 274 în loc de 271 (dată corectă a retragerii aureliene); el aduce deci la un total rotunjit față de cel corect de 165 de ani de ocupație romană stabilă în Dacia.

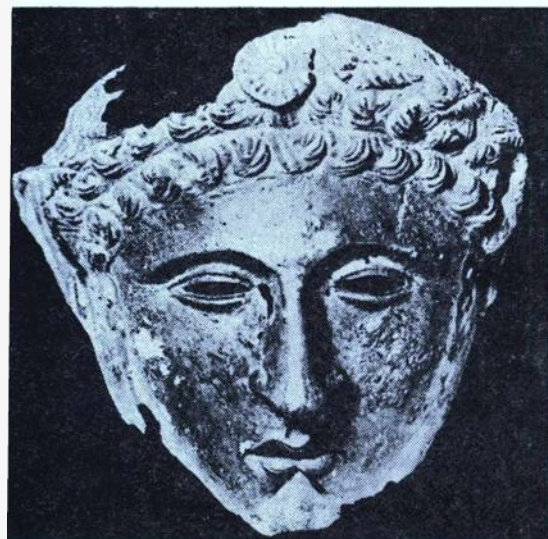
¹¹ Valerian, împărat roman, a domnit între 253 și 260 e.n. În cadrul sistemului tetrarhiei inițiat de către Dioclețian (284—305 e.n.), Galerius, adoptat de către acesta ca Caesar (cf. n. 23) în anul 293, a fost proclamat, după abdicarea lui Dioclețian și Maximian (în 305), Augustus al Orientului și a domnit pînă la moartea sa, în anul 311 e.n.

¹² Prescurtînd mult textul, Cantemir nu lasă să se vadă clar faptul că sciții au făcut calea către Bizanț pe mare, navigînd pe lîngă coastă, astfel că aveau într-adevăr la stînga largul Mării Negre și lăsaseră la dreapta cetatea Tomis.

¹³ Identificările coloniilor grecești cu localitățile moderne nu erau încă precizate pe vremea lui Cantemir; oricine știe însă astăzi că orașul așezat pe ruinele vechiului Tomis este Constanța dobrogeană.

¹⁴ Calcedonul, azi Kadiköy, oraș în Turcia asiatică; Nicomedia, azi Izmid, oraș în nord-vestul Turciei asiatice; Nicaea, azi Iznik, oraș în nordul Asiei mici; Cyzic, azi Kapidagi, oraș la marea Marmara.

¹⁵ Zosimus, *Historia nova*, I, 34 (cf. FHD II, 1970, p. 305).

Valeriano ex Dacia in Moesiam cesserant, iterum in Daciam reversos fuisse, ex sequentibus scriptoribus aperte videbitur. Ammianus enim ad an(num) D(omi)ni 288. refert Diocletianum in Thraciam contra Gothos, qui Istrum transiverant, res egisse, eosque tandem trans Istrum {re}lectos pacem petere eo<e>gissee et insuper transitum Istri tribus castellis munisse; quamvis i(n)ferius multo evidentiora adducemus argumenta, sed ex hoc quoque intelligi potest: siquidem transitum castellis munivit, hoc non sine Romano praesidio fuisse

288. in textum e margine, chronologis videlicet iterum ad manum sumptis transcripsit C, inde hunc morem passim servaturus/ Diocletianum scripsi Dioclitianum C/ {re}iectos: [[tra]]iectos Post munisse in margine [[{{Unde manifestum Romanos sub illo iterum in Daciam rediisse, siquidem et nova castella ad cohibendas barbarorum irruptiones construxerant, et

că romanii, care sub Valerian se retrăsese din Dacia în Moesia, s-au întors din nou în Dacia, <aceasta> se poate vedea în mod deschis din autorii următori. Căci Ammianus istorisește la anul Domnului 288 că Dioclețian a mers cu război în Tracia împotriva goților care trecuseră Istrul și că, aruncându-i în cele din urmă peste Istru, i-a silit să ceară pace, iar pe deasupra, că a întărit trecerea Istrului cu trei cetățui¹⁶. Chiar dacă mai jos vom aduce argumente mult mai grăitoare, totuși chiar și de aici se poate înțelege <bine>: căci dacă a întărit trecerea cu cetățui, acestea n-au fost întărite fără străji romane, adică aceiași romani, pe care îi strămutase Valerian în Tracia cu șapte ani mai înainte¹⁷, iar pe aceștia i-au urmat și alți locuitori romani ai Daciei, după cum ne învață istoria următoare a acelor timpuri.

Aceiași istoric povestește la anul Domnului 293¹⁸ că împăratul Galerius trecând peste Istru, i-a biruit cu victorie pe bastarni (aceștia erau un neam scitic care locuia dincolo de Nistru, după cum se vedește din <istoria lui> Dion, care îi așează după daci)¹⁹ și pe vecinii lor (alți barbari), luptă în care tinărul Constantin (acesta este Constantin cel Mare)²⁰ l-a răzbit pe învinșul șef sarmat și l-a luat prins. <Este neîndoios> că în aceste vremuri Dacia nu numai că a fost locuită de romani, ci chiar că dintre cetățenii ei au ieșit la iveală: împărați, după cum povestește Eusebius²¹ și Zosimus. «Galerianus ● 150 ● împăratul, zic ei²², în ziua de 21 aprilie, / anul Domnului 310, l-a învestit Caesar²³ pe Licinius Licinianus, de baștină din Dacia, la Carnuntum în

¹⁶ Această informație este stranie: din opera istorică a lui Ammianus Marcellinus (*Rerum gestarum libri XXXI*) nu ni s-au păstrat până astăzi decât cărțile XIV—XXXI, dedicate anilor 353—378 e.n. Fiind imposibil de crezut că savantul domn moldovean a avut într-adevăr în fața ochilor acest pasaj din cărțile pierdute (cf. și n. 18), rămâne de găsit sursa acestei confuzii de paternitate, eventual în funcție de unul dintre izvoarele directe și curente ale lui Cantemir.

¹⁷ Autorul repetă aici eroarea de a scrie Valerian pentru Aurelian, ca și la începutul paginii 149 v; la aceasta se adaugă calculul curios al anilor, căci între 274 (dată luată ca reper) și 288 (anul citat aici) se scurseseră nu 7, ci 14 ani.

¹⁸ Cele spuse la nota 16 sînt valabile și pentru această trimitere la anul 293 și la faptele cezarului Galerius (împărat *stricto sensu*, adică Augustus, abia începînd din anul 305, cf. n. 11).

¹⁹ Dio Cassius, *op. cit.*, XXXVIII, 10, 3 (cf. FHD I, 1964, p. 671).

²⁰ Constantin I, cel Mare, împărat roman între 306 și 337 e.n.

²¹ Eusebius, *Chronographia*, sub anul 308 (ed. R. Helm, Berlin, 1956², p. 229).

²² Zosimus, *op. cit.*, II, 11.

²³ Potrivit sistemului tetrarhiei, instituit de către Dioclețian și Maximian în anul 293 e.n., cei doi împărați, asociați cu titlul de Augusti încă din 286, au trecut la adoptarea cîte unui Caesar (asociați la domnie și urmaș potențial): Dioclețian l-a cooptat pe Galerius, iar Maximian pe Constantin Chlorus. Valerius Licinius Licinianus a fost cooptat Caesar de către Galerius în 307 e.n., iar din 308, proclamat Augustus, îl are ca asociat pe Constantin cel Mare, pînă în 324, cînd, înfrînt din nou de către acesta, este destituit și, puțin mai tîrziu, dus la moarte.

munitos, equidem lisdem Romanis, quos Aurelianus in Thraciam septem annos {ante} transmulerat, et hos alios quoque Daciae habitatores Romanos secutos fuisse, ut sequens historia illorum temporum docet.

Idem historicus refert ad an(num) D(omi)ni 293. (Galerius Imper(atores) trans Istrum Bastarnas (hi erant gens Seythica trans Tyratem habitans, ut ex Dione patet, qui eos post Dacos collocat) et finitimos (alios barbaros) ingressum victoria superasse, in quo proelio Constantinum adolescentem (hie{est} Constantinus Magnus) ducem Sarmatarum victum corripuisse et coepisse. Hisc temporib(us) Daciam non solum a Romanis fuisse habitatam, sed ex illis civibus etiam Imperatores evasisse, ut refert Eusebius, et Zosimus: « Galerius, inquit, ● 150 ● Imper(ator) die 21. Aprilis / anno D(omi)ni 310. Licinianum Licinium Dacia oriundum Carnu-<n>ti in Pannonia Caesarem creat, et Illyrico praeficit. {{Si igitur Dacia tales Romanos producebat, ut ex illis etiam Imper(atores) eligerentur, quomodo, quaeso, a Romanis fuerit deserta non video!}} Sub Magno Constantino anno D(omi)ni 314. Daciam a Romanis fuisse habitatam idem Zosimus est author, cuius haec sunt verba: « Licinius postquam in Sirmio (hodie Serem regio in adversa ripa Savi fluvii, e regione Beligradi) victus erat, in Thracia iterum Constantino occurrit; ubi Licinius coepit de victoria desperare, et legatos de pace ad Constantinum mittit, et pace facta Constantinus Dalmatiam, Macedoniam, Moesiam, et Daciam retinuit, Licinius autem Thraciam cum Asia, Aegypto, et Oriente accepit ». Idem author refert Constantinum Magnum pontem lapideum ad Istrum instituisse, ne videretur Traiano cedere, ad an(num) 329.: {in quo loco} ille {a} Constantino pons fuerit structus a scriptoribus, ut novi (sic), non est notatum. Traditio tamen apud nostrates est in Oblucica (Turcis hodie Isakeza dicta) pontem fuisse

praesidio Romano atque milite munierant}} legitur/ Aurelianus scripsi Valerianos (post quos) C in/Daciam[[transmulerat]]/293. itidem in margine adscriptum/ Bastarnas scripsi: Bastarnas C / (hi ex) haec mutavit C / Post collocat verba [[Sub Augusto, inquit, Caesare, et Apulio Nepote CC. (i. e. consulibus) Crassus in Macedoniam mittitur, Dacos et Bastarnas Baelio (? an bello legendum?) vincit, vide ibidem plura]]seclusa sunt/ Constantinum adolescentem... corripuisse et coepisse secunda manu ex Constantinum adolescens... corripuit et coepit refecit C / Hisc temporib(us) scripsi: Hisc temporis C / non solum correx: nos solum C // 150 ad[[M.]]Constantinum / Constantinum Magnum[[Constantinum]] / {in quo loco}: [[ubi]] / (329) in margine adiectum / {a} Constantino [[fuerit]] /

Pannonia și l-a pus să conducă Illyricum ». Așadar, dacă Dacia dădea naștere unor asemenea romani, încât dintre ei să fie aleși chiar și împărați, cum mă rog, să fi fost părăsită de romani — nu văd! ²⁴ Sub Constantin cel Mare, în anul Domnului 314, Dacia a fost locuită de romani, <după cum> ne arată același Zosimus, ale cărui cuvinte sînt acestea: « Licinius, după ce fusese învins la Sirmium (astăzi ținutul Serem de pe celălalt mal al fluviului Sava, față în față cu Belgradul), i-a ieșit din nou în cale lui Constantin în Tracia; aici Licinius a început să-și ia gîndul de la victorie și să trimită soli de pace, iar după încheierea păcii Constantin a păstrat Dalmația, Macedonia, Moesia și Dacia, pe cînd Licinius a primit Tracia, cu Asia, și Orientul » ²⁵. Același autor amintește că podul de piatră de peste Istru l-a ridicat Constantin cel Mare, spre a nu părea că se lasă mai prejos decît Traian, la anul 329 ²⁶; în ce loc va fi ridicat Constantin acel pod, pe cîte știu, n-au însemnat scriitorii. Totuși, la ai noștri se află tradiția că podul a fost construit la Oblucița (numită astăzi de turci Isaceea); de aici în limba poporului se spune de obicei « la vad la Oblucița » ²⁷, dar mai mult nu îndrăznesc a susține. Același istoric pomenește că, sub Constantin cel Mare, Dacia a fost o provincie a Traciei, ca și Macedonia ²⁸.

Zosimus, scriitor păgîn, de aceea și foarte dușmănos față de Constantin cel Mare, amintește (în Cartea a 2-a) că, după ce Constantin a întemeiat și a lărgit orașul Bizanț ²⁹, el a împărțit întregul imperiu roman în patru puteri și că în partea a doua intra la socoteală și Dacia: « Constantin, zice el, răsturnînd cele drept întemeiate, a sfîșiat în patru puteri această conducere unică. Căci el a încredințat unui prefect al pretoriului întreg Egiptul cu Pentapolida libiană ³⁰ pînă la Mesopotamia de răsărit și, pe deasupra, cilicienii, cappadocienii, armenii și întregul țărm al mării din Pamfilia pînă la

²⁴ Cantemir, în fuga penei, uită că se îndreapta prin incidenta *quaeso* (= « mă rog ») către o interogație retorică și adaugă, într-un final emfatic de frază, exclamația *non video*.

²⁵ Zosimus, *op. cit.*, II, 20.

²⁶ *Id.*, *op. cit.*, II, 21, doar cu mențiunea trecerii Dunării, fără cea a podului.

²⁷ Vadul de la Oblucița (pe umele românesc al trecrii) era locul consacrat de traversare a Dunării în drumul solilor și al armatelor către Moldova. Cantemir reia și în *Hronic* (ediția Tocilescu, 1901, p. 240 — 241), dar cu mai multă circumspecție, presupunerea înaintată aici. În realitate, aici n-a existat niciodată un pod stabil, ci doar unul mobil. În schimb, podul lui Constantin a fost ridicat la Sucidava (Celeiul de astăzi, cf. I, n. 30) și a fost inaugurat în ziua de 5 iulie 328 e. n.

²⁸ Zosimus, *op. cit.*, II, 33.

²⁹ *Id.*, *op. cit.*, II, 30 și 35. Împărțirea este preluată după II, 33.

³⁰ Această alianță politică a celor cinci cetăți mai importante ale Cirenaicii cuprindea orașele Kyrene, Apollonia, Ptolemais, Arsinoe și Berenike.

constructum; unde vernacule diei solet «ad Pontem Oblucizcam», sed plus affirmare non audeo. Idem scriptor memorat sub Constantino Mag(no) Daciam fuisse Thraciae provincia <m>, ut et Macedoniam.

{Post conditam a Constantino et auctam Byzantiorum urbe <m>, totum Romanum Imperium in quatuor Imperia divisisse et in {secunda} parte Daciam quoque connumerari refert Zosimus L. 2., scriptor ethnicus, ideo et Constantino M(agno) infensissimus. «Constantinus, inquit, recte constituta turbans, unum hunc magistratum in quatuor Imperia discerpit. Nam uni Praefecto praetorio totam Aegyptum cum Lybiae Pentapoli ad orientalem Mesopotamiam usque, et praeterea Cilices, Cappadoeces, Armenios, oramque maritimam totam a Pamphylia Trapezuntem usque et usque ad castella prope Phasidem sita tradidit; eidem et Thraciam commisit, et Mysiam (inferiorem), Haemum, et Rodopem, ac Doberi oppidi finibus circumscripta. Praeterea Cyprum adiecit, et Cyclades insulas, Pannion et Imbro et Samothracia exceptis. Alteri Macedones adtribuit et Thessalos, et Cretenses, et Graeciam, et circumiacentes insulas, et Epirum utramque, et Illyrios, et Dacos, et Tribal <l> os, et Pannonios ad Valeriam usque, et Mysiam superiorem. Tertio totam Italiam, et Siciliam, et circumiacentes insulas, et Sardiniam, et Corsicam, et Africam a Syrtibus Cyrenem (sic) usque. Quarto Transalpinos Celtas et Hispanos cum insula Britannica commisit».

Constantem Constantini filium Imper(atorem) in Dacia moratum meminit Socrates, et Cedrenus. Ante decem annos in ruinis vetustissimae urbis nostratibus Gergine dictae, vicinae Galatiis, ad Danubium ubi Sireth fluvius incurrit Danubio, inventus est num<m>us argenteus quinque circiter drachmarum cum inscriptione Constantii(sic) Aug(usti) Imp(eratoris) Rom(ani) intra literas crux magna + in hac forma quae totum num<m>-um comprehendebat; in altera parte {{erat}} cervus, sed non concinne sculptus, qui intra cornua minorem eiusdem formae crucem gestabat.

pontem ex ponte[[s]] mutavitC / [[et]] totum Romanum / {secunda}: [[quarta]] / oppidi ex oppidum refectum / Syrtibus ex Sirtibus / Constantini [[Imp.]] Aug. /

Trapezunt³¹ și pînă la cetățuile așezate lîngă Phasis³²; tot lui i-a încredințat și Tracia și Moesia (inferioară) și Haemus și Rodope și cuprinsul hotarelor orașului Doberas³³. Apoi a mai adaus și Ciprul și insulele Ciclade dar fără Lemnos, Imbros și Samotrace. Altuia i-a dat ca parte pe macedoneni, pe tesalioți și pe cretani și Grecia și insulele înconjurătoare și ambele Epiruri și pe illiri, pe daci, pe tribali³⁴, pe panonieni pînă la Valeria³⁵ și Moesia superioară. Celui de al treilea <i-a dat> toată Italia și Sicilia și insulele înconjurătoare și Sardinia și Corsica și Africa de la Sirte și pînă la Cirene³⁶. Celui de al patrulea i-a încredințat pe celții transalpini și pe hispani, laolaltă cu insula Britaniei».

Socrate³⁷ și Cedrenos³⁸ amintesc că împăratul Constans, fiul lui Constantin³⁹, a zăbovit în Dacia. Cu zece ani în urmă, între ruinele străvechiului oraș numit de ai noștri Gherghina⁴⁰, în vecinătatea Galaților, pe Dunăre — acolo unde rîul Siret se varsă în Dunăre — a fost găsit un ban de argint cam de cinci dramuri⁴¹ cu inscripția lui Constantius (sic!) Aug[ustus] Împ[ărat] Rom[an] ⁴², <avînd> între litere o cruce mare de forma

³¹ Populațiile și ținuturile numite aici cuprind în ansamblu Asia Mică de la golful Adalia pînă la orașul Trabzon de astăzi.

³² Rîul Rion de azi, care izvorăște din Caucaz și se varsă în Marea Neagră, la extremitatea ei de răsărit. În antichitate acest riu era socotit drept hotăr al Asiei și al Europei, ca, de pildă, în *Itinerariile* lui Herodot (4, 45) sau în *Geografia* lui Strabon (11, 498).

³³ Doberos, oraș în Paconia, probabil Tauriana din Tabula Peutingerica și Dojran de astăzi (cf. Zosimus, *op. cit.*, I, 43 și art. Doberos în RE, V, 1249—1250).

³⁴ Trib tracic așezat în Moesia superioară, pe valea riului Oescus (Iskărul de astăzi).

³⁵ Provincie instituită de către Galerius între Dunăre și Drava în teritoriul panonic și denumită după soția împăratului, fiica predecesorului său Dioclețian.

³⁶ Orașul cel mai important al pentapolidei libiene amintite mai sus (cf. n. 30). Cantemir scrie Cyrine, cu i, urmînd citirea bizantină a lui e lung (cf. și *Hronicul*, p. 242).

³⁷ Socrates, *Ecclesiastica Historia*, pasaj încă neidentificat din cartea a II-a.

³⁸ Georgios Kedrenos, *Historiarum Compendium*, pasaj încă neidentificat.

³⁹ Constans, împărat roman între anii 337 și 350 e. n.

⁴⁰ Forma Gherghina, pe care o utilizează Cantemir și în *Hronic* în legătură cu străvechea cetate (ediția Tocilescu, 1901, p. 162 și 248), reprezintă de fapt pronunțarea dialectală a numelui colinei Tirighina de lîngă comuna Barboși, azi suburbană a municipiului Galați. Arheologii au localizat aici — pe urmele lui Cantemir și ale Costineștilor —, în urma săpăturilor întreprinse încă din anul 1912, o cetate geto-dacică datînd din sec. I î. e. n. — I e. n. și apoi un castru și o așezare civilă romană, locuite pînă în sec. III e. n.

⁴¹ În *Hronic* (ediția citată, p. 248) Cantemir vorbea doar de «puțin mai mult de două dramuri și giumatate».

⁴² Toată istoria acestui ban de argint, asimilat de către Cantemir cu *constanda* de mai tirziu este cel puțin stranie. Descrierea lui nu corespunde cu nici o monedă cunoscută numismaților, iar combinația legendei citate cu crucea și cu capul de cerb pare o imposibilitate numismatică (după amabilul aviz al dr. Octavian Iliescu, șeful Cabinetului numismatic al Bibliotecii Academiei Române). Pe de altă

Demum a temporibus M(agni) Constantini, ab anno nimirum 329. usque ad Valentis tempor<a>, ad annum 370. historici quietos volunt in Dacia Romanos. Sub Valente vero, refert Cuspinianus ad eundem annum castellum ad Danubium ad coërendas Gothorum irruptiones <ab> Equitio Comite, et Leontio perfectum.

Anno autem 374., ut Ammianus refert, Hunno-
{rum} gens barbara ab extremis Sarmatarum finibus veniens, novasque sedes quaerens in fines Gothorum irruit et paulatim sedibus suis pellit; Gothi ● 150 v ● Igitur pulsī, ut haberent ubi / consisterent ab Imp(eratore) Valente loca Thraciae vicina petunt, quod anno 376, ab Imperatore impetrant.

Ab his igitur temporibus Dacia iterum turbari incipit et Romani eius habitatores assidue vexantur. Nam sub Theodosio Seyt<h>as Thraciam invasisse Theodo(retus) refert ad an(num) 425. Unde non sine Romanorum in Dacia habitantium maxima conturbatione fieri potuisse non dubitatur. Deinde anno 441. apparuit Attila et Bleda frater eius, qui prius Gothis e sedibus pulsīs, Daciam Thraciam, aliasque Romanas provincias non semel et bis infestarunt, ut refert Sigon(ius) ad eundem annum: «Attila, inquit, et Bleda fratres Hunnorum Reges, Moesiam et Thraciam vastaturi, castella in ripis Istri ad tutelam Imperii contra barbaros posita invadunt, et quaedam delent. Theodosius iunior Imp(erator) Hunnis exercitum opponit, et castella praesidiis firmat.»

Anno 447. eundem Attilam cum Ister adhuc congelatus esse<t> in interiorem Daciam irrupisse idem refert Sigon(ius).

Ita igitur ab ipso Traiano Imperatore ad Theodosium iuniorem, per 348. solidos annos (et) Dacia proprium nomen retinuisse, et eius habitatores non Dacos, {quo minus} Flaccos, sed Romanos fuisse benevolus Lector non debet haesitare.

Ad horum historicorum seriem debuisset Ille Jan Zamoyskius respicere et tandem tam audacter historici nomen usurpare, neque ἐκ τοῦ ἰδίου λαλεῖν

tempor<a>[[historici quietam]]/(370). imae quoque paginae verificandi gratia appositum / quietas ex quietam / irruptiones[[f]] / (374.) itidem imae paginae adscriptum / irruit ex irruere / pulsī scripsi : pultī C / 150v (376) in margine quoque adiectum / Verba Ab his igitur... non debet haesitare. (23 versus) in margine duobus lineis separata sunt / sub[[Deo]] Theodosio / [[in]]Thraciam / habitantium [[d...da]] / (441.) in margine additum / Daciam, [[aliasque]] / provincias [[infestarunt]] / ut refert scripsi : ud refert pronuntiatione ductus C / (447) in margine quoque legi potest / 343. scripsi : 443. C / Romanos [ap Ilatos] fuisse / tam [[insulse]] audacter /

aceasta ț, care cuprindea întregul ban; pe partea cealaltă era un cerb, gravat nu cu prea mare îndeminare, care purta între coarne o cruce mai mică de aceeași formă.

În fine, din timpurile lui Constantin cel Mare, adică de la anul 329 și pînă în vremurile lui Valens, la anul 370, istoricii vor ca romanii să fi stat liniștiți în Dacia. Sub Valens însă, amintește Cuspinianus la același an ⁴³, comiții Equitius și Leontius au terminat la Dunăre o cetate, spre a ține în frîu năvălirile goților.

Dar în anul 374, după cum istorisește Ammian ⁴⁴, neamul barbar al hunilor, venind de la hotarele cele mai îndepărtate ale sarmaților și căutîndu-și noi sălașuri, se năpustește asupra hotarelor goților și îi alungă cu încetul de pe așezările lor; prin urmare, goții alun- ● 150 v ● gați, spre a avea unde/ să se așeze, cer de la împăratul Valens locurile învecinate cu Tracia, ceea ce și obțin de la împărat în anul 376.

Așadar din aceste vremuri Dacia începe iarăși să fie răscolită, iar locuitorii ei romani sînt loviți fără încetare. Căci sub Theodosius, amintește Theodoret la anul 425 ⁴⁵, sciții au năvălit în Tracia. De aici nu este îndoială că acest lucru nu s-a putut petrece fără cea mai mare turburare a romanilor locuitori în Dacia. Apoi, în anul 441, a apărut Attila și fratele lui, Bleda, care, după ce i-au alungat mai întîi pe goți din așezările lor, n-au năpădit numai o dată sau de două ori Dacia și Tracia și celelalte provincii romane, după cum arată Sigonius la același an ⁴⁶: «Frații Attila și Bleda, regii hunilor, zice el, cu gînd să pustiască Moesia și Tracia, împresoară cetățile așezate pe malurile Istrului spre paza imperiului și le distrug pe unele dintre ele. Împăratul Theodosius cel tînăr ⁴⁷ le pune în față armata și întărește cetățile cu străji».

Tot Sigonius pomenește că, în anul 447, același Attila a dat năvală în Dacia interioară ⁴⁸, în timp ce Istrul mai era încă înghețat.

Astfel, binevoitorul Cititor nu trebuie să se îndoiască cum că de la însuși Traian și împăratul și pînă la Theo-

parte, după cum se vede, Cantemir șovăie atribuind moneda, cînd împăratului Constans, mai des citat, cînd lui Constantius (desigur al II-lea, 337—361 e. n.), probabil în urma unei simple erori gramaticale (prin confuzia flexiunilor celor două nume atît de asemănătoare), prilejuită de completarea presupusei legende a monezii: CONST. VICT. AUG. IMP. (cf. *Hronicul*, p. 248). Arheologii ne spun, pe de altă parte, că monezile cele mai recente, descoperite la Barboși, datează din anul 236 e. n. (Vezi *Dicționarul de istorie veche a României*, București, 1976, p. 81 (S. Sanie).

⁴³ Ioannes Cuspinianus, *De consilibus Romanorum Commentarii*, sub anul 373.

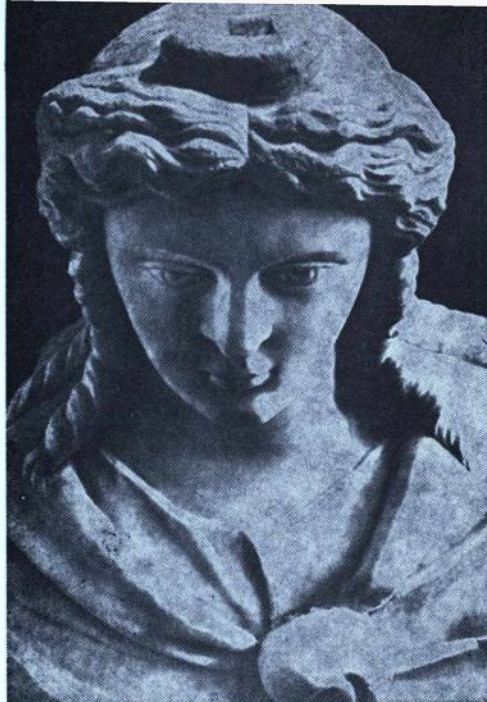
⁴⁴ Ammianus Marcellinus, *op. cit.*, XXXI, 3—4.

⁴⁵ Theodoret din Cyros, *Ecclesiastica Historia*, V, 37, 4 (cf. FHD II, 1970, p. 236).

⁴⁶ Caroli Sigonii *Historiarum de Occidentali Imperio*, XIII, pasaj neidentificat în detaliu.

⁴⁷ Împărat al Orientului, 408—450 e. n.

⁴⁸ În Dacia transdanubiană, provincie instituită de Aurelian după retragerea trupelor și a administrației, în anul 271 e. n.

Valachicam nationem non esse Romanorum eives, sed Daco{rum} partem aliquam Romanum (sic) dialectum furata. Sed nos ad novum Valachiae Valachorumque nomen investigandum veniamus.

Diximus superius, ad tempora Theodosii iunioris irruptionemque Hunnorum cum suo Rege Attila Romanum nomen in Dacia et viguisse, et perstetisse, nec deinde credendum illos Daciae habitantes illis barbaris incursionibus [uno] quasi {uno} ictu et uno} impetu prorsus periisse, et Daciam cum habitatoribus nomen quoque perdidisse. Non enim Romana {hoe} patiebatur natura, et ipse militaris disciplinae, et exercitationis {honos}, ita

neque [[non]]/Daco{rum} ex Dacos mutatum / [[ali]] partem aliquam / [[adventum]] irruptionemque / {uno} ictu et uno} : [[ictu et uno]] / militaris [[ex]] disciplinae / {honos} : [[honos]] /

dosius cel tânăr, de-a lungul a 343 de ani ⁴⁹ încheiați și Dacia și-a păstrat propriul ei nume, și locuitorii ei au fost nu daci (și cu atât mai puțin Flacci), ci romani.

La șirul acestor istorici s-ar fi căzut să ia aminte acel Jan Zamoyski ⁵⁰ și abia apoi să-și ia cu atîta îndrăzneală numele de istoric, fără $\epsilon\kappa\ \omicron\upsilon\ \tau\acute{\omicron}\varsigma\omicron\upsilon\ \lambda\alpha\lambda\epsilon\iota\nu$ (a veni din sine cu palavre) că neamul valah nu se trage din cetățeni romani, ci dintr-o oarecare parte a dacilor care să fi furat graiul roman; ci noi să ajungem la cercetarea noului nume al Valahiei și al valahilor.

Am spus mai sus că numele de *roman* a rămas în Dacia, și încă în toate puterea, pînă în vremile lui Theodosius cel tânăr și pînă la năvălirea hunilor cu regele lor Attila și că nu este apoi de crezut că acei locuitori ai Daciei au pierit cu totul ca dintr-o lovitură și de năprasnă, sub acele trimbe barbare, și că Dacia și-a pierdut odată cu locuitorii chiar și numele. Căci nici firea romană nu răbda așa ceva, nici însăși onoarea disciplinei și a instruirii militare, pînă acolo încît, pierzînd orice speranță, să le fi întins de la sine barbarilor mîinile spre a fi puse în lanțuri și să-și fi supus de bună voie săbiei grumazul fără nici un fel de apărare a lor și a alor lor. Ci pare verosimil, ba chiar foarte probabil, că ei s-au retras din cîmpii către locurile muntoase, și anume către părțile Transilvaniei, unde și dușmanului îi este pătrunderea mai grea, și lor mai ușoară și mai la îndemînă apărarea; să dăm de la noi faptul că foarte mulți dintre ei au pierit sub fierul și focul barbarilor, dar, după cîte cred, nimeni cu mintea întreagă și cunoscător în ale istoriei nu va primi să creadă că ei au fost distruși și uciși pînă la unul și că numele de *roman* a ● 151 ● fost cu totul înlăturat din Dacia. /

Căci, pînă astăzi, acel neam despre care se află citind că a fost învins și distrus de un altul, iar după multe veacuri nu mai lasă să i se vadă nici un fel de urmă — pe acela îl socotesc și eu dispărut. Dar, dimpotrivă, pline sînt tomurile istoricilor de numiri ale ținuturilor și ale neamurilor care s-au găsit preschimbate în deosebite vremuri de către diferite alte popoare, fie ele învecinate, fie îndepărtate; de vreme ce asupra acestui lucru nu stăruie nici o îndoială, nu vom mai zăbovi degeaba deslușind acestea — cîte nume și de cîte ori și le-au schimbat germanii, galii, anglii, hispanii, italienii, ba chiar și latinii și grecii înșiși, precum și alte neamuri din lumea întreagă sau de cîte ori au încăput să fie schimbate de către alții, astfel încît să se iște mare îndoială între cei de astăzi, dacă aceleași nume sînt de dat aceluiași neamuri sau unele în locul altora ⁵¹.

⁴⁹ Din nou (cf. n. 10) Cantemir scrie 443 de ani, uitînd să scadă corect o sută de ani.

⁵⁰ Cf. I, p. 147 v, n. 68 („Manuscriptum”, 2/1976, p. 21).

⁵¹ Formula destul de neclară a lui Cantemir, de care am fost siliți să nu ne depărtăm prea mult în traducere, ar putea fi parafr-

{ut} desperatis rebus ad vincendum ultro barbaris porrex(erint) manus et cervicem sponte et sine ulla sui suorumque defensione gladio subiec(erint). Sed verisimile est, et quidem probabilissimum, eos a campestri<bu>s ad montana, in Transylvaniam nempe partes, se recepisse, ubi et hosti difficilis est penetratio, et illis facilius commodiorque defensio; demum illorum plurimos a barbarorum ferro et igne periisse, sed nemo, ut puto, sanae mentis, et in historia versatus admittet illos ad unum usque deletos et occisos, et Romanum ex Dacia nomen sublatum fuisse./

● 151 ● Quae enim hucusque gens ab alia victa et devastata legitur, cuius nulla post saecula nullae apparuerint reliquiae, puto nulla. Econtra, regionum nationumque nomina diversis temporibus, a diversisque aliis sive vicinis, sive longinquis nationibus mutata fuisse plena sunt historicorum volumina; de qua re (sic) cum nulla sit dubitatio, nullas moras supervacaneas in hisce recitandis faciemus, {{quot quotiensque Germani, Galli, Angli, Hispani, Itali, Latini quoque et ipsi Graeci aliaeque totius orbis gentes nomina mutaverunt aut ab aliis mutata concesserunt, ita ut de nonnullis inter hodiernos multum dubitatur, utrum eadem nomina eisdem gentibus, an alia pro aliis attribuantur.}}

Ex Marcell<in>o, aliisque illius temporis historicis, sub Anastasio Imperatore, primum apparuisse gentem antea ignotam Bulgarorum, quae ex borealibus partibus irrumpens per Daciam (non enim alter transitus assignari potest) Thraciam invasisset et devastasse ad an(nu)m D(omi)ni 499., post Attilae invasionem 48. annis posterius (sic). Bulgarorum autem linguam unam eandemque esse cum Sclavorum, quis litteratorum non noverit?

Post Bulgaros, viginti tribus annis posterius (sic), sub Iustiniano Imp(eratore), an(no) D(omi)ni 522. ipsa Sclavonorum gens suas sedes deserens Bul-

ita {ut}: [[ut]]ita/ad vincendum scripsi: ad vinciendo C/porrex(erint): porrex [[isse]]/subiec(erint): subiec[[isse]]/recepisse scripsi: recepisse C/plurimos scripsi: plurimos C/historia ex historiis (sane historiis primo scripturus) mutavit C/occisos [[fuisse]]//151 Summi huius paginis duodecimi versus (Quae enim... probari potest) lineis a reliquis seclusi sunt / cuius [[p]]multa / [[No]]Econtra / in [[hisce]]hisce / pro aliis [[pes]] / Marcell<in>o scripsi: Marcell / Anastasio [[Orientis]] Imperatore / non ex (in mutatum / 499.) in margine quoque additum / non noverit dubitanter scripsi: non novis C: num potius non nov<er>is scribendum sit? / (522) etiam in margine relatum /

Care dintre oamenii de carte ar fi acela să nu știe de la Marcellinus⁵² sau de la alți istorici ai vremii lui că pentru înția dată sub împăratul Anastasius a apărut neamul mai înainte necunoscut al bulgarilor, care, năvălind din părțile de la miez-de-noapte prin Dacia (căci nu li se poate atribui o altă cale de trecere) au năpădit și au pustiit Tracia la anul Domnului 499, cu 348 de ani mai târziu decât năvălirea lui Attila, iar că limba bulgarilor este una și aceeași cu cea a slavilor?⁵³

După bulgari, cu douăzeci și trei de ani mai târziu, sub împăratul Iustinian, în anul Domnului 522, însuși neamul slavilor, părăsindu-și sălașurile, i-au urmat pe bulgari, după cum spune Sabellicus⁵⁴. Puhoiul aceleiași neam al slavilor, cum citim la Procopius⁵⁵ — s-a revărsat mai apoi în Tracia, sub același împărat Iustinian, la anul Domnului 550. Zonaras pomeneste că tot slavii — sub împăratul Mauricius, în anul Domnului 582 — au fost trimiși de către Chagan, regele avarilor⁵⁶, că au pustiit Tracia, dar că au fost zdrobiți de armata lui Mauricius și despuiați de pradă. În sfârșit, sub același împărat, în anul Domnului 595, *Historia Miscella*⁵⁷ și Cedrenos⁵⁸ ne stau mărturie că aceiași năvălitori slavi au fost înfrinți cu mare măcel de către Priscus, generalul lui Mauricius, și că au fost alungați peste Istru, iar că generalul însuși și-a așezat tabăra de iarnă peste Dunăre, ca să stea de strajă acelor locuri.

Către aceste vremuri, pe cât se pare, încetează în Dacia numele de *Dacia* și de *romani* și putem crede nu

zată mai liber în partea ei finală: «dacă aceleași nume se potrivesc aceluiași neamuri sau dacă s-au schimbat unele sau altele», în sensul că aceleși nume poate să fi fost luat de o altă populație sau aceeași populație poate să poarte un nou nume.

⁵² Marcellinus Comes, *Chronica minora*, sub anul 499, indicațiunea a VII-a (cf. FHD II, 1970, p. 362). Împăratul Anastasius I al Bizanțului a domnit între 491–518 e. n.

⁵³ Confuzia aceasta dintre proto-bulgarii turanici ai sec. V–IX și poporul bulgar de mai târziu, vorbitor al unei limbi slave, era curentă în epoca lui Cantemir, datorită identității de nume dintre populația turcică nomadă venită de pe Volga și urmașii ei slavizați.

⁵⁴ Marcus Antonius Sabellicus, istoric italian al sec. XV, într-o operă încă neidentificată (el apare citat și în *Hronic*, ed. cit., p. 327).

⁵⁵ Procopius din Caesarea, *De bello Gothico*, VII, 38, 1 (cf. FHD II, 1970, p. 446). Împăratul Iustinian I a domnit între 527 și 565, ridicând puterea bizantină pe una din culmile strălucirii ei.

⁵⁶ Ioan Zonaras, *Chronicon*, XIV, 11–13 (cf. FHD II, p. 204–206). Împăratul Mauricius a domnit între anii 582 și 602 e. n. Khagan era de fapt titlul regal de domnie al conducătorilor turcici, dar adesea istoricii europeni l-au luat drept un nume propriu, datorită întrebunțării curente a acestuia în locul numelui personal al regelui (cf. Gyula Moravcsik, *Byzantinoturcica II. Sprachreste der Türkvölker in den byzantinischen Quellen*, Berlin, 1958², p. 156–157).

⁵⁷ *Historia Miscella*, cartea a XVII-a, capitol neidentificat încă. Această istorie, redactată probabil de către Landulfus Sagax, reproduce aproape cuvânt cu cuvânt *Chronographia* lui Theophanes Confessor (sub anii 593–594, cf. FHD II, 1970, p. 604–606).

⁵⁸ Georgios Kedrenos, *op. cit.*, ed. I. Bekker, I, 1838, p. 698 (cf. FHD II, 1970, p. 128).

garos sunt secuti, ut refert Sabelli<c>us. Eiusdem Slavicae gentis colluvium sub eodem Imperatore Iustiniano, anno D(omi)ni 550. in Procopio secundo in T<h>raciam irrupisse legimus. Eosdem Slavos sub Mauricio Impe(ratore) {{an(no) D(omi)ni 582.}} a Chagano Avar<or>um rege missos, et Thraciam populos, sed a milite Mauricii caesos, et praeda exutos, tradit Zonara. Tandem sub eodem Imperatore, anno D(omi)ni 585. eosdem invasores Slavos in Thraciam a {{Prisco}} duce {{Mauricio}} magna strage affectos, et trans Istrum expulsos, ipsumque ducem trans Danubium, ut praesidio esset iis locis, hybern[i]a instituisse, Miscell(a) et Cedrenus sunt auctores.

Sub haec {{itaque}} tempora, ut videtur, cessat Daciae, et Romanorum in Dacia nomen, et a Bulgariis, Slavonis novo (sed patrio idiomate) nomine Vlochos et Vlochiam appellari non immerito censendum. Novum {{quidem}} hoc in Dacia habitantibus Romanis videtur nomen, sed apud gentem Bulgarorum, sive potius Slavonorum vetustissimum et fuit, et adhuc est. Slavonica enim dialectus Italiam Vloch, et Italos sive Romanos ● 151 v ● Vlochos vocitat, unde manifestum est / Bulgaros, et Slavonos, ubi pri<m>um in Daciam, et habitatores eius Romanos inciderunt Romanos Daciae patrio nomine {{primi}} Vlochos, et ex illorum nomine (famosum enim et apud barbaras gentes et notissimum erat Roma<no>rum nomen, ut orbis subiugatorum) Daciam a Romanis habitatam Vlochiā appellasse; hoc argumentum affirmant omnes nationes quae originem suam a Sclavis sive Bulgaris duxerunt, ut Moscovitae, Cozaci, Ro{{to}}leni (sic), Litvani, Rossi, Bohemi, Serbi, et si quae aliae sunt nationes eiusdem prosapiae, uno eodemque nomine {{tum}} Italos, (tum) Valachos nominantes, ...

Sabelli<c>us scripsi: Sabellius (incerto ex nomine correctum) C / [[Idem Sclavi]] Eiusdem Slavicae / colluvium: [[sub]]colluvie[[s]]. (550.) in margine additum / 550. "[prae ... dem insequentem] / In Procopio: [[ex]] Procopio [[habemus]] "[Qui, Sclavi, inquit]] / Eosdem scripsi: Idem (male ex Eundem correctum) C / populos [[tradit Zonara, anno D(omi)ni]] / (595.) margini prius adscriptum inde in textum translatus est /trans Danubium [[hyber]] / nomen scripsi: nomen calami lapsu C / Slavonis novi novo / Vlochos: Vloch[[i]] [[appellato]] / et [[est, et]] fuit / dialectus ex dialecto mutatus / Romanos [[Vloch]] Vlochos / est (post manifestum), quamvis imae 151r pagini subscriptis, in summa sequenti incipienda resumere oblitus est C / 151v Slavonos scripsi: Slavonos C / famosum scripsi: famosus C / notissimum scripsi: ultima verbi littera in margine latei / {{tum}} Valachos [[que]] /

fără dreptate că bulgarii și slavii le dădeau (în graiul lor strămoșesc) numele de *Volohi* și de *Valahia*. Negreșit, acest nume dat romanilor care locuiau în Dacia pare unul nou, dar el a și fost de fapt și este încă unul străvechi la neamul bulgarilor sau, mai degrabă, al slavilor. Căci, pe limba slavilor Italia se numește *Vloch*, iar italienii sau romanii *vlochi*, de unde se vedește că / bulgarii ● 151 v ● și slavii, îndată ce au intrat în Dacia și <au dat peste> locuitorii ei romani, i-au numit primii în graiul lor strămoșesc *vlochi*, și după numele lor (căci numele romanilor era faimos și binecunoscut și la barbari, ca acela al stăpînitorilor lumii) au numit *Vlochia* și Dacia locuită de romani; această judecată o întăresc popoarele care își trag începutul din slavi sau din bulgari, ca moscoviții, cazacii, rutenii, litvanii ⁵⁹, rușii, boemii, sîrbii și cîte altele neamuri vor mai fi fiind de aceeași obîrșie, dînd unul și același nume atît italianilor, cit și valahilor, deci <zîcînd> Italiei *Vloska*, iar Moldovei *Voloska Zemle* (cu adăugirea unui o spre a deosebi Italia de Moldova), cînd este mai limpede ca lumina zilei că pe romanii din Dacia i-au numit *vlochi* sau *volochi* cu unul și același nume.

De la aceștia, mai apoi, se pare că au luat germanii și sașii <obiceiu> ca pe locuitorii români ai Daciei să-i numească astăzi *Walech*. Va sta deci în picioare ce am înaintat mai sus, că romanii n-au fost cu totul înlăturați din Dacia de către acele popoare barbare, ci doar oarecum respinși și că aceștia s-au retras în strîmtorile munților, mai cu seamă în ținutul Oltului și al Maramureșului ⁶⁰ (unde și pînă astăzi se află din belșug urmași de neam valah, care își spun și pînă acum români pe limba lor, și de lingă care au ieșit mai apoi moldovenii noștri, după cum vom arăta mai jos) și că noul nume de *Valahi* (care este tot una cu cel de *români*) a provenit de la bulgarii și de la slavi.

Iar dacă cineva va fi crezînd că poporul moldovean, ori tot cel românesc pe care astăzi <alții> îl numesc valah, a fost strămutat din Italia în Dacia și cum că nu au pornit din Latium și de la Roma însăși (și anume după și nu înainte de ce vandali, strîcînd limba latină, au născocit-o pe cea italiană ⁶¹ — căci și acest lucru îl învederează unii dintre vecinii noștri mai puțin pricepuți),

⁵⁹ Cantemir, ca și mulți dintre contemporanii săi, îi socotește pe lituanieni drept un neam aparținînd mării familii a triburilor slave.

⁶⁰ În schema logică pe care și-o alcătuieste Cantemir asupra retragerii dacoromânilor în fața hoardelor barbare și a revenirii lor la «descălcaturile» țărilor române extracarpătice un loc de seamă îl ocupă ariile de rezistență ale ținuturilor Oltului și Maramureșului (Cf. *Descrierea Moldovei*, ediția 1973, p. 50 și *Hronicul*, ed. 1901, p. 459 și 468—470). Asupra corectivelor care se impun în legătură cu această opinie puțin întemeiată pe fapte concrete, vezi nota lui N. Stoicescu la pasajul citat din *Descriptio Moldaviae* (1973, p. 55, n. 5).

⁶¹ Aceași idee se regăsește mai pe larg în forma cunoscută nouă a *Descrierii Moldovei* (Partea a III-a, cap. IV, *De lingua Moldavorum*), ca, dealtfel, majoritatea considerațiilor lingvistice următoare.

Italiam itaque Vloska, Moldaviam autem Voloska Zemle, uno o. ad distinctionem Italiae, et Moldaviae addito, cum luce clarius sit, {quod} antiquitus Romanos in Dacia Vlochos, sive Volochos uno eodemque nomine appellaverint.

Ab his postea videntur acceperisse {Germanos et} Saxones Romanos in Dacia habitantes, ut illos hodie vocent Walech.

Stabit itaque quod proposuimus, ex Dacia Romanos per illas barbaras nationes non penitus sublato, sed quasi {dimotos}, et in angustiis montium, et praecipue in districtum Oltense, et Maramoresense {cessisse} (ubi et nunc copiosissima est Valachorum, qui adhuc Romanos vernacula se vocant, progenies, et a quibus nostri Moldavi postea exiverunt, ut inferius monebimus) et novum a Bulgaris Sclavisque Valachorum (quod idem est Romanorum) nomen concessisse.

{Si} quis {autem} putaverit Moldav{f}<e>am, sive totam Romanam, quam nunc dicunt Valachicam nationem, ex Italia quidem in Daciam translata fuisse, et non ex Latio, ipsaque Roma {(et post, et non ante quam (sic) Vandali, corrupta Latina, Italicam excogitaverunt, exivisse hoc quoque enim a quibusdam minus peritis vicinis monetur}} hoc illi dubium solvendum extraneum adducemus iudicem. Covatius historicus «Mirabile, inquit, est, quod Moldavorum et Montanorum (sic nos {modernos Valachos vocamus}) lingua plura vocabula in se habeat Latina, qua <m> Italica, licet Italus sit eius <dem> climatis (regionis) cum Romanis, sed non erit mirum, Itali enim longe postea Italicam linguam excogitarunt», quod testificari vult Valachicam nostram nationem esse ex ipso Latio, et Urbe Roma translata, quod et ex aliis superius est dictum.

Restat nunc et domestica quaedam sed certiores proferamus {testimonia}, eequidem ea animi tranquillitate, et firma conscientia, ut scientes κριτικὸς horum saeculorum ex culice elephantum transformare posse, tamen firmo pectore, et.....
(?) et proferemus, prolata si Deus vita concesserit,
● 152 v ● pari animo / audiemus.

Nisi scirem non minus veritatis sectatores, quam eius compilatores eodem fere passu in audiendis,

itaque Vloska [[Zemmla]] {sic} / {Germanos} ex {Germanorum} mutatum / Romanos ex Romanorum / in [[tota]] Dacia / habitantes ex habitantium / {dimotos}: [[sopitos]] / Valachorum [[i]] / vocant [[i]] / ut [[pos]] / inferius / {Si} quis {autem} [[Ne autem] quis / Post iudicem [[Cuius verba]] delevit C / domestica quaedam scripsi: domestica quasdam C / sed [[non]] certo / [[s]] prolata / concesserit ex concessit mutatum //

spre a-i dezlega această îndoială vom aduce un judecător străin. Istoricul Covatius⁶² spune: «Este uimitor că limba moldovenilor și a muntenilor (căci astfel îi denumim pe valahii de astăzi) cuprinde în sine mai multe cuvinte latine decât cea italiană, deși italienii sînt din aceeași regiune (țară) cu romanii, dar de fapt nu va fi de mirare, căci italienii au născocit cu mult mai tirziu limba italiană», ceea ce vrea să dovedească faptul că neamul nostru valah a fost strămutat chiar din Latium și din Roma însăși, ceea ce s-a spus și mai sus și după alți <autori>.

Rămîne acum să dăm la iveală anumite mărturii de-acasă, dar cu adevăr adevărat, și anume că atîta liniște a sufletului și neclintită conștiință, încît, deși știm că în vremurile acestea criticii sînt în stare să facă dintr-un purice un elefant, totuși, cu inimă neîndoită, vom și..., vom și arăta, iar dacă Dumnezeu ne va lăsa, dîndu-ne viață destul de lungă cu aceeași stare ● 152 ● suflească vom / da și ascultare.

Dacă n-aș ști că acei ce caută adevărul, nu mai puțin decât cei care îl siluiesc⁶³, înaintează cam cu același pas în ascultarea și în aflarea lucrurilor — aceea dinții, desigur, doar spre a ști ce este ceea ce este, iar cei de pe urmă ca însuși lucrul fie să-l ciuntească, fie să-l scadă, fie să-l arate cel puțin mai încîlcit și să adauge scînteierii și strălucirii lui niște dresuri și niște benghiuri anumite (cum au și îndrăznit unii dintre vecini să încerce nu puține asupra neamului nostru românesc) — fără îndoială că aș fi putut scrie cu pană mai slobodă, nu însă spre a născoci ceva cu de la mine putere, ci pentru a îndrăzni să împodobesc cu anumite zugrăveli și culori această poveste așa de veche; căci potrivnicii care birfesc și scad meritele altora nu trebuie să se creadă că au avut parte de un har mai aparte decât aceia care ar vrea să-și înfrumusețeze și să-și laude cele de-acasă în chip cinstit, doar povestirea lor să nu iasă dincolo de dreapta socoteală, ci să-și poarte sarcina încredințată...⁶⁴

De aceea, acum cînd pornim a vorbi despre mărturiile aflate de pe urma stărilor de la noi de-acasă, gîndim că avem de mers înainte cu și mai multă grijă, și bine facem, căci, cînd alții laudă un lucru fie pe drept, fie cu strîmbătate, judecata criticilor se abate numai asu-

⁶² Asupra lui Farkas Kovácsoczy (latinizat corect Wolfgangus Covaciocius), cancelar al Transilvaniei (1540—1594), citat în aceiași termeni și în *Descriptio Moldaviae* (1973, p. 364), v. nota lui N. Stoicescu (*op. cit.*, p. 368, n. 6) și comentariul lui A. Armbruster, *Romanitatea românilor*, București, 1972, p. 121—122.

⁶³ Cantemir îl întrebuințează pe *compilare* în sensul său inițial, etimologic («a înghesui cu sila») și nu în cel secundar, livresc («a pune vraf, a compila»), curent în latinitatea infimă.

⁶⁴ N-am găsit încă emendarea adecvată pentru enigmatică eroare *ortanutus*, perfect lizibilă, dar evident inadmisibilă; deocamdată n-am depășit nivelul unei corecturi posibile *ornaturus*, greu de încadrat însă în context.

et discendis rebus {procedere}, illi quidem ut modo sciunt id quod est quid est, hi autem ut eandem rem sive detrahant sive diminuant, sive ad minus obscuram reddant, et sp<1>endori nitorique elusucos naevosque {{quosdam}} superinducant (ut quidam vicinorum de nostra Valachica natione nonnulli tentare ausi sunt) profecto liberiori calamo uti potuissem, non quidem ut aliquid ex proprio hal[ue]fner, sed pleturis quibusdam, et coloribus tam veterem materiam exornare ausus fuisset: contrarii enim, qui alienas detractant detrahuntque laudes haud potiori facultate {usos} existimandi {{sunt}}, quam il, qui propria modo {quodam honesto} excolere et laudare vel[un]t, modo oratio non excedat rationem et obiectum ferat orta nutus (?) onus.

{Ideo} cum {iam} de testimoniis ex nostris rebus domesticis acceptis sumus dicturi, multo cautius procedendum censuimus, equidem merito, nam ab aliis sive recte, sive oblique aliquid laudari τὸν κριτικὸν censura in <e>osdem {alienos} cadit; illius autem, qui semet {ipsum} ut revera est, praedicare et declarare {nititur}, vel {levissimus} lapsus ab aliis gravissimus putatur, et minimus error maximus putatur.

Igitur tota nostra Valachica natio ex Romanis olivibus exordium suum ducere aeterna quadam traditione perhibetur, {{et probari potest}}, et antiquum Romanorum nomen etiam hodie firmiter tenet, quamvis ab aliis gentibus illis nomen mutatum fuerit, ut superius annuimus.

Imprimis enim {licet} in tres praecipuas regiones tota fuerit divisa (de quibus ulterius dicetur) sed omnes eodem Romanorum nomine se appellant, spreto nimirum, et abiecto, quod a barbaris nationibus illis inditum est, Valachorum nomine. Valachi enim, qui in Transylvania super Oletum fluvium in regione Maramoriss dicta hodie quoque habitant, se non Valachos, sed Romanos appellant; Valachi (quos recentiores Graeci vocant Οὐγγροβλάχους []), nos Moldavi eosdem vocitamus Montanos, quia montana ● 152 v ● magis/loca occuparunt<)> simili modo

152 ad minus scripsi: ad minus (ante obscuram) C / Tentare dubitanter scripsi: tantere, ut videtur, C / uti[[posse]][[potuissem] / qui de alienas / existimandi ex existimar refectum / {{sunt}}: [[possunt]] / propria[[quodam]] modo / {Ideo}: [[Sed iam]] [[κρί] τὸν κριτικὸν [[a]] semet [[autem aliquis]] / {levissimus}: [[minimus]] / {licet}: [[quamvis]] / divisa scripsi: devisa C / dicetur scripsi: decideretur dittographice C / Valachi scripsi: Valachos ex Valachi [[Montani]] mutavit C videlicet ulterioris nexus oblitus / quos ex quibus mutatum / Moldavi [[illos]] / eosdem scripsi: iisdem C / {vocita}mus: [[dici]]mus / Montanos ex Monacorexit C /

pra acelor străini; dar pentru acela care se străduiește să se arate și să se înfățișeze pe sine însuși, așa cum este el într-adevăr, fie și cea mai ușoară scăpare este socotită una foarte grea, iar cea mai mică greșală este judecată foarte mare.

Așadar, întregul nostru neam românesc se vădește, printr-o tradiție veșnică parcă, a-și trage începutul din cetățeni romani — și se poate și dovedi <ca atare> — și păstrează chiar și astăzi vechiul nume al romanilor, chiar dacă alte neamuri le-au schimbat numele, așa cum am arătat mai sus.

Înainte de toate, chiar dacă tot acest <neam> a fost împărțit în trei ținuturi de căpetenie (despre care se va vorbi mai apoi), totuși toți se cheamă cu același nume de *români*, disprețuind adică și dînd de-o parte numele de *valahi*, care le-a fost dat de către popoarele barbare. Căci românii care trăiesc și astăzi în Transilvania, deasupra fluviului Olt, în ținutul numit Maramureș, nu-și dau numele de *valahi*, ci de *români*. Cei din Valahia (pe care grecii din vremuri apropiate îi numesc *Ungrovalahi*, iar noi moldovenii îi numim *munteni* — căci ● 152 v ● au luat în stăpînire mai mult / locuri muntoase) își dau și ei la fel numele de *români*, iar țării lor de *Țara Românească*, adică (în latinește) *terra Romana*. Noi moldovenii la fel ne spunem *români*, iar limbii noastre nu dăcică, nici moldovenească (dat fiind că numele Moldovei și al moldovenilor este dat foarte de curînd, cum vom spune mai apoi), ci *românească*, astfel că dacă vrem să-l întrebăm pe un străin dacă știe limba noastră nu-l întrebăm «Știi moldovenește?», ci «Știi românește»⁶⁵, adică (în latinește) «Scis Romanice?». Iar dacă aceste neamuri n-ar fi de la obîrșia lor romani, cum mă rog, ar fi putut să-și ia prin minciună și numele și limba romanilor? Și dacă unii daci, cum i se năzare leahului Zamoyisky⁶⁶, au învățat de la romani limba romană, adică latină (căci pe vremea aceea nu se născuse încă limba italiană — pentru că nimenea nu stă la îndoială că limba italiană a luat naștere după invazia vandalilor în Italia), cum de și-au pierdut cu totul limba lor dăcică? Iar vandalii, chiar dacă sub împăratul Probus, cum spune Vopiscus⁶⁷, la anul de după nașterea lui Hristos 280, uniți cu gepizii, au pustiit hotarele romane, și apoi și în alte rînduri, totuși au fost mereu înfrinți. Apoi, la anul Domnului 407, cum amintește Zosimus⁶⁸, sub Arcadius și Honorius, pătrunzînd înlăuntrul imperiului roman, au jefuit în lung și în lat provinciile de lingă Rin, cu

⁶⁵ În românește în text, ca și exemplificările de mai jos.

⁶⁶ Cf. I, p. 147 v („Manuscriptum”, 2/1976, p. 21).

⁶⁷ *Historia Augusta*, Probus, 181, 1 (cf. FHD II, 1970, p. 108).

⁶⁸ În *Hronic* (ed. Tocilescu, 1901, p. 273), Cantemir citează lingă pasajul corespunzător cartea a V-a din *Historia nova* a lui Zosimus, dar trimiterea nu corespunde, pe cit am putut vedea, cu nici un pasaj din opera acestuia (cf. și n. 74).

se Romanos vocant, et regiones suam Czarra Romanas, h(oc) e(st) terram Romanam. Nos Moldavi similiter nos Romanos dicimus, et linguam nostram non Daciam, non Moldaviam (qui <a> hoc nomen Moldaviae, et Moldavorum recentissimus est, ut postea dicemus), sed Romanam, ita ut si aliquem alienigenam vellemus interrogare, an sciret nostram linguam, non interrogamus «Seis Moldavice?», sed «Știi Românește?» id est, «Seis Romanice?» At si nationes istae ex sua origine non fuissent Romani, quomodo, quaeso, sibi Romanorum nomen, et linguam mentiti fuissent? Et si Daci aliqui, ut halucinatur Polonus Zam<o>yskius, a Romanis Romanam, id est Latinam, (illo enim tempore Italica nondum exorta fuerat, Italica enim lingua post Vandalorum in Italiam invasionem exorta fuisse nemo est qui dubitet) linguam didicerunt, quomodo propriam Daciam prorsus amiserunt? {{Vandali autem, licet sub Probo Imp(eratore), ut refert Vopiscus, anno (post) Ch(ristum) natum 280., cum Gepidibus uniti Romanos fines fuerint depopulati}} {et postea} sed {semper} oppressi fuerunt. Postea anno D(omi)ni 407., ut Zosimus perhibet, sub {Arcadio et Honorio} interiora Romani Imperii penetrantes, proximas Reno (sic) provincias longe lateque devastarunt, frustra repugnantibus Honorii praefectis: evertunt Moguntium (sic) Vangionem (sic) editione capiunt Remos, Ambianos, At<t>rebates, Morinos, Tornavenses, Nemetes, Argentoratumque diripiunt, cum anno praecedenti, sub {eodem} Arcadio Imp(eratore), et Anicio Petronio Probo iidem, cum duce suo Godigisilo, assumptis secum aliis barbaris nationibus (quas brevitatis gratia praeterimus, ultimo De cembris victis Gallis, Renum (sic) transiverant Zosim(us).}}

Credo, et cedo Dacos suam linguam corrumpere potuisse, et nonnulla verba Latina commiscuisse, non tamen proinde propria ita oblitus fuisse, ut neque inter mulierculas obstetricisque rusticas vel

toată împotrivirea prefectilor lui Honorius, ei răzbesc Moguntium⁶⁹, silesc să se predea Vangio⁷⁰, îi jefuiesc pe remi, ambiani, atrebați, morini, tornaveni, nemeti⁷¹ și <orașul> Argentoratum⁷², după ce i-au învins înaintea, sub același împărat Arcadius și Anicius Petronius Probus, tot ei, sub căpetenia lor Godigisil⁷³, luând cu sine și alte popoare barbare (pe care, spre a nu ne lungi, le lăsam la o parte), după ce i-au înfrânt pe gali în ultima zi a lui decembrie, trecuseră Rinul: Zosimus⁷⁴. Cred și accept că dacii și-au putut strica limba⁷⁵ și amesteca unele cuvinte latine, dar nu că și le-au putut uita pînă într-atîta pe ale lor, încît nici măcar între femeile și moașele de la țară să nu fi rămas fie și cea mai slabă urmă. Dar ce este mai adevărat și mai aproape de dreapta judecată, <decît> că romanii au primit nu puține cuvinte de-ale dacilor, precum și mai tîrziu de-ale slavilor, polonilor, ungarilor și grecilor (așa cum se amestecă și astăzi încă în graiul nostru) și astfel, în lungul timpului, au stricat și au umplut de greșeli limba latină curată pe care o aduseseră cu ei, rămînînd totuși latină ea însăși în cheagul și în obîrșia ei adevărată. Căci noi romanii nu avem, în afară de latină (nici o altă limbă) — fie ea dacică sau o altă limbă proprie — căreia să se spună că îi amestecăm cuvinte latine, ci, avînd latina, i le-am amestecat pe cele străine amintite mai sus, și am stricat-o într-atît, încît nici noi nu putem înțelege latina (fără învățătură), nici <limba> noastră nu poate fi înțeleasă de latini⁷⁶, lucru care se petrece și cu limba italiană, care mult mai tîrziu decît a noastră

⁶⁹ Corect Moguntiacum, orașul Mainz de astăzi.

⁷⁰ Corect Borbetomagus, Worms-ul de astăzi. Cantemir dă orașului numele tribului germanic Vangiones, care-și avea așezările pe teritoriul din jurul acestei colonii romane.

⁷¹ Triburi galice și germanice așezate pe Rin.

⁷² Strasburgul de astăzi.

⁷³ Conducătorul vandalilor este numit și în *Hronic* (ed. cit., p. 68) *Godighisil*; la Procopius (*De bello Vandalico*, I, 22) și la Constantin Porfirogenetul (*De administrando imperio*, 25, 31–32) el apare însă ca *Godigishlos*.

⁷⁴ Nici aici trimiterea la Zosimus nu pare îndreptățită, la baza ei stînd o foarte probabilă confuzie de surse.

⁷⁵ Ideea «decăderii» de la idealul limbii latine în evoluția spre idiomurile romanice (atît prin simplă involuție, cit și prin contaminare cu graiul barbarilor) străbate întreaga istorie a culturii europene, de la sfîrșitul antichității și pînă în veacul trecut. Cantemir o acceptă instinctiv și o reia ca atare și în capitolul respectiv din *Descriptio Moldaviae* (Partea a III-a, cap. IV; cf. C. Poghirc, *Conceptions glottogoniques au début du siècle des lumières, „Dacoromania”* 2/1974, p. 262–263).

⁷⁶ Se înțelege că acești vorbitori nativi ai limbii latine trebuie să fi fost pentru Cantemir în parte o ficțiune aptă unei demonstrații bazate pe reversibilitate, în parte acei oameni de cultură care foloseau în mod curent latina, *lingua franca* a culturii europene.

magis imae 162 r paginae adscriptum summa sequenti resumere oblitus est C // 152 v terram: {provincia} (sic) C / non Moldaviam, [[sed]] / ut [[som]]halucinatur/Vandalorum [[Gothorum-que]] / Verba {{Vandali autem ... Zosim(us)}} margini adscripta certo loco inserere moratus est ipse Cantemirius; itaque, quamvis male congruentia, quam proxime adicienda duxi {post}: ante / 280. [[Ro]], cum / {Arcadio et Honorio}: [[Theodosio iuniori]] / provincias scripsi: provincias C / Remos, Ambianos ... Morinos scripsi: Remi, Ambiani, Morini C / nationibus <bu>s scripsi: nationes (ante quas) C / proinde [[multa]] / mulierculas scripsi: mulierculas C /

vestigium non reman<si>sset. {Sed} quid verius et rationi magis consentaneum est, <quam> Romanos nonnulla Dacorum vocabula, ut postea et Sclavonorum, Polonorum, Hungarorum Graecorumque (ut hodie quoque in nostra dialecto commiscantur) accepisse, itaque diuturno tempore puram, quam secum adduxerunt Latinam linguam corripuisse, et vitiosam reddidisse remanente fundamentali, et originali ipsa Latina. Nos enim Valachi non habemus sive Dacicam, sive aliam propriam linguam praeter Latinam, qui vocabula Latina admiscere dicamur, sed Latinam habentes aliena superius dicta commiscuimus, et in tantum corripimus, ut neque nos Latinam (sine disciplina) intelligere, neque {nostra} Latinis intelligi possit, quod contigit et Italicæ linguae, quae multo pos-

● 153 ● terius quam nostra sic ex eadem Latina/matre degeneravit, {initio nimirum quinti saeculi}. Sed quis Italus ita Latinam intelligit, ut non indigeat institutione? Similiter Latinus non intelliget Italicam, nisi usu, aut sedula disciplina eam fuerit adeptus. Eadem est ratio de Gallica, Hispanica, aliisque ex Latina corruptis linguis. Igitur Valachica lingua primis suis saeculis fuit pura, et genuina Latina, et Romana, ideoque se Romanos, linguamque suam Romanam non immerito hodie quoque appellant.

His observandum, quod sunt qui velint Valachicam linguam non ex matre Latina, sed ex Italicæ filia

{Sed}: {[Imo] / rationi [con]se] magia / Nos enim {[Roma] / non habemus [aliam] / intelligere [possi] mus} / possit ex possimus *correx*it C // 153 [anno nimirum] initio / Latinus ex Ro (videlicet Romanus scripturus) C / E regione parographi His observandum ... in margine Hinc ad caput de lingua Mol(davorum) totum tran<s>ferendum *notavit* C /

nu va înțelege italiana, decât dacă o va fi deprins fie prin obișnuință, fie prin harnică învățătură. Aceeași socoteală vine și pentru franceză, pentru spaniolă și pentru celelalte limbi stricate din latină.

Așadar, limba românească a fost în primele veacuri latină și romană curată și adevărată și de aceea <cei ce o vorbesc> se cheamă pe drept încă și astăzi *români*, iar limba lor *română*.

La acestea este de ținut seama că sînt unii care susțin că limba românească nu s-ar fi tras din maica latină, ci din fiica ei, italiana ⁷⁷. Aceasta se sprijină mai ales pe argumentul că limba românească folosește articolele și verbele auxiliare, ca și italiana. Dar ei își ard opaițul în van ⁷⁸, căci, dacă pe această mărturie limba italiană s-ar bizui că este fiica latinei, iar că româna este fiica ei și nepoata latinei, cu egală chibzuință i-ar da răspuns aceleia româna: « Dacă este adevărată fiică a latinei, de unde și-a împrumutat articolele și verbele auxiliare, pe care latina nu le-a cunoscut și nu le cunoaște? » Ar părea adevărat ca aceia să-i răspundă că acestea i s-au întîmplat de pe urma graiului barbar al vandalilor și al goților. Dar același lucru l-ar putea spune cu aceeași tărie și limba românească, <și anume> că ceea ce s-a pîtrecut mai apoi cu italiana i s-a întîmplat și ei mai înainte; astfel că din argumente egale nu se poate conchide și izbîndi nimic sigur, <după cum> știu cei care se ocupă cu logica ⁷⁹.

Noi însă ne vom strădui să dăm la iveală o astfel de argumentare, încît Cititorul cel drept, fără să păstreze vreo îndoială, se va arăta de acord, <socotind-o> întru totul lămurită, anume că limba românească i-a fost și îi este latinei nu nepoată, ci fiică. Și, înainte de toate, cineva care să fie cunoscător și al limbii noastre și al italienei și al francezei și, totodată, al latinei, va lua seama cu ușurință că toate cuvintele care fie că-i sînt comune limbii italiene cu cea franceză, fie că sînt asemănătoare, dar sînt neasemănătoare și străine de-a binelea latinei, nu se găsesc niciodată în românește, cum ar fi *com[m]incio* din italiană și franceză, care este în latină *incipio*; românul nu-l cunoaște pe acel *com[m]in-*

● 153 v ● *cio*, ci îl cunoaște pe latinul / *incep*, stricat din

⁷⁷ În margine, în dreptul paragrafului care începe cu *His observandum*, Cantemir și-a notat: „e trecut de aici în întregime la capitolul despre limba mol(dovenilor)», ceea ce demonstrează strînsa relație dintre textul de față și geneza *Descrierii Moldovei* (cf. și mai jos, n. 85). Pasajul al cărui loc trebuia schimbat ține, după însemnările marginale ale autorului, pînă la sfîrșitul părții editate în numărul de față.

⁷⁸ În *cassum oleum perdere* corespunde, într-o parafrază mai liberă, cu „a-și pierde vremea».

⁷⁹ După cum putem vedea din nou, Cantemir pune mereu la contribuție învățăturile primite în domeniul logicii de la dascălul său Ieremia Cacaveas, sintetizate, dealtfel, și în *Micul compendiu asupra întregului sistem al logicii*.

fuerit derivata (sic). Et hoc praecipue nititur argumento, quod Valachica lingua utitur articulis, et verbis auxiliariis, ut et Italica. Sed in cassum (sic) oleum perdunt nam, si (ex hoc argumento) praesumeret lingua Italica <se> esse filiam Latinae, Valachicam autem eius filiam et Latinae neptem, aequali pr<a>esumptione retorqueret illi Valachica, si genuina est filia Latinae, unde sibi mutuavit articulos, et verba auxiliaria, quae Latina ignoravit ignoratque. Verisimile est, eam dicere hoc illi a barbara Vandalorum Gothorumque dialecto evenisse. Quod idem et pari vigore diceret Valachica, sibi idem accidisse prius, quod Italica <a>e accedit posterius; unde ex paribus argumentis nihil certi concludi et evinci norunt dialecticae sectatores.

Nos autem {argumentum} proferre conabimur tale, ut iustus Lector, nullo remanente dubio, illi ut evidentissimo assentiat, Valachicam nempe linguam non neptem, sed filiam fuisse, et esse Latinae. Imprimis quidem, si quis nostrae, Italicae, Gallicae, simul et Latinae linguae esset peritus, facile observabit, quod omnium vocabula, quae <e> aut Italicae linguae, aut communia (sunt), aut similitudinem habent cum lingua Gallica, dissimilia autem, et prorsus aliena Latinae numquam in Valachica reperiri, ut commincio Italicae, Gallicae, quod Latinae incipio; Valachus ignorat illud commincio, ● 153v ● novitque Latinum/incep, a verbo Latino incipio, et non ab Italico comincio corruptum et inceput, corruptum a Latino inceputum; et non ab Italico comincio.

Ita verbum parlo, quod ignorat Latinitas, Valachica dicitur vorbesk, a Latino verba facio, et vorba, a verbum, et non a parola, et cae(tera), et a fortiori, vocabula Latina nonnulla, quae antiquis erant usitata, nunc autem a grammaticis aboleta dicuntur apud Valachicam inveniri, ut minare (sic), quod est iumenta abigere, Valachica habet aminare, et mino, myn. Cales (sic), venustissima Latina dictio, recentius semita, in Valachica cale; et hos similia plura videbis cap(ite) de lingua Valachica. Quoad articulos autem, et verba auxiliaria quibus utitur Valachica, quamvis sufficientem dedimus argumenti parem vigorem, ut tamen ostendamus Valachicam linguam ea ab Italica non

nititur scripsi nituntur C / nam[[ut]]si[[bi]] / retorqueret [[Molda]] illi / ignoravit scripsi : ignoravit C / concludit [[noverunt]] / dialecticae sectatores ex dialectic[[orum discipuli]] mutatum / conabimur scripsi : conabimur C / ut [[Lector]] iustus / [[ob]] facile / aut [[com]] Italicae // 153 v co[[m]]inciato / dicit [[vob]] vorbesk / [[i]] quod est / recent tunc ex recentiore refectum / argumenti [[paritatem]] parem /

cuvintul latin *incipio* și nu din italianul *comincio*, și *inceput*, stricat din latinul *inceptum* și nu din italianul *cominciato*⁸⁰.

Astfel, cuvintului *parlo*, pe care latinitatea nu-l cunoaște, limba românească îi spune *vorbesk*, de la latinul *verba facio*⁸¹ și *vorba* de la *verbum*⁸² și nu de la *parola* ș.a.m.d., și cu atât mai mult, nu puține cuvinte latine care erau folosite de cei vechi, dar acum sînt desființate de gramatici, se spune că se găsesc în românește, ca *minare* (sic), care înseamnă «a mina vitele»: româna are <a> *amina* (sic!) și *mino* (sic!), *mîn*⁸³. *Cales* (sic!)⁸⁴, prea plăcută zicere latină, mai de curînd *semita*, în românește *cale*, iar mai multe asemenea cu acestea vei vedea în capitolul despre limba românească⁸⁵. Iar cît despre articolele și verbele auxiliare pe care le întrebunțează româna, cu toate că este îndestulătoare țăria egală a argumentelor pe care am arătat-o, totuși, spre a arăta că limba românească nu a luat cu împrumut de la italiană, vom mai spune cîteva <cuvinte>. Italiană, ca și franceza și spaniola, așază articolele înaintea numelor, româna le așază după ele; italiană are numai două articole singulare și două plurale, masculine și feminine, româna mai multe și felurite, după sfîrșiturile cuvintelor. Căci italiană are *il*, de genul masculin singular, româna *-ul* și *-le*, masculine amîndouă⁸⁶. Italiană îl așază înainte: *il huomo*⁸⁷, româna după:

⁸⁰ În locul citat din *Descriptio Moldaviae* (ed. 1973, p. 362–366) Cantemir reia și lărgeste, atenuînd afirmațiile exagerate, această teorie asupra originii latine nemijlocite a limbii române. Făcînd și acolo eroarea de a scrie *comincio* (cu doi de *m*), el renunță la *cominciato*, denominativ inexistent în dicționarele limbii italiene, și la corespondentul său român *inceput*, care nu vine de fapt din *inceptum*, ci este substantivarea participiului românesc refăcut.

⁸¹ Este limpede de la prima vedere că *vorbesk* nu poate proveni din latinul *verba facio* (cf. și n. urm.).

⁸² Cazul lui *verbum* și *vorba* poate alcătui un bun exemplu de asemănare înșelătoare: cuvîntul românesc (de la care este format apoi și de nominativul *a vorbi*) provine din slavonul *duorba* (cf. Tiktin, DRG, III, 1771; Candrea, DE, 1444; Al. Rosetti, ILR, 1968, p. 315 și 345).

⁸³ Cantemir ignoră, aici și mai jos, flexiunea mediopasivă a lui *minor*, *ari*, căruia îi atribuie direct sensul românesc («a mina» în loc de «a amenința»), la care s-a ajuns abia în latinizata tîrzie. Forma românească destul de ciudată *aminare* s-ar putea să fie influențată de adverbul *amîndă* («în mină»), des utilizat în *Hronic*.

⁸⁴ Corect *callis*; Cantemir a forțat apropierea cuvîntului latin de cel românesc, ignorînd totodată existența în italiană (și în spaniolă) a substantivului *calte*, cu același înțeles.

⁸⁵ Afirmație care, alături de nota marginală amintită mai sus (cf. n. 77) trimite cu gîndul la o fază inițială a studiilor lui Cantemir, anterioară hotărîrii de a deosebi între prezentarea descriptivă care avea să fie *Descrierea Moldovei* și cea cronologică — *Hronicul*.

⁸⁶ Aici și mai jos Cantemir scapă din vedere că în latinește *uterge* apare la plural doar după *pluralia tantum* sau nume de popoare, avînd, cu tot acordul său la singular, valoarea unui plural singulativ: «și unul și altul, amîndoi»; eroarea poate să fi fost făcută sub influența gîndirii în românește.

⁸⁷ În grafia arhaizantă cu *h*-, astăzi *il uomo*, sau, mai simplu, *l'uomo*; cf. și mai jos *li cani* (azi *i cani*), *la moglie* (azi *la moglie*).

mutuasse, paucis dicemus. Italica, ut et Gallica, et Hispanica nominibus anteposit articulos, Valachica postposit; Italica duos tantum singulares, et duos plurales, masculinos, et foeminales habet articulos, Valachica plures, et diversos, secundum nominum desinentias. Italica nimirum habet il, masculini generis singularis, Valachica ul et le, masculini utriusque (sic). Italica, il huomo, anteposit, Valachica, omul, postposit. Italica il cane, Valachica kyne-le, et postposit, et diversum, quamvis utriusque (sic) articuli sint generis masculini. Ital(us) articulum pluralitatis masculini generis habet li, Val(achus) i, ut Ital(ice) li cani, cyni-i, li omni (sic), Val(achice) omeni-i. Ita in foeminali genere Italica numeri singularis articulum habet la, Val(achus) a, et ae diphthongum, ai, ut Ital(ice) la molie (sic), Val(achice) muerai, mutans e μικρόν in ai, sive ai diphthongum; alioquin mulier absque articulo scribitur, per e μικρόν. Ita nomina quae desinunt Valach(ice) in a, quod cor<r>uptum est ex Latino a, ut gallina ranna, scriberes Latino gyina, sive si proferatur ut y Polonicum, in verbo ● 154 ● byl ut i crassum, et magis profundum / scribere gyiny: articulum habet a, ut gyina, mutato y in a, sive si reduceres ad paternam (sic) Latinam, et scriberes pro y — a, gaina, pro articulo adderetur aliud a, ut gainaa. Ex hac maxima diversitate manifestum est Valachicam non ab Italica mutuasse articulos, sed potius a Dacia, quam nonnulli volunt Germanicae similem fuisse, ut praetendunt <t> in Transylvania Saxones, quos nos vocamus Sasi, genus suum deducere a Dacis, rescipientes ad Q. Curtium, qui refert Sachos, Dachos, et Masagetes (sic) eiusdem proles esse, et ex partibus orientalibus ad boreales venisse; sibi testes veteres adferunt ad hoc probandum historicos, de quibus vide Bonfinium, Laurentium Topelatinum aliosque Daciae historicos. Nec mirum, nam et in Moldavia ante unum s<a>eculum nostri perhibent gentem quandam fuisse Moldavis subiectam, quae Saxo-

Italica [[articulos]] ut et / Hispanica [[ante]] nominibus / [[ac]] Italica duos / habet [[il, la, li et le, Mo]] il [[et li]] / masculini ex masculinis mutatum / generis [[plura]] singularis [[et pluralis]] / [[il]] Italica il cane / in [[plurali nu]] foeminali / Italica, ge numeri / et [[A]] ae / ut [[la m]] Ital(us) / scribitur correzi: scripitur C / gallina [[gyina]] / 154 [[articulus]] pro articulo / Ex hac maxima scripsi: Ex hoc maxima C / Q. Curtium scripsi: Q. Curtium C / boreales ex boream refectum / [[et ... is]] sibi testes / adferunt his ad hoc / Bonfinium [[aliosque]] / historicos / Sed nos ad propositum / [[non]] ante /

omul; italianul il cane, româna cîne-le, îl și așază după, este și diferit, cu toate că amândouă⁸⁸ articolele sînt de genul masculin. Italianul are articolul pluralului de gen masculin li, românul -i, ca, în italianește, li cani, cîini-i li omni (sic), oameni-i. Astfel, la genul feminin italianul are articolul numărului singular la, românul are a și ae diftong, ai⁸⁹, ca, în italianește, la molie (sic!), în românește muerai, schimbîndu-l pe e μικρόν în ai, sau ai diftong; de altfel, mulier, fără articol, se scrie cu e μικρόν⁹⁰. Astfel, numele care se termină în românește în a, care este stricat din latinul a, ca gallina ranna (care sună latinește gyina sau, dacă l-ai pronunța cu y polon, din cuvîntul byl «a fost», ca un ● 154 ● i gros și mai adînc /, ai scrie gyiny) — are articolul a, ca gyina, cu y schimbat în a (sau, dacă l-ai întoarce la latina pîrîntescă⁹¹ și ai scrie pentru y a, gaina, drept articol s-ar adăuga un alt a, ca gainaa)⁹². Din această ațit de mare deosebire se vedește că limba românească nu și-a împrumutat articolele din italiană, ci mai degrabă din dacă⁹³, pe care unii o țin drept asemănătoare cu germanica, așa cum susțin saxonii din Transilvania, pe care noi îi numim Sași, că-și trag neamul din daci, avîndu-l în vedere pe Quintus Curtius, care pomeniște că sachii, dachii și massagetii sînt de aceeași stirpe și că au venit din părțile răsăritului către cele de miazănoapte⁹⁴; ei își aduc ca martori, spre a dovedi, aceasta, pe vechii istorici, dintre care vezi pe Bonfin, pe Laurențiu Topelatin și pe ceilalți istorici ai Daciei⁹⁵. Și nu este de mirare, căci și în Moldova, cu un veac în urmă, spun ai noștri că fost un

⁸⁸ Cf. n. 86.

⁸⁹ Cantemir caută să redea diftongul românesc -ea-, pentru care nu găsește o soluție grafică adecvată (în litere latine), astfel că sovine între litera chirilică și o redare nereușită, sau, mai bine zis, inversă, în alfabet latin.

⁹⁰ Adică muiere, față de forma articulată muierea.

⁹¹ În text apare formula neașteptată și oarecum amuzantă paternam Latinam, în loc de maternam, poate tocmai sub influența formei epice românești «pîrîntescă».

⁹² Resentimentul instinctiv față de diacritice, moștenit prin formația sa culturală, îl face pe Cantemir să trudească din greu la găsirea unei soluții grafice pentru a face deosebirea, curentă astăzi în românește, dintre semnele a și e.

⁹³ Neîntind originea latină a articolului roman, Cantemir se vede constrins să-i caute o altă explicație logică: împrumutat germanic i se pare cel mai probabil — mai ales în cadrul teoriei «stricării» latinei sub influența barbară — iar presupusa relație dintre daci și germanici pare a veni și ea în sprijinul încercării sale.

⁹⁴ Historiae Alexandri Magni, 6, 3, 9 (cf. și 4, 12, 6; 7, 4, 6; 8, 1, 6). Toată ipoteza aceasta se sprijină pe o eroare filologică: acei Sachae, Dachae și Massagetae sînt în fapt populații iranice, forma corectă a numelui primelor două fiind Sacae (<Saka) și Dahae (<Daha < Dasa) se înțelege de la sine că ele nu au nimic de a face cu numele dacilor și cu al sașilor.

⁹⁵ Antonio Bonfini, istoric și umanist italian care se referă în repetate rânduri în ale sale Rerum Hungaricarum Decades la românii și la vecinii lor; Laurentius Topelatinus, op. cit., (cf. I, nr. 64), p. 23.

nica, sive Germanica uteretur lingua, postea ob aliquas insolentias versus Crimeam a Moldavis expulsam. Quae hodie quoque circa Bassarabiam intra Tartaros viget, et ab illis appellatur Desteban. Sed utrum haec fuerit illa Dacia natio, an alia sit ex Germaniae fragmentis ad has partes separata[m], non ausim dicere, firmiter tamen possum dicere, diversitatem articulorum linguae a Germania, sive ab illa, quam nunc diximus, gente articulos mutuasse.

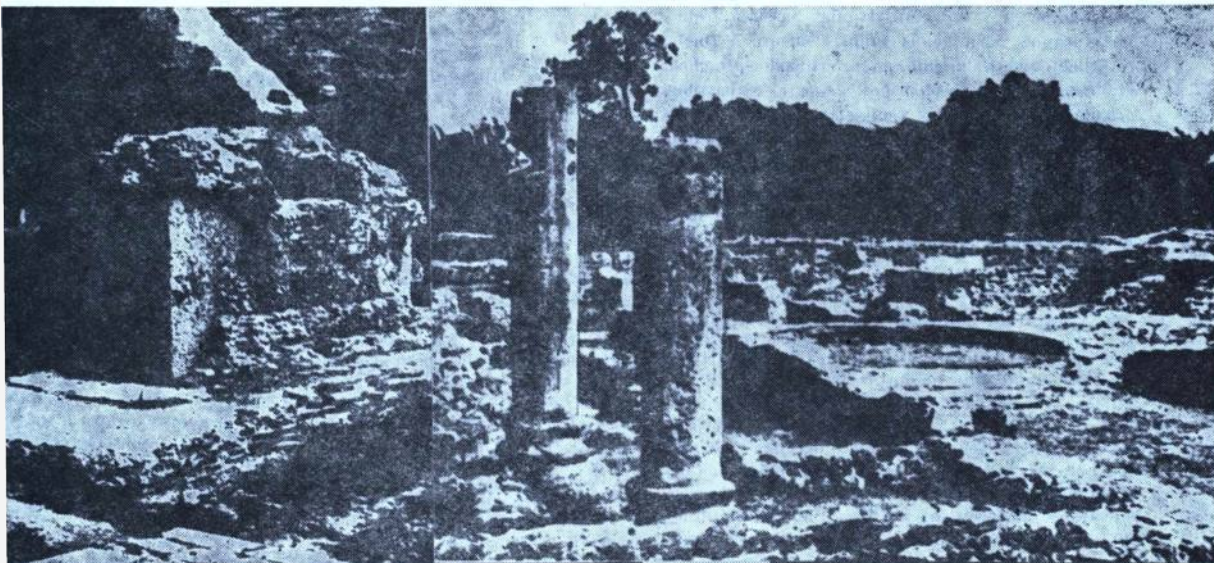
Ita de auxiliaribus verbis dicendum. In hoc tamen Valachica maxime differt, quod praeter verbum habeo, habet etiam volo in futuris, ut am facut, ho fatto, feci; voi face, sive voi a facere, volo facere, faro quo verbo auxiliari Italia non utitur. Et haec breviter, his plura vide suo capite./

Saxonica, sive Germanica scripsi; Saxonico, sive Germanico (videlicet idiomate scripturus C / {illa}: [[alia gente]] / am facut [[{feci}]] / Hic quoque post capite, signum relegationis ad caput de lingua Moldavorum (in margine paginae 153r adscriptum) inveniri potest //

anumit neam supus moldovenilor, care să fi vorbit o limbă saxonică sau germanică, și că mai apoi a fost alungat de moldoveni către Crimeea, din cauza anumitor neascultări ale lui. Acesta mai viețuiește și astăzi în Basarabia⁹⁶ între tătari și este numit de către aceia Desteban. Dar dacă acesta a fost din neamul dacic, sau dacă este vreo rămășiță din ale Germaniei despărțită către părțile acestea, n-aș îndrăzni să spun; ci pot totuși zice cu tărie că feluritele articole ale limbii le-au împrumutat fie de la germani, fie de la neamul acela despre care am vorbit.

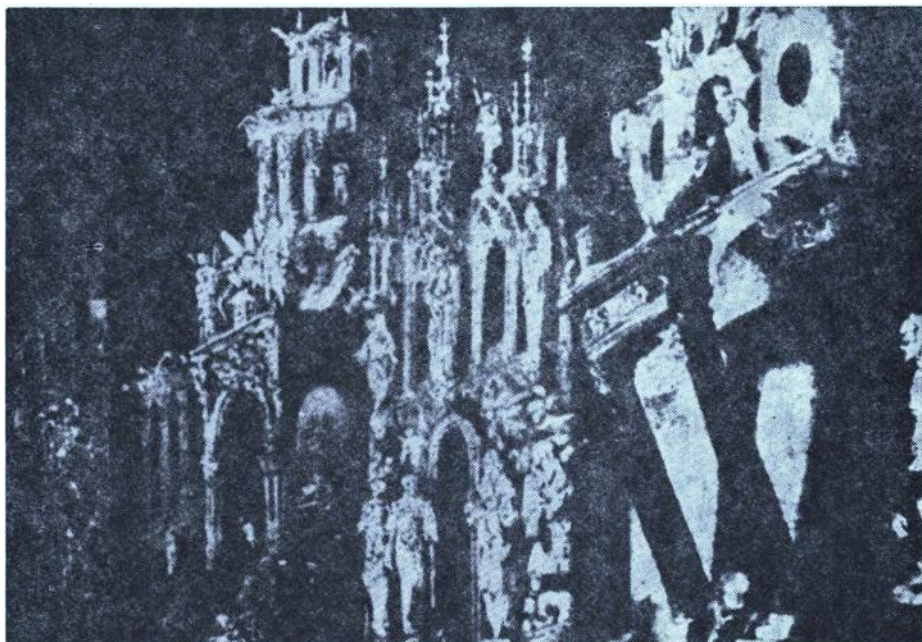
Astfel că avem de vorbit despre verbele auxiliare. Totuși și aici româna este deosebită, căci pe lângă verbul *habeo* îl are și pe *volo*, la viitor, ca *am fost, ho fatto, feci*; *voi face*, sau *voi a facere, faro*, verb auxiliar pe care italiana nu-l întrebuințează. Ci acestea <le-am arătat> pe scurt, mai multe <se pot> vedea în capitolul lor. /

⁹⁶ Prin Basarabia Cantemir înțelege, în vechea tradiție istorică, Bugeacul, purtător al numelui Basarabeștilor din Țara Românească, cf. I, p. 145 („Manuscriptum” 2/1976, p. 14).

«eternii noștri păzitori ai solului veșnic...»

Visul — o dimensiune a prozei eminesciene

PROZA LUI EMINESCU DIN EDIȚIILE DE pînă acum nu cuprinde și descrierea visului din 11 spre 12 februarie 1876. Descrierea se află în manuscrisul 2306 (ff. 28 — 28 v) și este însoțită de două desene ale poetului. G. Călinescu reproduce în *Opera lui Mihai Eminescu* (vol. III, pp. 180—183), părți din ea și rezumă altele. Visul acesta este interpretat, spre deosebire de celelalte *visuri*, înțelinite în opera lui Eminescu, ca «un amestec de reminiscențe literare și afecțiuni de familie». G. Călinescu reproduce acele părți care ilustrează această idee. Dintre scenele rezumate mai importantă este cea privind conversația lui Eminescu, în «tîrg», cu o Sofie, pe tema «căpătării de femei frumoase». Sofia, cunoștința poetului, ar fi, s-ar părea, o proxenetă, care pune la cale afaceri dubioase. Se fac referiri, tot aici, la unele întîmplări din viața privată a lui Maiorescu, întîmplări și ele, aparent,

de aceeași natură. Propunem o lectură integrală a textului eminescian, cu încaadrarea întîmplărilor în contextul social-politic al vremii.

Visul este și în această descriere a lui Eminescu un procedeu prin care conferă credibilitate întîmplărilor istorisite. Poetul își creează libertatea, prin situarea lor în zona visului, să introducă în scenă, fără nici o constrîngere, personajele cele mai diverse și să facă asocierile cele mai neașteptate. Personajele și întîmplările din vis sînt, fapt semnificativ, acelea care îl obsedează și în viața de toate zilele. Eminescu îi visează la Ipotești, în gazdă, în casa părintească, pe Don Alfons și Don Carlos, cei doi rivali care își disputau puterea în Spania. Războiul civil din «Ispania», prelungit multă vreme, preo-cupa stăruitor opinia publică europeană. „*Curierul de Iași*”, în redacția căruia lucrează Eminescu, urmărește îndeaproape mersul operațiilor de pe

fronturile de luptă. « *Rezelul civil continuă în Spania* — scrie ziarul ieșean în 30 ianuarie 1876 — cu tenacitate și mai în fiecare zi, Europa ostentivă de știrile acestui rezel primește nouă știri de luptă. Zilele acelea Alphonsiștii au avut mai multe victorii asupra Carliștilor ». Eminescu citește în „*Neue freie Presse*” despre un plan al împăcării lui Don Alphons cu Don Carlos, pus la cale de cel din urmă. Ar fi interesant de comparat planul acestei împăcări, expus pe larg în ziarul vinez, cu cel din visul lui Eminescu. Simpatia poetului merge, oricum, spre Don Carlos și nu spre Don Alphons, prezentat ca un Trottel (idiot). Războiul civil din Spania se termină în februarie 1876 cu victoria lui Don Alphons și plecarea în exil a lui Don Carlos. În descrierea lui Eminescu nu se reflectă și aceste evenimente. Se poate accepta, astfel, ca reală datarea ce o dă poetul visului său.

Există, între „invitații” de la Ipotești din visul lui Eminescu, alte două persoane, de astă dată din familie, pe care însă el nu spera să le poată revedea curînd. Aglaia îndeplinește, la Ipotești, ceremonialul de gazdă. Sora poetului trăia în Bucovina, căsătorită din 1871, cu Ioan Drogli. Eminescu o vizitează la Cernăuți, cu un an mai înainte, cînd trece granița, clandestin, broșura *Răpirea Bucovinei după documente autentice* (București, 1875), editată de M. Kogălniceanu și I. Slavici. Eminescu are prilejul să cunoască, în vizita din 1875, viața de familie a surorii sale, nu tocmai fericită. Alături de Cernăuți apare, printr-o asociație neașteptată, Praga. Eminescu cunoaște și acest oraș, cum rezultă din unele documente. Se pot invoca și acum unele întîmplări din familie. Aglaia și Henrieta, contaminate în 1874 de tifos, sînt reținute la Praga mai multe săptămîni, spre marea îngrijorare a familiei. Căminarul face drumul la Praga și le aduce la Ipotești. Aceste întîmplări din familie nu apar explicit în text, însă merită să rețină atenția prin faptul că anticipează visul poetului.

Între „invitații” de la Ipotești este și Șerban, care murise în noiembrie 1874, în Germania, răpus de tuberculoză. Opiniile lui Eminescu despre fratele său sînt cunoscute cu mult înainte. Poetul, la studii la Berlin, serie părinților săi, în 18 iunie 1873, în legătură cu Șerban: « *Dacă vorbesc cu el despre afacerile lui, el nu mă clarifică niciodată într-alta, ca să știu ce are de gînd să facă* » (I. E. Torouțiu, *Studii și documente literare*. IV. București, 1933, p. 97). Șerban este învinuit și în vis că vorbea ca « *totdeauna asupra sorții sale în mod întunecat* ». Eminescu poartă dialogul cu fratele său de parcă acesta s-ar afla în viață și caracterizarea ce i-o face în 1873 o repetă la cîțiva ani după moartea

sa în termeni aproape identici. Sînt mărturii din care se desprinde că întîmplările din vis nu sînt fără legătură cu cele petrecute mai înainte în viața sa.

Părinții poetului sînt prezentați în mod diferit. Gheorghe Eminovici, tatăl său, este pomenit în treacăt. Afecțiunea lui Eminescu merge spre mama sa — « *maica* » cu privirea « *blîndă și liniștită* ». În dialogul poetului cu Șerban, fratele său, se face mențiune și la de Vasile Eminovici. Vasile se numea bunicul lor, mort în 1844. Nici Șerban și nici poetul nu-l cunosc, putînd fi reminiscențe din familie.

Eminescu se înfățișează în visul său ca personaj, de astă dată cu numele lui, cum nu procedează în alte împrejurări asemănătoare. Se recomandă lui Don Alfons, la invitația Aglaiei: « *rumänischer Schriftsteller* », dă relații asupra poziției scriitorului în România și asupra „*Convorbirilor literare*”. Conversația sa cu Sofia, în « *tlrg* », lasă loc la interpretări cu care nu putem fi de acord. Sofia îndeplinește o funcție la Samson Bodnărescu, nu știm care, directorul Școlii normale din Iași. Sînt gîzduiți aici, cum se știe, Eminescu, Miron Pompiliu și Slavici, în popasul său ieșean. Sofia figurează, dealtfel, și în una din listele lui Eminescu cu persoanele cărora le datora sume de bani, listă care se află în același manuscris, cîteva pagini mai departe (Mss. 2306, f. 42). Lista se deschide cu Samson Bodnărescu și în ea figurează și Slavici. Sofia este, prin funcția ce o îndeplinește, aceea care angajează femei de serviciu. Sofia « *de la Bodnărescu* » se ocupă de probleme administrative și gospodărești și judecă femeile ce le « *capătă* » nu în funcție de frumusețe, ci de plată ce o cereau. Avea motive să se plîngă că « *totdeauna se plătește prea scump* ». Angajarea de Maiorescu a unui « *mușteriu* » de 17 ani cu o plată exagerată nu era un exemplu bun de urmat. Propunem o interpretare a conversației lui Eminescu și Sofia în marginile strictede textului poetului. Nu găsim nimic cu „subînțeles”, cum s-ar putea crede, în considerațiile Sofiei și nici în referirile la Maiorescu și viața sa de familie.

Visul din noaptea de 11 spre 12 februarie 1876 are comun cu alte visuri din opera poetului schimbarea identității unor personaje. Don Carlos, în

«...ca și cînd ai privi printr-o prismă...»

Pagini de proză

M. Eminescu

I

În noaptea de la 11 spre 12 Fevr[uarie] [1]876 am avut următorul vis. Se făcea la noi acasă, la Ipotești. Soră mea Aglaia mă chiamă ca să mă prezinte lui Don Alfons și vărului său Don Carlos, cari se aflau la noi în gazdă. Într-adevăr citisem parecă cu puțin înainte, că ei se împăcaseră și că Don Carlos găsisse o combinație, ca să scape Spania de grenadirii și brigadirii săi — anume: Regina Spaniei Isabela înfiase¹ pe un rege american. Acesta murind, țările sale erau de drept ale Spaniei, dar micile republici ale Americii de Sud își apropiaseră acele țări. Acuma Spania voia să ceară mai întâi de la ele aceste țări, apoi să facă un memorandum către² puterile Europei și numai dacă n-ar fi ajutat nici acesta să înceapă a-ntări cetăți și strînge oameni ad hoc pentru acest scop. Don Carlos ar fi plecat apoi în resboi cu oamenii săi. Iată³ soră mea îmi dă un surtuc negru (am gîndit îndată și la pantalonii de-o dubioasă culoare) și-am intrat pe podelele ceruite ale odăiei unde erau cei doi regi. Soră mea-mi spune la ureche:

— Spune-ți⁴ numele și meseria!

Eu mă închin înaintea lui Don Alfons:

— Eminescu⁵, rumänischer Schriftsteller.

— Was für ein Schriftsteller ist der? întrebă Don Carlos, care era femeie.

— Verzeihen, ich bin selbst Schriftsteller im Rumänischen.

— A! So wird man wohl im Moldauschen sagen. Wahrscheinlich schreiben sie bei den „Convorbiri literare“.*

Don Carlos mă invitează să șed pe un divan⁶ sofa care ocupa amîndouă laturile ale unui unghi¹ al odăiei și pe care dormeau v-o trei femei îmbrăcate. Am șezut și am vorbit mai multe lucruri. Femeia Don Carlos era brunetă, avea nasul cam în sus, era palidă și din voce se vedea o siguranță și o energie rară. Sicherer Bilck süsse Hand. Alfons era un Trottel. El era galben la față, obrajii lui săpături erau două lungi văli cu încrețituri de riduri.

¹ inițial: adoptase.

² inițial: față.

³ inițial: Într-o.

⁴ în manuscris fără aliniat scris în continuare și cu literă mică.

⁵ în manuscris scris în continuare, fără dialog.

⁶ inițial: pe sofa.

* — Eminescu, scriitor român.

— Ce fel de scriitor e ăsta?

— Iertare, eu însumi sunt scriitor român.

— A! Așa s-ar putea spune în Moldova. Probabil scrieți la „Convorbiri literare“.

⁷ tot ce urmează, pînă la cuvintele *demnității sale* este scris între rînduri.

⁸ în manuscris: *ia vere* fără aliniat.

⁹ în text: *el*, fără semn de punctuație.

¹⁰ inițial: *să-l urme.*

¹¹ scris deasupra.

¹² fără aliniat, scris în continuare.

¹³ lecțiune nesigură.

¹⁴ inițial: *Zur.*

¹⁵ G. Călinescu publică acest text, tot fragmentar, mai întîi în „*România*

literară“ (I, nr. 21, 9 iulie 1932, p. 1), cu titlul: *Un vis*, ca să-l reia în *Opera lui Mihai Eminescu* (III, București, 1935, pp. 180—183). Se republică în *Opere 12. Opera lui Mihai Eminescu* (1) (București, 1969, pp. 237—239), cu titlul *Visul din 11—12 februarie 1876*, și cu unele modificări, care arată îndepărtarea de mss. (*ducesă* în loc de *ducină*). Textul este însoțit în „*România literară*“ de un comentariu mai dezvoltat decît cel din *Opera lui Mihai Eminescu*. Personalitatea lui Eminescu este interpretată cu o viziune freudistă și se fac referiri de aceeași natură la persoanele feminine (Raluca, Aglaia, Henrieta) din familia poetului.

I-am ⁷ adus un paner cu mere și covrigi, pe care Don Carlos i le-au arătat lui Alfons:

— Ia ⁸ vere.

Acesta au făcut o față neplăcută și au refuzat. A văzut parecă în asta o atingere a demnității sale de se uita trist înaintea sa. El⁹ purta o coroană ca și regii de pe cărțile de joc. Acolo l-am văzut și pe frate meu Șerban. El vorbea ca totdeauna asupra sortii sale în mod întunecat. Mi-a spus că și-a schimbat numele în U. Eminovici, căci V. E. există deja în Europa. I-am spus că trebuie să fie o eroare, căci tata se numește Gheorghe și nu Vasile, ceea ce a recunoscut și el. În urmă Don Carlos a trecut la locul însemnat cruce și mi-a făcut semn să vorbesc ¹⁰ cu dînsul. Eu am spus c-aș dori să șed alături, căci de departe n-aud bine.

— Cum așa! Sora d[umi]tale mi-a spus, că oamenii trebuie să vorbească încet cu D[umnea]ta, atît ești de nervos.

— Da! dar acum [f]i tocmai contrariu. Aud rău și trebuie să se vorbească tare.

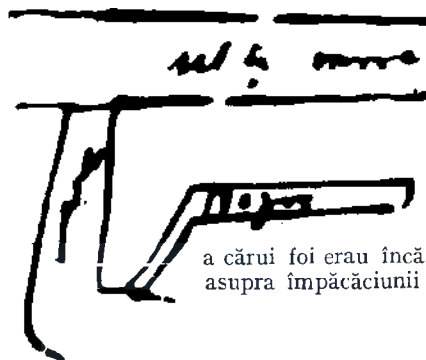
— Să șezi alături nu prea-i ¹¹ cu puțință, căci vezi...

Într-adevăr ¹² ea s-așezase aproape de sinul ¹³ unei dueñe bătrîne, care dormia. Cunoscînd galanteria spanistă am tăcut. M-am ferit să dau titlu lui Don Carlos — să-i fi zis Königl. Hoheit, mă temeam că se supără, să-i fi zis Eu Majestät, mă temeam că se supără Don Alfons. Cînd am eșit din casă, am eșit cu deplină convingere, că numai D. C. este demn să fie regele Spaniei, și că D. A. e un Trottel. Ba chiar iubeam pe această energică femeie. Dacă atunci cînd n-aveam loc alături, m-ar [fi] lăsat să îngenunchi dinaintea ei, să pun coatele pe poala ei și să mă uit în sus, în față, să zic: Doamnă ai avea în mine un prea credincios servitor [—] m-ar fi făcut fericit. Voiam să-i recomand pe mama ca gew. regierende Fürstin v. auf ¹⁴ der Moldau. Și parecă așa era. Cum va admira ea privirea blindă și liniștită a mamei!

Am recomandat mamei să trimeată-n odaie la regi numai servitori frumoși, iar nu fețe imposibile. Era o bălăioară a mamei, grăsulie și sveltă pe care am trimis-o să servească.

Am ieșit parecă-n tîrg și am mers pe uliți largi ca bulevarde (ulița mare din Praga), m-am coborît în jos [*cuvinte ilizibile*] Cernăuți ș-am întîlnit pe Sofia de la Bodnărescu, căreia i-am spus că femeii urite sunt ușor de căpătat. Crede că urîtă sau frumoasă fie, tot atîta o costă și totdeauna se plătește prea scump cum ai face.

Sau poate să facă ca D[omnul] Maiorescu să deie 150 fr. pe un mușteriu numai de 17 ani cum au făcut-o la Polyz.

M-am suit în deal. Acolo am văzut o uliță strîmtă între case negre, vechi, hrențuite, care ținea loc de bazar cam așa:

Atunci m-am trezit ș-am fost așa de viu atins de acest vis, încît l-am scris. M-am trezit cetînd un lung articol din „[Neue] f[reire] Presse“ a cărui foi erau încă netăiate și cuprindea trei fețe asupra împăcăciunii lui D. C. cu D. A.

(Mss. 2306^{fr.} 28—28 v) 15

II

În dispoziția sufletească, care se numește cu chief, în orice caz efectul unei băuturi, ochiul are un fel de luciditate, poate în urma eliberării inteligenței de grijile zilnice, care face ca toate lucrurile să apară într-o lumină proprie — poate cea adevărată — lumină oarecum estetică, căci într-adevăr în asemenea momente par toate caracteristice și de aceea frumoase. Este ciudat ce impresie îți face atunci un microcefal, un dobitoc, un strigău. Treaz ¹⁶ fiind toate aceste chipuri îți pot fi indiferente, nici le observi, nici te interesează. Curățită inteligența de această greutate a zilei, de nepăsare, fiecă întîmplare, fiecă om face asupra-ți o impresie marcată, ți se pare c-ai citi [*ilizibil*], mai des c-ai privi o comedie. Ce șeme ¹⁷ proaste îți par atunci cei mai mulți oameni. Este un flor înaintea ochilor, dară unul diamantin. E ca și cînd ai privi printr-o prismă care le ¹⁸ dă lucrurilor imagini de curcubeu, va să zică le desemnă ¹⁹ c-o regularitate matematică. Orce strigare e mai supărătoare, și eșită dintr-un pept de om prost sau beat, ea se manifestează ca atare, distingerea e mai clară, deși omul nu ²⁰ este aceea ce se numește treaz. Hanswrietiada se dezvoltă atît de veridic înăuntru vieții, atît de gretoasă și clară totodată, dar totodată atît de indiferentă în privința voinței, încât această stare seamănă mult cu momentele argintoase ale poeziei, în care omul vede umbra luminoasă a lucrurilor, fără ca ele să-i escite voința.

(Mss. 2287, f. 4)

¹⁶ inițial; Ziua.¹⁷ scheme. Cuvîntul se întîlna sub această formă și în unele publicații din Transilvania și Bucovina.¹⁸—¹⁹ lecțiuni nesigure.²⁰ cuvînt șters.

III

Mai multe otrăvuri vegetale-narcotice au după cît se știe un efect straniu asupra organului vederii. Încă prin anul 1679 Wipfer trezește luarea aminte asupra unui caz, anume: niște călugări mîncase o fiertură de rădăcini de cicoare, între cari se strecurase și cîteva rădăcini de hyoscyamus (Bilsenkraut) ^a. Pe cîtă vreme au durat efectele otrăvirei ²¹ unul ²² dintre călugări nu putea deosebi lucrurile decît prin ochelari. Îndată ce se-ncepe dilatarea pupilelor, lucrurile se deformează prin iluzii ale vederii, și văd ca prin o ceață groasă și nesimțirea se mărește pînă la o orbire îndelungată. Totdeodată însă, în urma efectelor narcozei asupra creierului omul cade într-o stare vizionară. O

²¹ început de frază scris între rînduri.²² în text Unul.

^a Eminescu dă în subsol următoarea descriere a plantei:

«HYOSCYAMUSL e un gen ²³ de plante, cari toate-s veninoase. Clasa 5-a, ordinea 1-ea a sistemului Linné, din familia solanaceelor. Caracterul principal al acestei specii este capsula compusă din două despăr-

²³ inițial clasă.

²⁴ Carus Sterne (Ernest Ludwig Krause, 1839—1903) este primul editor al revistei de științe naturale „Kosmos”. Opera sa principală, *Werden und Vergehen*, se publică în 1876.

²⁵ G. Călinescu publică acest text în „Viața românească” (nr. 6—9 iunie—septembrie 1933, p. 311) și-l reproduce în *Opera lui Mihai Eminescu* (I, pp. 17—18, *Opere* 13, pp. 31—37) fără explica-

calfă de spițer înveninat prin belladonna (mătrăgună) ^b văzu cu ochii săi judecata din urmă. Aceste icoane de vis stau mare parte în legătură cu obiecte, cari se află într-adevăr sub ochii noștri, dar pe cari le vedem și le tălcuim fals. Păpușile par oameni, figurile din tablouri se văd ca persoane vii și în acțiune. Perdele, șaluri, straie animate-n cui par ființe omenști. Camciadalii, îmbătați cu agaricus muscarius Fliegenschwamm ^c voind să treacă peste un paiu din drum, se poartă ca și cînd ar avea să sară peste un snop. Carus Sterne ²⁴ aduce aminte de o poveste, în care-o fată, fermăcată s-ar fi zis, ia un paiu drept birnă și un lan de cânipă înflorit îl trece cu poalele ridicate, ca și cînd ar fi o apă largă ^d.

(Mss. 2306, f. 3)²⁵

IV

Femeile autoare seamănă mutatis mutandis, cu barbații, cînd aceștia scriu cu mîna stîngă. Toate scrisorile se aseamănă ²⁶.

țituri încreșcută în țeava potirului. Partea de deasupra a capsulei sare în forma unui capac încălțat samănă cu o cutie de spițer. Despărțiturile ei conțin multe semințe. Florile au un potir ca țevia cu cinci dinți și o corolă în formă de leucă, stau în osia unor frunze coperitoare verzi îndreptate toate către o parte încălțat formează spice cu frunze. Cel mai reslețit soi (în Germania unic) este *Hyoscyamus niger* L., durează un an sau doi, crește pe ruine în sate lingă ngrădituri, ziduri și în pămînt gras cultivat. Provine risipită. Foile

groase adînc-dentate, care, ca și lăgulerul, sunt acoperite cu puf moale alb, membrat, cleios. Corolele sunt mici dar ²⁷ albe-galbene, violete, cu vinele cu mreajă și în fundul gurii viorii de tot. Planta în stare proaspătă are un miros greu și amețitor și un gust lîngețor, cam amar și este ca și rădăcina și semințele foarte veninoase. Semințele au o despărțată asemănare cu macul. Adesea rădăcina, în formă de morcov crescînd în straturile de legume, va putea fi confundată cu legumele // rădăcinoase. Purtătorul acestei otrăvi cu efecte narcotice, a cărei gustare aduce durere de cap, amețelă, vîrsare, lărgirea pupilei și vedere întunecoasă, slăbirea mușchilor, hyppomania, delir, ha moare chiar, este un alcaloid numit hyosciamin care-n plantă e unit se vede cu ²⁸ acid de mere și se poate reprezenta în ace grupate în formă de stele și strălucite ca mătasa. Toate sărurile acestui alcaloid sunt foarte

Spania. Rebelul civil continuă în Spania cu trucidări și mai înlocuiește al, Europa vădită de pînă la război, primește nouă pînă de lape. Zilele acestea Alghos-aptii au avut mai multe victorii asupra Carlistilor. Generalul Quesada dămină pe toată linia de la Vittoria și Bilbao. Carlistii s'au retras din Byscote

țile științifice ale poetului. Comentariile lui Eminescu nu sînt „completări”, ci parte integrantă a textului.

²⁶ Aforismul este scris cu altă cerneală, probabil mai tîrziu. ²⁷ cuvintele mici, dar scrise între rînduri.

²⁸ cuvîntul se repetă.

veninoase. Speții aproape înrudite sunt *H. albus*, *H. aureus* din Europa de Sud, *H. physaloides* cu floare roșie din Sibiria». (Mss. 2306 ff. 3—3v.)

^b Eminescu dă în subsol explicația științifică:

«BELLADONA. 5 cl 1 ordine Linné. Familia Solanaceelor. Puține speții în America de Sud și în Europa. Tollkirsche. În rădăcină se află în măsură foarte mare un alcaloid numit atropin. Se cristalizează, în prime fine, incolore, lucind ca mătasa și cu acide se unește în săruri, care se cristalizează și sunt foarte otrăvitoare» (Mss. 2306, f. 3v.)

^c Eminescu dă în subsol următoarea descriere:

«AGARICUS MUSCARIUS L. este un soi de burete răzlețit și cunoscut. El se deosebește prin pălăria sa splendid de roș (șarlah) a cărei suprafață e presărat[ă] cu solzi albi și este cam plană, e foarte otrăvitor și periculos prin frumusețea sa. Mai întîi el e cu totul învelit într-o coajă albă ca omătul de forma unui ou, care spărgîndu-se de către pălăria ce ese la lumină, se închircește și formează un nod ca o vască la capătul lăgulerului asemenea alb și gros. Și foile crescute de lăguler a planului de foi al pălăriei sunt asemenea albe. Crește adesea în păduri de brad. Are un miros neplăcut și un gust arzător și acut. Măncarea aduce moarte după suferințe acute și dureroase. Materia veninoasă din el nu-i pe deplin clarificată». (Mss. 2306, f. 3v.)²⁴

^d Eminescu face, pe marginea acestui text, alte cîteva însemnări:

«ATROPHIE. Peirea corpului întreg prin un schimb vîlșos al materiei. (f. 3 v)

CUCUTĂ

1 patată (*Conium maculatum*)
2 de grădină (*Aethusa cynapium*)
3 de apă (*Cicuta virosa*) [f. 3 v.].

rădăcina conține un alcaloid numit Coniun sau cicutin — un mijloc foarte narcotic»

(Mss. 2306, f. 3)

ECHIVALENȚE ROMÂNEȘTI

ceva despre traduceri

În schimbul literar internațional, traducerea are o funcție importantă, poate chiar de cea mai mare importanță, fiindcă dacă ar lipsi, circulația valorilor literare naționale și cunoașterea acestora între ele s-ar înfăptui cu mare greutate și în chip cu totul neîndestulător. Acest schimb se înfățișează, în ce privește efectele lui, sub două aspecte, după cum considerăm, cu privire la el, pe cititori sau pe scriitori. Un scriitor trebuie să cunoască una sau două literaturi străine direct, să le citească deci în original. Mai cu seamă când e vorba de poezie, lucrul acesta este cu totul necesar. De cunoașterea măcar a unei limbi străine de mare răspindire și depozitară a unei literaturi cu vechime și cu tradiție și a unui tezaur de valori exemplare, clasice, un scriitor are absolută nevoie. Traducerile așadar îi servesc, dar într-o măsură mai mică (deși apreciabilă) decât servesc unui cititor care nu cunoaște decât limba lui și are gustul și pasiunea lecturii.

Valorile unei literaturi trebuie mereu controlate și comparate cu valorile altor literaturi, și mai ales cu un tezaur de valori literare universale, care reprezintă o experiență adunată în acest domeniu timp de mai multe secole, încercată și probată în numeroase cazuri. Scriitorii au neapărată nevoie să cunoască acest tezaur, mai cu seamă atunci când limba în care ei scriu nu este o limbă de mare circulație și când literatura din care ei fac parte, din cauza împrejurărilor istorice, s-a dezvoltat și și-a înjghebat o tradiție mai tîrzie decât alte literaturi, așa cum s-a întîmplat cu literatura română.

În epoca de formare a literaturii noastre moderne, traducerea a jucat un rol de frunte. De pe-atunci scriitorii noștri s-au îndemnat să traducă. Odată cu tradiția noastră literară s-a dezvoltat și o tradiție a traducerii, care, cu timpul, s-a statornicit atît de bineîncît astăzi se poate spune că arta traducerii este o ocupație deloc secundară a scriitorului român. Cei mai buni scriitori ai noștri, și mai vechi și mai noi, au lucrat traduceri cu grija și cu osteneala creatoare cu care și-au lucrat propria lor operă.

Cînd traduce, scriitorul face un exercițiu excelent pentru propria sa îndeletnicire creatoare. Se obiectivează, se gîndește că e bine să-și controleze și să-și compare creația cu a altora, în mod liber și fără prejudecățile provocate de perspectiva în chip firesc mai îngustă a unei actualități imediate în care se mișcă deobicei; în același timp, traducînd, scriitorul își rafinează instrumentele de lucru și își ascute inteligența artistică, de care talentul, oricît ar fi de mare, are numai decît nevoie ca să poată lucra bine.

E de la sine înțeles că traducerea este de un neprețuit folos consumatorului de literatură, cititorului obișnuit, marelui public. Dovada cea mai bună pentru aceasta o face enorma cantitate de traduceri care a apărut la noi în ultimul sfert de secol. S-au făcut tălmăcirii din foarte multe literaturi și, în marea majoritate a cazurilor, îndeosebi din literaturile europene, s-a tradus din original. Urmînd tradiția de care am vorbit, scriitorii au contribuit din belșug la această operă de cultură care este traducerea bună a unei opere literare, și de

multe ori contribuția lor a adăugat la calitatea de fidelitate pe aceea de artă. La echivalențele în versuri s-a luat bunul obicei de-a se ține seama în primul rând de artă, de arta aceea subtilă și grea a transpunerii în românește a cîntecului, a tonului pe care-l dă originalul și care constituie, la o traducere în versuri, calitatea principală.

Au apărut mai puține tălmăciri din românește și încă și mai puține cu adevărat bune. Lucrul este explicabil fiindcă aici cerințele sînt mai multe, mai severe și mai greu de satisfăcut în chip abundent. Un lucru se poate spune cu siguranță și anume că, cu extrem de rare excepții, cel care traduce din românește trebuie să fie un om care să fi învățat bine de tot românește, dar a cărui limbă maternă să fie limba în care traduce. Sau să fie un român care din cea mai adîncă copilărie să fi vorbit și românește și altă limbă, cum se întîmplă, în ce privește franceza și germana, cu unii elvețieni. Mai cu seamă atunci cînd este vorba de traduceri în versuri, aceste condiții trebuie îndeplinite cu strictețe — și neapărat și cu talent poetic, nu numai cu îndemnare în versificație.

aprilie 1976

AL. PHILIPPIDE

G. CĂLINESCU ȘI SENSUL CLASICISMULUI

«ARTA NU SE ȚINE DUPĂ SISTEMUL COSMIE solar, ci după cel geocentric, cu această observație că terestritatea coboară pînă la individ» — serie undeva George Călinescu¹. Dincolo de aerul oarecum frapant al afirmației, găsim aici enunțarea poate cea mai sugestivă, prin concentrare, a principiului geometriei antropomorfe, sau antropocentrice, în care Călinescu vedea esența culturii clasice și, într-un sens mai general, esența artei. Într-adevăr, relativismul pe care-l implică o viziune heliocentrică asupra lumii — părăind a duce, cel puțin în domeniul artei, la acel asiat baroc al formelor ce șterge contururile între regnuri și covîrșește figura umană, disimulînd-o — repugna criticului, a cărui

atitudine s-a vrut cu consecvență a fi aceea a clasicului: «Eu sunt un „clasic“, domnule, profesez idei cline»². Călinescu nu este însă un hegellan în materie de estetica stilurilor, și se observă ușor că la el triada clasicism-romantism-baroc nu are, ca la filozoful german, sensul unei mișcări teleologice (artă simbolice-clasică-romantică), ci prezintă o simultaneitate conceptuală în care, în ciuda strictelor delimitări, sînt posibile transgresiuni și interfevențe. În preferința teoretică a lui Călinescu pentru clasicism credem a identifica așadar nu atît consecința unui sistem estetic (fie și neformulat la modul explicit), cît o opțiune, o alegere deliberată, o autoeducație, a cărei determinare nici nu ține măcar, exclusiv, de datul structural. Disponibilitatea polivalentă a criticului este evidentă și amprenta pe care vrea să o imprime gesturilor sale este o problemă de accent, nu de structură.

Opțiunea clasică ni se pare a fi, la Călinescu, de natură general-culturală, și imposibil de lămurit la nivel pur individual, în afara deci a contextului epocii. Criticul și-a asumat, în perioada interbelică și în primele decenii de după Eliberare, rolul pe care l-au jucat, în epoci similare, Kogălniceanu sau Maiorescu, și este de presupus (desigur, la nivelul purei speculații) că într-o epocă de stabilitate a valorilor sau într-o cultură puternic formalizată Călinescu ar fi făcut figură de romantic nebulos ori de practicant frenetic de concetti și ingenio, permițîndu-și pura gratuitate a manierismului (disponi-

¹ *Sensul „naturii“*, în volumul *Ulysse*, E. L., 1967, p. 445.

² *Dialog cu un „intelectual“*, „Tribuna poporului“, I, nr. 92, 20 decembrie 1944.

bilități care, cum spunem, nu-i lipsesc nici în ipostaza adoptată — și lucrul este prea evident pentru a-l mai exemplifica aici). Dealtfel, abia în acest proteism, care implică puțința jocului, distanțarea ironică, treceerile labile de la un rol la altul, aflăm substructura personalității călinescien.

Practicarea însăși a criticii — atitudine prin excelență clasică — și implicit a istoriei literare constituie, în mod declarat, o opțiune în direcția necesității culturale a momentului: «Cel care cunosc mai de aproape activitatea noastră, știu că critica (deși pentru unii mai notorie) nu este o preocupare secundară, la care am fi renunțat, dacă ar fi îngăduit condițiile literaturii actuale» — scrie Călinescu în argumentul monumentalei Istorii. A crea o «conștiință de tradiție» în literatura epocii sale revenea, pentru Călinescu, la actul geocentrism — aplicat în plan național — în care criticul afla unitatea de măsură a esteticului: «Oricât ar ține seama de univers, o adevărată critică își stabilește scara de valori în cuprinsul literaturii sale (asta înseamnă tradiție)».

Fără a înțelege însă că universul antropocentric își include întregul cosmos, printr-o transmutare a «naturii» în «cultură» — concepte fundamentale, antinomic-complementare, în viziunea călinesciană —, fără a înțelege deci că tradiția națională nu este viabilă în afara receptivității pentru valorile universale, nu se poate aprecia la justa ei valoare și actualitate lecția clasicismului călinescian. Este destul să amintim în acest sens inițiativa heliadescă a criticului de a crea o editură specializată pentru traduceri, lucrând după un program sistematic de transpunere în românește a «literaturii universale în ceea ce are ea mai trairnic, mai subtil sau mai rar»³. În această privință, alegerile nu mai țin de ordinul preferințelor literare, ci exclusiv de domeniul valorii — și abia aici sensul înalt al clasicității își dă întreaga măsură. Argumentele călinescien pentru universalismul culturii naționale sînt astăzi la fel de actuale, căci, deși s-au făcut — de la data propunerilor lui — nenumărate traduceri, cîmpul marilor culturi ale lumii are încă pentru noi destule zone albe.

*

Evident mai ales în exemplara prelegere de deschidere a facultății de litere, din 1946, dar

³ Editura noastră, „Jurnalul literar“, I, nr. 26, 18 iunie 1939. (Vezi și *Cronica literară. Traduceri...*, ibid., nr. 52, 24 decembrie 1939.)

Abt. S. Călinescu P. Ovidiu Nasovius
"m. 16" Medicamina facie:
fragmentum

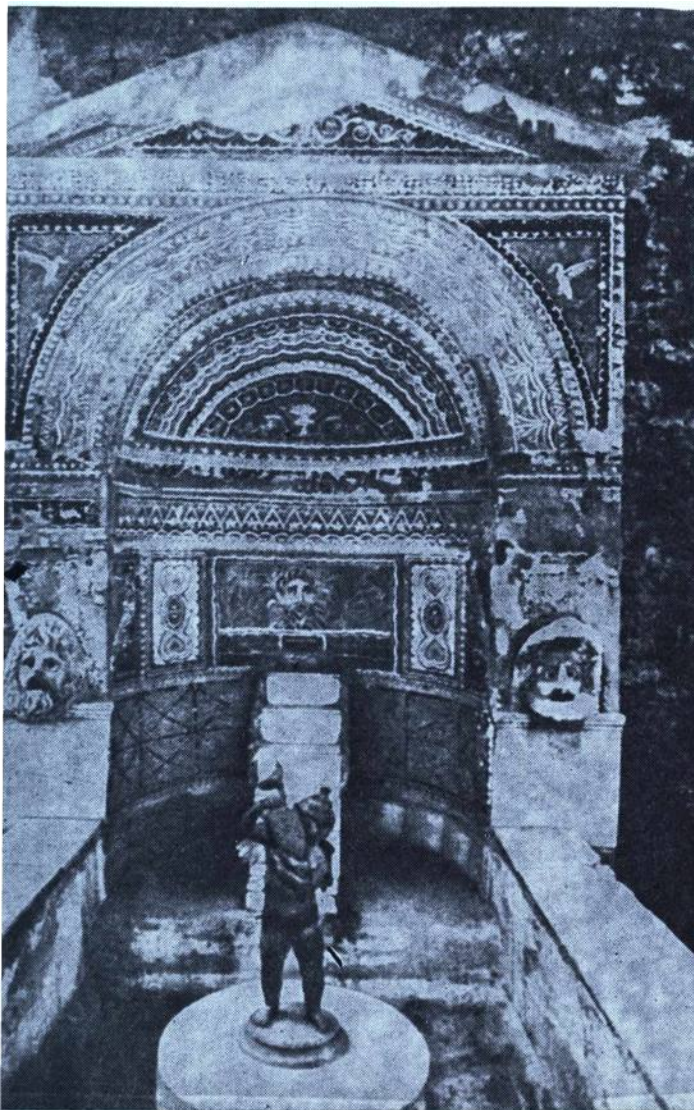
- 92.

Invitat, fatale, ce ingrijire dai laudă foto;
și care e chipul de a în poezia frumoasă?
Cultura (pămintului) a poruncit a compune lumea stăvilă
Cu branci, așezare: marăcinii cotropitori, pustăie.
Cultura dragă și la pămînt, suferințele are;
și orbomă, despiet, primește răsădită
Căci cultura plăm. Progenitură înalte se poartă la aur,
Tărîna neagră se așază sub marmură, puat deasupra.
Plămîntul înșă se roșese, nădădea cu roșu de Tyri;
se batin ofonă delicilor, fideleșul ce se rupe în falii

și în numeroasele însemnări despre artă (cu elogiul arhitecturii italiene și îndemnul de geometrizare, de clasicizare, prin creație de monumente, a peisajului românesc — prea «baroc» în elementaritatea sa, prea covârșit de «natură»), sensul polemic și constructiv totodată pe care Călinescu îl dă clasicității primește un neașteptat, pentru noi, argument prin traducerea micului tratat ovidian de cosmetică, traducere aflată printre manuscrisele donate Bibliotecii Academiei de către soția criticului. La tălmăcirile din Horațiu — deja apărute în ultimul volum de Opere — se adaugă astfel un text necunoscut, ce atestă constanta pasiune călinesciană pentru poezia latină.

Ce-l va fi sedus pe traducător în acest apendice «tehnic» al Artei de a iubi (anexă mai utilă chiar decât sfaturile amoroase, de vreme ce — presupune nu fără umor Călinescu — Dresurile pentru față s-ar fi «trosit din cauză că femeile și-au tăiat din manuscrise rețete care le interesau»⁴), va fi fost tocmai argumentul cultural, de ordin civilizatoriu și deci de natură

⁴ Ovidiu, poetul, în volumul *Scriitori străini*, Editura pentru literatură universală, București, 1967, pp. 129—125.

etică, în bun spirit clasic, cu care Ovidiu își întîmpină cititorul. În treacăt fie spus, seriozitatea tratării unui subiect în aparență frivol, amestecul de solemnitate și preiozitate, de monumental și miniatural, candoarea (în bună parte mimată, fiind de procedeele retoricii) cu care poetul argumentează importanța temei și, în ultimă instanță, fina ironie pe care, dacă nu destul de evidentă în textul latin, traducătorul o accentuează stilistic — conștient fiind de efectul dat în limba română prin aplicarea metricei specializate în traducerea epopei homerice, asupra unei materii antonpannești, proprii sfaturilor de bună purtare din Hristoitie au școala moralului — toate acestea trebuie să fi produs deliciu creatorului lui Ioanid, care savura paradoxul detaliului într-un spirit ce nu mai ține, practic, de estetica clasicismului.

Fundamentală rămîne totuși, cum spuneam, atitudinea etică, argumentul moral — care constă, în primul rînd, în elogiul noțiunii de cultură. « Cele cultivate plac » — culta placent; frumusețea nu este o operă a naturii, ci a spiritului, căci « vîrsta devastează frumusețea » chipului, pe cînd « onestitatea ajunge și durează timp lung ». Pomada, veșmintele și pleptănătura nu fac deci decît să contribuie la o estetică interioară, la o operă de șlefuit a moravurilor, așa cum altoirea și îngrijirea pomilor corectează defectele naturii, iar « acoperișurile poleite cu aur » ale orașelor civilizează rusticitatea peisajului. Înrudirea lui Călinescu-criticul de artă sau esteticianul cotidianului cu rafinatul poet al epocii lui August este evidentă, și deosebirea de tonalitate dintre versurile subtilei traduceri și tabletele din publicistică stă doar în didacticismul naiv pe care-l afectează, cu zeloasă și autoironică sinceritate, traducătorul.

În sfîrșit, ce-l va fi încîntat pe Călinescu în această savantă alchimie domestică, ce prescrie amestecuri farmaceutice de miere, silitră și praf de coarne de cerb, va fi fost și acel « simț al elementelor » pe care autorul *Laudei* lucrurilor îl aprecia în mod deosebit la antici, acea profundă știință de a face poezie cu « materiile terestre ».

« Dacă o traducere izbuteste să ne acopere în elluvile sale, atunci ea a depășit cu mult studiul ideilor din poem și a devenit o contemplație originală în marginile unei teme date ». Este acesta și cazul lui Călinescu, în ipostaza sa de traducător de poezie latină.

Dana POPESCU

OVIDIU

medicamina faciei¹

fragmentum

*Învățați, fetelor, ce îngrijire dă laudă feței
Și care e chipul de a vă păstra frumusețea.
Cultura [pământului] a poruncit a compensa huma sterilă
Cu munci agrare: mărăcinii cotropitori pustiesc.
Cultura drege și la pomi sucurile acre,
Și arborile despical primește roade altoite.
Cele cultivate plac. Acoperișurile înalte se poleiesc cu aur,
Țărâna neagră se ascunde sub marmura pusă deasupra.
Blănurile înseși se vopsesc adesea cu roșu de Tyr:
India oferă deliciilor fildesul ce se rupe în felii.
Poate sabinile străvechi, sub regele Tatiu,
Au preferat să cultive ogoarele paterne mai degrabă decât [să se cultive pe sine]
Cînd matroana roșcovană, apăsîndu-se în scaunul înalt,
Torcea cu deget harnic un lucru dur.
Tot ea închidea mieii de care fata se temea²:
Ea pune pe foc nuiiele și lemne crăpate.
Mamele voastre au născut fete gingașe.
Voiți să vă acoperiți trupurile cu haină aurită,
Voiți să vă vrăstați părul parfumat prin pieptănătură.
Voiți să aveți mîna bătătoare la ochi prin giuvaericele.
Vă puneți la gît pietre cumpărate în Orient:
Și două atît de grele cît poate suporta urechea.
Nu mă mir totuși, grija voastră fiind de a plăcea,
Ca veacul nostru să aibă bărbați iscusit pieptănați —
Soții voștri se spîlcuiesc după legea femeilor:
Și cu greu nevasta mai are ce adăuga la găteală.
Deci fiecare pe sine se ascultă: nici nu e vreo legătură
Cu vînarea amorurilor. Niciuna nu are vinovăția găteli.
Se ascund la țară și [totuși] își potrivesc părul chiar dacă
Mîndrul Athos le ascunde; înaltul Athos le va avea gătile.
Oricine simte o voluptate de a-și place sieși:
Fecioarelor le stă la inimă și le e plăcută frumusețea lor.*

¹ Dresurile pentru față n-au apărut în traducere românească decît fragmentar, în volumul *Versuri*, talmăcite de Maria Valeria Petrescu (editura „Albatros”, București, 1969, colecția „Cele mai frumoase poezii”).

² «...quos filia paverat» — «pe care-a ei fiică-i păscuse» (e vorba de verbul pasco, ȋre, pȃvi, pastum, nu de paveo, ȋre, pȃvi).

[Păunul], pasărea Junonei desfășură omului penele
Lăudate; și zburătoarea mută se mîndrește cu frumusețea.
Așa amorul ne arde mai degrabă, decît prin ierburile tari
Pe care mîna vrăjitoare le taie prin arta teribilă.
Nu credeți în buruieni, nici în sucul amestecat,
Nici nu încercați zeama nocivă a iepei în călduri.
Nu crapă la jumătate în cîntecul Marșilor șerpilor,
Nici nu se întoarce apa înapoi la izvoare.
Și oricît ar mișca cineva aerul de la Temese³
Niciodată luna nu se va scutura de caii săi.
Felelor, grija de căpetenie să fie a moravurilor;
Fața unui suflet cuminte place.
Amorul sigur e al [bunelor] moravuri: vîrsta devastează frumusețea,
Și chipul plăcut va fi arat de sbîrcituri.
Va veni timpul cînd vă va fi silă să vă priviți în oglindă,
Iar durerea va deveni o a doua cauză a dungilor.
Onestitatea ajunge și durează timp lung;
Și împinge anii săi: de ea amorul se ține bine.
Învață, hai, cînd somnul slobozește încheaturile fragede
Cum pot străluci fețele netede.
Curăță de pai și de coajă
Orzul pe care l-au trimis pe corăbii colonii din Lybia.
O măsură egală de mazărice să fie muiată în zece ouă;
Dar orzul dezghiocat să atîrne două litre.
Cînd acestea vor fi uscate la vînt,
Poruncește ca măgărușa înceată să le macine într-o rîșniță aspră.
Sfărimî, de-asemeni coarnele care cad întîia oară
La cerbul viu: în aceste să meargă o șesime de as de tăciune.
Iar cînd vor fi amestecate într-o pulbere de făină,
Îndată cerne-le pe toate prin sită.
Adaugă de două ori șase bulbi de zarnacadea fără pielidă,
Pe care mîna dreaptă să le strivească harnic într-o marmură pură.
Să se cîntărească o șesime de litru de clei de coșac cu grîu toscan.
Aici să meargă de nouă ori atîta miere și mai mult.
Fiecare să-și acopere fața cu această oblojeală:

³ « aera Temesae » — « bronzurile de la Temese » (nu e vorba de aer, aeris, ci de aes, aeris). Conform unei vechi superstiții, lovirea în instrumente de aramă sau bronz elibera luna de vrăji (eclipse).

Va străluci mai netedă decât oglinda sa.
Nu sta la îndoială să usuci cafeluță bătînd în galben,
Și totdeodată frige bob care umflă trupurile.
Fiecare să aibă, în chip egal, două litre.
Pe amîndouă dă-le să le sfărîme pietrei negre.
Să nu-ți lipsească cenușa, nici
Spuma silitrei roșiatice și stînjenele care vine din pămîntul iliric.
Dă-le de asemeni brațelor zdravene ale sclavelor să le mestece.
Dar greutatea justă a măcinăturii va fi o uncie.
Adaogă oblojeli de cuib ciripitor de păsări
Ca să fugă petele de pe obraz: le numesc Halayonee.
Dacă vrei să fii mulțumit de greutatea lor,
Să atîrne o șesime de uncie în cîte două părți.
Ca să se lipească și pînzele să stea bine pe piele
Toarnă miere attică din faguri galbeni.
Cu toate că tămîia potolește pe zei și duhurile miniate,
Nu toată trebuie dată totuși focurilor aprinse.
Dacă vei amesteca tămîie cu silitră care rade negii,
Fă ca prin cîntăriri juste fiecare să atîrne o treime de as.
Adaogă mai puțin de un sfert de clei rupt de pe copac
Și un mic cub de smirna grasă.
Cînd vei pisa acestea, cerne-le prin sită deasă;
Pulberea va trebui frecată cu miere turnată în ea.
E bine să adaogi la smirna frumos mirositoare și anison:
Cinci grame să tragă anisonul, smirna nouă.
[Pune] și roze uscate, cît cuprinde o mîină
Și tămîie bună cu sare de amoniac.
Toarnă în ele zeama pe care o face orzul —
Tămîia cu sarea împreună să fie în greutatea trandafirilor.
[Astfel] unsă în scurtă vreme vei avea obraji moi;
În toată fața va stăpîni multă culoare.
Am văzut una care strîvea mac topit în apă rece
Și-și ungea obrajii fragezi.

DAN BOTTA TRADUCĂTOR — SAU DESPRE «PERPETUA SUPUNERE A FORMELOR»

E SURPRINZĂTOR SĂ CONSTAȚI ACUM, CÎND timpul a fixat în linii definitive profilul de medalie al poetului, cît de puțin interes a acordat critica noastră literară activității complexe pe care a depus-o Dan Botta în găsirea acelor echivalențe românești capabile să perenizeze, în spațiul cultural național, unele dintre capodoperele literaturii universale.

Nu este, dealtfel, singurul caz, și am putea remarcă bunăoară că nici creația de traducător a lui Lucian Blaga, Adrian Maniu, Ion Vinea sau chiar Ion Barbu (cu toată atenția pe care a manifestat-o Romulus Vulpesu în editarea fragmentelor rămase din traducerea piesei *Viața și moartea regelui Richard al III-lea* de William Shakespeare) nu a depășit lipsa de preocupare a criticii pentru domeniul respectiv, deși este clar pentru oricine că ipostaza tălmăcitorului s-a impus în destinul ultimelor decenii ale acestor mari scriitori interbelici ca singură formă de manifestare publică, dublîndu-le aproape opera originală.

La Dan Botta problema este într-un fel esențială și pentru că implică nu numai un mod de existență, dar și — ceea ce-i mai important, desigur — precizarea universului liric specific, prin limpezirea timbrului și cristalizarea formelor de expresie, conform unei mai vechi aspirații clasice, potrivit căreia fiecare imagine tindea să devină « o prezență de statuie ». Contactul organic cu alte orizonturi creative, uneori înstrăinate sensibilității sale, solicitînd o evidentă mobilitate spirituală, și, mai ales, o desăvîrșită tehnică a pieririi gîndului în concordanță cu forma fixă, imuabilă, a modelelor urmărite, spre o perfectă sincronizare a perspectivelor, a determinat prin analogie o încetățare a tendinței de fluidizare

expresivă, o reducere a ei la esențe, o comunicare directă, nestăvilită a ideii, în locul cripticității inițiale. Poetul ajunge astfel, în înțelesul lui Dan Botta, constructor și artizan al absolutului, dominat de luciditate și rigoare, tinzînd mereu să asimileze viziunii sale primordiale, prin implacabilă « ordine » și « maiestosoasă progresiune a ideilor », acele elemente în stare să oglindescă simetriile conceptului liric, descoperit] mereu într-o altă ipostază. De aici posibilitatea reflecției la infinit « a două oglinzi paralele », pe care o determină, în ultima instanță, munca aridă a tălmăcitorului, rezultînd însă « dintr-un principiu de iubire [...] în cari simpatia și solidaritatea detaliilor comun armoniză totul ».

Fără regăsirea sa în alții, ne-ar fi greu să imaginăm opera de traducător a lui Dan Botta, chiar dacă vom descoperi că este proprie autorului Cantilenei, în organismul liric pe care l-a transpus în românește, doar o stare, o tonalitate sau o năzuință meditativă. Iată de ce, oricît ar părea de îndepărtată structurilor sale, traducerea Baladelor lui Villon nu înseamnă numai onorarea unui contract editorial, cum s-a crezut de către unii, avîndu-se în vedere preferințele exclusiviste ale lui Dan Botta pentru poezia lui Valéry, Mallarmé sau Jean Moréas, ci corespunde unei necesități

interioare, unei convertiri a planurilor inițiale, trecerii spre o nouă etapă lirică, în care tonusul vital devine predominant, tumultul unei sensibilități îndelung zăgăzuite inundă materia, atingând limitele negurosului romantic ca în Poeme.

Încă din Cununa Ariadnei devine evident că Dan Botta părăsise sensurile experienței consumate în Eulalii, și avea dreptate Ov. S. Crohmălniceanu atunci când constata că, din vechea pasiune pentru clasicitate, poetul păstrase aici « doar forma fixă a sonetului și deseale aluzii mitologice ». O dovadă că traducerea lui Villon nu este întâmplătoare și fără contingente cu restul creației lirice a lui Dan Botta o constituie și faptul că unele din balade, așa cum o mărturisese manuscrisele, căpătaseră o versiune românească, în interpretarea sa, cu mult înainte ca problema traducerii sistematice a poetului medieval francez să se fi pus în termeni definitiv. E de observat, de asemenea, că ceea ce ne propune Dan Botta în tălmăcirea lui Villon are foarte puține legături cu proiecția indeobște cunoscută a autorului Baladelor. Nu stăruim asupra acestui aspect întrucât el a fost reținut cu deosebită acuitate de Henri Jacquier în studiul Francois Villon printre noi publicat în „Steaua” (an VIII, nr. 3 și 4, martie și aprilie, 1957)¹. Un singur lucru se impune precizat însă, pentru că ne dezvăluie însăși substanța poeziei lui Dan Botta, mecanismul ei intim: nostalgia purtății, încercarea de a transfigura « unda orgiacă » a unei existențe mizere într-o patetică aspirație spre sensul înalt al firmamentului. Ridicarea din noroi, eterizarea valențelor sordide, atingând pe alocuri tonalități psalmice, atenuază pasta groasă, suculentă, a descrierilor nude ale realității, Dan Botta făcând sesizabil aici numai regretul scurgerii vremii, zbaterea între neputință și năzuință. În acest fel, între prezentarea argeziană, cu care se deschide versiunea românească datorată lui Dan Botta, și traducerea propriu-zisă, pe care autorul Limitelor ni le-a dat din Villon, există o profundă contradicție, fiindcă silueta borfașului dăruit de muze, schițată de Arghezi, nu se regăsește — a a cum s-a remarcat de altfel — în sonurile purificate ale tălmăcirii². Studiată cu atenție, în lumina creației originale a lui Dan Botta, nici traducerea piesei shakespea-

reiene Regele Ioan nu ne apare întâmplătoare și există destule imagini, în finalul ei mai ales, unde rezonanțele orfice amintesc dorul pierderii astrale, contopirea cu spațiile, liniștea eternă din Rune sau din Poeme:

« Și nimeni nu va da poruncă iernei
Să-și bage-n gîtul meu mîna-i de gheață,
Nici apelor din țara mea să curgă
Prin sînul meu aprins; nici miezei-nopti
Cu vînturile-i reci să mă sărute
Pe buza arsă, și să mă aline
Cu frigul ei. Eu nu rîvnesc mai mult:
Cergesc răcoare ».

Aproape neobservate au trecut tălmăcirile tragediilor Oedip Rege de Sofocle și Troienele de Euripide, ca și cele cîteva poeme din Edgar Allan Poe, apărute postum.

Cît de semnificativ poate fi contactul poetului subtil și al omului de cultură atît de riguros din Limite cu spațiul antic grec, în care « inteligența recunoaște un templu matematic, un ideal de raporturi ritmice », ni se pare inutil să mai demonstrăm, atîta vreme cît a fost afirmată nu o dată familiarizarea, pînă la identificare, a lui Dan Botta cu acest univers. Referințele și trimiterile la mitologia greacă, precum și elogiul clasicității formelor, într-o senină contemplare, marchează de la bun început scrișul poetului român.

Predilecția pentru viziunea funambulescă a lui Poe o dezvăluie la Dan Botta, încă în Introducerea la Eulalii, Ion Barbu prin Veghea lui Roderick Usher. Poe este o profundă existență la Dan Botta, și fiind vom avea sub ochi corpusul integral al traducerilor sale din acest mare părinte al lirismului modern, vom înțelege mai exact, desigur, structura poezică a sensibilității autorului Cantilenei.

¹ Mulțumindu-i profesorului Jacquier pentru « chipul mărinimos (și atît de francez!) cu care ați primit traducerea mea din Villon », Dan Botta mărturisese, într-o epistolă datată 23 mai 1957, și greutățile întâmpinate în realizarea tălmăcirii sale, greutăți de ordin particular, evident.

² În nesensizarea acestei contradicții stă poate eroarea cronicii pe care o semna în „Gazeta literară” (an IV, nr. 9, joi 28 februarie 1957) Șerban Cioculescu, obiectînd traducătorului procedul de « lexicograf habotnic », mai mult decît gratuit, cum s-a demonstrat ulterior.

MICHELANGELO

rime

«VEGGIO CO'BE' VOSTR'OCCHI UN DOLCE LUME»

[*Cu ochii tăi m-afund în alba lume*]

Cu ochii tăi m-afund în alba lume
Pe care, orbi, ai mei n-o pot vedea,
Pe pașii tăi port sarcina cea grea
Că doar tăria alor mei de fum e

Și zbor cu-aripa ta de clare spume;
Cu geniul tău un plastic cer mă vrea,
De dorul tău e tristă mintea mea,
Mi-e frig în soare și mi-e cald în brume.

În vrerea ta stă singura mea vină,
Și gândul meu în pieptul tău se leagă,
Și graiul meu în graiul tău se stinge...

Ca luna sunt, de limpede lumină,
Luna pe care nu pot s-o-nțealegă
Ochi-mi, atunci când soarele n-o-ncinge.

Traducerile, pe care le publicăm aici, indică alte posibile contingențe lirice și alte orizonturi intelectuale străbătute de curiozitatea aprinsă a omului de cultură Dan Botta.

Nu este de mirare că din Rimele lui Michelangelo el a ales sonetul cel mai reprezentativ, adresat lui Tommaso dei Cavalieri, sonet în care ideea platonice a atingerii divinului prin descoperirea unei comuniuni spirituale, exprimată în priviri, găsește neașteptate ecouri în viziunea propriilor lui sonete din Cunună Ariadnei. Comparând acum tălmăcirea lui Dan Botta cu cele realizate și deja publicate de C. D. Zeletin și de Eta Boeriu, vom observa diferența ce există între caracterul pedestru, cuminte, al unei traduceri anodine, și ampla respirație lirică a prezentei versiuni.

Pe de altă parte familiarizarea lui Dan Botta cu poezia germană, cu Hölderlin și Rilke îndeosebi, a avut loc încă în primii ani de publicistică ai poetului român și articolele lui, ca și traducерile fragmentare, apărute în „Rampa” și „La Nation Roumaine” stau mărturie interesului său pentru explorarea altor continente. De Hölderlin îl leagă aceeași revelație a miracolului antichității, aspirația spre absolut, rolul mesianic al poetului. De Rilke, însingurarea, sensul incantatoriu al expresiei, viziunea poeziei ca meșteșug. Tălmăcirea parțilă a însemnărilor lui Malte Laurids Brigge, din care reproducem acum un fragment, datează așadar din perioada începuturilor și ea provine cu aproximație de prin 1930.

Am lăsat intenționat la urmă scurtul episod din tălmăcirea românească a Elegiilor romane ale lui Goethe. La prima vedere, interesul lui Dan Botta pentru marile clasice german poate să surprindă. Elegiile romane, însă, sînt tocmai opera goetheană în care — așa cum observa Fritz Martini — «se îmbină forma antică și un sentiment plener al vieții, instinctul și spiritul, viziunea și sentimentul, mitul, istoria și prezentul trăit, în care totul e văzut și format cu o mină sigură»³. Adică ceea ce constituia năzuința ultimă a liricii lui Dan Botta, aspirația ei supremă.

Nicolae FLORESCU

³ Am reprodus acest citat după versiunea românească a *Istoriei literaturii germane* (p. 222), realizată în 1972, la „Editura Univers”, și nu din *Istoria literaturii germane* semnată de Mihai Isbășescu, la „Editura Științifică”, în 1968 (p. 212), unde — constatăm cu stupefacție — se «transcriu», fără obligatoriile semne ale citării, paragrafe întregi din cunoscuta carte a reputatului om de litere german.

GOETHE

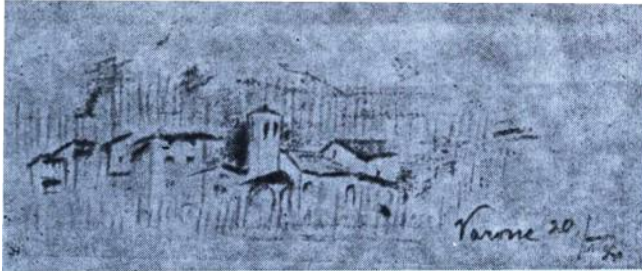
elegiile romane

fragment

[« *Înflăcărat mai privește, aceste înalte fațade* »]

Ochii spre mine-ntorcind, tot lingă-țu pe turna,
Vinul se revărsase pe masă, iar degetu-i dulce
Trase pe fața de lemn umede cercuri apoi,
Numele mi-l lega de al ei; cu luare aminte
La degețel mă uitam, ea cu mult drag mă vedea,
Ageră trase apoi un cinci de scriptură romană
Iar înainte-i un semn. Repede cum o văzui
În lăntui cerc de cerc spre a șterge și scrisul și cifra,
Totuși, în ochi mi-au rămas picuri cei prețioși
Locului, mut rămăsei și mușcatu-mi-am buza aprinsă
Pe jumătate de drag, pe jumătate de dor.
Pînă la noapte e mult! Așteaptă-mi apoi patru ore!
Soare 'nălțate, tu stai și cercetezi Roma ta,
Mare ca ea nu-i nimic și nimic nu-vedea-vei mai mare,
Cum a rostit-o Horaț, preotul tău în extaz
Astăzi nu sta pe loc și ochii întoarceți-i de la
Cele șapte 'nălțimi, repede cit mai curînd.
Unui poet răsăfătat scurtează-i mărețele ore
Pe cari nesățioși pictorii dornici le sorb;
Înflăcărat mai privește, aceste înalte fațade,
Bolți și columne apoi, și obeliscuri, de sus.
Stai în mare acum, ca mîine din zori să contempli
Tot ce zeești bucurii, secole-n șiruri ți-au dat.
Umede țărături cu trestii înalte crescute pe ele,
Arbori și tufe ce fac umbre adînci pe 'nălțimi
Doar cîteva colibe erau; le-ai zărit apoi pline
De numerosul popor al fericirilor furi.
Totul adus-au aici, pe locul acesta, 'mpreună,
Doar zarea ochiului tău, demnă de el mai era.

RILKE

Însemnările lui Malte Laurids Brigge

fragment

Așadar, aici vin oamenii să trăiască. Eu cred că mai curînd vin să moară aici. Am plecat. Am văzut spitale. Am văzut un om care se clătina și căzu. Lumea se strînge împrejurul lui; asta mi-a cruțat restul. Am văzut o femeie în sarcină. Se țira grea de-a lungul unui zid înalt și dogoritor, spre care întindea arare minile, ca spre a se convinge că mai era acolo. Da, mai era acolo. Și dincolo de el? Căutai pe planul meu: *Maison d'Accouchement*. Bine. O să fie ușurată — asta se poate. Mai departe, rue Saint-Jacques, un edificiu mare cu turlă. Planul mi-arăta *Val-de-grâce, Hôpital militaire*. N-aveam nevoie să știu asta, dar nu-i nimic. Strada începu din toate unghiurile să lase duhori. Mirosea, pe cît puteam lămuri, a iodoform, a *pommes frites*, a spaimă. Toate orașele au un miros vara. Am văzut apoi o casă curios de oarbă, nu era trecută pe plan, dar deasupra porții sta scris destul de limpede: *Asyle de nuit*. Lîngă intrare erau prețurile. Le-am petrecut cu ochii. Nu erau mari.

Și apoi? Un copil într-un cărucior stătut: era gros, verzui și avea o vădită erupție pe frunte. Se vindea lămurit și nu-l durea. Copilul dormea, gura-i era deschisă și respira iodoform, *pommes frites*, spaimă. De data asta așa era. Lucrul de căpetenie era că trăia. Așa era lucrul de căpetenie.

Nu pot dormi decît cu fereastra deschisă. Tramvaiele străbat sunînd prin odaia mea. Automobile trec peste mine. O ușe se închide violent. Undeva un geam cade zdrobindu-se. Aud spărturile mari hohotînd și așchiile subțiri cum scot un clinchet. Apoi, deodată un zgomot surd, adînc, de cealaltă parte, înăuntrul casei. Cineva urcă treptele. Vine, vine, vine mereu. E acolo, e demult acolo, trece înainte. Și iarăși strada. O fată strigă: *Ah tais-toi, je ne veux plus*. Tramvaiul aleargă, cuprins de trepidăție, trece peste mine, trece peste tot. Cineva cheamă. Oameni umblă în fugă, se întrec. Un ciine latră. Ce ușurare: un ciine. Spre ziuă un cocoș cîntă; și-i ca o binefacere fără sfîrșit. Apoi, deodată adorm.

Astea sunt zgomotele. Dar mai e ceva aici care-i înfiorător: tăcerea. Cred că în timpul marilor incendii vine uneori așa, o clipă de nemaipomenită încordare, șipotele de apă cad, pompierii nu se mai suie pe scări, nimeni nu se clatină. Fără zgomot, o cornișe neagră alunecă de sus și-un zid înalt, în dosul căruia pilpii flăcările, se pleacă mut. Toată lumea stă împietrită și așteaptă cu o ridicare din umeri, cu o figură contractată în ochi, spăimîntătoarea cădere. Așa e tăcerea.

Mă deprind să văd. Nu știu de ce totul zace, totul se împlintă adînc în mine și nu stăruie acolo unde, pînă aici, și-a avut întotdeauna locul. Cuprînd o lume lăuntrică despre care nici nu știam. Totul se infundă acum într-însa. Nu știu ce se petrece în ea.

Am scris azi o scrisoare; tocmai am fost mirat că sunt de abia de trei săptămîni aici. Trei săptămîni aiurea, la țară de pildă, puteau părea o zi, aici sunt ani. De acum nu mai vreau să scriu nici o scrisoare. De ce să spun cuiva că mă schimb. Dacă mă schimb nu mai sunt acela care eram, și dacă sînt un altul decît cel de de pînă acum, atunci e limpede că nu mai am cunoscători. Și la oameni streini, la oameni cari nu mă cunosc, n-aș putea niciodată serie.

Am spus-o pînă acum? Mă deprind să văd. Da, încep. Merge încă destul de prost. Dar vreau să folosesc timpul meu.

Că mie, de-o pildă, nu mi-a trecut niciodată prin minte cite chipuri sunt. Sunt foarte mulți oameni, dar încă și mai multe chipuri, căci fiecare om are mai multe. Sunt unii care poartă un chip ani de-a rindul; natural, se strică, se pătează, se desface în falduri, se întinde ca o mănășă, pe care ai purtat-o în voiaj. Aceștia sunt oameni simpli, stringători; ei nu-l schimbă, nu-l spală. Le ajunge, cred ei, și cine le poate dovedi contrariul? Neapărat, dacă au mai multe chipuri ne întrebăm, ce fac ei cu celelalte? Le pun bine. Copiii lor or să le poarte. Dar se întâmplă că și clinii lor umblă cu ele. Și de ce nu? Chipul este chip.

Alți oameni schimbă întristător de repede chipurile lor, unul după altul și le strică. Li se pare mai întâi că au destule și pentru totdeauna, dar sunt de-abia la patruzeci de ani: iată și ultimul. Acest lucru își are, natural, tragicul său. Ei nu-s deprinși să cruce chipurile, cel din urmă chip este rupt în opt zile, are găuri, în multe locuri e subțire ca hirtia și apoi încet, încet, iese la lumină dedesubtul, *Nechipul*, și se duc cu el.

Dar femeia, femeia: căzuse cu totul în sine, plecată în minile sale. Era la unghiul străzii Notre Dame des Champs. Am început să merg ușurel de cum o văzui. Cînd oameni sărmani sunt bătuți de ginduri, nu se cade să-i superi. Poate le vine tocmai ideea pe care o caută.

Strada era goală, golul ei se căsca și-mi trăgea pasul de sub picioare, și suna din el, de cealaltă parte a străzii, ca dintr-un papuc de lemn. Femeia s-a speriat atunci și s-a smuls din sine, atît de repede, atît de violent, încît chipul i se desfăcu în mini. Puteam să-l văd, să-i văd forma scobită. M-a costat o lungă și grea încordare ca să rămîn la aceste mini și să nu privesc la ceea ce desfăcuse din ele. Mă înfioram să văd un chip pe dinăuntru, dar mi-era încă și mai tare teamă să văd un cap despuiat, sfîșiat, fără chip.

[.....]

Cred că s-ar cădea să mă apuc de lucru acum, cînd învăț să privesc. Am douăzeci și opt de ani și e ca și cum nu mi s-a întîmplat nimic. Să revenim: am scris un studiu despre Carpaccio, care-i prost scris, o dramă, «Onoarea» se cheamă, și vrea să dovedească ceva fals cu mijloace indoelnice, și versuri. Ah, dar cu versuri nu faci mai nimic, dacă scrii de tînăr. Ar trebui să aștepți cu ele și să culegi înfiorări și duioșii o viață întreagă și cit se poate de lungă, și apoi, cu totul spre sfîrșit, ai izbuti să scrii, poate zece rînduri cari să fie bune. Căci versurile nu sunt, cum crede lumea, simțiri (pe cari le ai destul de timpuriu), ci sunt îndurări. Spre a fi vrednic de un vers trebuie să vezi multe orașe, oameni și lucruri, trebuie să cunoști animalele, trebuie să simți cum zboară păsările și să știi ce tresărare au florile cînd se deschid dimineața. Trebuie să te poți gîndi iarăși la drumuri în regiuni necunoscute, la întîlniri neașteptate și la plecări, pe cari de mult să le fi văzut venind, — la zilele copilăriei, a căror taină nu-i lămurită încă, la părinți, cari trebuiau să sufere cînd aduceau unuia o bucurie și nu o 'nțelegea (era o bucurie pentru un altul), la maladiile copilăriei, cari începeau atît de straniu, cu atît de adînci și grele transformări, la zilele petrecute în liniște, în îmbietoare odăi, și la diminețile pe mare, la mare mai ales, la mări, la nopți de drum, cari tremurau pe sus și zburau cu toate stelele — și încă nu-i deajuns ca să te poți gîndi la toate astea. Trebuie să ai aduceri aminte despre multe nopți de dragoste, din cari nici una să nu se potrivească celeilalte, despre strigătul femeilor în durerile facerii, și despre delicatele, albele, somnoroasele lăuze, cari se închid. Și trebuie să fi fost încă la căpătîiul muribunzilor, să mai fi stat lingă morți în odăi cu fereastra deschisă și cu zgomot neîntreput. Și nu-i destul să fi avut amintiri. Trebuie să le poți uita, atunci cînd sunt prea multe, și trebuie să ai marea îndurare să le aștepți să se întoarcă. Fiindcă amintirile chiar nu sunt tocmai asta.

Numai cînd s-au prefăcut în singe de-al nostru, privire și gest, fără nume și numai alese de noi înșine, numai atunci se poate întîmpla ca într-un ceas foarte rar primul cuvînt al unui vers să se ridice din mijlocul lor și să premeargă din ele. [...]

(Versiuni românești de DAN BOTTA)

«TREI SURORI» DE CEHOV ÎN VERSIUNEA LUI LIVIU REBREANU

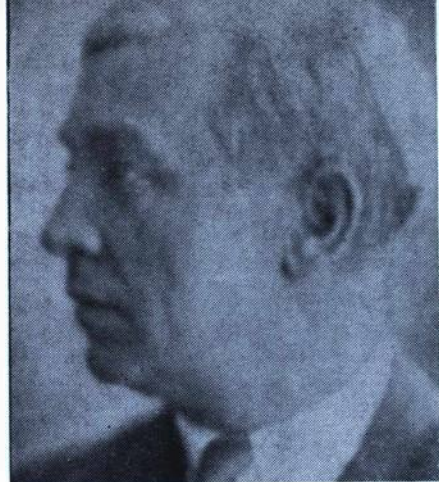
«LITERATURA E O REPUBLICĂ ÎN CARE
TOȚI SÎNT DEOPOTRIVĂ ȘI ÎN CARE NUMAI
PRIN LUCRĂRI BUNE ÎȘI POATE MENȚINE
CINEVA DEMNITATEA»

MERGÎND «PE URMELE LUI REBREANU LA Craiova», C. D. Papastate găsea acte care consemnau activitatea scriitorului ca secretar literar la Teatrul Național, dar nu descoperea și textele pe care le tradusese și conchidea, cu regret, că acestea ar fi ars odată cu clădirea teatrului în 1927.

Manuscrisele pieselor de teatru traduse de Rebreanu au scăpat însă acelei nenorociri de vreme ce ele se află la Biblioteca Teatrului Național din București, aduse și lăsate aici, probabil de Rebreanu însuși, cînd a funcționat ca director al instituției. Nu vrem să ne considerăm descoperitori lor, deoarece avem convingerea că unii oameni de teatru le cunosc.

Nu trei, cite citează C. D. Papastate, ci șapte manuscrise Rebreanu s-au păstrat: Visătorul (Traumulus) de Arno Holz și Oscar Jerschke, Ofițerul de Franz Molnar, Blana de biber de Hauptmann, Bărbatul domnișoarei de Dregely, Afacerea de H. Nathan, Carnavalul copiilor (fără indicație de autor) și Trei surori de Cehov. Nu și Jugend de Max Halbe despre care știm că s-a jucat, în traducerea lui Rebreanu, la Teatrul Național din Craiova (data premierei: 7 decembrie 1911), nu și Hoții de Schiller. Un manuscris în românește al piesei Hoții e înregistrat ca aparținîndu-i, dar nici grafia, nici fraza nu sînt ale scriitorului.

Toate cele scrise de mîna lui Rebreanu se află în caiete cu scoarțe negre, cu paginile scrise și pe recto cu cerneală neagră. În unele, numele personajelor, precum și indicațiile autorului sînt subliniate ordonat cu creion roșu și albastru; altele, cele montate la Craiova, Ofițerul și Visătorul, prezintă, făcute de

alteineva cu creionul, indicații de mișcarea interpreților în scenă.

Cum se explică prezența cvasinecunoscută a manuscriselor Rebreanu într-o instituție atît de centrală a culturii românești? Valoarea în sine, a majorității autorilor abordați — de bună seamă pentru succesul imediat scontat de teatrul care îl angajase pe Rebreanu — nu l-a prea atras nici pe cercetător, nici pe cititor. S-ar putea, pe de altă parte, ca cei care le-au văzut sau chiar consultat să le fi considerat nerealizate din punct de vedere literar. Și poate că așa și stau lucrurile, dacă le judecăm prin raportare la opera rotunjită a scriitorului de mai tîrziu.

Am propune ca valoarea traducerilor lui Rebreanu după piese de teatru sau după bucăți de proză să nu fie căutată atît prin raportare la valoarea originalelor sau a operei notorii a lui Rebreanu, cît prin raportare la limba literară a epocii și la situația de atunci a traducerilor. Un alt unghi, foarte judicios, a și fost încercat de Nicolae Liu, care a privit unele din tălmăcirii prin prisma aportului lor la formarea lui Rebreanu ca scriitor.

Dacă admitem că, la data venirii din Transilvania, Rebreanu nu stăpînea suficient limba română literară², trebuie să precizăm și că și-a însușit-o într-un timp record: între vara lui 1909 și 1910. Stau mărturie articolele din „Scena” (1910—1911) sau din „Rampa” (1912—1914), ca și traducerile pieselor de teatru, care ni-l arată scriind corect și sigur o românească specifică epocii.

N-ar fi lipsit de interes să comparăm în treacăt limba lui Rebreanu, cu limba lui Argehezi din

¹ C. D. Papastate, *Pe urmele lui Rebreanu la Craiova*, comunicare ținută în 30 ianuarie 1961 la filiala Craiova a Societății de Științe istorice și filologice.

² A se vedea articolul lui Nicolae Liu, *Din începuturile literare ale lui Liviu Rebreanu*, în „Steaua”, an VIII, nr. 9, 1957.

perioada colaborării ambilor la „Rampa” acelor ani. Argezi e mai sprinten, mai format ca limbaj gazetăresc. Folosește multe verbe, diferite de a fi și a avea, încît lasă uneori impresia că și-a propus exerciții de scris anume ca să le evite. La Rebreanu abundă verbele a fi și a avea. Nu se simte preocuparea de a exersa, ci de a spune ce are de spus, chiar dacă în loc de burgheză zice burghezească, în loc de disecă, disecăci, în loc de intrigă, intrighează. Argezi scrie pe teme la liberă alegere, pe cînd Rebreanu scrie pe temă dată; Argezi va și rămîne ca un creator de limbă, pe cînd Rebreanu nu se va preocupa niciodată de limbă mai mult decît de ceea ce va vrea să spună.

Dar, dacă ne amintim că primii ani de activitate publicistică au constituit pentru Rebreanu, ca pentru mulți mînuitori ai condeiului, anii cînd s-a făurit ca scriitor, exersîndu-și limba și mijloacele de expresie, trebuie să precizăm că acest exercițiu s-a petrecut în bună măsură pe teritoriul teatrului.

Pentru Rebreanu, care venea din Transilvania, unde problema românească se punea atît de acut, eforturile ce țin de creșterea și de susținerea limbii, eforturi mai vizibile, dar și mai necesare în teatru, vor căpăta rezonanțe speciale. Poate de aceea îl și găsim în acești ani în teatru. Sau poate că nici n-ar trebui să căutăm în toate un înțeles, ci, în cazul de față, să primim ca din partea hazardului prezența lui Mihail Sorbul ca semnat al cronicii literare și a lui Rebreanu ca titular al cronicii teatrale...

Grija pentru limbă, pentru «românizarea» ei, cum se exprimă într-un rînd Rebreanu, constituie o problemă permanentă într-o cultură. Oricînd e loc pentru mai bine și, mai ales, niște servicii făcute prost pot constitui oricînd tot atîtea pericole.

Ne aflăm, ca moment istoric, departe de faza cînd în literatura noastră observația că «traducerile nu fac o literatură» era îndreptățită. La începutul secolului au existat cîteva inițiative salutare în sensul contribuției traducerilor la dezvoltarea limbii, cel puțin în domeniul teatrului. Pompiliu Eliade s-a lansat într-o adevărată campanie de îmbunătățire a repertoriului teatrului național, atrăgîndu-i și înteresîndu-i pe scriitorii să traducă din dramaturgie străini. Cu cîtiva ani mai tîrziu, cînd va fi director al naționalului craiovean, Emil Gîrleanu va face la fel. În calitate de cronicar dramatic, Rebreanu admiră și prețuiește, din munca celor doi directori, mai ales acest aspect și, cînd, la rîndul său, se va afla în fruntea teatrului național, le va prelua pilda.

Se întîmpla, atunci ca și în alte perioade, ca traducătorilor să nu li se acorde o atenție deosebită; anume, ca unele redacții și edituri să admită traduceri venite din partea oricui știa, mai bine sau mai puțin bine,

o limbă străină. În „Rampa” (primul, și mai multă vreme singurul cotidian de teatru din lume), de pildă, între stagioni, spațiul rămas liber al cronicii dramatice e ocupat cu informații despre teatrul estival sau cu traduceri semnate: I. Botez, Francesca Rozan, G. Clecner, George Retez, Bilinschi, Adolphe Byck, Luca Brînză. «Luați în mînă un număr din așa zisele „biblioteci populare” — îndemna³ un contemporan—și vă veți înspăimînta cînd veți vedea prin ce mîini rutinate, prin ce suflute sterpe e trecut opera lui Turghenieff, lui Victor Hugo sau Cebov spre a fi prezentată publicului românesc. Ar trebui să se constituie cît mai neîntîrziat o ligă a apărării capodoperelor literare de traducătorii români»³. În atari condiții, inițiativele directorilor de teatre de a îmbunătăți repertoriul, ca și conlucrarea scriitorilor — deși unii din ei foarte tineri — rămîn meritorii.

Ca redactor al revistei „Scena”, ca secretar literar al Teatrului Național din Craiova, sau cronicar dramatic la „Rampa” (și la alte publicații, dar în principal la „Rampa”), Liviu Rebreanu deține în teatrul anilor 1910—1914 o poziție pe care nu o atinsese încă în literatură. Siguranța criteriilor, înțelegerea artei scenice, originalitatea ideilor, franchețea afirmațiilor îi situează cronica printre cele demne de luat în considerație. Martor al căderii piesei Hagi Tudose, Rebreanu scrie o cronică-reportaj în care descrie atmosfera sălii fără nici un fel de menajamente pentru Delavrancea; peste cîteva luni polemiza cu Macedonski, căruia îi reproșa lipsa de rigoare în aprecierile valorice; îl ironiza pe Bacalbașa pentru lipsa de discernămint în întocmirea repertoriului din dramaturgia originală; sau declanșa un atac împotriva comportării lui Davila în cel de al doilea directorat la Teatrul Național. Dar, în plină polemică, pe Macedonski continuă să-l aprecieze ca poet, pe Delavrancea ca novelist, pe Davila ca dramaturg.

De pe o poziție întărită cu fiecare luare de atitudine, Rebreanu se oprește asupra versiunii în limba română a piesei jucate, astfel încît, în cronica sa, problema traducerii devine aproape punct obligatoriu.

Traducerile nescrisorilor nu le acceptă din principiu, iar scriitorilor le cere să le lucreze cu atenția și cu interesul cu care-și elaborează operele proprii, o nerezită chiar și în acest domeniu implicînd știrbirea prestigiului literar al semnatărilor. Dealtfel, așa le și tratează în deseale sale referiri. Cînd se joacă *La femme nue*, cu textul românesc semnat de Ronetti Roman, Rebreanu arată în ce măsură e angajat față de calitate scriitorul-traducător: «Li-

³ Alex. Filipescu, *Traducerile la noi*, în „Rampa”, 14 iunie 1912.

teratura e o republică în care numai prin lucrări bune își poate menține cineva demnitatea. Opera proastă a unui scriitor ce a produs opere bune, trebuie să fie tot atît de condamnată ca și opera unui scriitor prost».⁴

Găsim aici criteriul judecării traducerilor: aceeași exigență cu care e întîmpinată opera proprie a autorului.

Traducerile din piese de teatru, efectuate de Rebreanu în cadrul sarcinilor de serviciu, în primii ani de activitate literară, sînt precedate deci de precizarea unor criterii și, de ce n-am spune-o, de cristalizarea unei conștiințe estetice.

Cei ce-l cunosc pe Rebreanu ca preocupat de psihologiile obscure, de energiile mocnite în stare să irumpă violent, pot fi surprinși de interesul scriitorului pentru opera lui Cehov. Că a încercat să dea haină românească unor scrieri de Tolstoi (nuvela *Revoluționarul*. De ce? și o bună parte din *Război și pace*), de Dostoievski (*Krotkaia*), pare mai firesc dacă se are în vedere faptul că unele particularități ale scrisului său îl apropie de cei doi scriitori. Dacă din Cehov n-ar fi tradus decît *Trei surori*, am crede poate că a făcut-o la cererea vreunui teatru. Dar piesa nu s-a jucat, iar Rebreanu are la activ și volumașul *Gura femeii*, conținînd opt povestiri. Putem vorbi, deci, de o înclinație a scriitorului român către universul lui Cehov. Aceași, poate, care stă la baza scrierilor proprii în care personajele nu mai sînt țărani. Dar putem vorbi de ceva în plus: de o anume înțelegere a lui Cehov de către Rebreanu. El, care avea să lase o operă marcată de dramatismul faptelor, al ciocnirilor violente, a văzut în Cehov mai mult decît autorul unor piese și povestiri în care „nu se întîmplă nimic”. Volumașul *Gura femeii*, tradus în 1915, nu excelează prin limba literară, dar în fiecare povestire, Rebreanu a știut să pună în valoare mișcărilor abia perceptibile ce se întîmplă la nivelul sufletelor, al conștiinței.

Caietul cu piesa lui Cehov tradusă de Rebreanu, *Cele trei surori*, face parte dintr-o altă perioadă decît celelalte. Scrisul e puțin deosebit: tot cu cerneală neagră, dar litera e puțin transformată, ușor deformată. Numele personajelor sînt subliniate cu creion roșu și albastru, sublinieri ce aparțin, desigur, unor revederi deosebite ale textului. Caietul nu este datat, nici semnat. Asemănarea scrisului cu cel din manuscrisele *Plicul* și *Apostolia*, precum și calitatea traducerii, ne fac să credem că avem de-a face cu o operă ulterioară traducerilor craiovene și poate și schițelor cuprinse în *Gura femeii*.

⁴ Liviu Rebreanu, *Cronica*, în „*Scena*”, an I, nr. 3, 10 octombrie 1910.

Rebreanu nu cunoștea limba rusă. Și, totuși, a dat echivalențe ale unor opere de scriitori ruși: Tolstoi, Dostoievski, Gorki, Cehov. În „*Rampa*” apărea în 1911 o *Poveste slavă*, semnată Liviu Rebreanu; fără a se specifica din ce limbă se făcea traducerea. Cînd, începînd cu numărul din 6 aprilie 1914, tot „*Rampa*” publica o lucrare de Dostoievski, intitulată *Krotkaia* și tot în tălmăcirea lui Rebreanu, de asemenea nu se menționa, nici măcar în prefața semnată Th. D., limba din care se traduce sau măcar textul intermediar.

Pentru *Cele trei surori*, Rebreanu trebuie să fi folosit un text în limba germană. Argumentul principal este nu numai faptul că Rebreanu cunoștea germana, ci și ortografierea unora dintre numele proprii. Ca să se pronunțe ca în Cehov, Tuzenbah este scris Tusenbach, ceea ce corespunde cu normele de citire din limba germană. Felul cum apare scris numele lui Solionii, care devine Solioni, arată că textul la care a apelat Rebreanu era într-o limbă din care lipsește sunetul *i*, deci nu în rusă. Anfisa devine Antisa din rațiuni de limbă care ne scapă. Iar o replică adăugată la sfîrșitul actului întîii, pentru a explica ceva ce în Cehov e doar sugerat, ni se pare a proveni tot din versiunea germană.

Nu știm ce intermediar s-a folosit și nici dacă o anume reducere a textului i se datorează lui Rebreanu sau provine de la intermediar. Bănuim însă că era un fel de scenariu, sau poate un caiet de regie, pentru că părțile introductive ale actelor conțin indicații în plus față de cele ale autorului, privind detalii de decor, iar actul întîii e precedat de un desen al planșajului elementelor de decor în scenă.

Am comparat actul întîii al lui Rebreanu cu forma publicată și jucată la noi, semnată de Moni Ghelerter și V. Jianu. În ceea ce privește exactitatea, textul Rebreanu a rămas oarecum debitor: prezintă omisiuni față de original, unele diferențe, constînd în cuvinte în plus ori în minus, indicații de regie diferite. Necunoscînd intermediarul, nu știm nici cine a operat tăieturile.

Opera lui Cehov se înscrie între cele de care Caragiale spunea că nu pot fi reduse fără ca însuși înțelesul lor să sufere. Or, în traducerea lui Rebreanu tăieturile sînt uneori de cîteva cuvinte, de cîteva replici, dar într-un rînd depășesc o pagină. Ceea ce e mai regretabil e că tăindu-se din partitura lui Solionii acele părți în care acesta îl sicile „în societate” pe Tuzenbah, se atenuează însăși relația dintre cele două personaje. Micile diferențe de cuvinte pot proveni de la Rebreanu sau din fatalitatea tălmăcirii după o tălmăcire. Acestea țin de ordinul nuanțelor. Sora cea mare, de pildă, se plînge că, în orașul în care se află cu familia, e frig și sînt multe muște. În

varianta Moni Ghelerter-V. Jianu, ca și în original, dealtfel, muștele sînt de fapt țînțari. Tot Olga remarcă frumusețea zilei de mai și a mestecăcnului încă nelumugurit. În textul Moni Ghelerter-V. Jianu, ca și în original, e vorba de mai mulți mesteceni. Olga o dojenește pe Mașa că îi vine să cînte în timp ce ea, Olga, e obosită și lucrează. În original, ca și în versiunea cunoscută, Mașa, de fapt, fluieră.

Meritele lui Rebreanu stau în încercarea (reușită în bună parte) de a trece o operă din literatura universală în literatura noastră cu simplitatea ei, cu atmosfera ei, cu teatralitatea ei.

Sîntem departe de textul lui Rebreanu după Război și pace, unde nobilii ruși vorbeau în dialectul ardelenesc. Adaptarea românească a textului este firească, fără ostentație. Nefamiliarizat cu forma diminutivelor de nume proprii în limba rusă, Rebreanu zice Irinei frumos, dar neaș, Irinușă. Altfel textul este exemplar prin simplitate și prin siguranța tonului. De asemenea, cea mai mare parte a scenelor au o mai bună oralitate decît versiunea care se joacă astăzi pe scenele noastre.

Dacă poticnelile menționate scad valoarea traducerii luate ca întreg, trebuie spus că numeroase replici ajung să fie echivalente ale replicilor din original:

« TUSEBACH: [...] Dar lucrurile nu pot merge la infinit așa! Se apropie vremea cînd fiecare va trebui să dea socoteală. Iaca eu sînt în aer o furtună formidabilă și binefăcătoare care în curînd va mătura oroarea de muncă și ȋlictiscala trîndavă a societății noastre putrede și indiferente. De aceea eu vreau să mă apuc de muncă imediat. De altfel în douăzeci și cinci, treizeci de ani, vor fi obligați să muncească toți oamenii, dar absolut toți!»

IRINA: Ai dreptate, trebuie să muncim. Nu sîntem veseli și viața ni se pare posomorită pentru că nu știm să muncim, pentru că coborîm din niște oameni care au disprețuit munca ».

Am citat aceste replici care nu sînt în succesiune, dar care în piesă își răspund ca sens și-și corespund în planul realizării artistice a versiunii Rebreanu.

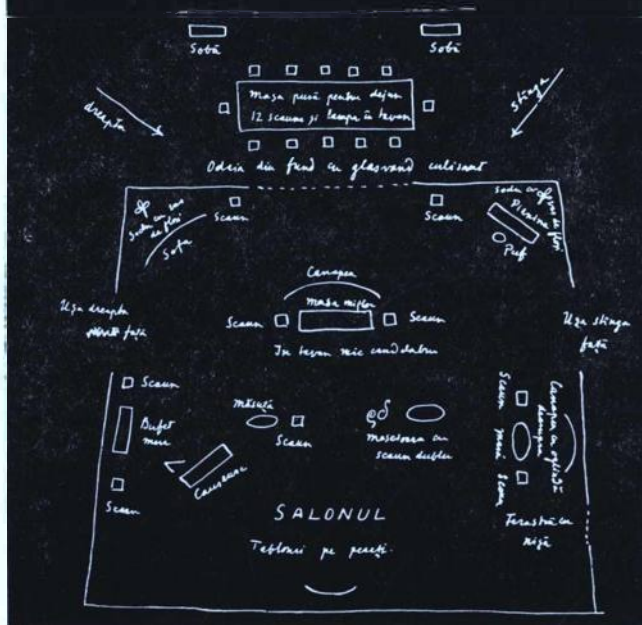
Rebreanu a realizat un text din care rezultă și avîntul personajelor spre altceva și neajungerea la locul ori situația propusă; și senzația că nu se înîmplă nimic și deplasarea lîncedă petrecută în suflete; și situarea mereu și imperceptibil în alt punct al unei traiectorii, așa ca în cazul soarelui, a cărui mișcare n-o simțim în clipe, dar o resimțim în ani; cu un cuvînt, cehovismul, care, să nu uităm, nu fusese încă înțeles pe deplin și nici sintetizat în exegeze.

Claudia DIMIU

CELE TREI SURORI

Piesă
în patru acte
de
Anton Cehov

Decorul actului I

Actul întâi

Salonul în casa lui Andrei Prosorov

În fund odaie vastă despărțită de salonul din față printr-un glasvand culisant foarte larg.

În odaia din fund se află o masă de douăsprezece persoane servită pentru dejun, cu douăsprezece scaune împrejur și o lampă deasupra atârând din tavan. Lângă perețele din fund, la dreapta și la stînga, cîte o sobă.

În mijlocul salonului din față se află o masă cu canapea și scaune, deasupra căreia atîrnă un candelabru. În dreapta și stînga, cîte o ușă. În stînga, planul I, fereastră cu nișă. La dreapta, un bufet mare, o causeuse, o masă și scaune. Dreapta fund, canapea în dosul căreia, în colț, jardiniară. La stînga, canapea cu oglindă deasupra, o masă, scaune: un scaun dublu cu mescioară. Stînga fund, pianina cu puf, iar în colț, jardiniară. Fotolii, scaune, covorașe, vase, bibelouri, obiecte de bufet.

Atmosfera de amiază, cu soare.

Dreapta și stînga actorului.

Vezi planul decorului.

ANDREI SERGHEIEVICI PROSOROV

NATALIA IVANOVNA, LOGODNICA ȘI APOI SOȚIA LUI

OLGA

MAȘA } SURORILE LUI ANDREI

IRINA

FEODOR ILIICI CULIĞHIN, SOȚUL MAȘEI

ALEXANDRU IGNATIEVICI VERȘININ, LOCOTENENT-COLONEL DE ARTILERIE

BARONUL NICOLAE TUSENBACH, LOCOTENENT

VASILE VASILIEVICI SOLIONI, CĂPITAN

IVAN ROMANICI CEBUTICKIN¹, MEDIC MILITAR

FEDOTIC } SUBLOCOTENENȚI

RODE

FERAPONT, CURIER LA PRIMĂRIE, BĂTRÎN INVALID DE RĂZBOI

ANTISA, BĂTRÎNĂ DE 80 DE ANI

Doi ofițeri, un soldat, o jupîneasă, doi muzicanți, un copil.

Acțiunea se petrece în capitala unei gubernii rusești.

¹ Transcrierea numelui este oscilantă în cursul textului (Cebutickin, Cebutikhin, Cebutichin); am unificat conform transcrierii inițiale, care respectă, probabil, grafia intermediarului german.

Actul I

Scena întâi

Mașă, Olga, Irina

OLGA (în uniformă albastru-închisă a profesoarelor de la liceele de fete, șade la masa mare, în camera din față, și corectează caiete).

MAȘA (îmbrăcată, șade la stînga ei și citește).

IRINA (îmbrăcată în alb, privește visătoare pe fereastra din stînga, planul I).

OLGA: Azi se împlinește un an de cînd a murit tata, la 5 mai; știi, Irino, tocmai de ziua ta. Ce frig era, și cum mai nîgea! Mie mi se părea că nici n-am să mai pot trăi după lovitura aceea, iar tu zăceai colea leșinată de durere... Pe urmă a trecut vremea și iată, acum ne depănăm

amintirile în liniște. Tu ai pus rochie albă, fața îți strălucește... (Bate ceasul douăsprezece.) Exact la ora asta s-a sfârșit tot și atunci! (Pauză.) Îmi aduc aminte foarte limpede cum cînta muzica, în vreme ce-l duceau pe tata, și salvele de la cîmîtir. Fusese doar general de brigadă — lume însă a fost puțină. Probabil că și vremea ceea îngrozitoare a speriat pe mulți...

IRINA: Ce rost au acum amintirile astea!

Locotenentul Tusenbach, Medicul militar Cebutickin și Căpitanul Solioni (intră din stînga în camera din fund).

Scena II

Aceleași în salonul din față, *Cebutickin, Solioni, Tusenbach* în camera din fund

OLGA: Acuma e cald și plăcut, putem sta cu ferestrele deschise. (Se uită afară.) Mesteacănu! încă n-a înmugurit. Cînd a primit tata brigada, acum unsprezece ani, și a trebuit să plecăm din Moscova, toate erau în floare. Sînt unsprezece ani de-atunci și totuși îmi aduc aminte cele mai mici amănunte de parcă numai ieri am fi plecat. Doamne, Doamne! Azi dimineață, cînd m-am deșteptat, îmi bătea soarele în geam am văzut primăvara și m-a cuprins deodată un dor nebun de-acasă...

MAȘA (adîncită cu totul în cartea ei, începe să fredoneze ușor un cîntec).

OLGA: Nu mai cînta, Mașo! Cum îți vine să... (Pauză.) În fiecare zi lecții la liceu, pe urmă pînă seara lecții particulare, nici nu e de mirare că mereu mă doare capul. Mă simt îmbătrînită și complet istovită. Acești patru ani, de cînd sînt profesoară de liceu, mi-au stors și măduva din oase. Un singur gînd mă mai ține și mă obsedează...

IRINA (bucuroasă): Să ne întoarcem la Moscova! Să vindem casa, să desfacem tot, tot și să plecăm la Moscova!... Nu-i așa?

OLGA: Da! Ai dreptate! Să ne întoarcem la Moscova cît mai repede! CEBUTICKIN și TUSENBACH (rid în camera din fund).

IRINA: Fratele nostru are să fie numit profesor universitar și nici el nu mai poate rămîne aici. Numai cu biata Mașo e încurcătură.

OLGA: Mașo are să vie să petreacă vara la Moscova în fiecare an.

MAȘA (fredonează încet același cîntec).

IRINA: Să dea Dumnezeu să se împlinească! (Se uită pe fereastră.)

E o vreme într-adevăr superbă. Parcă îți zburdă inima. Cînd mi-am

adus aminte, azi dimineață, că e ziua mea, am simțit o mare bucurie și m-am gîndit la copilăria noastră, cînd trăia măicuța.

OLGA: Da, azi ești strălucitoare și mai drăguță ca oricînd. Dealtfel și Mașo e drăguță. Andrei ar fi drăguț, dar s-a îngrășat prea mult și nu-i șade bine. Eu, din contra, prea am slăbit, probabil și pentru că mă necăjesc enorm cu fetele la liceu. Azi, că n-am școală, nu mă mai doare capul și mă simt parcă întinerită. Ei, ce vrei, douăzeci și opt de ani e o vîrstă. Acuma fie ce-o vrea Dumnezeu, dar totuși am impresia că dacă m-aș fi măritat și aș fi stat toată ziua acasă, aș fi fost mai fericită. (Pauză.) Eu mi-aș iubi bărbatul.

TUSENBACH (intrînd în salon, către Solioni, care rămîne în fund): Spui atîtea prostii că mi-e imposibil să te mai ascult. (Către cele trei surori) Uitasem să vă anunț că noul nostru comandant Verșinin vine să vă facă o vizită.

OLGA: Și noi îl vom primi cu plăcere.

IRINA: E bătrîn?

TUSENBACH: Nu, vreo patruzeci pînă la patruzeci și cinci de ani, dar, după înfățișare, un om foarte cumsecade. Prost nu e, în nici un caz. Poate doar că vorbește prea mult.

IRINA: Va să zică un tip interesant.

TUSENBACH: Da, face. Dealtfel e însurat a doua oară și are două fete. Oriunde merge, imediat aduce vorda despre nevastă-sa și despre fete. Sînt sigur că, și aici, cu ele are să înceapă conversația. Nevastă-sa e cam originală, poartă cosițe lungi ca o fetișcană, spune numai fraze umflate, face filozofie și din cînd în cînd cite-o mică încercare de sinucidere ca să-și struneze bărbăteful. Eu n-aș sta nici trei zile cu asemenea femeie, Verșinin însă rabdă tot și cel mult plîngîndu-se altora își mai alină durerea.

SOLIONI (vine cu *Cebutickin* din odaia din fund): Cu o mină nu poți ridica decît treizeci de kilograme, pe cînd cu amîndouă ridici o sută, dacă nu și mai mult. De-aici rezultă că doi oameni sînt de două sau de trei ori mai tari decît unul singur. Am dreptate?

CEBUTICKIN (nu ascultă, citește mergînd într-un ziar, murmură): «Contra căderii părului topiți zece grame naftalină într-o jumătate litră de spirt și spălați-vă pe cap în fiecare dimineață...» (Notează în carnet.) Asta face s-o păstrăm! Adică... ce nevoie! Inutil. (Șterge din carnet.) Tot una e. Toate sînt indiferente.

[5]

IRINA: Ivan Romanici, dragă Ivan Romanici!

CEBUTICKIN: Ce e, fetiță frumoasă, inimioara mea scumpă?

IRINA: Spune-mi, te rog, pentru ce sînt azi atât de fericită? Parcă aș fi o corabie cu pinzele umflate pe o mare lină, iar în văzduhul albastru ar pluti numai păsări mari albe. Curios! Nu-i așa?

CEBUTICKIN (fi sărută cordial amindouă miinile): Păsărica mea albă și mult iubită...

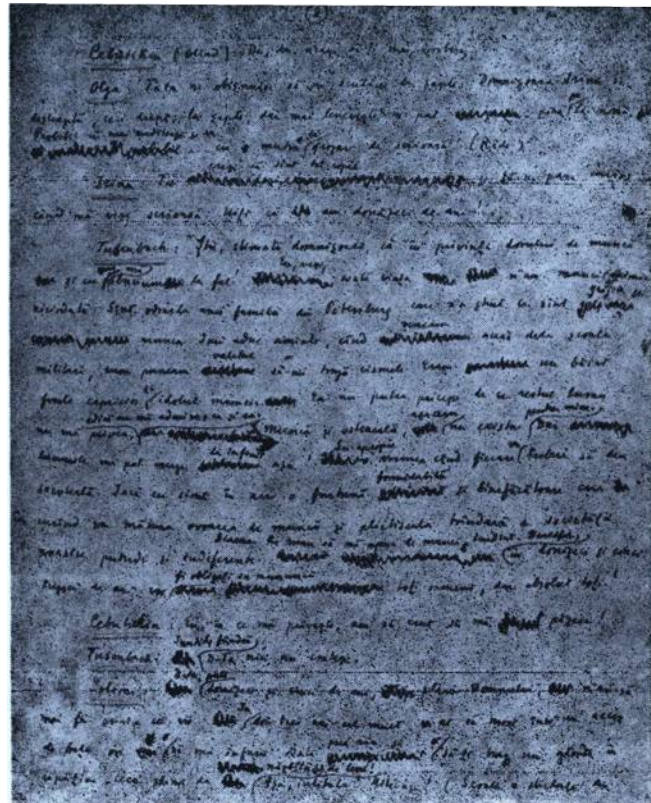
IRINA: Cînd m-am trezit azi, dimineață și m-am sculat, mi s-a părut că toate mi s-au limpezit în suflet. Acum îmi dau seama cum trebuie să trăiești. Da, da, scumpe Ivan Romanici, știu tot! Omul trebuie să se chinuiască, să muncească în sudoarea feței sale, oricine ar fi, asta e singurul rost și scop al vieții, fericirea și bucuria cea mai înaltă. Cu riscul de-a părea ridicolă, dar grozav aș vrea să fiu un muncitor care se scoală cînd se crapă de ziuă ca să lucreze la șosele sau un cioban care iese cu turma în zorii zorilor sau un conducător de locomotivă... O, Doamne! mai bine cal de povară decît o mică domnișoară care abia face ochi pe la amiazi, care trîndăvește și bea cafeaua în pat, iar pe urmă șade două ceasuri în oglindă. E oribil! Poftesc la muncă întocmai ca la un pahar de apă într-o zi de vară... Dacă de azi încolo n-am să mă scol de dimineață și n-am să muncesc, să nu-mi mai vorbești, auzi, Ivan Romanici!

CEBUTICKIN (blind): Da, n-am să-ți mai vorbesc...

OLGA: Tata ne obișnuise să ne sculăm la șapte. Domnișoara Irina se deșteaptă, ce-i drept, la șapte, dar mai lenevește în pat pînă pe la nouă. Probabil că mai meditează și ea cu mutra ei grozav de serioasă! (Rîde.)

IRINA: Tu crezi că sînt tot copil și ți se pare curios cînd mă vezi serioasă. Uităi că am douăzeci de ani!

TUSENBACH: Știi, stîmătă domnișoară, că în privința dorului de muncă și eu mă zbucium la fel! Eu, vezi, toată viața n-am muncit nimic nici-odată. Sînt odrasla unei familii din Petersburg care n-a știut ce sînt grijile și munca. Îmi aduc aminte, cînd veneam acasă de la școala militară, cum puneam valetul să-mi tragă cisele. Eram un băiat foarte capricios și idolul mamei. Ea nu putea pricepe de ce restul lumii nu mă privea, adică nu mă admira, ca și ea. Muncă și osteneală, așa ceva nu exista pentru mine. Dar lucrurile nu pot merge la infinit așa! Se apropie vremea cînd fiecare va trebui să dea socoteală. Iaca, eu simt în aer o furtună formidabilă și binefăcătoare care în curînd va mătura

oroarea de muncă și plictiseala trîndavă a societății noastre putrede și indiferente. De aceea eu vreau să mă apuc de muncă imediat. De altfel în douăzeci și cinci, treizeci de ani vor fi obligați să muncească toți oamenii, dar absolut toți!

CEBUTICKIN: Eu, în ce mă privește, am să caut să mă păzesc!

TUSENBACH: Inutil, fiindcă d[umnea]ta nici nu contezi.

SOLIONI: D[umnea]ta, peste douăzeci și cinci de ani, slavă Domnului, n-ai să mai fi printre cei vii. În doi-trei ani cel mult ai să mori într-un acces de beție or o să mă înfurii o dată prea rău și o să-ți trag un glonte în căpățîna ceea plină de năzbîții și de lene! Așa, iubitule! Uite-așa! (Scoate o sticlă din buzunar și-și stropește reversurile [sic!] hainei și miinile.)

CEBUTICKIN (rîde): Ai vorbit foarte bine. Într-adevăr, n-am muncit niciodată. De cînd am părăsit universitatea, n-am mai mișcat nici un

deget, n-am mai citit nici o carte, numai jurnale... (Scoate un ziar din buzunar.) Uite... știu, de o pildă, că a existat un Dostoevski, dar ce anume o fi scris, habar n-am. Ei și, vedeți d[umnea]voastră, și așa trăiesc oamenii. (Ciocănituri la etajul de jos.) Poftim! Mă cheamă jos, se vede că mă caută cineva. Scuzați, un moment! Mă întorc imediat! (Iese în odaia din fund și la stînga.)

Scena III

Aceiași, fără *Cebutickin*

IRINA: Trebuie să fie ceva la mijloc.

TUSENBACH: Da, n-ai văzut ce mutră solemnă și-a luat? Probabil că-ți aduce un cadou.

IRINA: A, nu mi-ar fi deloc agreabil!

OLGA: În orice caz ar fi de prisos. Bătrînul face numai prostii.

MAȘA (murmurînd nostalgic): Pe țărmul mării verdele stejar
Încearcă iar să-și rupă în zădar
Cătușele de aur ce-i frîng mijlocul...
(se scoală.)

OLGA: Nu prea ești veselă azi, Mașa.

MAȘA (cîntînd mereu își pune pălăria).

OLGA: Unde te duci?

MAȘA: Acasă.

IRINA: Curios...

TUSENBACH: Tocmai de ziua ei vrei să pleci?

MAȘA: Absolut egal... Am să viu și diseară. La revedere, pușor! (Sărută pe Irina.) Îți urez încă o dată toate cele bune. Odinioară, cînd trăla tata, era mult mai amuzant, veneau totdeauna treizeci, patruzeci de ofițeri să ne prezinte felicitări de ziua numelui; ce viață frumoasă! Acuma dacă vin doi-trei oameni și e pustiu ca în Sahara. Prefer să plec. Nu știu de ce m-a cuprins o melancolie încît mi-e imposibil să fiu veselă... Tu nu asculta prostiile mele, dragă surioară! (Rizînd printre lacrimi.) Mai tîrziu o să stăm de vorbă frumos, cumințe, acum însă la revedere, dragă, mă duc.

IRINA (nemulțumită): Nu zău, nu știu cum ești...

OLGA (reținîndu-și lacrimile): Eu te înțeleg, Mașa, foarte bine.

[7]

SOLIONI: Cînd un bărbat e cuprins de accese filozofice îți vine să-țiiei lumea în cap, dar cînd femeia [*sic!*] sau chiar două încep să filozofeze, ei bine, parcă ți-ar scoate măselele.

MAȘA: Ce vrei să zici cu asta, nesuferitul?

SOLIONI: Nimic. M-a luat gura pe dinainte. (Pauză.)

MAȘA (cu răutate către Olga): Ia nu mai plînge!

(Antisa și Ferapont intră din stînga prin fund; Ferapont aduce un tort.)

Scena IV

Aceiași, *Antisa, Ferapont*

ANTISA: Pe-aci, binișor, taică... Vîno, nu-ți fie frică, te-ai șters pe picioare. (Către Irina) Un cadou de la primărie, de la domnul Protopopov.

IRINA: Foarte amabil. (La tortul.) Spune-i că-i mulțumesc foarte mult.

FERAPONT (se înclină).

OLGA (către Antisa): Mătușă, dă-i și lui o bucată de tort. (Antisa îi dă.)

Așa, Ferapont, du-te și să-ți fie de bine.

ANTISA: Haide, taică. (Iese cu Ferapont pe unde au venit.)

Scena V

Aceiași, fără *Antisa și Ferapont*

MAȘA: Eu nu pot să sufăr pe acest Protopopov. Mai bine nu l-ați fi invitat.

IRINA: Dar nici nu l-am invitat.

MAȘA: Atunci e bine.

(Medicul militar Cebutickin intră din stînga în odaia din fund și apoi vine în salon urmat de un Soldat cu un samovar de argint.)

Scena VI

Aceiași, *Cebutickin, Soldatul, apoi Antisa*

(Se aude rumoare de mirare și nemulțumire.)

OLGA (bătînd în palme de mirare): Samovar de argint! Ce risipă! (Trece în odaia din fund clătînînd din cap.)

[8]

[9]

IRINA: Dragul meu Ivan Romanici, cum ți-a venit să faci una ca asta?

TUSENBACH (ride): Vezi? Ți-am spus adineauri.

MAȘA: Ivan Romanici, meriți cu adevărat să fii monstrat!

CEBUTICKIN: Copii, copii, veniți-vă în fire! Dragii mei! Voi sunteți tot ce am eu mai scump pe lume. În curînd voi avea șaiszeci de ani, sînt deci un bătrîn singuratec și fără rost în care nu e nimic bun afară de dragostea pentru voi! Dacă n-ați fi voi! Dacă n-ați fi voi, poate de mult nici n-aș mai fi pe lume. (Către Irina) Fetita mea scumpă, te cunosc de cînd te-ai născut... te-am purtat în brațe... mi-a fost dragă răposata maică-ta...

IRINA: Dar ce nevoie de cadouri așa de scumpe!

CEBUTICKIN (plîngător și jignit): Aș! Ce calouri scumpe... Nu merită atîta vorbă... (Către soldat, arătînd odaia din fund.) Du colo samovarul! (Batjocorînd.) Cadouri scumpe...

SOLDATUL (duce samovarul în odaia din fund și acolo dispăre cu el în dreapta.)

ANTISA (vine din stînga în față): Drăguțele maichii, a venit un colonel străin! Chiar și-a scos mantaua... Irinuță scumpă, tare ești bună și prietenoasă!... (Plecînd.) E vremea mesei și o să se strice mîncările... Of, Doamne... (Iese pe unde a venit.)

TUSENBACH: A, trebuie să fie Verșinin, sigur!

(Locotenent-colonelul Verșinin intră din stînga, pl. I.)

Scena VII

Mașa, Cebutickin, Verșinin, Tusenbach, Solioni, Irina, Olga

VERȘININ (către Mașa și Irina): Am onoarea să mă prezint — Verșinin.

Îmi pare nespus de bine că am plăcerea să vă prezint omagiile mele. Cum ați crescut, o, o!

IRINA: Vă rog, luați loc. E mare onoare pentru noi.

VERȘININ (ia loc, cu vioiciune): Într-adevăr, mă bucur foarte mult! Dar scuzați, știam că sunteți trei surori? Cel puțin așa-mi amintesc, și încă precis, că erau trei fete. Domnul colonel Prosorov avea trei fete. Nu zău, cum trece vremea! Da, da. Cum trece vremea!

TUSENBACH: Domnul locotenent-colonel vine din Moscova.

IRINA: A, din Moscova? Sunteți cu adevărat din Moscova?

VERȘININ: Firește, pe cînd răposatul tatăl d[umnea]voastră era

comandant de baterie, mă aflu și eu în aceeași brigadă. (Către Mașa) Cu cît te privesc acum mai bine cu atît mă încredințez că te-am mai văzut, în special pe d[umnea]ta.

MAȘA: Eu nu-mi amintesc de d[umnea]ta!

IRINA: Olga! Olga! (Strigînd spre odaia din fund.) Vîno, Olga!

OLGA (vine din sala din fund în salon).

IRINA (prezentînd): Locotenent-colonelul Verșinin, din Moscova!

VERȘININ (către cele trei): A, va să zică d[umnea]ta ești Olga, sora cea mai mare? (Către Mașa) Iar d[umnea]ta ești Maria? Și d[umnea]ta Irina — cea mai mică?

OLGA: Ești de mai multă vreme pe aici?

VERȘININ: Nu, am servit pînă acum în Moscova. Deunăzi însă am fost mutat aici ca comandant de regiment. Odinioară, la Moscova, am avut deseori onoarea să fiu împreună cu onoratul d[umnea]voastră părinte.

OLGA: Noi tocmai ne gîdim să ne stabilim iar la Moscova, cît mai curînd.

IRINA: Da, pînă la toamnă sperăm să fim plecați. E doar orașul unde ne-am născut și am copilărit, în strada Bassmanoi.

(Olga și Irina, de bucurie, izbucnesc în ris.)

MAȘA: E într-adevăr mare bucurie pentru noi să îl înțîlim așa, pe neașteptate, un compatriot. (Înviorată.) Vezi, acumă îmi aduc și eu aminte!

Știi, Olga, domnul este cel pe care-l poreclisem noi «maiorul amorezat». Pe vremea aceea erai locotenent, iubeai pe cineva și toată lumea te necăjea, nu știi din ce motive, făcându-te maior.

VERȘININ (ride): Da, exact... «Maiorul amorezat», așa eram poreclit! MAȘA: Pe-atunci aveai o mustață... O, dar cum ai îmbătrinit! (Începe a plinge încet.)

VERȘININ: Ei da, onorate doamne, nu prea întinerim. «Maiorul amorezat...» Ehe, au trecut câțiva ani de-atunci! Tempi passați.

OLGA: Aide, consolează-te. Ești mai în vîrstă, dar nu ești bătrîn. De altfel n-ai încă nici un fir de păr cărunt.

VERȘININ: Cu toate astea sînt de patruzeci și trei de ani... Dar d[umnea] voastră sînteți plecate demult din Moscova?

IRINA: De unsprezece ani... Bine, Mașa, ce-i cu tine? De ce plîngi, omul lui Dumnezeu? Ai să mă molipsești și pe mine!

MAȘA: Nimic, nimic, mi-a trecut... În ce stradă stăteai d[umnea]ta la Moscova?

VERȘININ: În strada Bassmanoi cea veche.

OLGA: Atunci am putea spune c-am fost aproape vecini.

VERȘININ: Da, un răstimp am stat pe strada nemțească. De cîte ori plecam de-acolo la cazarmă, trebuia să trec peste un pod sumbru sub care apa vijii de parcă să te înfioare. În orice caz, pe mine totdeauna mă intrista. Rîul de-aici mi-e mult mai simpatic, e larg și maiestuos.

OLGA: Da, dar aici e mult mai frig ca la Moscova. Ș-apoi muștele, vara, sînt o adevărată pacoste.

VERȘININ: Ce spui? Eu credeam că aici e o climă foarte sănătoasă, rusească sadea. Multe păduri, mulți mesteceni, după cum se vede. Mie de altfel mesteacănul mi-e cel mai drag dintre toți copacii. Eu găsesc că aici se poate trăi foarte bine. Numai distanța pînă la gară e puțin cam mare. După aprecierea mea vreo douăzeci de kilometri. Curios aș fi să știu de ce s-a făcut gara așa departe de oraș?

SOLIONI: Cu toate astea chestia e foarte simplă. Dacă gara ar fi făcută aproape de oraș, n-ar mai fi departe, iar dacă ar fi departe, n-ar mai fi aproape.

(Ilaritate silită.)

TUSENBACH: Încetează, că ne omori cu glumele astea nesărate! (În dreapta se aude cîntec de vioară.)

[11]

VERȘININ (se uită întrebător la cele trei surori).

MAȘA: E fratele nostru Andrei, el cîntă.

IRINA: El e savantul familiei. În curînd are să fie numit profesor. Papa a fost militar, fiul său însă practică științele.

MAȘA: Asta a fost dorința tatii.

OLGA: Dealtfel, azi mereu l-am necăjit. Fiindcă e îndrăgostit.

IRINA: Da, iubește pe o fată tinăra de-aici. O să vie probabil și ea azi pe la noi.

MAȘA: Eu mereu mă mir și mă întreb cum se poate îmbrăca o ființă în halul cum se îmbracă Natașa. Un amestec de culori de-ți vine să urli... Și nici chiar așa de tinerică nu mai e. Drept să vă spun, nici nu-mi vine a crede că Andrei o iubește cu adevărat, că altfel e băiat de gust. Cred că umblă doar să ne sicie pe noi și să mai întreție la discuțiile. [sic !]. Ieri am auzit că vrea s-o ia de nevastă Protopopov. (Către Verșinin) Ăsta e primarul orașului. Așa cel puțin am scăpa ușor de ea. (Strigă pe ușa din dreapta, față.) Andrei, vino te rog, un moment! Andrei Prosorov (intră din dreapta, față).

Scena VIII

Acciași, Andrei

OLGA (prezentînd): Fratele meu, Andrei Sergheievici.

VERȘININ: Verșinin.

ANDREI: Foarte încîntat! (Își șterge nădușeala de pe față; către Verșinin) Sînteți mutat aci?

OLGA (către Andrei): Închipuiește-ți, domnul colonel e din Moscova.

ANDREI: Da? Atunci sînt sigur că surorile mele o să se ție scai de d[umnea]ta.

VERȘININ: Mă rog, mă rog, mi-e frică să nu le plictisesc eu prea mult...

IRINA: Uite ce mi-a dăruit Andrei de ziua mea... (Aduce o ramă de fotografie). E lucrată chiar de el.

VERȘININ (privește rama și nu știe ce să zică): Da... într-adevăr, foarte nostimă.

ANDREI (face semn cu mina și se strecoară spre ușa lui, la dreapta).

OLGA: Da, Andrei e mîndria noastră, cîntă la vioară, face lucrări de traforaj, în sfîrșit un maestru neîntrecut în toate... Andrei, stai cu noi! Totdeauna fuge... A devenit la el o manie să... Vino-ncoace, zău!

[12]

(Maşa şi Irina iau de subţiori pe Andrei şi-l aduc rizind înapoi.)

MAŞA: Aide, nu mai face mofturi!

ANDREI: Lăsaţi-mă-n pace, vă rog, ce Dumnezeu!

MAŞA: Aoleu, ce comic eşti! Lui Alexandru Ignatievici îi zicea «maiorul amoretat» şi cu toate astea nu se supăra.

VERŞININ: Dar deloc!

MAŞA: Tie ar trebui să-ţi zicem violonistul amoretat!

IRINA: Sau profesoraşul amoretat!

OLGA: E îndrăgostit! Andriuşa al nostru e îndrăgostit!

CEBUTICKIN (patetic): Cînd toată lumea e amoretată, cum să stea el indiferent! Ha, ha! Ei, bravo, prietene! (Bate cordial pe Andrei pe umăr, apoi se trînteşte iar pe un fotoliu şi se adînceşte în ziar.)

ANDREI: Nu pricep ce aveţi cu mine de nu mă lăsaţi în pace? (Îşi şterge faţa.) Toată noaptea n-am putut închide ochii, aşa că nu-mi arde de glume. Pînă la patru dimineaţa am citit, pe urmă m-am culcat şi n-am mai putut adormi. Pe urmă mi-a răsărit soarele în geam şi s-a isprăvit definitiv cu somnul, încît m-am sculat, m-am aşezat iar la birou. Vara asta, cît timp sînt încă aici, aş vrea să traduc o carte englezescă...

VERŞININ: Cum, ştii englezeşte?

ANDREI: Da. Bietul tata, Dumnezeu să-l ierte, ne-a chinuit mult cu educaţia. O fi ridicol, dar mărturisesc că imediat, după moartea bătrînului, am început să mă îngraş, încît într-un an m-am umflat de parcă aş fi scăpat dint-o presiune exterioară. Tata ne-a pus să învăţăm, şi pe mine şi pe surori, nemţeşte, franţuzeşte şi englezeşte, ba Irina mai ştie şi italieneşte, vă închipuiţi cît a costat asta!

MAŞA: În oraşul ăsta e un lux inutil să cunoşti [trei limbi. Chiar mai mult decît lux, un supliment supărător, aşa cum ar fi, de pildă, al şaselea deget la o mină. Noi am învăţat prea mult.

VERŞININ: Ce spui? (Ride.) Va să zică aţi învăţat prea mult? Iacă, mie mi se pare că nici în oraşul cel mai trist şi mai amărit un om inteligent şi cultivat nu poate să fie inutil. Să admitem că printre cei sută de mii de locuitori ai acestui oraş înapoiat din punc de vedere cultural nu sînt decît trei oameni ca d[umnea]ta. Evident, nu vei putea învinge mulţimea aceasta mohorîtă şi posomorîtă, ai să te pierzi chiar în grămada cu o sută de mii de capete, totuşi existenţa [dumi-

tale] nu va rămîne fără nici o influenţă; după d[umnea]ta vor apărea poate şase oameni de seama d[umi]tale, apoi doisprezece şi aşa mai departe, pînă cînd minoritatea de oameni ca d[umnea]ta va deveni chiar majoritate. Peste două ori trei sute de ani viaţa pe pămînt va fi nespus de frumoasă şi de ademenitoare. Omul are nevoie de o viaţă mai bună, trebuie cel puţin s-o presimtă, s-o aştepte, să vadă mai mult, să înveţe mai mult decît părinţii şi străbunii lui. (Ride.) Vezi, prin urmare, că niciodată nu poţi fi prea învăţat cum te plîngi d[umnea]ta.

MAŞA: De la d[umnea]ta se poate învăţa cite ceva... (Îşi scoate pălăria.) Mai rămîn şi eu puţin.

IRINA (cu un suspin): Foarte draguţ ce-ai spus d[umnea]ta, îmi vine să mi le şi notez...

ANDREI (neobservat, s-a strecurat afară prin dreapta, faţă).

TUSENBACH: Sînt cu totul de părerea d[umnea]voastră, domnule colonel, dar ca să poţi atinge asemenea culmi de viaţă, trebuie să te pregăteşti, să munceşti...

VERŞININ: Evident. (Se scoală.) Ce multe flori aveţi! (Uitîndu-se împrejur.) De altfel întreaga locuinţă e admirabilă. Vă invidiez! Eu toată viaţa mi-am irosit-o în cămăruţe cu două scaune, o sofa şi o sobă care veşnic fumea. În viaţa mea au lipsit mai ales (cu aluzie) florile adevărate... (Îşi freacă minile.) Da, da!...

TUSENBACH: Iertaţi-mă dacă-mi permit să mai revin asupra problemei noastre. Eu repet: înainte de toate trebuie să munceşti. O să ziceţi: neamul ăsta e un sentimental care nu ştie ce vrea. Ei bine, vă declar pe cuvînt de onoare că sînt rus adevărat şi că nu ştiu oabă nemţeşte. Dealtfel şi tatăl meu a fost ortodox. (Pauză.)

VERŞININ (umblînd de ici-colo): De multe ori mă gîndesc: cum ar fi dacă am putea retrăi viaţa de la început, avînd conştiinţa clară că reîncepem? Dacă viaţa pe care am trăit-o n-ar fi decît o cîrnă, urmînd ca a doua oară să o scriem pe curat! Eu am impresia că fiec are s-ar sili mai presus de toate să nu se repete, ci să-şi organizeze altfel viaţa cea nouă, să aibă de pildă o locuinţă cu flori şi mult soare... Vedeţi, eu sînt înşurat cu o feme[ie] care e veşnic bolnavă... Dacă aş putea reîncepe viaţa, nu m-aş mai înşura. Nu, nu, cu siguranţă!

(Profesorul de liceu şi consilierul Culighin intră din stînga, faţă, în uniformă cu frac.)

Scena IX

Acciași, fără Andrei, *Culîghin*

CULÎGHIN (ducindu-se la Irina): Scumpă surioară, dă-mi voie să te felicit de ziua ta și să-ți doresc din toată inima multă sănătate și tot ce se poate dori unei fete de vîrsta ta... și apoi să-ți ofer în loc de orice cadou, cartea aceasta. (Îi dă o carte.) E istoria liceului nostru de cincizeci de ani, alcătuită de mine. O operă fără însemnătate, scrisă în orele mele libere, dar totuși să o citești... Bună ziua, domnilor! (Către Verșinin, prezentindu-se) Culîghin, profesor de liceu și consilier de stat. (Către Irina) În cartea aceasta vei găsi pe toți abiturienții noștri de cincizeci de ani încoace. Poate să te intereseze! Feci quod potui, faciant meliora potens. (Salută și sărută pe Mașa, soția sa.)

IRINA (răsfoind cartea): Bine, dar și de Paști mi-ai dăruit tot cartea asta!

CULÎGHIN (ride): Se poate... Ei, atunci, dă-mi-o înapoi, sau mai bine dă-o domnului colonel. (Către Verșinin) Fă-mi plăcerea și o primește! Ai și d[umnea]ta, desigur, ceasuri de prisos, cînd îți omori plictiseala cu vreo lectură!

VERȘININ (zimbînd): Mulțumesc. (Ia cartea și se pregătește de plecare.) Îmi pare foarte bine că v-am revăzut și...

OLGA (către Verșinin): Vrei să pleci? A, nu, nu!

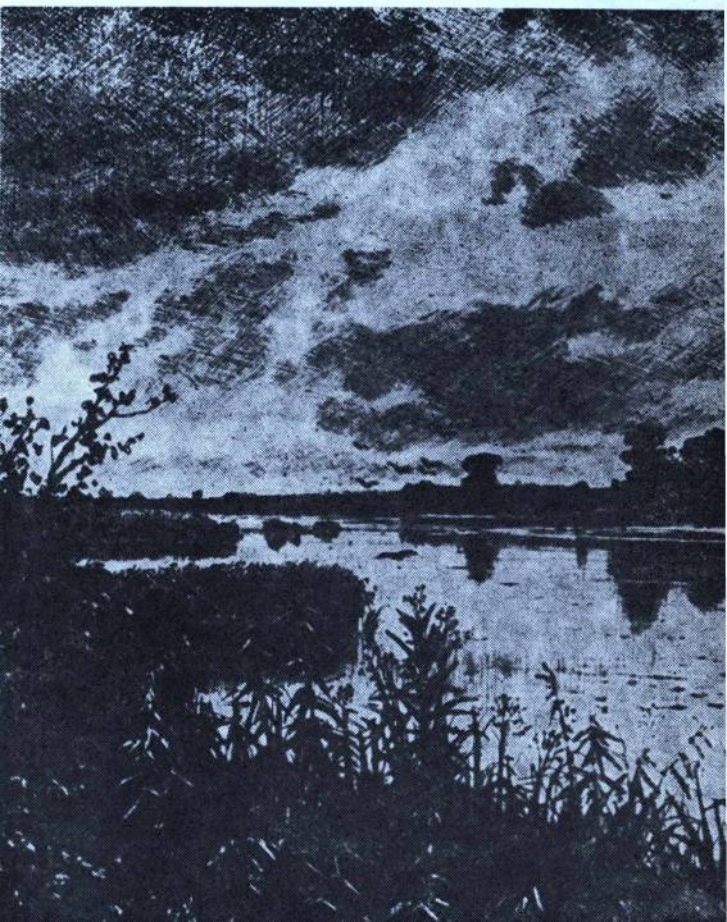
IRINA (același joc): Rămii cu noi la masă!... Fă-ne, te rog, plăcerea!

OLGA (același joc): Te rog și eu!

VERȘININ (se închină): Am nimerit fără voia mea tocmai în mijlocul unei serbări onomastice. Iertați-mă, vă rog, n-am știut și de aceea nici măcar nu v-am felicitat... (Oferă brațul Olgăi și trec împreună în odaia din fund.)

CULÎGHIN: Astăzi, domnilor, e Duminică, zi de repaus, prin urmare să ne odihnim și să ne amuzăm, fiecare după vîrsta și situația sa. Vedeți, domnilor, vechii romani erau sănătoși pentru că știau să muncească dar și să se odihnească; la ei era sfînt dictonul: mens sana in corpore sano (cuprinde pe Mașa de mijloc, rîzînd.) Mașa mă iubește. Nevasta mea mă iubește. Azi sînt foarte vesel și bine dispus. Mașa, la ora patru după-amiază ne adunăm cu toții la [directorul nostru] și facem o mare plimbare comună, toate familiile de dascăli. Are să fie ceva încîntător,

MAȘA: Eu nu merg.

CULÎGHIN (intristat): Dar pentru ce nu, dragă Maşa?

MAŞA: Am să-ţi explic pe urmă de ce nu re... (cu răutate.) Da, da, bine, am să merg, numai lasă-mă-n pace, te rog... (Se depărtează de el.)

CULÎGHIN: Şi pe urmă luăm masa cu toţii la familia directorului. Cu toate că e bolnăvicios, acest om miraculos face toate eforturile să trăiască o viaţă de societate. O personalitate neobişnuit de remarcabilă.

OLGA (din odaia din fund, înaintează ciţiva paşi chemind): Ce faceţi, domnilor, unde rămâneţi? Vă rog, poftiţi la masă! Se răcesc chifteluţele! (Se reîntoarce în odaia din fund.)

CULÎGHIN: Iacă vin, draguşo, sosesc! (Se duce la masa din fund, la masa servită.)

CEBUTICKIN (bagă ziarul în buzunar, se scoală, îşi mîngieie barba): Aveţi chifteluţe? Ei, asta-i superb!

MAŞA (către Cebutickin, sever): Ia seama, te rog, să nu bei, măcar azi. Ştii bine că băutura pentru d[umnea]ta e otravă.

CEBUTICKIN: Aş, a fost altădată! De doi ani n-am mai avut nici un acces!

MAŞA: Cu toate astea, te rog să iei seama. Să nu-ţi dai drumul! (cu răutate, dar aşa încît să n-o audă soful ei.) Iar să mă plictisesc toată seara la domnul director... lua-l-ar dracul!

CEBUTICKIN (acelaşi joc): Eu în locul d[umi]tale, nu m-aş duce... scurt şi cuprinzător!

MAŞA (acelaşi joc): Da, d[umi]tale ţi-e uşor să vorbeşti!... Of, ce viaţă blestemată şi nesuferită! (Trece în odaia din fund.) (Cebutickin şi Solioni o urmează. În salon n-au mai rămas decît Irina cu Tusenbach.)

IRINA: Maşa nu e deloc în apele ei pe ziua de azi. Cînd s-a măritat, avea optsprezece ani şi i se părea că profesorul e omul cel mai înţelept din lume. Acuma lucrurile s-au schimbat. Profesorul a rămas omul cel mai bun, dar nu şi cel mai înţelept. (Rămîne pe gînduri, cu ochii în gol.)

OLGA (nerăbdătoare, se apropie ciţiva paşi chemind): Andrei, ce Dumnezeu, nu mai vii o dată? (Se reîntoarce.)

ANDREI (în odaia din dreapta): Imediat, imediat (Intră şi trece în fund la masă.)

Scana X

Aceiaşi, Andrei

TUSENBACH (către Irina care a rămas gînditoare): La ce te gîndeşti? IRINA: A, la nimic... Ştii că a început să-mi fie frică de prietenul d[umi]-tale Solioni?

TUSENBACH: Da, e un om ciudat. Şi pe mine mă enervează, dar şi mai mult mă întristează. Cînd sîntem între patru ochi, e foarte rezonabil şi amabil, în lume însă numaidecît începe să se laude şi să toarne la prostii. Nu pleca încă, te rog. Mai stai puţin de vorbă cu mine. La ce te gîndeşti?... (Pauză.) D[umneata] eşti de douăzeci de ani, eu încă nu am treizeci. Cine ştie ciţi ani mai avem de trăit... În orice caz un lung, lung şir de zile pline de iubirea mea pentru d[umnea]ta...

IRINA: Scumpe Domnule baron, te rog mult, nu-mi mai vorbi de iubire!

TUSENBACH (fără s-o asculte): Am o poftă pătimaşă de viaţă, de luptă, de muncă, toate izvorite însă din dragostea pentru d[umnea]ta, Irina! Fiindcă d[umnea]ta eşti frumoasă, a început să mi se pară şi viaţa tot aşa de frumoasă!... La ce te gîndeşti?

IRINA (printre lacrimi): Zici că viaţa e frumoasă. Ei bine, asta e o iluzie. Cel puţin pentru noi, cele trei surori, viaţa încă n-a fost frumoasă, pe noi ne-a frîmintat destul. A, ce folos să mai plîng? (Îşi şterge repede lacrimile, rîzînd.) Ai dreptate, trebuie să muncim. Nu sîntem veseli şi viaţa ni se pare posomorită pentru că nu ştim să muncim, pentru că coborim din nişte oameni care au dispreţuit munca...

(Natalia Ivanovna intră din stînga într-o rochie roz cu cordon verde.)

Scena XI

Aceiaşi, Natalia

NATALIA (pentru sine): A, s-au şi aşezat la masă? Am întîrziat! (Îşi aruncă ochii în oglinda din stînga şi-şi aranjează toaleta; vîzînd pe Irina.) A, scumpa mea Irinuţa, te felicit! (O sărută lung şi apăsător.) Aveţi atîţia oaspeţi că mi-e ruşine. (Către Tusenbach) Bună ziua, domnule baron!

OLGA (venind în salon): A, uite şi pe Natalia Ivanovna. Bună ziua, draguşo. (Se sărută.)

NATALIA: Te felicit de ziua numelui din toată inima. E atîta lume la voi că m-am și zăpăcit...

OLGA: Aș, numai cîteva cunoștințe și rude. (Încet, către Irina) Privește cordonul verde! Îngrozitor! (Dă din umeri.)

(Natalia trece în odaia din fund.)

CULÎGHIN (vine în salon): Irinel, îți urez un logodnic bun și pe curînd! Ar fi timpul să te măriți și tu.

CEBUTICKIN (în odaia din fund, strigă tare de tot): Natalia Ivanovna, îți urez și d[umi]tale să ne poștești la nuntă cît mai curînd.

CULÎGHIN (răspunzînd pe același ton spre odaia din fund): Natalia Ivanovna are logodnic!

VERȘININ (venind în față, către Olga): Lichiorul făcut de d[umnea]ta e delicios; aș vrea să am și eu rețeta.

SOLIONI (același joc): Torni basamac peste zeamă de gîndac!

IRINA: Oo, ești scîrbos!

OLGA: Diseară avem friptură de curcan și ștrudel de mere... Domnilor, vă poftesc cu multă plăcere!

(Aprobări.)

(Culighin, Tusenbach, Solioni, Irina, Verșinin și Olga trec în odaia din fund.)

VERȘININ (mergînd): Îmi dați voie și mie să mă reîntorc?

IRINA (același joc): Dar vă rugăm! Firește!

NATALIA: Aici nu se umblă cu fașoane.

(Sublocotenenții Fedotic și Rode intră din stînga, față, cu un mare coș de flori.)

Scena XII

Aceiași, Fedotic, Rode

FEDOTIC: Ei vezi, am sosit prea tirziu.

RODE (tare și răgușit): Da, mi se pare c-au și terminat masa.

FEDOTIC: Stai un moment! (Aranjează panglica coșului.) Așa, acum a e bine! (Trec amîndoi cu coșul în odaia din fund.)

(Primire zgomotoasă.)

CULÎGHIN (tare): Sîntem treisprezece la masă!

RODE (tare): Se poate să credeți în astfel de superstiții? (Risete.)

CULÎGHIN (tare): Cînd sînt treisprezece la masă înseamnă că sînt și îndrăgostiți. (Către Cebutickin) Mi se pare că d[umnea]ta ești cel mai amoros, dragă doctore? (Risete.)

CEBUTICKIN (tare): Eu, ca vechi păcătos, nu mă dau în lături, dar nu pricep pentru ce s-a roșit așa de tare Natalia Ivanovna? (Alte risete, mai zgomotoase.)

NATALIA (se ridică și vine în salon și spre ieșirea din stînga.)

ANDREI (alergînd după ea): Unde fugi, Natalia? A glumit omul. Nu-ți face inimă rea pentru o glumă!... Stai, te rog, nu...

NATALIA: Mi-e rușine. Nu știu ce se petrece cu mine, am simțămîntul că sînt caraghioasă. Nu e frumos să plec și totuși nu pot... zău nu pot! (Își acopere fața cu mîinile.)

ANDREI: Draga mea, te rog, te implor, nu te supăra degeaba. Te asigur că domnii au glumit, nu au vrut să te offenseze. Toți sînt oameni de treabă și buni și țin la d[umnea]ta ca și la mine. (Arată spre stînga în față.) Aidem la fereastră, acolo nu ne vede nimeni. (Trece cu Natalia în nișa ferestrei și se uită împrejur.)

NATALIA: Eu nu-s obișnuită cu lumea!

ANDREI: O, adorabilă nevinovăție! Nu zău, scumpa mea Natalia, nu fii supărată!... Crede-mă pe mine că... Sînt atît de fericit, sufletul meu e atît de plin... N-ai frică, nu ne vede nimeni!... N-ai observat cît mi-ești de dragă? Scumpa, buna mea Natalia, vrei să fii soția mea? Te iubesc... te iubesc cum n-am mai iubit nici o femeie. (Se sărută).

(Fedotic și Rode vin din sala din fund; cînd văd pe cei doi care se sărută, se dau surprîși la o parte.)

FEDOTIC: Vezi, are dreptate Culighin! Treisprezece la masă și doi îndrăgostiți!

CORTINA

ROMANUL INDEPENDENȚEI

Vintilă C. A. ROSETTI

PAGINI DINTR-O CRONICĂ A EROISMULUI (II)

PUBLICĂM ÎN CONTINUARE JURNALUL EPIS-tolar al lui Vintilă Rosetti, adevărat roman al Războiului de independență, așa cum a fost el trăit de întreaga familie a cunoscutului luptător de la 1848. Corespondența se poartă între Vintilă, părinții săi și fratele bolnav, Mircea. Nedumerește, la prima vedere, faptul că scrisorile către părinți erau adresate întotdeauna mamei. Explicația trebuie căutată în preocupările politice și gazetărești acaparante ale lui C. A. Rosetti, în calitate de conducător al aripii radicale a partidului liberal de guvernământ, președinte al Adunării deputaților, primar al Capitalei și director al oficiosului „Românul”, într-un moment în care se hotăra viitorul țării, dar poate și în apropierea mai mare a copiilor de Maria Rosetti, căreia îi spun pe nume, care îi însoțește de obicei în străinătate și caută să întrețină, în spiritul lor, o distanță respectuoasă față de capul familiei.

În ce privește momentul istoric, ne aflăm în perioada de pregătire și expectativă premergătoare intervenției române peste Dunăre. Oferta unui acord de cooperare militară prezentată în mai multe rânduri de guvernul sau comandantul suprem al armatei române, începând din aprilie 1877, nu fusese luată în seamă, de guvernul și comandamentul general rus. La 10/22 iunie 1877 în nordul Dobrogei, armata rusă forța singură trecerea Dunării pe la Zimnicea, iar în noaptea de 14/26 spre 15/27 iunie, dezlănțuind o ofensivă fulgerătoare spre Tirnovu și trecătoarea Șipca, până dincolo de Balcani. De-abia oprirea, apoi retragerea avangardei condusă de generalul Gurko în Balcani și dublul eșec al atacului desfășurat împotriva Plevnei, la 8/20 și 18/30 iulie de către aripa de vest a armatei de operațiuni, condusă de generalul Krüdner, au determinat comandamentul rus să ceară ajutor grabnic armatei

române. Dacă la 16/18 iulie primele regimente românești din divizia a IV-a ocupau pe malul drept al Dunării cetatea Nicopole, înlocuind trupele rusești de acolo, forțele principale ale armatei române treceau fluviul pe la Turnul Măgurele și Corabia, în prima jumătate a lunii august.

În toată perioada de pregătire, care a durat începând cu mobilizarea celor patru divizii teritoriale din aprilie 1877 până la trecerea Dunării, pe lângă instruirea trupelor, concentrarea lor în Oltenia, ca bază principală de operațiuni, organizarea din mers a serviciilor administrative și de aprovizionare, înzestrarea cu material de război etc., tinerei armate române i-a revenit sarcina de a acoperi prin baraje de artilerie trecerea trupelor rusești și de a apăra malul stâng al Dunării împotriva atacurilor turcești, în exclusivitate între vărsarea Oltului și frontiera cu Austro-Ungaria și în cooperare de la gura Oltului spre Marea Neagră¹.

Încadrat după multe tatonări și insistențe ca voluntar în batalionul I vinători din cadrul diviziei a II-a a corpului I armată, condus de generalul Gheorghe Lupu, al cărui comandament se afla la Calafat, Vintilă Rosetti participă ca infanterist la marșurile lungi de campanie și la alte exerciții militare, în sectorul de apărare al Dunării. Observator atent, el înregistrează cu fidelitate defecțiunile de organizare, raporturile nefirești dintre ofițeri și trupă, dintre armată și populația sau autoritățile civile, entuziasmul și suferințele soldatului simplu. Au contribuit la aceasta, fără îndoială, și convingerile sale democratice.

Nicolas LIU

¹ Vezi și general Radu Rosetti, *Partea luată de armata română în războiul din 1877-1878*, București, 1926, passim.

Scrisori de pe frontul războiului din '77 (II)

V

Marți 29 mai [1877]

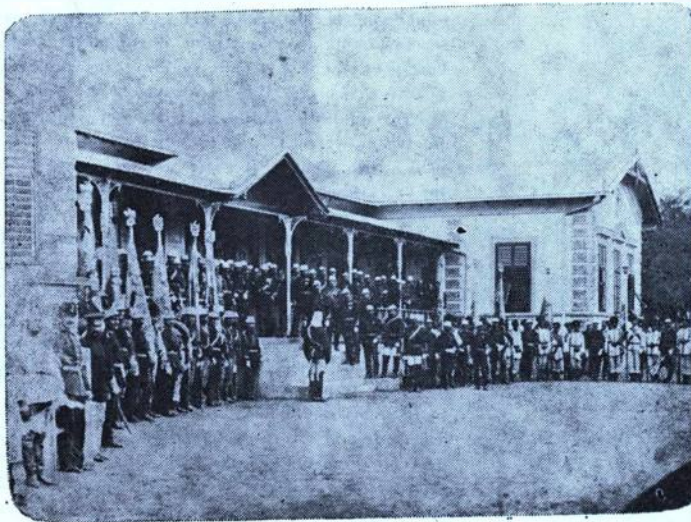
V. Vintilă Rosetti
către Mircea Rosetti.
Ms. rom. 4773, ff.
3-4; ms. rom. 4774
ff. 35-36.

N-am plecat încă la graniță. Până se vor împlini formalitățile, merg în toate zilele la 5 dimineața și la 6 seara la cazarmă, unde stau 4 sau 5 ore făcând exercițiu cu Virnav și Lambru. Mă întorc apoi acasă prăpădit de osteneală.

Ieri m-am culcat tare târziu, căci am prinzit la d[oa]m[na] Stătescu. Seara [am] stat de vorbă aci cu Lupoianu, până târziu. Întorcându-mă de la cazarmă, veni Radu Pescaru. Mă găsi singur. « Am aflat, zise, că a venit d[om]n[ul] Vintilă. » « Eu sum. » « Ah, bine că trăii ca să vă văd. Venii dinadins. Dumnezeu să te binecuvinteze. Sunteți speranța poporului. » Îl sărutai, 'l rugai a sta jos și vorbii despre el, afacerile lor etc. Voi a vorbi însă nu mai putu, vocea sa se năbuși și începu a plînge și a mă săruta: « Lasă să aduc pe Costake să te vadă. E jos, n-a cutezat a se sui, dorește a te vedea. E unul d-ai noștri ». Mă dusei jos și mă reurcai cu un om din popor. Le vorbii mult. Se plinseră de gonirea lui Ciocîrlan din poliție etc. Ce oameni, ce puțin se face pentru ei și ce recunoscători sunt. „*Plebe*“ de azi publică în italienește epistola prin care li am trimis 10 fr., în capul foii.

Toți aci se uită la mine ca la un nebul pentru că am venit a mă enrola, găsesc că e absurd. « Să las, zic ei, pe mitocani, pe brute a se bate, noi inteligenții putem servi patria altfel » etc. Ce e de făcut cu astfel de oameni!

Ceea ce ai trimis despre duelu[l] în Italia l-am dat spre a se imprima, l-au uitat însă. E o zăpăceală din cele mai mari, lasă chiar telegramele pe masă și după trei, patru zile vede că nu le-a public[at]. Nici o ordine, nimic. Nu le-am mai adus aminte, voi profita de ea și de afacerea Lockroi-R. Mitchel cînd vom voi a propune arbitragiu presei. Atunci va face chiar mai mult efect, acum ar trece neobservată.

E

[Ems, mai-iunie 1877]

Ce face Lambru?

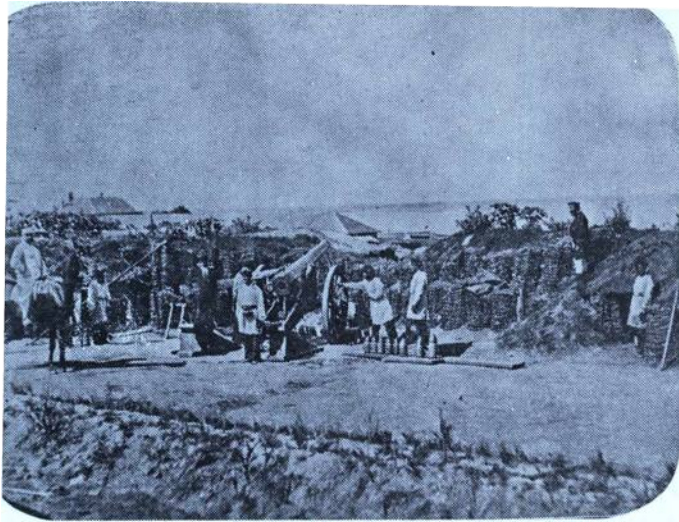
De voi primi bani la timp, plec d-aci îndată ce voi împlini 20 de zile cură, poate și mai curînd.

Te sărut, la revedere.

Făcusem sau mai bine începusem a scrie o mică nuvelă în care făceam apologia femeii care își ia pe față amant etc., însă m-am lăsat, căci acesta nu este oportun!

E. Mircea Rosetti
către Vintilă Rosetti (în continuarea
unui fragment epistolă semnat:
Gogu) S20/LXIII(3)
fost ms. rom. 4846,
f. 63 v.

MIRCEA

Tatii îi a plăcut mult ideea. A spus-o la mai mulți. El e toată ziua absinte. Dimineața primăria, ziua Cameră, dejunul nu-l face aci.

Fleva e foarte activ. Toată ziua umblă prin mahalale, întreabă pe popor ce vrea. Cît se plînge de un ampolaiat al municipalității-l destituie. E deștept.

Venit d[oa]mna Lecca cu soră-sa. Tare amabilă, ca totdeauna.

Miercuri, 30. [mai 1877]

3 ore dim[ineața]

Villa Filaret (La Lambru)

Mă aflu aci. Profit de momentele ce am spre a termina astă epistolă. Întorcîndu-mă de la exercițiu cu Lambru (fils), mersei la hotel Dacia spre a vedea pe Lambru (père). Mă invită la masă acolo. Lambru fils, susținu să vin aci ca să mă-nînc cu soră-sa.

Între Lambru père și d[omnișoa]ra nu ezitai. Luai o birjă și venii aci unde mincai, cu Iorgu și cu d[omnișoa]ra Lambru. Tatăl rămase la Dacia. Ea e tare frumoasă, foarte plăcută. Are o mo-

șie foarte frumoasă. Aci lingă gara Filaret! Aflînd că era să iese spre a merge cu d[omnișoa]ra Porumbaru, o rugai a nu sta pentru mine. Voi a pleca. Atunci consimți. E sus, se-mbracă. Lambru s-a culcat pe canapea. Profit de momentul ce am spre a scrie.

Nimic nou.

Nu m-am înrolat, căci mă tem de ce mă aștepta neștiind de loc arma. În toate zilele mă întorc acasă erentat. Ce aș face la regiment nu știu. Desigur aș cădea bolnav.

F. Mircea Rosetti
către Maria și Vin-
tilă Rosetti. S 13(1)
LXIII(3), fost ms.
rom. 4846, ff. 39-41.

F

Ems, Dimanche 3 Juin [1877]

J'ai reçu hier la lettre du 27 mai et celle de Vintilă du 28.

Vous ne m'annoncez pas l'envoi des [text ars], donc vous n'avez pas encore pu les trouver. Aussi-tôt l'argent reçu, je file, donc un ou deux jours après son envoi, cessez d'écrire et d'expédier les journaux.

J'aurai demain 15 jours de trait[em]ent, et à supposer que je suis forcé d'attendre l'argent encore 5 ou 6 jours, ça me fera 20 ou 21 jours c'est à dire une véritable petite cure.

Mettez que je n'ai pas eu d'interruptions, ayant été assez bien tout le temps.

Avant-hier soir pourtant j'ai eu des frissons, et ne me sentais pas à mon aise. La nuit j'ai été très agité, puis j'ai transpiré abondamment. Hier

F (traducere)

Ems, duminică 3 iunie [1877]

Am primit ieri scrisoarea din 27 mai și pe aceea a lui Vintilă din 28.

Nu-mi anunțați trimiterea [text ars] deci n-ați putut încă să le găsiți. Bani odată primiți, o șterg, deci o zi sau două după trimiterea lor, încetați de a-mi scrie și de a expedia jurnale.

Voi avea mîine 15 zile de tratament și presupunînd că sint nevoit să aștept banii încă 5 sau 6 zile, voi face 20 sau 21 de zile, cu alte cuvinte o adevărată cură. Adăugați că n-am avut interurperi, fiind destul de bine tot timpul.

Alaltăieri seară totuși am avut frisoane și nu mă simțeam în largul meu. Noaptea am avut-o foarte agitată, apoi am transpirat abundent.

Trebuie să iau oarecare obicei de osteneală. Și nu pot intra fără a ști, căci în armată ofițerii *bat* pe soldații cari fac cea mai mică greșeală. Poți a te inchipui ce aș face de m-ar lovi unul.

Spre a evita acestea fac exerciții de două ori pe zi.

La 4 trebuie să fiu iar la cazarmă: te las spre a pleca cu Lambru. Soră-sa este gata, e tare frumoasă: ce diferență aci și la cazarmă!

VINTILĂ

O. Pain și Farcy au plecat la Calafat, Islaz etc. Pilat le-a dat recomandațiune pentru Lupu.

Pe Costaki l-am văzut ieri.

matin en fin j'étais bien, mais prisé comme le lendemain de fièvre. J'ai pris hier soir 60 engr. de quinine et suis aujourd'hui très bien.

Le temps du reste paraît se remettre, il ne pleut pas, il fait chaud, ce qui n'empêche pas que je ne cesse de penser au moment du départ et que je commence à craindre que l'argent ne tarde à venir. Oui, il me tarde bien de partir, non seulement par ce que je vais vous rejoindre, mais aussi parce que je quitte Ems! C'est affreux, ne pas dire, ne pas entendre un mot de sympathie et surtout de ne pas rencontrer une figure amie, de se savoir seul, seul au milieu de la foule. C'est peut-être souffrir de la solitude du désert et des horreurs de la civilisation en même-temps! En étant toutefois bien nourri et logé, enfin quelque philosophe qu'en soit, n'est pas à dédaigner, surtout quand dans la nourriture entre aussi un petit mais très présent vin du Rhin.

Je viens de lire le „Romanul“ et le „Timpul“, mêmes idées, presque même style!

Le premier tonne sur les « cosmopoliți care se pasionează pentru o idee cu excluderea ideii de patrie », le second bave sur le « radicalism, fratele întii născut al socialismului comunist ». Cela se vaut; on voit que se sont des gens maîtres de leurs sujet. [text lipsă] Cloodt, Quinet, Ruge, Jacobi, Garibaldi, Mazzini, manquèrent de patriotisme, que d'appeler les socialistes des communistes, quand peut-être il n'y a pas aujourd'hui un seul parmi les socialistes que soit communiste, j'entend du moins un jouissant d'un certain crédit¹. Je devrais certes rire en lisant de telles choses et pourtant j'en [text lipsă] dans le revue politique du „Romanul“ le glorieux titre de cosmopolite.

N'en déplaure <aux> à Costinescu <et Manciu>. Mais je préfère ce titre instinctif même à la „Steaua României“ <qu'ils ont voté avec enthousiasme>.

Un bon baiser

Mircea ROSETTI

În sfârșit ieri dimineată eram bine, dar amețit ca a doua zi după febră. Am luat ieri seară 60 engr. de chinină și sînt azi foarte bine.

Timpul de altfel pare să se îndrepte, nu plouă, e cald, ceea ce nu mă împiedică să mă gîndesc vreun moment la plecare și să încep a mă teme ca banii să nu întîrzie. Da, îmi întîrzie mult plecarea, nu numai fiindcă merg să vă reîntîlnesc, dar și pentru că părăsesc Ems-ul! E îngrozitor să nu poți spune, să nu poți auzi un cuvînt de simpatie și mai ales să nu întîlnești o față prietenoasă, să te știi singur, singur în mijlocul multmii. E poate ca și cum ai suferi de singurătatea deșertului și de ororile civilizației în același timp! În sfârșit, oricît ai fi de filozof, faptul că ești totodată bine hrănit și bine găzduit nu e de disprețuit, mai cu seamă cînd în hrană intră și o mică, dar foarte prezentă porție de vin de Rin. Tocmai citesc „Romanul“ și „Timpul“, aceleași idei în aproape același stil!

Primul tună împotriva « cosmopoliților care se pasionează pentru o idee cu excluderea ideii de patrie », al doilea îmbălează « radicalismul », fratele întii născut al socialismului comunist. Ceea ce e același lucru; se vede cît sînt de stăpîni pe subiectul lor.

[text lipsă] lui Cloodt, Quinet, Ruge, Jacobi, Garibaldi, Mazzini le lipsi patriotismul; să numescă pe socialiști comuniști, cînd poate nu există azi unul singur printre socialiști care să fie comunist, înțeleg prin aceasta cel puțin unul care să se bucure de oarecare credit. Ar trebui desigur să rid citind asemenea lucruri și totuși [text lipsă] în revista politică din „Romanul“ glorioul titlu de cosmopolit.

Nu deplîng pe Costinescu <și Manciu>, dar prefer instinctiv acest titlu și [decorației] „Steaua României“ <pe care ei au votat-o cu entuziasm>.

O sărutare

Mircea ROSETTI

¹ *Opinie discutabilă. De altfel, orientarea politică de stînga a fiilor lui C. A. Rosetti, definită de ei înșiși cînd « democrat republicană » (vezi scurta cuvîntare rostită de Mircea Rosetti la 10 martie 1877 cu prilejul comemorării în capitala Italiei a iluztrului patriot G. Mazzini, reprodusă după „Il Dovero“ de „Telegraful“ și „Românul“ din 7 — 8 martie st. v.), cînd socialistă și revoluționară, era destul de confuză. A contribuit la imprecizia ideologică și contactul cu ideile anarhiste răspîndite prin cercuri sau publicații pretins socialiste din Occident.*

VI. Vintilă Rosetti
către Mircea Ro-
setti. Ms. rom. 4773,
ff. 5—6.

² „Românul“ din
21 mai st. v. publica
în foileton, la rubrica
Folța Românilor. Ua ro-
mână, semnata
Miheea. Cea de a
doua povestire apă-
rea în aceeași ru-
brică în nr. din 24
mai st. v., sub titlul
Balanul.

G. Mircea Rosetti
către Maria Rosetti
S 13(2) LXXX (3)
fost ms. 4846, ff.
42—46.

VI

București, 1 iunie [18]77

Primit epistolele tale cu cele 2 nouvelle[s]. Una apare azi, cea de a doua mine sau poimîne². Sunt foarte bune și de actualitate. Ești însă departe de România. Aci există puține Marie și Moși Radu. Indiferenții numai sunt numeroși, începînd cu depu- tații care nu vor să vie la Cameră. De mai multe zile nu se poate completa Camera. N-avem un ban. Pe fiecare zi tata trimite 30—40 depeșe rugîndu-i să vie. Imposibil. N-avem un ban. Ce vom face? Horia n-a venit, n-a scris de 15 zile. Ce face?

Eu n-am plecat încă. Voi face cererea de enrolare joi și luni voi pleca. La regimentul I de Vinători la Calafat. N-am mers la călări căci e belea a îngriji calul și nu voiesc,

G

Ems, 5 Juin [18]77

Hier il a fait bien chaud, on étouffait, on se plaignait. Pas un souffle de vent, un soleil de Juillet qui ayant réussi à percer les nuages, qui essayaient de nous le cacher, se vengeait d'eux en leur envoyant des rayons brûlants. Que c'était bon! Que c'était bon! 26 réaumur à l'ombre, et surtout pas de brises, pas de zéphyres, rien enfin de toutes ces bêtises chantées par les poètes, célébrées par des gens d'esprit et des imbeciles, mais qui néanmoins sont de bien vilaines choses quand on a des poumons paresseux. Il fait bien chaud encore aujourd'hui, mais hélas! les nuages ont reçu des renforts, ils ont bloqué ce pauvre soleil et ils semblent célébrer leur victoire: ils viennent, ils vont, s'approchent les uns des autres, se confondent, s'embrassent, puis se séparent à la hâte pour aller s'unir à un autre, gros, épais, sombre nuage qui doit avoir bien lutté, car il est fatigué, il se traîne, plutôt qu'il ne marche, on dirait que lui aussi est asthmatique, qu'il étouffe, qu'il manque d'air!

Que c'est froid la chaleur sans soleil! Ca attriste, ça rappelle le triste hiver, la chaleur artificielle des poètes, on étouffe, on transpire, et pourtant on n'a pas chaud, on voudrait de l'air, mais on voudrait aussi de la lumière, du soleil! Que ferais-je, que deviendrais-je si j'étais forcé d'habiter l'Angleterre où le soleil est si rare, les brouillards si fréquents! J'aurais le spleen, ou plutôt je passerais vite l'arme à gauche, comme on dit dans le quartier, à moins toutefois que tu ne sois là pour me maltraiter, ennuyer etc. et me faire oublier les nuages!

Je te parle de l'Angleterre car j'y ai songé cette nuit presque sérieusement: Il y a ici un Bohême asthmatique au plus [h]au[t] degré (mon compa- gnon à l'air comprimé) qui a beaucoup voyagé et essayé un peu de tout. Il y a quinze ans qu'il a

G (traducere)

Ems, 5 iunie [18]77

Ieri s-a făcut foarte cald, te sufocai, te văitai [de căldură]. Nici o adiere, un soare de iulie, care reușind să străbată norii, ce încercau să ni-l ascundă, se răzbuna pe ei, trimițîndu-le raze fierbinți. Cît era de bine! Cît era de bine! 26° Réaumur la umbră, și mai ales nici briză, nici zefir, nimic, în sfîrșit, din toate aceste prostii cîntate de poeți, celebrate de oameni de spirit și de imbecili, dar care totuși sînt lucruri foarte păcătoase cînd ai niște plămîni leneși. E foarte cald și azi, însă vai! norii au primit întărit, au blocat sărmanul soare și au aerul de a-și celebra victoria: vin, pleacă, se apropie unii de alții, se confundă, se îmbrățișează, apoi se separă în grabă pentru a merge să se unească cu un alt nor mare, greci, întunecat, care trebuie să fi luptat mult, fiindcă e obosit, se tirăște mai mult decît merge, ai zice că el însuși e astmatic, se înăbușe că îi lipsește aerul!

Cît e de rece căldura fără soare! Te întristează, îți amintește iarna tristă, căldura artificială a sobelor, te înăbuși, transpiri și totuși e cald, ai vrea aer, dar ai vrea de asemeni lumină, soare! Ce-aș face, ce-aș deveni dacă aș fi forțat să locuiesc în Anglia, unde soarele e atît de rar, ceața atît de frecventă! Aș suferi de spleen, sau mai curînd aș da repede ortul popii, cum se spune în cartier, afară numai dacă tu n-ai fi acolo să mă maltratezi, să mă plictisești etc., și să mă faci să uit norii!

Îți vorbesc de Anglia fiindcă m-am gîndit la ea astă noapte aproape serios: e aici un boem astmatic în cel mai înalt grad (tovarășul meu de aer comprimat) care a călătorit mult și a încercat cîte puțin din toate. De cîncisprezece ani are astm și afirmă că nici unde nu s-a simțit atît de bine ca în Anglia, unde aproape n-a avut accese. A locuit multă vreme în Anglia și îmi spune că a

nu pot a plăti cum fac ceilalți unui soldat spre a-l îngriji. Va fi greu pe jos pe căldura de azi, dar ce să fac?

Exercițiu fac de două oră pe zi. Mă întorc seara acasă aproape mort de osteneală. Picioarele mele s-au făcut o rană ș-a copt. În toate zilele le înțep cu ace și curge materie. Pielea s-a jupuit cu totul, abia mai pot umbla, oasele mă dor, șira spinării e prăpădită. Nu știu ce voi face cînd voi avea pe umeri raniță, cartușe, mantia, cămăși, ismene și un rînd de [h]aine și un sac cu proviziuni. E de o greutate extraordinară, abia pot s-o ridic. Sergentul meu zice că el cînd umblă cîtva cu ranița are umerii roși de curelele ei. Ce-aș fi făcut de-aș fi plecat imediat la regiment?

Ieri era joi, lume puțină. D[oa]m[na] Stătescu, care s-a făcut mult mai frumoasă, d[omnișoa]ra A. Nenovici, frumușică, d[omnișoa]ra Zanne, tare frumușică și plăcută,

l'asthme et affirme que nul part il ne s'est trouvé aussi bien qu'en Angleterre, où il n'a presque pas eu d'accès. Il a longtemps habité l'Angleterre, et me dit avoir connu un autre asthmatique allemand, je crois, qui se trouvait également très bien à Londres. Lui et son ami sont comme moi des humidistes, pardonne moi le néologisme, je l'emploie pour te faire comprendre, sans périphrase, que c'est l'humidité qui leur convient.

À propos de cette [sic!] anglais-bohème, voilà une dizaine de jours que je passe deux heures en tête à tête avec lui, sous la cloche d'air comprimé. Les premiers jours nous ne nous sommes pas parlé, à présent nous sommes des vieilles connaissances! Je crois que j'ai dû lui paraître suspect, car hier, ex-abrupto, il me demande de lui expliquer ce que veulent les nihilistes! Tu penses bien que je ne me le pas fait dire deux fois et que je l'ai bien renseigné! Malheureusement c'est un libéral, admirateur de Gladstone, du parlementarisme et le libéralisme dessèche le cœur quand il ne tue aussi la raison. Il a pourtant été forcé d'avouer que le gouvernement russe est ignoble, que le peuple est exploité, opprimé, asservi par le knout, et par cet autre knout dix fois plus terrible et plus infame qui a nom le capital. Aujourd'hui nous aurons notre deuxième conférence, sous l'air comprimé, et il sera bien forcé d'avouer que si le mal existe, ceux qui lui cherchent un remède, en sacrifiant leur fortune et leur vie, ne sont pas des scélérats. Il l'avouera car il n'est ni ministre, ni préfet, ni député. Il l'avouera seulement et il s'empresse d'ajouter: «ce sont des fous!» «Oui, des fous», à cela il n'aura rien à répliquer; et certes les nihilistes ne sont pas sages. Les sages savent se baisser, se plier, flatter, aduler les puissants, joindre les 2 mains, prier, faire des courbettes et des génuflexions, les sages sont avocats, magistrats, gendarmes, officiers, préfets, prêtres, les sages sont riches, riches, ils n'ont rien à craindre, et s'ils sont forcés parfois d'obéir, ils

cunoscut un alt astmatic german, cred, care se simțea de asemenea foarte bine la Londra. El și prietenul său sînt ca și mine *umidiști*, iartă-mi neologismul, îl întrebuițez ca să te fac să înțelegi, fără perifrază, că umiditatea e cea care le convine.

Apropo de acest englez-boem, iată zece zile de cînd petrec cu el în tete-à-tete cîte două ore, sub clopotul de aer comprimat. În primele zile nu ne-am vorbit, în prezent sîntem vechi cunoștințe! Cred că eu trebuie să-i fi părut suspect, fiindcă ieri, dintr-odată, mi-a cerut să-i explic ce vor *nihilisții*! Îți dai seama că nu l-am lăsat să mi-o spună de două ori și că l-am lămurit bine! Din nefericire, e liberal, admirator al lui Gladstone, al parlamentarismului, și liberalismul usucă inima cînd nu ucide rațiunea. A fost totuși nevoit să mărturisească că guvernul rus e mîrșav, că poporul e exploatat, oprimat, înrobît prin cînut și prin acel altfel de cînut de zece ori mai teribil și mai infam care se numește *capitalul*. Azi vom avea a doua noastră conferință sub aer comprimat și va fi silit să mărturisească neapărat că dacă răul există, cei care caută un remediu, sacrificîndu-și averea și viața nu sînt niște scelerați. O va mărturisii fiindcă el nu e nici ministru, nici prefect, nici deputat. O va mărturisii numai și se va grăbi să adauge: «sînt niște nebuni!» «Da, nebuni», la asta nu va mai avea să răspundă nimic, și de sigur nihilisții nu sînt oameni cuminți. Cei cuminți știu să se aplece, să se îndoiaie, să fleteze, să aduleze pe cei puternici, să-și împreune mîinile, să roage, să facă temencele și închinăciuni, cei cuminți sînt avocați, magistrați, jandarmi, ofițeri, prefecți, preoți, cei cuminți sînt bogați, n-au de ce se teme, și dacă sînt siliți uneori să asculte, ei

[illegible]

Mama trebuind a pleca la Cantacuzino mă roagă a termina. Rămînînd singur sum silit a face onorile celor ce vin, deci voi scrie mine.

Am pus aceste linii spre a putea zice mamei c-am espedit epistola ei.

Am primit primul no. din „Travailleur“.

Aci nimic. De resbel nici nu se vorbește. Ce le pasă.

Eu nu le vorbesc, căci mi-e rușine a le spune că merg la bătaie. Mă iau de smintit. Ziare nu mai citesc, abia telegramele. Îmi arde de a părăsi mai curînd acest oraș. Te plîng pe tine care vei fi silit a trăi printre ei.

Diseară mîncăm la N. Crețeanu.

Sturza a plecat azi, unul la roșiori, altul la artilerie, Virnav la artilerie. Virnav pleacă peste 2—3 zile la regimentul 7 (Cantili). Eu doream a merge cu Lambru la I Vinători. Nu știu ce să fac însă din pricina ochiului. Nu pot trage pre umărul sting, nu e voie. La resbel se bat după comandă. Sergentul care mă învață zice că nu mă poate primi. În cazul acesta voi fi silit a merge la cavalerie.

VINTILĂ

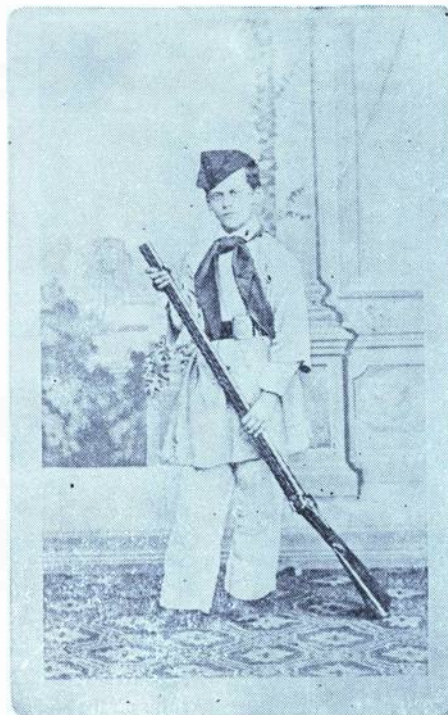
II

Ems, după 3 iunie 1877

Am primit scrisoarea ta de la 1 iunie în care-mi spui că Bignami cere depeșe și corespondențe. Le-aș face cu plăcere, mai cu seamă d-ar putea ieși și ceva sunătoare. Ar trebui [a] ști însă ce lungime, de cîte ori pe săptămînă, pentru ce fel de ziar etc., etc.

Primit „Românul“ de azi cu Ua româncă, sunt cîteva greșeli, una mă supără : în loc [de] « se uita furiș la mă-sa » s-a tipărit « se uita furios la mă-sa »³. Într-alt loc lipsește « care » și fraza devine obscură. Mai este în fine o altă eroare însă este a autorului. Am scris vorba cap de două ori mai mai în același rînd și cu alt înțeles. În loc d-a scri « Maria-și pierdea mințile cînd pe Ionel 'l durea capul », am scris « Maria-și pierdea capul cînd pe Ionel 'l durea capul » etc. Afît mă consolă că nimeni nu va observa aceasta, însă tot regret erorile aceste, căci uneori seriu și pentru mine, și nu voiesc a citi prostii cînd acele prostii sunt scrise de mine.

Mircea Vintilă

H. Mircea Roset
căt-re Vintilă Rose-
ti. S. 18/LXIII (3)
fost ms. rom. 484
ff. 58—60.

Banii nu îi am primit încă: Deci nu știu cînd voi pleca.

Ai văzut prin ziare: Gautier condamnat pușcărie și amendă, Marmonier, Pichon, Godlewski, cei de la Salle Ragache, condamnați la amende, Bonnet Durendier [?] arestat, „Radical“ suspedat etc., etc. Cine poate a se plînge, cînd Jules Simon⁴ a început sau mai drept a urmat aceeași cale.

P-aci plouă, nu este însă frig. Îndată ce voi sosi, de nu te voi găsi în Bue-rești, voi veni să te văd unde vei fi. Cercetează pe la țerani, pe la lucrători, cît cîștigă pe zi, cîte ore muncesc etc., etc. Acestea toate ar trebui notate spre a putea scri articole socialiste etc.

La noi, lăsînd chestiunea proprietății la o parte pentru moment, trebuie să năvălim pe bir. De ce țeranul să plătească pentru cutare, cutare lucru de care nu profită etc. Să plătească cei cu banii, impozit pe venit etc., etc.

VIII. Vintilă Ro-
setti către familie.
Ms rom. 4773, ff.
7—8; ms. 4774, ff.
9—10, 24—25.

VIII

Girfa Mare, 16/18 iunie [18]77 9 1/2 sear

Suntem aci de două ore, așteptăm masa. De la plecare pînă acuma lucrurile s-au petrecut bine, foarte bine. Am dus-o într-un chef, după Golești și Florica despre cari nu voi vorbi. M[ircea], ce este acum cu voi, vă va fi spus desigur ceea ce s-a petrecut, pe cînd ne însoțea.

La Slatina întîlnirăm pe C[rețeanu]. L[ambru] se duce, răspunde la întrebările sale și se reîntoarce furios de modul cum l-a chemat:

— Trebuie trecut la *catastiv*.

— Ți-a spus vreo obrăznicie?

— Nu, da n-ai auzit cum m-a chemat?

— Mă încercai a-l liniști și rizînd cu P[eretz], Gh[iculescu] și V[asilescu] ne îndreptă-
răm spre masă fără a mai spune « dulce este viața de militar ». Aci în cîteva momente
veselia reveni mîncînd și bînd. P[eretz] trimise trăsura sa spre a chema pe colonelul
G[rădișteanu], pe care îl cunoștea. El veni puțin după aceea, fu politicoș, promise că
va vorbi maiorului C⁵.

Pe cînd ezita, acela strigă: « Eh, Nandi, vin aci ». Lambru se duce, răspunde la
întrebările ce i se fac, se întoarce furios de modul cum l-a chemat acel ofițer. Vrea să-l
trecem în *catastiv*. « Ți-a zis vreo obrăznicie? » « Nu, dar n-ai văzut cum m-a chemat. »
Mă încerc a-l calma și rizînd cu Peretz, Ghiculescu și Vasilescu ne îndreptăm spre masă
fără a mai zice « dulce e viața de militar ». Aci în cîteva momente veselia reveni, mîn-
cînd, și bînd. Peretz trimise apoi trăsura sa spre a chema imediat la noi pe colonel
G[rădișteanu]⁶. Ne prezintă⁷. El fu foarte amabili [*sic* !]. Promite că va face tot ce
domnu⁸ va vorbi cu Comăneanu⁹ spre a ne pune împreună pe mine și pe Iorgu¹⁰.
Ne zice să venim dimineața la el spre a merge la Comăneanu.

Ne despărțim la 1 oră noaptea. Întînd pătura pe *pietrele* odăii și ne aruncăm jos
îmbrăcați. [La] 4 ore dimineața eram în picioare. Începurăm a glumi cu Peretz, a ne
văita de dureri de oase etc. El¹¹ chemă primarul. Îi zise că cu tot să fie la ordinele
noastre. Să ne găsească un *cuartir*, să ne procure tot ce vom dori, de mîncat și băut:
lapte, carne, ouă etc., să ne considere ca [pe] copiii Prefecturii. Să nu cumva [să] audă
că s-a purtat rău. Arendașului îi făcu aceeași recomandățiune: Or cînd am vrea, să
venim să mîncăm la el etc. Ofițerii asemenea promiseră că vor face să mîncăm bine.
Unul ne-a oferit a merge în toate zilele la el la masă. Peretz plecă, căci trebuia să fie
azi la 12 ore în Severin. Ne promise că va reveni peste 2—3 zile, Ghiculescu și Vasilescu
asemenea. Noi mersem la colonel, de aci la Comăneanu care fu foarte amabil. Dete
ordine a ni se găsi o casă.

*

Citese în „Pressa” de la 20 mai: « Patriotismul nu este o vorbă seacă pentru toți ca pentru unii.
Probă despre aceasta este graba cu care toți tinerii de familie ce se aflau în străinătate la studii au
răspuns la apelul ce li s-a făcut, Aflăm... » etc., etc.

*

Acel « tinerii de familie » este sublim! Mitocanii sunt tineri fără familie, numai clocoii sunt tineri de
familie! Aceasta este tot așa de frumos ca fecior de om!

Biata țeară! Mă prind că nimenea n-a observat măcar disprețul cu care se tratează poporul de ciocoi
de la „Pressa”.

*

Eu sunt destul de bine ca sănătate, mă cam încearcă frigurile însă, am luat și voi mai lua încă chi-
nină. Vezi ca să nu te apuce și pe tine frigurile pe marginea Dunării.

La revedere,

MIRCEA

³ De fapt eroarea
a fost sesizată de
redacție și îndrep-
tată cu prilejul apa-
riției celei de a doua
narațiuni a lui
Mircea Rosetti prin
următoarea notă:
« În foia trecută,
la pagina a treia,
coloana a doua, li-
nia a 5-a, începînd
de jos să se citească
„se uita furîș la
mă-sa” ».

⁴ Președintele gu-
vernului francez.

⁵ Aci se încheie
textul transcrierii
făcute de autor, după
începutul scrisorii
din 16/18 iunie 1877
cu înlocuirea nu-
melor proprii prin
inițiale. El continuă
în manuscris, cu
pagina a doua a
scrisorii originale,
care reda mai dez-
voltat episodul de
la Slatina.

⁶ În continuare,
text anulat de au-
tor: « maior Co-
măneanu, căpitan
Bereșteanu etc. Toți
veniră, afară de
Comăneanu care
era apsinat; trebuie
să sosească la
noapte ».

⁷ Text anulat de
autor: « acestor
ofițeri. Ei fură ».

⁸ Șters cu cer-
neală de autor nu-
mele Grădișteanu.

⁹ Maiorul Co-
măneanu, coman-
dantul batalionului
1 Vinători.

¹⁰ G. Lambru.

¹¹ În calitate de
prefect al Județului
Mehedinți.

Fui întrerupt de *primar* care venea a ne cere ordin. S-a găsit o *odaie* pentru mine și Iorgu. Are 2 paturi (adecă 2 scinduri). Saltea, plapomă nu se pomenește, dar avem un acoperămint cel puțin. Am rugat *primarul* a ne găsi ceva paie spre a înlocui saltea. A așeza[t] casa cit se poate de bine. Diseară vom merge să dormim acolo. Masa o facem azi la arendaș care e foarte amabil.

Dar să revin la Comăneanu. După ce vorbirăm mai mult franțuzește, mereu ne zise să ne facem galoane de voluntar. O să ne dea un instructor și cărți de învățat. Apoi ne recomandă să intrăm nu în copania 3 ci în a 4[-a], supt căpitan Papazoglu, fiul maiorului.

Acesta ne făcu o primire din cele mai amabile ¹². Ne arătă tot ce are, ne spuse tot ce face, fericirea ce are de a ne avea în corpul lui ¹³ etc. Voind a pleca, ne reținu ¹⁴. Mă sculai de 3—4 ori spre a pleca. Mă reținu mereu, apoi ieșirăm împreună spre a vizita avantposturile.

Ne uitam la turci și ei la noi. Dunărea nu e lată aci. Vezi pe turci din față, foarte bine. Ei, cit te apropii, te salută cu o detunătură de pușcă. Soldații români se joacă cu ei. Gloanțele cad mai totdeauna la picioarele soldaților care le adună. Toți au o colecțiune.

Toți ofițerii, sergenții și chiar căprarii sunt tot ce se poate mai amabili ¹⁵.

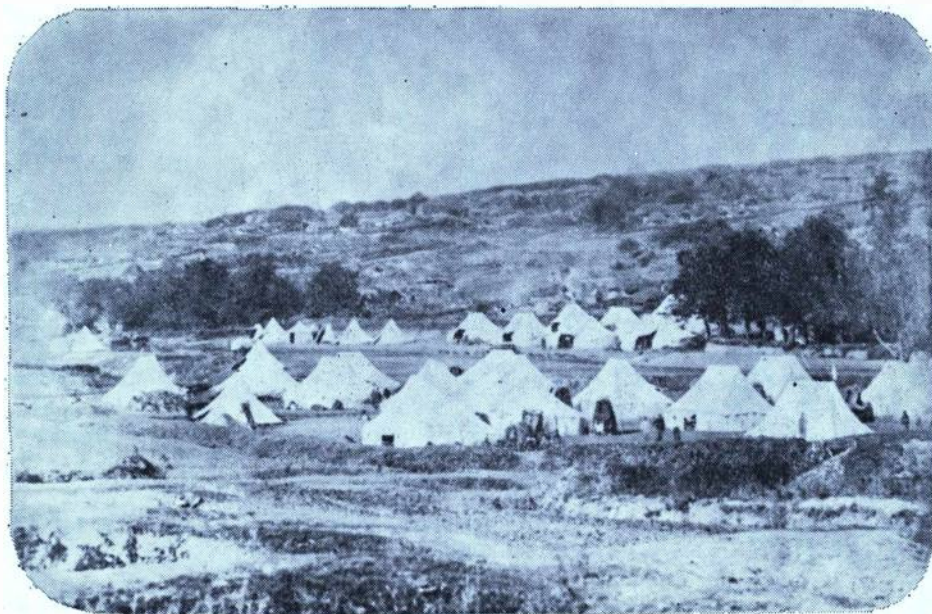
În rezumat suntem foarte, foarte bine, veseli, petrecem mult, mincăm și bem foarte bine. Azi am avut un caș și o ciorbă de pui excelentă. Vin asemenea bun. Câci Dinu Mihai ne-a dat mai multe sticle din vinul lui, pe care le-am adus aci. Ouri [sic /] sunt foarte proaspete. Te las. Lambru se întoarce. Mersese să mai privească pe vecinii noștri. Sunt tari nostimi, cit te văd trag cu pușca asupra ta. Rizi de ei, și mergi înainte. Nu știu ce am zice de ar avea temeri. Poziția noastră nu e rea, însă a lor pare tare bună. Aci nu cred că vom putea trece. Avem Timocul aproape în față și apoi imediat vin munți și nu poți ști ce au turcii dincolo de ei.

¹² Text anulat de autor: « din cher ami nu ne scotea. Ne pofti jos, ne dete tutun, rachie, cafele. La 11 ore voind... ».

¹³ Text anulat de autor: « vom fi amici cu părinții voștri ».

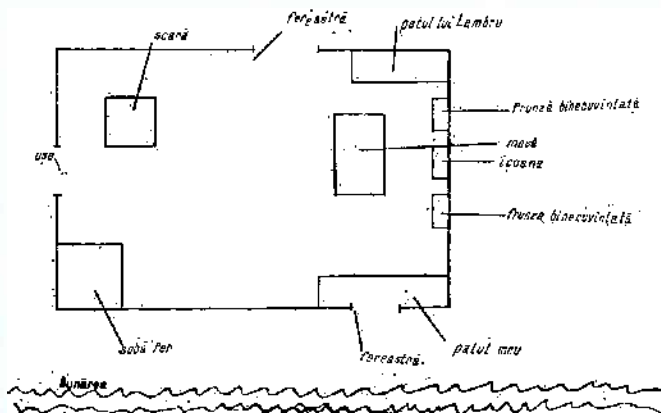
¹⁴ Text anulat de autor: « „Ați dejuna cu mine, veți prinzi cu mine“. „Azi nu putem, căci ne așteaptă arendașul cu masa“. „A, voi merge la el, l voi muștra, să-mi ia amicii“ etc., etc ».

¹⁵ Text anulat de autor: « Comăneanu ne-a rugat în particular să-i zicem tot ce vom avea trebuință și să-l prevenim imediat dacă un superior s-ar purta rău cu noi ».

Ilustrația acestui material ne-a fost furnizată din arhiva B. C. S., de către documentarista Maria Polojințev, cărcia îi mulțumim și pe această cale.

Maî avem o masă şi un scaun (care este ceva mai înalt decît masa, foarte comodă spre a scrie). Deasupra mesei o icoană cu o candelă (pe care am lăsat-o să se stingă). În picioare nu prea pot sta, mă lovesc de acoperămintul casei.

Zilele acestea a fost foarte frig aci, nu puteam ieși cu hainele de pinză nici chiar ziua. Am pus flanela ce mi-a dat Ghiculescu și ne-am plimbat pe malul Dunării vorbind cu țeranii. De vom sta cîtva timp aci, vom profita mult de conversațiunea lor. Voi lua note despre suferințele lor, despre ceea ce vor. Asemenea vorbesc mult cu primar[ul] și vătășei, însă prefer a sta cu țeranii.

Sum bine, foarte bine, vesel, foarte vesel, petrecem foarte bine. La revedere,
in curind,

LUMEA PRIN CARE AU TRECUR

TIMOTEI CIPARIU

vilegiaturist

ÎN 1972, ISTORICUL LITERAR MARIA PROTASE publica o culegere din memorialistica lui Timotei Cipariu¹, cu intenția de a reuni între copertile aceluiași volum eiteva restituirii anterioare, legate de latura beletristică a operei marelui filolog blăjean². Volumașul, care este urmat apoi de o culegere din poeziile aceluiași scriitor³, își îndreptățește existența printr-un titlu mai adine decât s-ar crede la prima vedere, printr-un complex de determinări care-l leagă de una dintre spinoasele probleme ale literaturii noastre moderne.

Este vorba de paupertatea aparență a beletristicii în Transilvania, într-o vreme de regență absolută a seriilor de erudiție filologică sau istorică, explicată prin ereditatea culturală ce-și are izvorul în crezul Școlii Ardelene, dar și prin imperatiuele epocii, converse în focarul luptei pentru emanciparea națională. Comoditatea cereetărilor a făcut din această aparență o prejudecată literară, dăunătoare mai ales prin expresia ei ultimă, care neagă orice existență a unei literaturi romantice la românii intracarpatici⁴. Dar o spiritualitate unitară în demersul ei național era cu neputință să producă rupturi atât de profunde, într-una din formele sale principale de expresie. Deducția logică s-a adevărit și cereetări mai vechi, ale lui Bogdan Dileă, Ion Breazu sau Iosif Pervain—

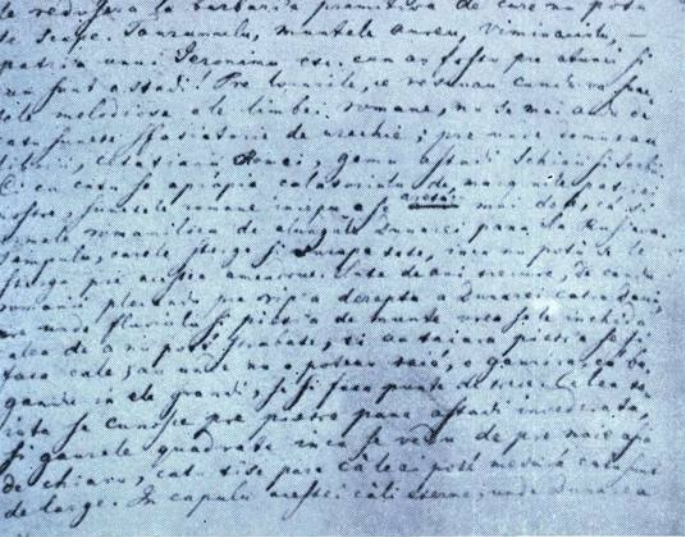

¹ Timotei Cipariu, *Jurnal*, editura Dacia, 1972.

² Ștefan Manciulea, *Timotei Cipariu. Început de autobiografie*, Blaj, 1939; *Călătorie în Muntenia la 1836*, în *Prietenii Istoriei literare*, vol. I, 1931, pp. 355—381; Ioan Chindriș, *Un memorial de călătorie al lui Timotei Cipariu*, în „*Steaua*”, 1970, nr. 5, pp. 115—122.

³ În curs de apariție la editura Dacia, sub îngrijirea lui Nicolae Albu.

⁴ Ovidiu Papadima, *Ipostaze ale iluminismului românesc*, București, 1975.

— din nefericire încă nevalorificante în ediții — au luminat o parte a enigmei, abordind problema înecită a anonimatului și pseudonimelor literare la scriitorii transilvăneni din anii 1820—1850. Această fază a alăturat singurului nume consacrat pînă la acea dată, Andrei Mureșanu, altele cîteva în măsură să dea cel puțin un prilej de meditație: Vasile Pop, Fabian Bob, Ioan Rusu, Iosif Many. Cînd drumul părea că a devenit fundătură, s-a făcut cel de-al doilea pas: către arhivă. Astfel s-au adus dovezi coplesitoare pentru corectarea cadrului⁵, care e departe de a fi sărac în valențe beletristice, și mai ales romantice, dar și dovezi despre existența neînnuită a unor destine literare individuale, cum e cazul poetului Nicolae Pauletti⁶.

Timotei Cipariu, omul care a scris cit o generație întreagă, se pare că e una din explicațiile maniei anonimatului la transilvăneni. Inițiatorul primelor eulgeri de folclore din Transilvania, secundantul din umbră al lui Bariț în gestul temerar de a întemela o revistă literară — „Foaie pentru minte...” — eu un caracter național și romantic (cu doi ani înaintea „Daciei literare”), și-a asuns deseori paternitatea scrierilor literare, care l-au preocupat din tinerețe pînă la sfîrșitul vieții. Din principiul „regis ad exemplum...”, blăjenii, apoi transilvănenii în general, au împărtășit moda anonimatului și pseudonimului în scrierile publicate, reușind să rămînă neeu-

noseuți de contemporani. O explicație ar fi și calitatea de fețe bisericești a aproape tuturor oamenilor de carte din Transilvania? Corolarul beletristic al culturii se manifestă și în cuiețele anonime de versuri, în însemnări intime și în corespondență. Cipariu nu-și semna nici măcar scrisorile, atînd cînd aveau un conținut «poetic», rămînînd la stricta confidență a unui singur om, care-l cunoștea serisul.

O astfel de epistolă, descoperită de noi foarte recent, între nenumăratele manuscrise rămase de la el⁷, certifică impresia că jurnalul din 1872 e departe de a fi complet. Serisoarea, către un prieten a cărui identitate nu o putem bănuî, e „un memorial de călătorie finisat, rotund și, fără îndoială, deosebit de interesant. Băile de la Media (Mehadia) 18/30 mai 1854, seriere în gen reportericească, întregeste portretul călătorului Cipariu, mai eu seamă în raport eu spațiul geografic național. Paginile pe care le facem pentru prima dată cunoscute cercetătorilor și publicului eu această ocazie, se adaugă astfel cunoscutului memorial din 1836, singurul său reportaj din țară publicat pînă astăzi.

Voiajorul Cipariu din 1854 trădează asemănări frappante eu cel din 1852, prin «vechiul nostru pămînt», Italia. Chiar dacă nu este vorba de tărîmurile lui Romulus și Remus, memorialistul se entuziasmează suficient «ajungînd în acest loc clasice, pămînt sacru, pe care au căleat străbunii noștri romani». Întreaga seriere are ca axă de construcție supoziția autorului că romanii, forșînd Dunărea la Porțile de Fier, au urmat valea Cernei în sus, în drumul lor către Sarmisgetusa; același drum pe care-l urmează călătorul de la 1854, năzuind către apele tîmăduitoare ale lui Hercule. Întregul periplu devine astfel o căutare febrilă a urmelor lăsate de străbuni. Ajuns la izvorul lui Hercule pe inserat, nu pregetă să caute imediat pletre și inscripții romane în zidul promenadei de nord al stațiunii. Găsește două fragmente epligrafice: ROSS și TEGRUM, rămînînd în ideea de a mai căuta. (Lumeu din stațiune pare că nu-l înterează.) Iar cînd obsesia istoriei lasă loc vreunei fugare priviri spre natură, condeii lui străfulgeră detalii romantice: «munții se ridică perpendicular deasupra capului, cît te înflorezi a căuta în sus». Cum romantică e, dealtmînter, întreaga atitudine sufletească a autorului, pornit să contemple chipul străbunilor reînviat din tainice ruine.

Ioan CHINDRIȘ

⁵ Iosif Pervain și Ioan Chindriș, Corespondența lui Alexandru Papiu Ilarian I—II, Cluj, 1972; George Bariț și contemporanii săi, I, București, 1975; II, București, 1975; III București, 1976.

⁶ O ediție princeps a poeziilor lui Nicolae Pauletti se află în curs de publicare la editura Dacia.

⁷ Arhivele Statului Cluj-Napoca, fond Blaj, Colecția Cipariu, nr. 2115.

Baile dela Media, 18/30 mai 1859.

Ajungînd în acest loc clasic, pămînt sacru, pre care au călcat străbunii noştri romani — de suntem noi nepoţii lor — nu mă pot conţeni de a vă scrie de aici cît de puţin, de nu alta, pro memoria trecerii mele pre aici şi spre mărturisirea profunde mele reverenţe ce o port cătră tine. Nu vă pot, însă, descrie întipărirea ce făcu în mine vederea atîtor locuri, ce aceeaşi străbuni le rădicaseră din barbariă la cultură, iar barbarii ce trecură pre urma lor ca un înger nimicitoriu, le reduseră la barbaria primitivă, de care nu pot să scap. Taurunul, muntele aureu, Viminaciul, patria unui Ieronim etc., cum au fost pre atunci şi cum sunt astăzi! Pre locurile ce răsunau cîndva sunetele melodioase ale limbei romane, nu se mai aud decît sunete sfîşietoare de ureche. Pre unde domneau, liberi, cetăţanii Romei, gem astăzi schiaii şi serbii.

Ci, cu cît se apropiă călătoria de marginile patriei noastre, sunetele romane încep a se arăta mai dese, ca şi urmele romanilor de-a lungul Dunărei, pînă la Ruşava. Tempul, carele şterge şi surupă toate, încă nu putu să le şteargă pre acestea amîndouă. Sute de ani trecură de cînd romanii, plecînd pre rîpa dreaptă a Dunărei cătră Dacia, pre unde fluviul şi piatra de munte vrea să le închidă calea de a nu putea străbate, ei au tăiat pîeatra să-şi facă cale. Au, unde nu o puteau tăia, o găuriră ca, băgînd în ele grinzi, să-şi facă punte de trecere. Calea tăiată se cunoaşte pre pîeatra pînă astăzi, învederată, şi găurile quadrate încă se vîd de pre naie aşe de chiar, cît ţise pare că le-ai potea măsura cît sunt de large.

În capul acestei căli eterne, unde Dunărea iese din strîmtoraia, se află tabla lui Traian, afumată de pescarii serbi! Ce ironiă! Ca şi cînd ei nu şi-ar fi aflat alt loc pre toată calea aceasta, unde să-şi facă foc, decît sub acea tablă. Văzînd în trecere, ce se vă spun, ce am simţit în animă-mi? Mă veţi rîde de vă voi spune luminat că, în mine-mi, mă închinai geniului şi virtutei romane, acei poteri străbă[tă]toarie, active, căreia nemica nu-i pot sta contra, pînă ce nu degeneră. Tabla, sau, mai bine, locul tablei, îl văzui, ci aproape nu venirăm, cît măcar acvila romană — ce se zice a fi întinsă deasupra-i — să o pot vedea, cu atît mai puţin să-i leg inscripţiunea care după spusele unui serb din Serbia, care mă asigură că, în vizitaţi-

unea de școale trecînd pre acolo, odată s-a suit cu scară la ea, și așa, deși afumată, o lese în cuvintele următoare: «*Imperator Nerva Trajanus Cornelio Centurioni hoc monumentum facit* (sic!) ». El de mai multe ori mi-a repetat-o cu acesteși cuvinte, însă de e adevărat sau nu, sit fides penes Auctorem.

La marginea Rușavei, întră Cerna — TIERNA au DIERNA romanilor — în Dunăre, precum se știe din toate geografiile și descrierile. De aci pînă la băile de aici, călătoriul nu o mai pierde din ochi, că drumul duce neînterupt tot pre lîngă ea, pînă aici.

Și romanii încă nu din întîmplare, ci firește numai, urmînd în sus cursul apei, cu ochii închiși trebuiau să ajungă la aceste băi, unde funtanele de putioasă cu sunet mare și cu negură de abur cald se varsă din acești munți gigantici, în Cerna. Io, din vederea locurilor, nu mă pot îndoi cum că romanii, venind din Mesia pre drumul mai sus atins, tăiat în piatră, la Rușava au trecut Dunărea, și, pre Cerna în sus, au mers spre Sarmizegetusa. Au la întîia sau la a doua intrare, nu pot să judec. Cerna e chiea Hațăgului, precum se știe. Și, pînă la băile de aici, cum că ei au venit

pre Cerna în sus, nu e îndoieală: înscricțiunile și colonia înfloritoare a drinnenilor, care nu poate fi alta decît cea de aici, demustă prea învederat. Pentru ce, însă, se făcu puntea la Cerneț, și nu la Rușava, deslege alții, carii cunosc locurile de acolo mai deaproape. Din parte-mi, eu nu precep cum romanii să fiă părăsit drumul Cernei, venind pînă aici, și să fiă cercat pre altă cale a străbate la residența dacică. Istoria are puntele sale obscure, care, din lipsa documentelor, sunt nespecificoase.

De la tabla lui Traian, terenul încă nu înfătoșează neci o altă greutate strategică mai mare decît pînă acolo. Cerna nu are pînă-aci strîmtori, ca Dunărea, pre unde să fiă fost nevoiți a-și săpa drumul în piatră. Singur între întîia și a doua milă de la Rușava încoace, pre rîpa dreaptă a Cernei, este un loc unde muntele vine mai pînă în rîpă. Ci Cerna chiar acolo așa e de mică, cît din apă se văd capetele, pietrile, întru liniă neînteruptă, ca o punte dintru o rîpă pînă la cealaltă. Și chiar la acea

strîmtoară se vede un mur încă întreg conservat, cu opt colonate din cărămidă și piatră spre apărarea drumului între munte și rîpa fluviului. Structura acestei colonate fără îndoială e op roman. Proporțiunea ei și arcuarea acestor colonne elegante demustă făptura romană, cu toate că postilionul, la întrebarea mea-mi răspunse că ar fi făcută de turci și că pre deasupra acei colonate se ducea apa la Rușava, încă de un mil de loc mai din sus. De turci să fiă făcută, nu mă pot neci într-un mod convinge. Iar că pre deasupra-i să fiă fost un aquaeduct, însă roman, este prea cu potență, căci romanilor le mai plăcea apa de munte și de funtane, decît cea de rîuri, precum știm că și în Roma, măcar că le curea Tiberi pre sub nas, totuși aveau aquaeducturi, chiar și din Muntele Alban. Însă atunci Rușava rămîne să fiă fost un loc de frunte, precum și meritează posețiunea ei, de unde puteau apăra trei puncturi însemnate, adecă gura Cernei, gura Dunărei din sus, de cătră apus, și gura Dunărei despre meazăzi. Cei ce rădicară ce-

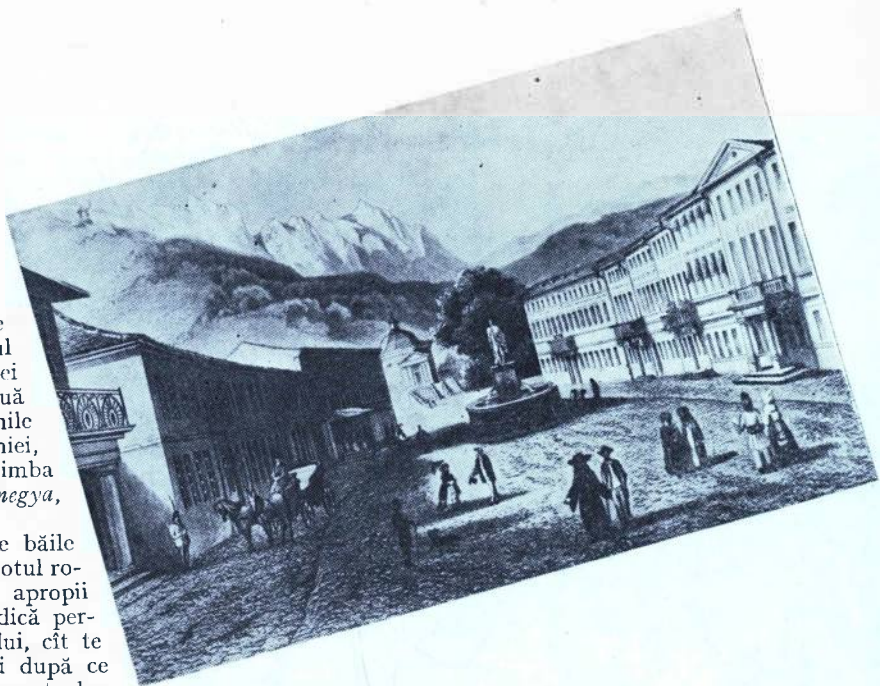

tatea Rușavei în mijlocul Dunărei, încă aceste trei punte le-au avut în vedere. De unde și serbul, care-mi esplica locurile de pre Dunăre, zicea că trianghiul acesta ce-l face valea Cernei și cotitura Dunărei în două laturi, unde se atinge marginile sau anghiurile Transilvaniei, României și Serbiei, în limba serbească se numește *tromeġya*, adică trei margini.

Calea de la Rușava către băile de aici are un aspect cu totul romantic, și mai ales cu cât te apropii de băi, unde munții se ridică perpendiculari deasupra capului, cât te înfioarezi a căuta în sus. Și după ce ajungi la punctul unde se desparte drumul către băi de către cel spre Media, Cerna începe a avea fația neagră, pentru pieatra de pre fundul riului, și numaidecât începi a simți mirosul pucioasei, ce vine cu apa de la băi.

Descripțiunea locului și a comodităților acestor băi o trec, nu numai pentru că se află de alții descrise, mai pre larg de cum aş putea să le descriu io, ci și pentru că numai cu două ore sosii aici înainte de apusul soarelui. Însă după cât potiu vedea întru așa puțin temp, mi se pare că locul meritează, întru toată căutarea, a se număra între cele mai de înție băi ale monarhiei, și că ar merita și mai mult a fi cercat de cei ce-și caută sănătatea și natură frumoasă.

Inscripțiuni și alte reliquae romane nu văzui, decît trei pietre, murate în murul ce apără calea de preambulare despre mieazănoapte. Pre una se văd două busturi de oameni, însă mai de tot șterse. Pre alta numai un bust asemenea șters, și pre a treia o inscripțiune întunecată, pre care numai vreo cîteva litere potui observa: ROSS... TEGRUM. Funtana lui Ercule, care singură are numire antică, e cea mai din sus de linea spre miază-noapte. Apa ei, din piatră cură mai înție întru o funtană acoperită, în formă de templu antic, iear de aci, pre sub cale, pre un scoc, în jos în Cerna, spumînd și aburînd. Astă funtană e cea mai mare din cîte cură afară la vedere. Altele, mai mici, curg în partea opusă, în linea de către Rușava. Temperatura tuturor acestora nu numai e caldă, ci chiar fierbinte.

VASILE DEMETRIUS

«...un cântec de îngînat în sufletul meu»

AMINTIRI DE LA ÎNCEPUT DE SECOL (II)

După ce-a sfîrșit, s-au făcut recomandările de cuviință și a trebuit curînd să spun și eu versuri. Am recitat *La mîndă-tire*, poezie în care sună clopotul și toaca. Domnul de la pian era foarte dispus să mă ia peste picior. «Te duci la Macedonski, ești elev de-ai lui...» Nu fusesem niciodată, cu toată nevoia pe care aș fi avut-o să beau ceai, cafele și să fiu găzduit poate. Sunt oameni pe care îi urăști fără pricină și pe Macedonski nu l-am suferit niciodată. Nici stihurile lui nu le citeam cu plăcere. Acea *Noapte de Mai* — care începe cu «Astfel fiindcă», în care se bat oamenii cu portocale, așa sunt de fericiți... Dar tocmai muzicantul voi să mă petreacă acasă, ceilalți șezînd prin partea locului. Omul meu, Andrei Borgovan, mai mare decît mine cu vreo 5—6 ani, s-a lăsat cucerit și mi-a spus apoi de ce: poezia cu clopot și toacă îl urmărea. I-am mai spus-o pe drum o dată. În fiecare miercuri mîncam împreună, ca măcar o zi pe săptămînă să ne vedem sigur, la părintele lui, pedagogul V. L. Borgovan. Cîntărețul mi-a mărturisit că este îndrăgostit de Viorica, pe care o cunoscuse la Petroșița: intrase într-o casă de țară și văzuse în virful unui pat o fată bălaie cu un purcel în sin. I se păruse lucrul extraordinar. Avea cultură literară germană.

Mă simțeam atît de iubit, atît de prețuit de oameni aleși, că mă opuneam mizeriei care mă covîrșea, disprețuind-o. Nu mă lăsam morții, adică veneam acasă la fratele meu Dumitrache, care mă primea

cu drag, și mă apăra de ocările mamei. Mă socotea deștept. Socotea că odată și odată voi izbuti în năzbiturile mele. Bunică-mea tăcea, ea nu mă mai putea ajuta. Tata nu se gindea la mine. Ajunsesse lucrător cu săptămîna la o fabrică de sobe și băutura, scumpă lui, începuse să-i lipsească.

Nu știu dacă a lui Andrei Borgovan a fost ideea, dar survenind un conflict cu părinții, Viorica m-a dus acasă la ea, unde am cunoscut-o pe maică-sa și am fost găzduit o iarnă întreagă și de multe ori și hrănit, fără ca eu să fi avut vreodată puțința să aduc un cartof în acea gospodărie săracă.

În iarna anului acela luasem obiceiul să ne întîlnim într-o ceainărie, pe strada Artei. Veneam acolo: Viorica, pe vremea aceea elevă a conservatorului de declamație (în care tot Borgovan stăruise să fie primită. El era considerat ca viitor director al Conservatorului), Aurel Stamatiaade, elev în institutul medico-militar, Șaraga, student, Predescu, funcționar, Grigorescu, Kraushaar și un oarecare Vasile Negreanu, evreu care mai apoi a plecat tocmai în Oceania, unde a ajuns bogat și om politic. Acesta îmi rămăsese de la clubul socialist, pe la care nu mă mai duceam.

Andrei Borgovan, licențiat în drept, era muzician atît de prețuit în lumea oficială, că urma să fie numit directorul Conservatorului în locul lui Wachmann, care avea să iasă la pensie. Pentru asta mai voia să facă un an, doi, în străinătate, de unde să vină cu faima și diploma de compozitor. O sumedenie de melodii, pentru cîntecele școlare le dăduse el, la cerere, lui Al. Odobescu, lui taică-său și mai nu știu cui. Trebuia să plece și a plecat. După un răstimp, mi-a scris că a avut un mare succes (învăța la Lipsa) cu o compoziție în care sunau clopotul și toaca ortodoxe. N-a trecut prea mult și a venit vestea, groaznică pentru mine, că Andrei s-a sinucis! De ce? N-a știut niciodată nimeni. A fost găsit în Speea și nici un manuscris de-al lui n-a ajuns acasă, la București. A fost pentru mine o suferință imensă și un dezastru: cu el aș fi scris opere, feerii, întreaga mea viață ar fi fost alta. El nu era prieten cu nici unul din amicii mei, afară de Viorica, socotită logodnica lui și care primise și ea sinuciderea, ca pe un dezastru. Fără să fi fost cu adevărat îndrăgostită de el, îl aștepta să vină.

Felix iese ofițer, e numit la Galați și mă ia cu el. Mă salvează pentru o vreme. Pentru un an; pentru mai puțin; pentru ceva mai mult, n-aș putea spune. Am trăit din leșoara lui de ofițer, căutînd însă de cite ori era cu puțință (și era de multe ori, lucru de mirare!) să mîncîc și chiar să dorm la alți prieteni, proaspeți, pină și la închisoarea militară. Dar în odăile lui îmi era căminul, acolo rufele, acolo scriam sau transcriam. De pildă, opiesă de teatru în versuri, pe care am pus-o pe foc. Pișculescu era la Cernăuți, își lua doctoratul în teologie; Cocea la Paris. Unul dintr-o parte, altul dintr-alta, au venit la Galați să mă vadă. Grigore cu barbă, transfigurat, îndrăgostit de Simforoză. Din prietenii pe care i-am făcut la Galați nu mi-a rămas nici unul, nu ne-am mai văzut și niciodată nu ne-am mai scris. Acestea se petreceau în 1899.

La București Theo se călugărește la mănăstirea Cernica. Cocea se întorcea de la Paris, unde-l lăsase pe I. G. Duca. Dorm la părinți, mîncîc din masa lor. Preiau legăturile cu Aurel Stamatiaade și ceilalți. Grigore Grigorescu cere Ministerului de Instrucție, pe baza actelor sale, să fie numit suplinitor la țară. Dar tocmai cînd aștepta să primească postul îi moare o rubedenie și-i lasă un mic avut de pe urma căruia putea pleca la Paris, după vărul său Șaraga. Și atunci o excocherie: să lase Grigorescu actele la minister și să mă duc eu în locul lui la catedra rurală. Cocea îl hotărăște pe revizorul școlar al județului Buzău, prin taică-său, care era comandantul garnizoanei locale, să stăruiască la Minister pentru numirea lui Grigorescu, care avea să fie Demetrius. Numirea se face și plec fără frică la Vintilă-Vodă. Cred că dacă nu m-aș fi dus acolo, mă prăpădeam. Ajunsesem de tot străveziu. Lipsa unei mîncări substanțiale și regulate, viața de ceainărie cu nopți nedormite, mîhnirea de a mă vedea atît de lipsit de orizont, osîndit la mizerie, mă istoveau. Bolnav nu eram, amenințat însă da. Dar a fost destul să mă văd la țară, ca să capăt o putere de care mă uimesc astăzi. Făceam ca mare înlesnire calea de 45 de kilometri de la Buzău la Vintilă-Vodă pe jos, și s-a întîmplat

să mi se pară pustiu la mine și (vacanță fiind), să pornesc la Mănești la învățătorul de acolo, pe care mi-l făcusem prieten.

Venisem în locul unei fete, care-i bătea strașnic pe elevi. Spaima lor n-a fost mică la venirea unui bărbat, dacă o fată și-i bătea! Într-o săptămână însă au venit la școală toți cei care, neputînd fi obligați a bate mari depărtări pînă la școală, erau totuși înscriși în catalog. Sosisem la începutul lunii mai și examenele s-au făcut cu mine. Aveam să stau acolo doi ani întregi, școlari. Pînă la Crăciun, toți școlarii mei de clasă întîlia învățau să citească, să scrie și oleacă de scoteală. Am avut foarte multe vizite revizoriale. Totdeauna m-au găsit în bancă. Învățam pe fiecare copil în parte, după feleșeagul lui. Erău unii care ajunseseră a citi splendid, alții istoriseau nostim, alții erău foarte pricepuți la aritmetică¹.

Ca să mă duc la Vintilă-Vodă am trecut prin Buzău, unde m-am oprit și am fost găzduit de Cocea, la casa părintească și boierească a părinților lui. Primire de frate, la prietenul meu, căruia îi datoram falsul și catedra. La el aveam să viu adesea, cînd numai pe jos, cînd și pe sus, în dorul după oraș și prietenii părăsiți.

Sosit la Vintilă-Vodă în luna mai, puțin aveam pînă la vacanță. Nu mai trăisem niciodată pînă atunci la țară. Cîmpie, munți, biserică de sat, țărani, atîtea elemente poetice, nu mai aveau să fie închipuiri pentru mine. Locul și oamenii mă absorbeau. Totuși, n-am rămas de vacanță acolo și m-am repezit la București, unde nu aveam aproape la cine să stau, ce să mîncîc și cu cine să vorbesc. Felix era la Sinaia, cu garda de la Palatul Peleş. Frate-său Aurică era și el acolo, găzduit (Felix închiriasc o casă pentru toată vara); putea el să aibă un bun din care să nu mă împărtășească și pe mine?

Dar chiar prima duminică a șederii mele la Vintilă-Vodă, întîmplîndu-se să fie nunta fetei primarului și ducîndu-mă și eu, noul învățător, o țărînceuță cu ochii verzi m-a pironit, bineînțeles eu i-am răspuns și a doua zi, cel mult, a dormit noaptea la mine. Pînă la plecarea mea de acolo mi-a fost ibovnică Măndica aceea, divorțată de bărbatul bătrîn după care o măritase taică-său cam fără voia ei.

Am revenit în toamnă la școală. Cunoscîndu-i pe toți boiernașii din partea locului, vreo șapte, pe boierul cel mare pe pămîntul căruia se afla școala (casă dăruită de el) și pe soră-sa, bătrîna coana Anica larca, aveam apărare contra uritului. Iarna însă, este greu să te plimbi pe jos la țară și hotărit să învăț în sfîrșit o limbă străină, învățam aproape zilnic și scriam versuri. Aproape toate poeziile mele din *Trepte rupte* sunt scrise la Vintilă-Vodă.

Îmi arătau mare prietenie și respect învățătoarea de la Sărulești, învățătorul D. Sirbescu și preotul N. Stănescu de la Lopătari (proaspeți absolvenți), suplinitorul de la Mănești și toți care mă cunoșteau pe valea aceea erău nedumeriți de șederea mea acolo. Revizorul îmi propunea cu stăruință să mă supun unui examen, ca să mă fac învățător definitiv. Vorbise despre el, spunea el, cu ministrul și lucrurile s-ar fi putut lesne aranja. Trebuia să refuz și să mă gîndesc la părăsirea postului!

În vara anului acela cred că amicul N. D. Cocea a pus în mare fierbere orașul Buzău pentru crearea unei edituri, pe care el s-o conducă și a și tipărit primul meu volum *Versuri*, cu care el și Pișculescu credeau că ne vom umple de glorie. A mai tipărit apoi Cocea: *Chestia Orientului*, de prietenul nostru I. G. Duca, *Cuiburi părăsîte* de Gh. Sylvan și un op filozofic de Delaturda. Toate aceste patru cărți aveau același format ca de caiet și aceeași figură. Pseudonimul Demetrius mi-l alesese Grigore Pișculescu curînd după cunoștința noastră, pîrîndu-i-se potrivit cu finețea ce o presu-

¹ «Mă ocupam de fiecare țînc în parte, căutînd să dezvolt la el ceea ce-i plăcea mai mult [...] Parcă aud și acum glasul unuia care se numea Friguraș: ce frumos întrebă și se mira; ce viu făcea să se petreacă ceea ce citea. Și ceilalți copii ascultau și le plăcea lectura, ca un cîntec, și erău fericici de zîmbetul meu, de strălucirea ochilor mei de învățător mulțumit. Mă iubeau [...] Silința mea cea mai mare era să-i fac să citească frumos. A citi bine, însemnează a pricepe bine și cel care ajunge de citește bine este cucerit de carte pentru toată viața lui.» (Arhiva M. L. R. cota 3968.)

punea scrisului meu. Și mai târziu, Ovid Densusianu, publicînd versuri de ale mele în „*Vieța Nouă*” și dîndu-i odată stihuri în care era oarecare realitate, îmi spuse: «D[omnu]le Demetrius, d[umnea]ta n-ar trebui să scrii țărâni, d[umnea]ta ești un mare delicat». Volumul *Versuri* s-a publicat așa precum am voit eu și numai eu: fără să facă altcineva vreo alegere între poeziile mele, care erau, în bună parte, aceleași din caietul ce i-l încredințasem, spre a ne cunoaște, lui Pișculescu.

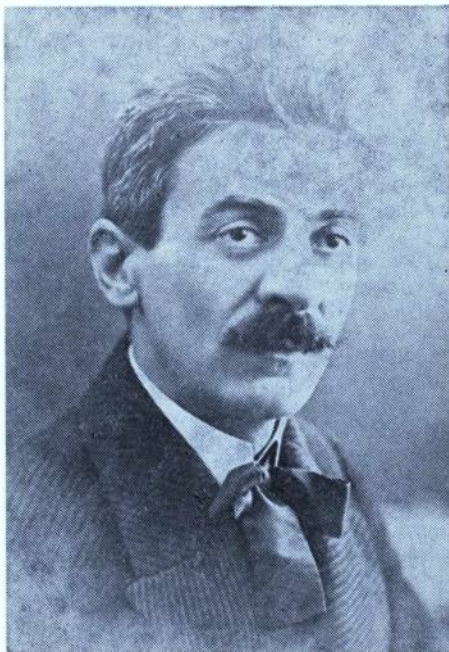
Vacanțele de Crăciun și de Paști le-am petrecut tot la București. Am venit la părinți: bunica trăia; Sterie își pierduse slujba și Dumitrache ducea vitejește tot greul casei. Autorilei meu nu avea urmări de nici un fel. Cîteva recenzii, cutare a spus, i-a plăcut cutăruia... Hotărit că nu-mi plăcea să fiu pus în discuție ca un lucru și bun și rău și voiam o admirație totală. Lipsa acesteia le răci și prietenilor mei entuziasmul. Se așteptaseră și ei la nu știu ce declarații cu voce groasă în fața Teatrului Național. Plăcusem, plăceam, pînă și un adormit din Academie îmi făcea raport favorabil. O recenzie a lui Brănișteanu, în ziarul „*Adevărul*”, mi-a citit-o Pișculescu, pe vremea aceea civil și antisemit, în hohote de ris, care m-au molipsit și pe mine: lui Brănișteanu îi plăcuse mai ales o poezie în care este vorba de o casă părăsită. «El a simțit că aici trebuie să fie și niște haine vechi!», chicotea Grigore.

Viorica, ea singură, o vreme, a fost în stare să se bată pentru versurile mele. Făcuse cunoștință cu Iosif, cu Anghel și le spusese pe de rost versuri de-ale mele. La țară, am primit o scrisoare dragăstoasă de la Iosif și i-am încredințat una sau două poezii (*În cerdac își lasă floarea*, desigur, și mi se pare că și *Ursitoarele*). Pe vremea aceea a scris Iosif poezia cu «Iubesc o Viorică din poveste» etc.

Felix ceruse în acest timp să fie mutat în garnizoana orașului Piatra Neamțului ca să fie laolaltă cu Gheorghe Stănculescu, din promoția lui. Nu putea trăi singur. O disperare cumplită îl bîntuia. Nu găsea rost vieții. Voia cu tot dinadinsul să se sinucidă. La Galați, îl împiedicase odată, ducîndu-mă la armurierul la care știam că se va duce anume (cumpărase cîteva flecușețe de la el, ca să i se facă cunoscut) și-l amenințasem că-l fac răspunzător și armurierul nu mai voise să-i vîndă nimic. Stănculescu fusese întîiul la școală, era o natură bogată, optimistă și știa să poruncească și să cirnuiască cu blîndețe. Și tocmai flăcăul acesta frumos și la chip, se îmbolnăvisese de amîndoi plămîinii. Doctorii îl sfătuiră să plece îndată la Davos, în Elveția. Felix, care numai în sacrificii își găsisese reazim vieții, își ia și el concediu și ca să dea plecării lor un caracter de petrecere, mă ia și pe mine cu ei. Plecăm deci toți trei, pentru întîia oară în viața noastră, în străinătate. Dar fiindcă eu nu aveam nici un ban, iar ei aveau puțini, stau la Davos numai vreo două săptămîni. Am văzut cu ei: Budapesta, Viena, Salzburg și Innsbruck.

Mai îmi rămăsese mult din vacanță și venisem s-o petrec la București, unde nu se aflau decît bunica și Spiridon Predescu. Prin Aurică o cunoscu pe Elena Aurelian, profesoară la gimnaziul român din Bitolia. El era îndrăgostit de ea, deși nu era frumoasă, ci numai foarte inteligentă și instruită, și ea îl prețuia. Venind eu însă, profesoara se îndrăgostește de mine, și eu nu rezist și se iscă, în pofida bietului meu prieten, o dragoste mare, aparte, care se sfîrșește în scrisori schimbate în tot timpul iernii ce o urmă. Elenei acesteia i-am încredințat un caiet, un jurnal pe care Stănculescu se pare că-l va publica odată și odată, caiet pe care trebuia să-l copieze și apoi să-mi dea mie copia. La granița însă, caietul i-a fost confiscat de turci și s-a pierdut în felul acesta. Cred că prietenul meu se înșela: ce puteau să fie însemnările zilnice ale unui suplinitor? Dar, acolo la țară, am scris mare parte din poeziile așa de variate care alcătuiesc cartea de mai apoi: *Trepte rupte*, poate cea mai tare din lucrările mele.

În vacanțele de Crăciun, de Paști, veneam la București, după ce mă opream în casa cu pîrîntescă ospitalitate a lui Cocea, unde frate-meu Dumitrache era, în căminul pîrîntesc, Sterică nemaivînd slujbă, conducător și tată al tuturor. Vacanța cea mare am trecut-o, după cît mi-aduc aminte (e vorba de anul 1902), în Tîrgul Ocnei unde Felix, care îl chemase și pe Aurică, era de paza închisorii și ocnei locale. Cocea, Duca erau în străinătate, la Paris. Pișculescu își termina învățătura teologică la Cernăuți.

Theo — cred că intrase în monahism și că era la Cernica, frate, deocamdată. O vedeam numai pe Viorica și pe alți câțiva prieteni răzleți. Și vara nici Viorica nu era tot timpul la București, ci la Petroșița, de unde era maică-sa. Maică-sa? Viorica îmi destăinuise că gheboasa, căreia îi zicea mamă, era sora maică-si care murise născînd-o. Ca tată îi era profesorul de muzică Podoleanu care, pentru că nu voise să se însoare și să-și recunoască fiica, cocoșata, ca să capete bani de la el, îl amenința că va spune tuturor că e mama fetei, că de ea «s-a legat domnul profesor». Poate că se purtase la început așa cocoșata, dar renunțase cu timpul. Dar nu renunța să spună că e mama Viorichii și ce-i drept nimeni, nici fiică-sa, nu-i contesta spusese.

Se întimpla să mă simt la Vintilă-Vodă, în singurătatea și independența mea de acolo, cu desăvîrșire fericit. Cum nu mă mai simțisem niciodată. Tot acolo mi s-a întimplat să mă întreb într-o zi de vară luminoasă: «Ce am? ce mi-e? ce simt?» și să-mi răspund: «mi-e bine». Mi-am dus mîna la cap și am constatat că nu mă mai durea capul și că pînă atunci, cine știe de cîți ani, mă duruse necontenit. Pesemne că nu fusese o durere, ci o înnegurare, ce încetase, care mă oprima conștient și inconștient. Eram mulțumit, pentru că acolo aveam un rost², pentru că mi se părea adesea că ceea ce scriam era nou, era propriu. Dar se întimpla și dimpotrivă: să mă simt cumplit de nemernic, de fără potecă înaintea mea. În ajunul vacanțelor, regulat mă încegea dorul de afurisiții de București și, după cîteva zile numai uneori, să mi se facă dor de odaia mea singură, de masa de lucru, și să [nu] mai țin la nimeni și la nimic din București.

Mă găseam într-o zi într-un pîlc de învățători și oameni din partea locului și-i întreb, tot vorbind ba unul, ba altul, care este fata cea mai frumoasă de pe valea Slănicului. Într-o părere toți cei de față au spus: «E la Beceni, fata lui Constantinescu circiumarul, Lenuța». Eu n-o cunoscteam. «E un bal duminica ce vine la Cernătești. O să vie desigur acolo.» Deși nu știam să dansez, m-am dus la bal și am înebunit. Dar și ea s-ar fi înălțat la ceruri cu mine. În fiecare joi și duminică mă ațviream ca o săgeată din Vintilă Vodă la Beceni. Ori de cîte ori era tîrg, convenire (așa se zice în Ardeal), eram și noi. Mama ei ne îngăduia și ne păzea. Avea frați și surori, avea neamuri multe în sat la ei. Era castanie, era micuță și durdulie și zimbea și privea ca nimeni în lume. Era vară și se apropia vacanța cea mare. Dorul de călătorie, dorul de București nu

² «Școala mă fura uneori cu desăvîrșire. Să-l vezi pe un copil, care nu știe aproape nimic, că începe să priceapă ce este țara lui, ce este pămîntul, să simți că i-ai dat ideea de spațiu, să simți, vorbindu-i de voievozii noștri, că i-ai dat ideea de trecut, de viitor, de timp, să izbutești a-l învăța pe oricare din ei, de la 15 august pînă în postul Crăciunului, să citească, să scrie și să cunoască cele 4 operațiuni fundamentale, aritmetice, este o mare, o foarte mare și aleasă satisfacție.» (*Ibidem.*)

pierise. Grozav aş fi vrut să rămîn, dar ce să fac cît e ziua de mare în Vintilă-Vodă? Să stau la Beceni cu 40 de lei aş fi putut? Atît aveam pe lună ca suplinitor. Şi părinţii ei ce-ar fi zis de un tînăr fără părinţi, fără legături serioase undeva pe lumea asta! Şi poate şi eu doream să-mi măsoz dragostea, să văd ce i se întîmplă departe. Ne-am despărţit înţelegî, sărutîndu-ne, plîngînd. De la Bucureşti, unde veneam întins totdeauna, am plecat la Piatra Neamţ la Felix şi Stănculescu, care mă aşteptau în villa poreclită Cucurigu.

Şi la o scrisoare a mea am primit din partea unui domn ofiţer Constantinescu (unul din generalii Constantinescu de astăzi), pe care l-am cunoscut ca văr al ei şi îmi citise volumul *Versuri*, o scrisoare, în care îmi demonstrează că o căsătorie între mine şi vară-sa este imposibilă, amîndoi fiind săraci şi eu fără nici o carieră. Mă ruga, să nu caut să o mai văd pe fată, care le-a făgăduit că-i va asculta... Prăbuşire, desnădejde, motiv de sinucidere cu atît mai mult cu cît avea perfectă dreptate Constantinescu. Fiindcă mai aveam o leafă sau două de luat, mi-am făcut curaj şi am pornit în toamnă spre Vintilă-Vodă. Şi n-am putut să nu mă opresc pe la Beceni şi să nu încerc a o vedea pe Elena. Sta în dreptul unui cerdac, de care s-a rezemat cînd m-a zărit în drumul pe care treceam. M-a văzut, a îngălbenit şi a lăsat ochii în jos, ca să nu-i dau bună ziua. Cu ce mers, cu ce paşi am călcat scoţîndu-mi pălăria, ca la un străin oarecare! Cînd am plecat din şcoală a fost o jale mare pe copiii mei. M-au petrecut pînă departe în Niculeşti. Plecam pe jos, cu un pachet mare subţioară.

La Bucureşti iar nu aveam ce mînca, unde dormi, ce îmbrăca, decît la părinţi, cu care se întîmpla să mă cert şi să mîncînc şi să dorm pe la vagi prieteni şi oriunde. Pişculescu se însurase. Venind la Bucureşti, cum mă vede îmi spune că Vlahuţă vrea să mă cunoască. « Mă înrudesc acum cu el prin nevastă. Ca şi tine, precum ştii, nici eu nu-l cunoaşteam. Decum m-a văzut m-a întrebat de tine, de care ştia tot ce vrei: îţi citise volumul, că ai fost învăţător la Vintilă-Vodă, că eşti un autodidact, că stai rău cu banii. Te socoteşte un mare talent şi mi-a poruncit să i te duc, legat de va fi nevoie. » Noi nu făcusem caz de nici un scriitor. Ne credeam noi citorii adevăratei literaturi. Afară de Eminescu şi oleacă şi de Caragiale, pe care însă nu-i ştiam pe de rost şi nu-i imitam. Fiecare din noi avea să facă cu totul altceva decît ei şi fiecare din noi era teribil de original. Cu toate că pe Vlahuţă nu-l preţuiam, nici Pişculescu, nici eu, am fost amîndoi măgulii de stima ce ne-o arăta şi luîndu-i adresa m-am dus singur la el acasă, în strada Fintinei. M-a îmbrăţişat şi aproape îndată m-a întrebat ce fac? Cum stau? Stăteam rău şi pe semne că se vedea de pe ghetete şi hainele mele şi, vai! poate şi după chip. « Lasă, că de-acum ai scăpat de nevoi. În curînd ai să faci cu mine expoziţia lui Grigorescu. El nu vrea să şi-o facă singur, să se tocmească lumea cu el... Ai să mă ajuţi şi are să fie şi Cioflec. Îţi ştii pe Cioflec? Te iubeşte. Trebuie să pice şi el acum. Anul trecut am făcut expoziţia cu poetul Iosif. » Cioflec a venit şi se arăta şi mai entuziasat şi mai dragăstos. De la deschiderea expoziţiei am fost şi eu prezent în ea. Cine aşezase pinzele pe panouri nu ştiu. Eu n-am luat parte. Stam toţi trei cite odată, cînd într-o afurisită de zi, după amiază, pe la ceasurile patru, intră în expoziţia, goală de privitori, Theo. Intră, îi vede pe Vlahuţă şi pe Cioflec pe aproape de intrare şi zărîndu-mă pe mine, îmi zîmbeşte din depărtare, vesel. În vremea aceea, Theo era în rassă: arhidiacon la Mitropolie. « — Ce-ai făcut, dragă? De ce nu le-ai dat bună ziua? Mi-ai creat o situaţie imposibilă. » « — Dă-i în mă-sa! » Şi mă ia de braţ, şi se plimbă împreună cu mine pe la toate panourile. Nici cînd a plecat n-a aruncat vreo privire spre cei de lîngă intrare. Mortificat m-am apropiat de el, să văd cum stau. Amîndoi mi-au întors spatetele. Am mai stat în cumpănă şi iar m-am apropiat de unul, apoi de altul. Şi-au întors mutrele surzi la vorbele mele. Mi-am luat pălăria şi am plecat. De cite ori se întîmpla să-l întîlnesc pe Cioflec pe stradă, ostentativ îl salutam, şi dacă se putea rosteam cu glas tare: « — Bună ziua, d-le Cioflec! ». Zadarnic, se făcea că nu mă vede, că nu mă aude. Pe Vlahuţă nu-l mai vedeam. Abia peste vreo trei ani l-am întîlnit pe autorul lui *Dan* şi ca şi cum din vară [*lecţiune incertă*] nu mă văzuse de mult, a întins braţul de departe: « Ce mai faci, dragă Demetrius? ».

Ceea ce este foarte ciudat, e că peste vreo zece ani i-am adus aminte lui Arghezi de vizita aceastei la expoziția lui Grigorescu și de cum se purtase cu Vlahuță și Cioflec și nu-și aducea aminte nimic, absolut nimic.

Imprejurarea asta m-a îndemnat să nu caut, să fug chiar de cunoștința înaintașilor mei. Nu i-am cunoscut personal pe Caragiale, Delavrancea, pe Duiliu Zamfirescu și m-am ferit cu un fel de greață, din alte motive, printre care genialitatea ce-o acorda tuturor băieților literari ce-i citeau lui versuri, de Al. Macedonski. Într-un tirziu l-am cunoscut pe Ion Slavici, care mi s-a părut fermecător, și pe care mi-a părut foarte rău că nu l-am cunoscut de băiețandru.

Iar nu mai vedeam nici o posibilitate de existență. Nevoit am fost să-i propun librării comisionar Basile Nicolescu să mă ia în slujbă. M-a primit. Mi-a dat cred, vreo optzeci pe lună și tantieme la ceea ce aș fi în stare să desfac, vizitând avocați, profesori, medici, militari. Dar nu mai eram destoinic. Sau îl țineam și pe el de vorbă cît e ziua de mare, sau plecam după incasări (altă atribuție a mea) și îmi pierdeam vremea în Cișmigiu scriind versuri, sau la taifas cu vreo prietenă, fără treabă. Nicolescu nu era în stare să mă dea afară, dar muștrarea din ochii lui, oftatul, m-au hotărît pe mine să-l părăsesc, pentru ca nu cumva să capete omul într-o zi curajul de a-mi spune verde că sint netrebnic.

Uneori dormeam și mîncam la mama Viorichii, biata cocoșată mă socotea un om tare nenorocit. Pe Viorica eram supărat, cît puteam eu să fiu supărat pe ea (n-aveam nici un drept asupra-i!) pentru că în loc să facă teatru, ea care urmasese conservatorul și avea talent, devenise metresa unui boier noctambul, Ghica Dumbrăveni, la care se adunau noaptea: Cincinat Pavelescu, Anghel, Iosif, Spăthe și alți artiști, bucușori de petrecere și distracție. Trăgeam și acasă, unde eram sub protecția fratelui mai mare Dumitrache, care singur el ținea casa și pe toți ai ei, afară de tata, care era lucrător la o fabrică de sobe, dar își bea aproape tot ce câștiga.

În sfîrșit, Viorica s-a îndrăgostit de contele Robert de Roma, om tînăr, destul de frumos. Am făcut și eu cunoștința contelui și ne-am împrietenit. Dacă se întimpla să viu în preajma mesei de prînz, nu mă mai lăsa să plec și foarte des mîncam toți trei la Flora (la șosea) și la Moși (în luna mai).

Frate-meu, Dumitrache, simplul agent de percepție, cunoștea foarte multă lume. Colegii de asemenea. Se gîndi să îmi dea banii necesari tipăririi unei reviste literare³.

³ « Ce alta era de făcut, decît o revistă proprie, o revistă la care să scrie și scumpul meu amic, ale cărui poezii, citite între noi, mi se păreau minunate, și care își alesese, pentru a le semna, numele de Tudor Arghezi? » (Arhiva M. L. R., mss. 3968).

Știa din spusele mele că am prieteni cu care aș putea-o alcătui. M-am sfătuit cu Theo, care avea să semneze Argezi și cu Galaction și lucrul se hotări. Eu, care aveam la pasivul meu un volum de versuri, aveam să fiu director. Polemică, articole, avea să scrie Argezi, Galaction nuvele, eu numai versuri. Care dintre noi i-a fost naș, am uitat. Am primit să se cheme „*Linia dreaptă*”⁴ pentru că aveam versuri și de stînga și de dreapta⁴, pe care le socoteam vrednice deopotrivă să fie tipărite. Dar fiindcă Argezi nu avea altele decît de stînga, eu aveam să fiu un timp dreapta. Socoteam că lumea mă cunoaște, fie din revista „*Artă și literatură*” (unde publicam numai de stînga), fie din volumul de *Versuri*, unde mă arătam întreg în toată varietatea mea. Revista mergea destul de bine. Tot greul însă l-a dus Argezi și eu. Galaction mi se pare că numai la 2 numere ne-a ajutat cu scrisul lui. Corectură, expediții la librării din provincie și la abonatii făcuți de Felix, de frate-meu și luați după anuar. Dealtfel n-au apărut decît 5 [numere]. Cocea însă ne-a trădat, dar a ținut morțiș să încetăm în vară apariția revistei pentru ca să continuăm în toamnă cu sprijinul lui scriitoricesc și bănesc. Ceea ce am așteptat în zadar. Adresa „*Liniei drepte*” era la contele de Roma, la Viorica. Firește, nu ne-a cercetat nimeni afară de poștă⁵.

Pentru că contele avea să fie ales deputat și aici de colegiul al treilea, îl învățam românește și îmi dădea 100 lei lunar. Dar numai cînd era în București și îl puteam într-adevăr învăța. În lipsa lui, frate-meu mă avea musafir, Felix la Piatra Neamț. Ziua de mine, de poimîine socoteam că trebuie să fie moarte. Întăim în vîrstă, fără să încep o carieră cit de prost plătită. Trufaș de mîndru și chinuit totuși de mizeria mea, nu mă găseam cu nimic comparabil. Luam parte uneori la chefuri în lege, alături de frate-meu Mitică (așa îi schimbaseră numele colegii lui) și între agenți de percepție și cine se mai nimerea, ca un tînăr oarecare, ca un simplu frate și gustam din plin și băutura multă și mîncarea. Moștenitorul de tron contracta obligația să considere de egali ai săi pe măcelari, pe funcționari, pe oricine. Luni întregi s-a întîmplat să nu mai scriu un rînd și să nu mai am, față de mine, nici o îndreptățire la o stimă deosebită. Și iar nu știu de ce și cum, dar niciodată prin înriurirea altui om, îmi căutam versurile, le citeam și mai scriam.

De la frați, de la surori, am auzit că s-a mutat alături de casa noastră o familie maghiară, cu două fete blonde și că una din ele, Maria, se uită des să mă vadă. Am cunoscut-o și mi-a plăcut destul. Am lăsat vinul, pentru alt soi de petrecere. După vreo lună, într-o duminică, am cunoscut-o pe sora ei, Eliza, de care auzisem că fusese rănită de un glonț și zăcuse pe moarte. Amantul ei, gelos pe semne, voise s-o ucidă, crezuse c-a ucis-o și se omorise. Eliza era o Marie, perfectă însă, mai luminoasă, mai deșteaptă, cu puterea de atracție a morții unui bărbat pentru ea, m-a aprins cumplit. Nu ținu nici ea seamă de legătura mea mai veche, de sora ei și ne-am confundat în aceeași pasiune două, trei luni poate, ca nebuni. Ca să fie cu mine, străbătea noaptea, era vară, o curte foarte lungă și plină de ochiuri de ferestre, ieșea în stradă, și cînd se apropia de poarta curții noastre, cîinele nostru, un zăvod cumplit, nu avea timp să se repeadă spre ea, că eu îl și apucam de ceafă și-i potoleam astfel avîntul. Cîinele acela sărea peste gard ca o minge și ar fi sfîșiat-o. Eu dormeam în curte pe o canapea, protestînd că e prea cald în casă, dormeam, vorbă să fie! așteptam numărînd stelele. Contele de Roma și prietena mea Viorica mi-au împrumutat pentru cîteva zile de toamnă apar-

⁴ În ce sens folosește V. Demetrius aceste noțiuni reiese cu mai multă claritate din versiunea paralelă mult redusă și fragmentară, a acestor amintiri, unde titlul „*Liniei drepte*” este explicat ca o sinteză a celor două orientări literare ale momentului: tradiționalismul și modernismul. «...Pentru că amîndoi nu admitem o rupere deplină cu trecutul și recunoaștem că și despre țaran, despre opincă se poate scrie cu talent, și că orașul, nouitatea, finețea pot deopotrivă să fie <subiect> sursă de poezie, am ales, de acord, ca titlu al publicației noastre: „*Linia dreaptă*”. Eu aveam să public versuri obișnuite; se știa, din volumul *Versuri* și din revista „*Artă și literatură română*”, că știu să scriu și altfel; iar Argezi avea să dea la iveală marea lui nouate. » (*Ibidem.*)

⁵ « „*Linia dreaptă*” a trăit puțin, dar a trăit destul ca să afirme, ceea ce nu se observase pînă la apariția ei, că imitația servilă a poeziei marelui Eminescu fusese înlăturată. » (*Ibidem.*)

tamentul lor, luat nu știu din ce pricină (pe semne că avea contele primiri simandicoase) la Hotel Splendid. Dar n-a venit iarna bine și Eliza a început să mă ocolească. Cînd izbuteam s-o găesc, ceea ce era foarte greu pentru că începuse să lucreze acasă la clienți (era croitoreasă de mare gust, judecînd după cît de simplu și de bine totuși se îmbrăca), o certam, îmi dădea o întîlnire și nu venea. Cînd iar se întîmpla, după așteptări îndelungate, după pînde rușinoase și de multe ori inutile, s-o găesc, îi reproșam minciuna și, simțînd-o rece, îmi venea s-o ucid. N-am simțit cu nici o altă femeie că poate fi așa de cotropitoare dragostea de la Adam. Eliza avea însă dreptate: nu i-am spus niciodată că aș lua-o de nevastă, nu m-a auzit niciodată făcînd proiecte de viitor, în care ar fi putut spera să intre și ea, nu i-am dat o rochie, o bijuterie, cît de neînsemnată, o floare. De atîta sărăcie, prezentă și viitoare, fata putea să fugă. Pretenții mei buni, Theo și Pișculescu, iar au avut prilej să-mi vadă mai des fața cătrănită. Veneam des pe la Mitropolie, unde cel dintîi, ajuns diacon avea două mari camere și totdeauna eram primit frățeste și de multe ori oprit la masa de prînz, pe care o luam împreună ori sus, la restaurantul călugăresc, ori chiar la el acasă, pregătind el, pe un grătăraș, slănină friptă de pildă. Mincam puțin amindoi, prin deprindere pe semne. Cu Pișculescu aveam, de cînd trecuse de la filozofie la teologie și se făcuse pravoslavnic ortodox, discuții teologice înverșunate. « Dumnezeu tatăl, spuneam eu, nu este decît făuritorul trupului nostru. Părintele nostru sufletește al minții noastre, este, după însăși Biblia, Satana, Lucifer. Lui dar să ne închinăm mai degrabă. Ca și lui, Dumnezeu tatăl ne e dușman. » Mi-aduc aminte că Pișculescu mi-a spus că ideea aceasta a fost subiectul unei mari poezii a lui Baudelaire, poet pe care nu-l cunoșteam, decît din auzite, neștiind limbă străină. « — Voi scrie și eu un imn tatălui nostru veritabil! » « — Serie-l! » Și l-am scris. Crescut de bunica toată vremea copilăriei mele, bunica pe care o iubeam cu adorație, n-am putut să mă lepăd de credință, pe care am pierdut-o în contactul cu cărțile vremii, cu desăvîrșire. Ampururea în luptă cu ea, [sic!] întrebîndu-mă și răspunzîndu-mi. Și astăzi, dacă mă duc la Biserică, în care sunt credincioși, bag de seamă că sunt singurul care plîng. De ce plîng? Muștrări? Crezări? Uimire înaintea trainiceii legende teologice? Nu știu!

Iarna trecu și Robert de Roma mă trimite la Ploiești. Cumpărase în Prahova cîteva terenuri petrolifere și era nevoie...

[.....]

SCRIITORI ROMÂNI ȘI

G. IBRĂILEANU

CROCHIURI CRITICE DE TINEREȚE

SE AFIRMĂ, ÎNDEOBȘTE, CĂ ÎNTRE ANII 1896—1900 Ibrăileanu, încetîndu-și activitatea în presă, n-ar mai fi scris nimic. Prefața la traducerea romanului *Bel-Ami*, apărută în 1896, aproape că nu mai contează pentru unii exegeți, deși, în realitate, ea reprezintă un text critic important pentru înțelegerea, în adîncime, a ideilor sale literare din perioada de tinerețe. Se mai știe că Ibrăileanu a renunțat să publice, în 1897, la editura fraților Șaraga, un proiectat volum de *Note și impresii*, care ar fi reunit principalele articole literare publicate în presa vremii pînă în anul 1895.

Retrăgîndu-se, pentru o vreme, din publicistică, renunțînd deci să mai comenteze aspecte ale actualității literare și culturale imediate, Ibrăileanu va încerca însă, printr-o lectură sistematică, să cunoască tradiția literară românească din secolul XIX în vederea unor studii ample din care a ieșit, mai tîrziu, *Spiritul critic în cultura românească*. Însemnările și notele de lectură, cite s-au păstrat (existente astăzi în *Arhiva „G. Ibrăileanu”*, de la Biblioteca centrală universitară „M. Eminescu” din Iași), sînt dovada unei orientări din care criticul a avut de cîștigat foarte mult.

Comentam, cu un alt prilej (în monografia *G. Ibrăileanu*, editura „Albatros”, 1971), faptul că Ibrăileanu se îndepărtează, chiar în această pe-

rioadă de început, de critica « științifică » teoretizată de Gherea și se apropie de critica estetică (maioresciană), fără să rămînă însă aici. El își formulează o cale proprie în critică, și aceasta este a *criticii totale* sau « complete », cum li va spune mai tîrziu, teoretizată într-un articol din 1897, despre Gherea, rămas inedit. Problema comportă și alte aspecte pe care nu le putem discuta în această scurtă prezentare.

Aici vrem să demonstrăm, cu fapte irefutabile, că Ibrăileanu a mai scris și în acest interval (1896—1900) și poate chiar a mai publicat în vreuna din revistele sau vreunul din ziarurile vremii (nu este exclus ca această supoziție să poată fi verificată). Și ceea ce a scris — *paginile alăturate, rămase în manuscris* (se află în *Arhiva „G. Ibrăileanu”*) — confirmă întru totul părerea noastră că Ibrăileanu, orientîndu-se spre marile valori literare clasice și încercînd să le aprecieze estetic, se integrează tradi-

STRĂINI

ției criticii estetice românești care vedea, de pe atunci, în Maiorescu pe fondatorul ei de mare prestigiu.

Aceste medalioane despre Creangă, Caragiale și Coșbuc (medalionul dedicat acestuia din urmă este, evident, incomplet), scrise, în mod sigur, pentru o publicație a vremii, sînt cu totul remarcabile dacă le raportăm la activitatea critică de început a lui Ibrăileanu. Mai întîi pentru că tînărul critic se orientează spre artiștii de primă mărime ai literaturii române (Creangă, Caragiale), apoi prin felul în care sînt apreciați, după ce autorul fusese altădată mult prea generos cu scriitorii ai momentului ca Vlahuță, N. Beldiceanu, O. Carp, acoperindu-i cu epitete care astăzi ni se par hazardate.

În aceste medalioane, Ibrăileanu se apropie foarte mult de modalitățile demersului critic maiorescian. În locul analizei, autorul folosește aprecierea și judecata estetică generală, imprimînd caracterizării critice o viziune sintetică extrem de concentrată. Aceste judecăți și disocieri critice marchează nu numai opțiunea categorică pentru valorile clasice ale literaturii noastre, dar anticipă păreri dezvoltate pe larg în paginile dedicate mai tîrziu de Ibrăileanu lui Creangă și Caragiale. O demonstrație în acest sens este inutilă.

Întrebarea pe care și-ar putea-o pune de îndată scepticii sau acei care privesc de sus pe Ibrăileanu,

este următoarea: aceste articole pot fi, într-adevăr, integrate perioadei 1896—1900 din activitatea lui Ibrăileanu? Răspunsul nostru este categoric în favoarea acestei atribuirii. Iată argumentele.

În medalionul despre Caragiale criticul amintește că dramaturgul a scris și «o mulțime de articole de jurnal pline de spirit și ironie», dar nu pomeniște volumul *Momente* (1901) la care se va referi tangențial în articolul *Cu prilejul foiletoanelor lui Caragiale* (în „*Noua revistă română*”, nr. 32, din 15 aprilie 1901). De la Coșbuc, se spune în ultimul articol, «*avem pînă acum două volume*» (subl. n.), *Balade și idile* (1893) și *Fire de tort* (1896). Cel de al treilea volum de poezii al lui Coșbuc, *Ziarul unui pierde-vară*, apare în anul 1902! Ca lucrările să fie și mai clare, menționăm faptul că aceste trei medalioane nu sînt scrise pe foi separate, ci pe cinci foi numerotate de la 1 la 5, ceea ce înseamnă că ele au fost elaborate în același timp. La aceasta să adăugăm, ca indicii sigure pentru datarea acestor articole în anii 1896—1900, și hîrtia, cerneala și grafia specifice anilor 1895 și 1901.

Cu aceste argumente, putem conchide că articolele alăturate, aparținînd sigur perioadei 1896—1900, constituie un argument important în favoarea modificării și nuanțării substanțiale a portretului de tinerețe al criticului Ibrăileanu.

Mihai DRĂGAN

IOAN CREANGĂ

Viața sa de mic copil și pînă ce intră în seminariul din Iași o cunoaștem cu de-amănuntul din scrierea sa *Amintiri*. S-a născut la Humulești în județul Neamț din părinți țerani. Școlile primare le-a făcut la țară, iar mai tîrziu a învățat la seminariul de la Socola. Dar neplăcîndu-i a fi preot, s-a făcut institutor la Iași, unde a murit în...

El nu cunoștea nici o limbă streină, și deci aproape nici n-avea vreo cultură literară. El a fost deci un talent natural cu totul, asemănător cu acei necunoscuți creatori ai literaturii populare. Și în adevăr talentul său are toate însușirile literaturii populare. Același amestec de *melancolie* și *ironie* ca și în literatura populară. Și același caracter

de povestire, aproape fără șir, plină de digresii. El începe să spună ceva, apoi își aduce aminte de altăceva, face o digresie și așa mai departe.

Prin urmare, caracteristicile lui Creangă sînt: că *povestește*, și povestește amestecînd ironia cu melancolia.

În *Amintirile* sale are bucăți de o duioșie nemaipomenită și glume foarte pipărate. O altă bucată frumoasă e *Moș Nechifor Coțcariul*, unde Creangă s-a arătat artist în toată puterea cuvîntului. Apoi avem o mulțime de «povești», dintre care cea mai frumoasă e a lui *Harap Alb*.

În rezumat, Creangă a fost un țeran, un adevărat țeran, dar înzestrat cu un mare talent artistic. Viața, natura, toate le-a simțit ca un țeran, dar ca un țeran artist. Viața și literatura streină n-au nici o parte în scrierile sale; — el este, putem zice, *culmea românismului* în literatura noastră.

IOAN LUCA CARAGIALE

Născut în Muntenia. Trăiește în București.

Ca putere artistică, el poate fi pus alături de Eminescu. El e prozator. A scris 5 comedii: *O noapte furtunoasă*, *Conul Leonida* față cu reacțiunea, *O scrisoare pierdută*, *D'ale carnavalului* și *Soacra*; o tragedie: *Năpasta*; și cîteva nuvele, dintre cari cea mai însemnată e *O făclie de Paște*. Apoi a scris o mulțime de articole de jurnal pline de spirit și ironie.

În comediele sale el își bate joc cu un talent deosebit de nepotrivirea ce există între *formele* de civilizație din țara noastră și între *fondul* barbar și incult. Se știe că în România civilizația nu s-a produs încetul cu încetul ca în alte țări, ci a fost adusă de-a gata. Dar din acest amestec al unor forme superioare cu un fond înapoiat, au rezultat o mulțime de fenomene caraghioase. Caragiale, cu talentul său, a observat aceste fenomene caraghioase, le-a descris, și astfel a reușit să ne dea piesele sale, cari sînt de o colosală putere artistică. Tot la aceasta a ajuns și prin articolele sale de ziar.

1) Ioan Creangă
Viața sa de mic copil și pînă ce intră în seminarul din Iași e cunoscută cu de-
amănuntul din scrierea sa „Amintiri” și a
născut la Humulești în județul Neamț din
părinți țerani. Tăbăla primară l-a făcut
la țară, iar mai tîrziu a învățat la semina-
rîul de la Socala. Dar neplăcându-i a fi
preot, s'a făcut institutor în Iași, unde a
murit în

El nu cunoștea nici o limbă străină,
și deci aproape nici n'avea talent na-
litarar. El a fost deci un talent na-
tural în totul, asemănător cu acei
necunoscuți creatori ai literaturii
populare. Și în adevăr talentul său
are toate însușirile literaturii popu-
lare — scula și amestec de melancolie
și ironie ca și în literatura populară.
Și același caracter de povestire, aproape
fără șir, plină de digresii. El începe

4/ cu un fond înapoiat, un rezultat o
mulțime de fenomene caraghioase. Car-
agiale, cu talentul său, a observat aceste
fenomene caraghioase, le-a descris, și ast-
fel a reușit să ne dea piesele sale, cari
sînt de o colosală putere artistică. Tot
la aceasta a ajuns și prin articolele
sale de ziar. —

În *Năpasta* (tragedie) el ne arată o
întimplare nenorocită la țară, și ne face
să vedem pedepșită că și țeranii sînt
capabili să simtă aibă sentimente și
patimi puternice, iar pedepșită parte ne
arată cum justiția adesea se poate însela
și condamna pe nenorociți.

În *Făclia de Paște* ne arată pe un
lăcom, Liuba Liuba, cuprins de frică că va
fi ucis în noaptea de înviere ale iaste un
post rînduș al său, Ghorghe (care îl amenin-
țase cu moartea). Sentimentul de frică
e descris cu un talent numai românesc și
astă bucată ar putea fi înscălită de oricare
mare scriitor străin.

În sfîrșit, Caragiale are un extraordinar
talent de observație, și un tot așa de
mare talent de a scrie ceea ce a observat.

În *Năpasta* (tragedie) el ne arată o întâmplare nenorocită la țară, și ne face să vedem pe de o parte că și țăranii sînt capabili să aibă sentimente și patimi puternice, iar pe de altă parte ne arată cum justiția adesea se poate înșela și condamna pe nenorociți.

În *Făclia de Paște* ne arată pe un evreu, Leiba Zibal, cuprins de frica că va fi ucis în noaptea de înviere de către un fost rîndaș al său, Gheorghe (care îl amenințase cu moartea). Sentimentul de frică e descris cu un talent nemaipomenit, și astă bucată ar putea fi iscălită de oricare mare scriitor strein.

În sfîrșit, Caragiale are un extraordinar talent de observație, și un tot așa de mare talent de a scrie ceea ce a observat.

GHEORGHE COȘBUC

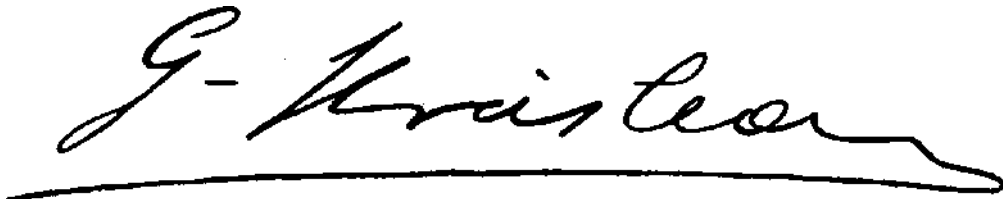
Născut în Transilvania. Trăiește în București.

Cel mai mare poet român de azi, și vrednic concurent al lui Eminescu. A început să scrie în ziarele din Transilvania. De la dînsul avem pînă acuma două volume: *Balade și Idile* și *Fire de tort*.

Am văzut că Eminescu este poetul întristărei, al decepției, poetul generației tinere actuale. Coșbuc, din contra, este poetul vesel, optimist, încrezător în viață și în bucuriile ei. Starea sufletească descrisă în poeziile lui Coșbuc e starea sufletească a unui țăran cu dare de mină, voinic, muncitor, care trăiește în mijlocul naturei și care are nervii sănătoși. Dacă Eminescu zice: « nu spera și nu ai teamă », apoi Coșbuc zice: « speră ». Dacă Eminescu zice: « tu în colț petreci în tine », Coșbuc zice: « luptă », căci:

« Viața ...
Resboi e de viteji purtat,
Cei lași se îngrozesc de ea ».

[1896—1900]

A large, stylized handwritten signature in black ink, reading "G. Cristea". The signature is written in a cursive, flowing style with a long horizontal line extending from the end of the name.

G. CĂLINESCU

Ion Creangă

« ...un rîs nestins... »*

I. Creangă vine în scrierile sale cu mult lexic țărănesc, dar mai cu seamă, ca și Anton Pann, vine cu mai multă spontaneitate, cu proverbe, zicători, ce alcătuiesc așa-zisele lui țărării. Erudiția lui (căci, deși nemărturisită, este totuși o erudiție, în esențial deosebită de aceea a manualelor însă căpătată pe cale orală) încintă prin veselia pe care o conține, prin „joyeuseté“, prin optimismul cu care sînt conturate greșelile umane, și alăturarea cu Rabelais e foarte nimerită. Humanist, al gînte țărănești, Creangă scoate din erudiția lui, de izvor folcloric, un rîs nestins, citînd neostenit și cu o viteză amețitoare:

« — Hei, hei! dragul tatei, cu vorba aceasta mi-ai adus aminte de cîntecul ista:

Voinic tînăr — cal bătrîn
Greu se-ngăduie la drum! ...

Și, zi că nu-i lumea de-apoi. Să te ferească Dumnezeu, cînd prinde mămăliga coaje. Vorba ceea:

Dă-mi, Doamne, ce n-am avut
Să mă mir ce m-a găsit. »

* Editura „Meridiane“ a solicitat lui G. Călinescu o prefață pentru un volum de traduceri în limba franceză din scrierile lui Ion Creangă, care a și apărut, sub titlul *Oeuvres*, în anul 1963. Manuscrisul acestei prefețe este păstrat de către Doamna Vera Alice Călinescu, la casa memorială „G. Călinescu“, din strada Vlădescu, nr. 53.

Din acest text, a rămas nepublicată o pagină pe care astăzi o încredințăm revistei „Manuscriptum“. Profesorul a renunțat la ea, găsind mai nimerit un alt final pentru prefața sa sau poate deoarece găsea rîndurile alăturate prea aproape de unele frazări din *Istoria literaturii române de la origini pînă în prezent*.

Stancu ILIN

ÎNCĂ O LUCRARE DE SEMINAR A STUDENTULUI G. CĂLINESCU

DESPRE PERIOADA DE STUDENȚIE A LUI G. Călinescu, s-au scris pînă acum trei contribuții¹, dar nici una nu e completă sub raportul investigării fondurilor de arhivă, care cuprind impor-

¹ Ovidiu Papadima, *Din anii studenției*. În: „*Revista de istorie și teorie literară*”, Tomul 14, nr. 3—4, 1965, pp. 513—533; Ion Bălu, *G. Călinescu — eseu despre etapele creației*, București, editura „Cartea Românească”, 1970 (vezi capitolul: *Studentul*, pp. 10—22); Constantin Georgiade, *George Călinescu student. Eșeu psihologic*. În: „*Revista de istorie și teorie literară*”, Tomul 20, nr. 4, 1971, pp. 609—614.

tante mărturii privitoare la cursurile urmate de viitorul critic în răstimpul octombrie 1919 — iunie 1923. Fără un suport documentar temeinic și exhaustiv, considerăm că nu e științific să purcedem la clasări și etichetări absolut nejustificate. Astfel, dintru început, trebuie să amendăm observațiile sau, mai bine zis, obiecțiile austere ale lui Ion Bălu, referitoare la formația și cultura literară a studentului G. Călinescu².

Lipsindu-i informațiile necesare recompunerii integrale a imaginii insolitului student, biograful folosește cu fidelitate, am zice ad litteram, mărturiile lui G. Călinescu despre sine, ceea ce nu e suficient și nici convingător — știut fiind că autorul inegalabilei Istorii a literaturii române s-a confesat nu întotdeauna veridic. Aceasta nu din pudoare sau alt considerent, ci dintr-un scrupul specific viziunii călinesciene.

În preambulul de față nu intenționăm să reconstituim în mod amănunțit întreaga perioadă a studiilor universitare pe care le-a urmat Călinescu la Facultatea de litere și filosofie din București. Ne limităm doar la a semna încă o lucrare de seminar, care se adaugă la cele cinci cunoscute pînă acum, susținute de ambițiosul student la profesorul Mihail Dragomirescu, ce au fost publicate, chiar în anul morții profesorului, de către Ovidiu Papadima. Constatările editorului, pertinente și la obiect, demonstrează cu claritate uluitoarea intuiție a tinărului critic, în care se întrevește deja siguranța maturității.

Lucrarea de seminar³ pe care o transcriem în continuare este intitulată: *Du stoïcisme, du scepticisme et de l'épicurisme de Montaigne*, susținută la profesorul Charles Drouhet. Impresionează, în acest mic eseu despre Montaigne, asociațiile neașteptate, precizia unor formulări, extraordinara putere de introspecție și de sinteză.

Comentariile tinărului student trădează nu numai o profundă cunoaștere a subiectului, ci și autentică pasiune pentru un contemplator al lumii cu care își simțea secrete afinități.

Textul, trădînd unele neglijențe de limbă, probabil datorate grabei și atenției exclusiv îndreptate asupra ideilor, demonstrează încă o dată uriașul orizont de cultură și marea originalitate pe care se sprijină formația intelectuală a celui ce era sortit să fie *Sainte-Beuve* al literaturii noastre.

Nicolae SCURTU

² Ion Bălu, *G. Călinescu — eseu despre etapele creației*, București, editura „Cartea Românească”, 1970.

³ Originalul se găsește în Arhiva Facultății de litere și filosofie a Universității din București.

GH. CĂLINESCU

Du stoicisme, du scepticisme et de l'épicurisme de Montaigne

I

Parlons d'abord du scepticisme de Montaigne. C'est le problème qu'on a tant discuté et que Pascal résout dans le sens affirmatif. Oui, dira-t-il, Montaigne est un sceptique ou pis encore un pyrrhonien. Dire avec Sainte-Beuve (« Je concevrais un chapitre Le dogmatisme de M. ») qu'il est dogmatique c'est aussi exagérer un peu.

Le scepticisme de M[ontaigne] est formulé plus précisément dans L'Apologie du Raymond Sebond. Sebond prétendait pouvoir démontrer l'existence de la divinité par la raison. Or, M[ontaigne] tout en ayant l'air de l'approuver arrive à la conclusion opposée. Notre prétention de connaître quelque chose est absurde. Et il donne à peu près les mêmes arguments que Pascal reprendra plus tard tout en faisant la critique des Essais.

Il insistera sur la fragilité de l'être humain, sur l'impuissance de nos facultés, sur la diversité des opinions (Il a des comparaisons approchant à celles de Pascal sur la variabilité du jugement sous l'influence de la position géographique). La perfection de la nature et le mystère de la divinité à qui pour être connus notre raison ne suffit pas. Et alors la conclusion sera, Que sais-je? Presque rien.

L'étude de l'homme conduit aussi M[ontaigne] au scepticisme. Sa curiosité qui est très grande lui a donné l'idée d'observer l'homme sous ses différents aspects. Il fouille l'histoire et constate l'extrême variabilité du caractère humain. Il explore le¹ terre jusqu'à nous présenter des informations sur les Cannibales et son impression est toujours l'inconstance des mœurs, des caractères, des opinions. Il s'étudie lui-même. Il est vrai que l'observation de l'homme a conduit aussi M[ontaigne] à ce qu'on nomme aujourd'hui le dogmatisme de M[ontaigne] dont nous parlerons. Mais l'impression générale est l'impuissance de nos efforts devant l'immensité de la nature physique et morale.

Pascal a eu tort envers lui, car M[ontaigne] aboutit à la même solution. En matière de religion la seule² révélation est justifiée. Mais il n'a pas l'esprit trop chrétien. Et il n'insistera plus.

Alors, dira-t-on, M[ontaigne] conseille, comme l'a dit Pascal, l'ignorance, l'insouciance, l'imbécilité. Non. Il reconnaît trois degrés d'ignorance. 1) L'ignorance abécédaire, ou totale, honorable mais pas toujours recommandable. Il est vrai que cette idée de primitivité l'a obsédé un peu. Il imagine avant Rousseau l'état de nature. Il décrit les peuples sauvages avec leur félicité. Il nous donne l'exemple des paysans de Lahontan (en Périgord), qui vivaient heureux jusqu'à l'arrivée d'un médecin, d'un notaire et d'un juge qui troublèrent leur repos. 2) Le 2ème degré d'ignorance c'est la science c'est-à-dire la prétention de savoir. Il la condamne. Il condamnera le pédantisme et le formalisme. C'est le pédantisme qu'il a voulu éviter en écrivant un livre sans méthode, dans un style plein de nonchalance voulue.

3) Enfin le troisième degré d'ignorance que recommande M[ontaigne] c'est l'ignorance voulue, c'est sa propre ignorance.

La connaissance de la vie nous donnera de la modestie et de la modération.

Cette ignorance philosophique nous apprendra à bien vivre, nous fera³ connaître la vraie vertu que M[ontaigne] admire tant dans les anciens.

Nous allons voir cela quand nous parlerons du stoicisme de M[ontaigne]. Il faut dire quelque chose sur l'étendue du scepticisme de M[ontaigne]. Il ne nie pas tout. Il croit en certaines choses. Il a voulu abaisser la prétention de tout savoir. Mais il admire surtout dans l'homme la puissance de sa volonté, de sa vertu. Il croit aussi dans la possibilité de l'éducation. Il est un probabiliste en matière de connaissance.

¹ Corectat: la.² Sublinierea profesorului.³ Corectat: fera

Despre stoicismul, despre scepticismul și despre epicurismul lui Montaigne*

I

Să vorbim mai întâi despre scepticismul lui Montaigne. El reprezintă o problemă care a fost mult discutată și pe care Pascal o rezolvă în sens afirmativ. Da, va spune el, Montaigne este un sceptic, ba și mai rău, un pyrrhonian. Să spunem împreună cu Sainte-Beuve că Montaigne este dogmatic înseamnă, de asemenea, să exagerăm nițel («Aș concepe un capitol *Dogmatismul lui Montaigne*»).

Scepticismul lui Montaigne este cel mai precis formulat în *Apologia lui Raymond Sebond*.

Sebond pretindea că poate demonstra existența divinității prin rațiune. Or, Montaigne, părint că-l aprobă, ajunge la concluzia opusă. Pretenția noastră de a cunoaște ceva este absurdă. Și Montaigne dă aproape aceleași argumente pe care Pascal le va relua mai târziu făcând critica *Eseurilor*.

Montaigne va insista asupra fragilității ființei omenești, asupra neputinței facultăților noastre, asupra diversității opiniilor. (El are comparații care se apropie de comparațiile lui Pascal cu privire la variabilitatea judecății în funcție de poziția geografică.) Rațiunea noastră nu este suficient de mare pentru a cunoaște perfecțiunea naturii și misterul divinității. Atunci deci concluzia va fi: *Ce știu?* Aproape nimic.

Studierea omului îl duce pe Montaigne de asemenea la scepticism. Curiozitatea lui, foarte mare, i-a dat ideea să observe omul sub diferitele sale aspecte. Cercetează istoria și constată extrema variabilitate a caracterului uman. Explorează pământul până într-acolo încât ne prezintă informații despre canibali, iar impresia lui este mereu cea de instabilitate a moravurilor, a caracterelor, a părerilor. Se studiază pe el însuși. E drept că cercetarea omului l-a dus pe Montaigne, de asemenea, la ceea ce se numește astăzi dogmatismul lui Montaigne, despre care vom vorbi. Dar impresia generală este cea de neputință a eforturilor noastre în fața imensității naturii fizice și morale.

Pascal n-a avut dreptate în privința lui Montaigne, căci Montaigne ajunge la aceeași concluzie. În materie de religie, *numai* revelația este justificată. Dar Montaigne nu are un spirit prea creștinesc. De aceea nu va insista.

Atunci, vom spune, cum a spus-o Pascal, Montaigne îndeamnă la ignoranță, la nepăsare, la imbecilitate. Nicidecum. El recunoaște trei trepte de ignoranță. 1) Ignoranța la nivel de abecedar sau totală, onorabilă dar nu totdeauna recomandabilă. E drept că această idee de primitivitate l-a obsedat un pic. El s-a gândit înaintea lui Rousseau la *stadiul primitiv* (*l'état de nature*). Descrie popoarele sălbatice cu fericirea lor. Ne dă exemplul țăranilor din *Lahontan* (în Périgord), care trăiau fericiți până la sosirea unui medic, a unui notar și-a unui judecător care le tulburară liniștea. 2) A doua treaptă de ignoranță este știința, adică pretenția de a ști. Montaigne o condamnă. El va condamna pedanteria și formalismul. Scriind o carte fără metodă, într-un stil de o voită nonșalanță, a vrut să evite pedanteria.

3) În sfârșit, a treia treaptă de ignoranță pe care o recomandă Montaigne este ignoranța voită, este ignoranța de sine.

Cunoașterea vieții ne va da modestie și cumpătare.

Această ignoranță filozofică ne va învăța să trăim cum trebuie, ne va face să cunoaștem adevărata virtute pe care Montaigne o admiră atât de mult la antici.

Vom vedea acest lucru când vom vorbi despre stoicismul lui Montaigne. Trebuie să spunem câte ceva despre dimensiunile scepticismului lui Montaigne. Montaigne nu negă totul. Crede în anumite lucruri. El a vrut doar să reducă pretenția de a ști totul.

Mais c'est la vertu qui sépare M[ontaigne] de La Rochefoucauld par exemple et de Pascal (tous deux, ses disciples sans l'avouer). La Rochefoucauld expliquera la vertu par l'intérêt, l'amour propre, Pascal ne croit pas dans la volonté de l'homme, dans le libre-arbitre, car il est janséniste et attribue les vertus à la grâce.

M[ontaigne] explique la vertu par elle-même. Ces ⁴ citations et sa préférence ⁵ pour certains hommes illustres est caractéristique. Il admire César et en écrit un chapitre, il admire Caton plus que César car celui-ci représente la vertu sous la forme de modération, d'équilibre des facultés ⁶ que M[ontaigne] aime. Il citera tous les grands héros. Il a avant Carlyle le culte des héros.

M[ontaigne] aime pourtant l'énergie manifestée non tant par la bravoure que par le calme envers la vie. Ici nous entrerons dans l'étude du stoïcisme de Montaigne.

La connaissance de notre impuissance de pénétrer l'inconnu et de connaître avec certitude quelque chose, nous servira à bien conduire notre vie, à bien vivre.

Nous ne pouvons rien contre la nature. Mais nous pouvons apprendre à résister contre elle et contre nous-même⁷. Tempérer nos passions puisque nous ne pouvons pas les satisfaire. Souffrons sans nous plaindre (M[ontaigne] donne lui-même l'exemple quand ses douleurs le reprennent). Nous ne pouvons rien contre la maladie, et les médecins sont des ignorants. Mais en attendant que la nature prenne le dessus supportons-la. Il admire les paysans qui souffrent sans gémir et qui atténuent les noms des leurs maux⁸ (la phthisie pour eux c'est la toux etc.).

La connaissance étant notre point faible, l'éducation devra quitter le but de donner beaucoup de connaissance. L'éducateur doit former le futur « honnête homme » qui sait [correct: sache] apprécier la vie et la supporter. Education formelle, pas matérielle. Aussi refutera-t-il le pédantisme de la scolastique avec cette prétention de donner des⁹ vraies connaissances. Pour connaître la vie nous devons la regarder avec nos propres yeux.

Après la vie, la mort. Trembler devant elle c'est montrer notre faible¹⁰. Le paysan ne s'alarme que quand il meurt et il ne dit rien contre son sort. Imitons-le. Le moyen d'éviter la peur de la mort c'est d'y penser toujours.

Il admirait Socrate parce qu'il sut mourir. Il nous donne des suppositions sur le procès de la mort. Il raconte l'histoire de son évanouissement. La mort en elle-même n'est rien. C'est la douleur que nous craignons.

Donc il faut éviter la douleur. Et ici nous avons affaire à un Montaigne épicurien. Il était épicurien par tempérament et aussi à cause de l'épicurisme de la Renaissance avec laquelle il avait des liaisons.

Il a donné toute sa vie des preuves d'un épicurisme doux, parfois un peu égoïste (lors de la peste à Bordeaux). Il évita les grandes affections, les luttes politiques qu'il déteste parce qu'il croit qu'elles sont vaines. Il doute de l'influence des grandes personnalités sur les multitudes. Il ne s'occupa pas même de sa fille. Il fouillait volontiers les livres dans sa librairie et il en savait jouir.

En un mot il ménage ses sens et fuit les déplaisirs.

Dans le domaine de l'intelligence il cultivera sa passion de connaître, sa curiosité, en lisant et en voyageant¹¹.

Il évite les liaisons qui asservissent. C'est intéressant de comparer cette tendance¹² avec celle de Pascal (qui l'émet en principe).

Il aime pourtant La Boétie, dont les vers furent publiés par lui, et depuis 1588 Mme de Gournay qui donnera en 1595 une édition des Essais.

Calme dans la vie et insouciance en face de la mort c'est toute la philosophie de Montaigne.

⁴ Corectat: Ses

⁵ Corectat: préférence

⁶ Corectat: facultés

⁷ Corectat: nous-mêmes

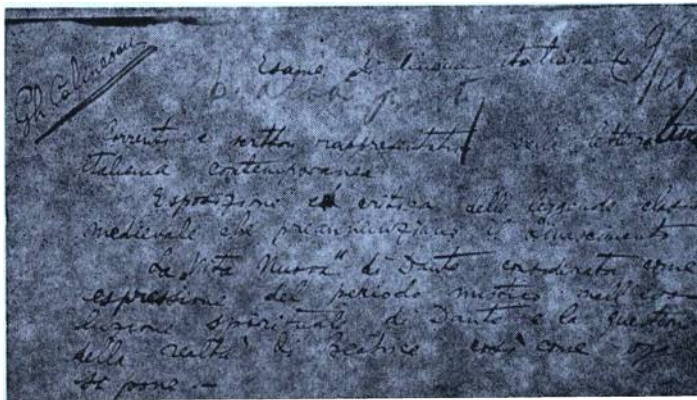
⁸ Corectat: de leurs maux

⁹ Corectat: de

¹⁰ Corectat: faiblesse

¹¹ Corectat: voyageant

¹² Corectat: tendance

Iar la om admiră mai ales puterea voinței, a virtuții. Crede, de asemenea, în puterea educației. În materie de cunoaștere este probabilist.

Virtutea, de exemplu, îl desparte de la Rochefoucauld și de Pascal (amândoi discipoli ai săi fără să o mărturisească). La Rochefoucauld va explica virtutea prin interes, prin amor-proprriu. Pascal nu crede în voința omului, în liberul arbitru, căci este jansenist și atribuie grației divine virtuțile.

Montaigne explică virtutea prin ea însăși. Citatele sale și preferința pentru anumiți oameni iluștri sînt caracteristice. Îl admiră pe Cezar și scrie despre el un capitol, îl admiră pe Caton mai mult decît pe Cezar căci Caton reprezintă virtutea sub formă de cumpătare, de echilibru, calități care-i sînt dragi lui Montaigne. Montaigne va cita toți marii eroi. El are cultul eroilor înaintea lui Carlyle.

Lui Montaigne îi place totuși energia manifestată nu atît prin bravură, cît prin liniștea față de viață. Aici vom pătrunde în studierea stoicismului lui Montaigne.

Cunoașterea neputinței noastre de a pătrunde necunoscutul și de a cunoaște cu certitudine un lucru ne va servi să ne orientăm viața cum trebuie, să trăim cum trebuie.

Nu ne putem împotrivi naturii. Dar putem învăța să-i rezistăm și să ne rezistăm nouă-însine. Să ne temperăm pornirile, de vreme ce nu le putem satisface. Să suferim fără să ne plîngem (Montaigne ne servește el însuși de exemplu cînd îl apucă din nou durerile.) N-avem nici o putere împotriva bolii, iar doctorii sînt niște ignoranți. Așteptînd ca natura să învingă, să suportăm boala. Admiră țăranii care suferă fără să geamă și care atenuază numele bolilor (pentru ei ftizia este tuse etc.).

Cunoașterea fiind punctul nostru slab, educația va trebui să abandoneze scopul de a da multe cunoștințe. Educatorul trebuie să formeze un viitor « om de lume » (« honnête homme ») care să știe să aprecieze viața și să o îndure. Educație formală, nu materială. De aceea Montaigne va respinge pedanteria și scolastica și pretenția lor de a da adevărate cunoștințe. Pentru a cunoaște viața trebuie s-o privim cu proprii ochi.

După viață, moartea. Să tremuri în fața morții înseamnă să-ți arăți slăbiciunea. Țăranul nu se așează în pat decît cînd moare și nu zice nimic împotriva soartei. Să-l imităm. Mijlocul de-a ocoli frica de moarte este cel de-a te gîndi mereu la moarte.

Montaigne îl admira pe Socrate fiindcă știuse să moară. Face anumite presupuneri cu privire la procesul morții. Ne spune povestea cu leșinul lui. În ea însăși moartea nu-nseamnă nimic. De durere ne temem.

Deci trebuie să evităm durerea.

Aici avem de-a face cu un Montaigne epicurean. Era epicurean prin temperament și de asemenea din cauza epicurismului renașcentist cu care avea legături.

Montaigne a dat totdeauna dovadă de un epicurism blînd, uneori nițel egoist (ca-n momentul ciumei din Bordeaux). Evită marile pasiuni, luptele politice pe care le detestă fiindcă le consideră zadarnice. Se-ndoieste de influența marilor personalități asupra mulțimii. Nu se ocupă nici măcar de fiica lui. Își cerceta cu plăcere cărțile din bibliotecă și știa să se bucure de ele.

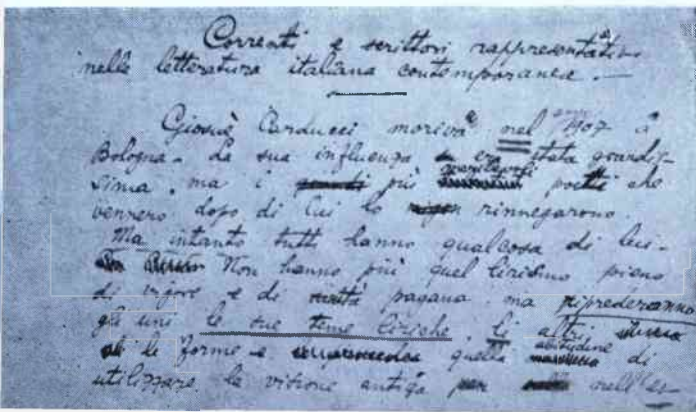
Într-un cuvînt își menajează simțurile și se ferește de neplăceri.

În domeniul inteligenței își va cultiva pasiunea de a cunoaște, curiozitatea — citînd și călătorînd.

Evită legăturile care aservesc. Este interesant să comparăm această tendință cu cea a lui Pascal (care o emite în principiu).

L-a iubit totuși pe La Boétie ale cărei versuri le-a publicat, iar începînd din 1588 va ține la domnișoara de Gournay care va publica în 1595 o ediție a *Eseurilor*.

Calmul în viață și nepăsarea în fața morții reprezintă întreaga filozofie a lui Montaigne.

Luca I. CARAGIALE

UN ESEU ȘI IMPLICAȚIILE SALE

«...MINUNATA LUI MEMORIE ȘI NEASTÎMPĂ-
rata lui hârnicele veșnic alergînd și robotînd făcuseră
dintr-insul o mică enciclopedie vie care uneori im-
punea, alteori amuza, dar niciodată nu dădea impresia
nesuferită a pedantismului. E o rară însușire alei
și eredem că ea venea din faptul că L. I. Caragiale
era un tip de o extraordinară adaptabilitate cultu-
rală, ceea ce era mai mult decît bogăția — ca
bagaj — a culturii lui, care era desigur neobișnuită
pentru vîrsta lui.

În linii mari vorbind, putem spune că el era un
civilizat pînă la extrem, care căuta cu deznădejde,
cu impulsivitate înturnarea spre primitivism...»¹

Se pare că pentru cei care l-au cunoscut în cea-
proape, Luca Ion Caragiale era o personalitate
fascinantă, unind în trăsăturile de caracter și de
comportament rafinamentul culturii occidentale și
pitorescul solului natal.

De timpuriu se formează în atmosfera bibliotecii-
lor, se arată cucerit de jocul interiorizat al inteligen-
ței, găsindu-și cîmp de manifestare mai ales în
conversație — artă din totdeauna propice exersării
spirituale. Fărîntele său pierduse doi copii în epidemii
și devenise un adept al igienei dusă pînă la aseptie,
așa încît își obliga membrii familiei să fie atenți la
tot ceea ce ar fi putut însemna contaminare. Or,
această exigență artificializată în mare măsură existen-
ța unor copii care își găseau preocupările și dis-
tracțiile mai ales în compania oamenilor mari și a
cărților. Poate că tocmai regimul de viață a determi-
nat la poetul Luca I. Caragiale o oarecare distanțare

față de propria condiție manifestată printr-o ușoară
auto-ironie.

Copilărit în București și Berlin, apoi stabilindu-se
în capitală după moartea tatălui, Luca I. a pătruns în
lumea literară purtînd o împovăritoare distincție
onomastică.

Pe semne că, în măsura în care l-a impus, acest
mare nume l-a și împiedicat. De obicei, marile per-
sonalități, prin forța lucrurilor, își stăpînesc stîrpea, dis-

¹ V.R.S. [Vintilă Rusu Șirianu] — *Luca Ion Caragiale în „Flacăra”, VII (1922), nr. 30, 20 iulie, p. 483.*

trugind prin exemplul lor coplesitor posibilitățile de afirmare proprie ale urmașilor.

Cu cei doi fii ai lui Caragiale lucrurile n-au stat însă totemai așa. Matei și Luchi par a forța destinul cu încăpăținare, încercând să ignoreze genialitatea paternă, care din principiu i-ar fi inhibat. Fiecare în altă direcție, fiecare cu alte trăsături temperamentale și alte înzestrări artistice, dar cu aceeași obsesivă preocupare față de nelimitatele posibilități ale verbului, și-a creat propriul drum în literatură.

Pentru Luchi, mort la 28 de ani (1893—1921), procesul a fost și mai greu, el trebuind să se impună unei lumi dominată de doborâtul prestigiu al tatălui și al fratelui său. În fond, destinul literar al lui Luchi este legat de o sincopă în timp de cinci decenii. Puțin cunoscut în timpul vieții, cu atât mai puțin cunoscut după timpurile sa dispariției, împins spre periferia interesului de robustețea clasică a tatălui și a fratelui său, Luchi a fost readus în sfera interesului cititorului de poezie abia în 1972, fiind Barbu Cioculescu a oferit o ediție a poeziilor publicate până la acea dată și inedite, în volumul *Jocul oglinzilor*.

Mai puțin cunoscut rămâne însă un alt aspect al activității poetului, acela de comentator de literatură. Muzeul literaturii române posedă în arhiva sa manuscrisul nr. 11471 cuprinzând 43 de foi scrise pe o singură față de Luca Ion Caragiale și semnate de el.

Datarea textului o aproximăm în jurul anilor 1920—1921; Luca I. Caragiale a publicat în „Viața Românească” (XIII, 1921, nr. 1, pp. 125—127) articolul Cinstitei firme Nicanor et. Co., articol care, în afara faptului că ar putea constitui un indiciu în privința opțiunilor lui estetic-literare, își bazează demonstrația despre stil pe La Rochefoucauld. Precizările sînt aceleși aici ca și în studiul despre La Rochefoucauld, sugerind o apropiere în timp a celor două texte:

« Cuvîntul are o sumedenie de valori diverse, poziția sa în frază îl dă nesfîrșite accepțiuni, toate minime, dar toate importante; sînt ciocniri imprevizibile între cuvinte, e acea „frange affective” a cuvîntului — și din toate acestea și din multe altele se formează stilul. Dar stilul e ceva cu mult mai subtil și mai complex decît își pot închipui criticii; el e singurul indiciu al geniului.

[...] La Rochefoucauld trăia într-o epocă și într-o societate în care s-ar fi socotit o necuviință să ai idei, idei originale care să nu corespundă ideilor comune ale societății. Din patrimoniul de idei al creului, autorul Maximelor a luat și el materialul ee-î trebuia. Azi La Rochefoucauld e singurul care a rămas dintre toți ceilalți ai vremii lui. Și se poate explica altfel acest mister decît prin însuși misterul stilului ? »

Nu mai cu cîteva luni înainte, tot în „Viața Românească” (XII, 1920, nr. 9, p. 462), Luca Ion Caragiale publicase o recenzie la volumul *Journaux intimes* de Ch. Baudelaire. Autorul recenziei se arată iritat de apropierea pe care editorul *Jurnalelor intime*, Ad. von Bever, o face între valoarea caletelor rămase de la Baudelaire cu cea a Cugetărilor lui Pascal: « Notele reeditate ale lui Baudelaire sînt voit extravagante și ne-voit banale; sîntem departe de spasmul chinului și original al gândirii superbe a lui Pascal ».

Or, în demonstrația pe care o face cu privire la La Rochefoucauld, Pascal este un termen de referință foarte riguros și mereu prezent, ceea ce constituie înec un argument pentru a situa în jurul anului 1920 redactarea manuscrisului pe care îl prezentăm acum.

Studiul Despre La Rochefoucauld cuprinde aprecieri literare pertinente, sugestii interesante și subtilități de interpretare. Aproximarea de Gherea marchează acest studiu; Luca I. Caragiale face sublinieri în ceea ce privește termenul social-politic ramificat în realitatea literară a vremii, încercînd să găsească lanțul cauzal al faptelor și al existenței lui La Rochefoucauld și, deși stăruie asupra mecanismelor societății, nu face acest lucru cu ostentație. Poetul aplică parimonios conceptele critice profesate de Gherea, evită deformarea viziunii și reușește să realizeze prin ele un cadru temeinic.

Cum era și firesc, un fragment din acest studiu privește stilul lui La Rochefoucauld. Aceasta, nu numai pentru că prin tradiție cea mai mare parte a criticii dedicată autorului Maximelor se referă la stilul moralistului francez, ci și pentru că, în familia Caragiale, se știe, problemele de stil ocupau un loc de frunte. (Caragiale în ajunul morții, într-o ultimă întîlnire cu Luchi, i-a vorbit acestuia despre stilul lui Shakespeare.)

Luca I. Caragiale în Despre La Rochefoucauld face deosebirea între stilul scriitorului și efortul de a crea acest stil. În mod curent, « stilul » implică un travaliu susținut pe întreaga operă, începînd cu virgula pe pagină, continuînd cu alegerea verbului și terminînd cu întreaga fizionomie a exprimării. În mod obișnuit vedem stilistul cîzînd pînă la per-

fecțiune expresia lingvistică, lucrînd prin aceasta asupra conceptului, asupra sensului și mesajului operei.

Luca I. Caragiale îl consideră pe La Rochefoucauld un stilist, am zice spontan, în sensul că formulările lui sînt de cele mai multe ori perfecte fără ca scriitorul să facă un efort evident pentru a obține acest rezultat. Efortul lui La Rochefoucauld — susținu în subtext Luca I. Caragiale — nu este consemnat în travaliul pe pagină. Pentru poet, corecturile sînt un indiciu capital pentru desăvîrșirea stilistică continuă, or la moralistul francez acest indiciu lipsește. De aici putem deduce că efortul lui La Rochefoucauld era mai mult mental, manifestat în expresia verbală doar în momentul deplinei realizări.

«Schimbările aduse de La Rochefoucauld par mai mult să fie eliminarea unei forme de expresie pentru una mai fericită găsită ulterior... De altfel, dacă ne gîndim la lapidăritatea maximei ca gen literar ne putem ușor închipui că nu munca [asupra] stilului poate da opere desăvîrșite, ci expresia fericită a unui moment... Ceea ce a scăpat de uitare pe La Rochefoucauld e forma personală și fericită în care i-a fost dat să se exprime...»

Un alt argument în acest sens ar fi faptul că în opera lui La Rochefoucauld se găsește imperfecțiunii stilistice pe care moralistul nu le-a corectat. Un mare stilist ar fi revăzută și revizuită pagina de nenumărate ori înainte de tipar, pe cînd el nu se preocupă în mod deosebit de acest lucru.

Trebule să mai semnalăm subtilitatea interpretării lui Luca I. Caragiale care înțelege că opera lui La Rochefoucauld, ocupîndu-se de un domeniu atît de plin de contradicții precum e psihicul uman, reflectînd terenul mișcător și vag pe care se aplică, devine ea însăși uneori contradictorie și nesigură sau mai degrabă un joc de oglinzi în care reverberează ceva mai dinspre adîncul umanului, zona care poate fi definită, cu vorba mai vechiului moralist, *ondoyant et divers*.

În 1934, Paul Zarifopol publică volumul *Pentru arta literară* în care își construiește demonstrațiile pe operele scriitorilor francezi Maupassant, Flaubert, Anatole France, Renan, Proust, Molière ș. a. Tot aici se află studiul intitulat *Pentru explicarea lui La Rochefoucauld*, publicat pentru prima dată în „Viața Românească” nr. 9 și 10 din 1920. Temeiunile concepute și realizate, studiul este interesant din punctul nostru de vedere și prin aceea că notează observații înrudite îndeaproape cu ideile lui Luca I. Caragiale. Se știe că după moartea lui Caragiale, mentorul acestei familii a rămas Paul Zarifopol, se știe că stima intelectuală pe care o nutrea Caragiale pentru această personalitate s-a transmis și copiilor săi. Desigur, în conversații acești scriitori schimbau

între ei impresiile de lectură, desigur că tinerii Caragiale acceptau sugestiile criticului inteligent și penetrant. Așa încît observația lui Zarifopol despre La Rochefoucauld care «cută să precizeze nuanțele difuze ale vieții mintale», se apropie de cea a lui Luchi făcînd parte dintr-un fond ideatic comun. Paul Zarifopol spune: «Prin terminologia stîngace și vagă, inevitabilă tuturor începuturilor [...] se simte observația încordată pentru a surprinde contururile varietăților psihice» (*Pentru arta literară*, editura „Minerva”, 1971, p. 481), în timp ce Luca Ion în studiul său subliniază «la La Rochefoucauld e aceeași tatonare lexicală și încercarea de a găsi termenul cel mai propriu».

Luca I. Caragiale completează punctul de vedere original despre stilul lui La Rochefoucauld cu sugestia de a privi opera moralistului francez ca pe un tot logic și bine legat. Dacă Luca I. Caragiale amintește doar ideea, Paul Zarifopol o pune în schimb în practică scriind în studiul său *Pentru explicarea lui La Rochefoucauld* maximele și oferindu-ne un sistem a cărui rigoare ideatică este atît de mare încît sărăcește opera.

Interesant e însuși faptul că cei doi scriitori s-au aplecat asupra aceluiași subiect, tratîndu-l, evident, cu modalități specifice, acordîndu-l, fiecare, unei configurații spirituale proprii. Graba ideatică a lui Luchi este înlocuită la Zarifopol cu o învăltuire tactică a subiectului, cu o disecție clară și calmă. Faptul de viață care la Luchi are o pondere mai mare, în studiul lui Zarifopol e mai difuz, mai estompat, cuprinzînd însă un cerc de personaje mai ample. Demonstrația se face deseori pe aceleași exemple, dar ar fi fost și greu să fie altfel, pentru că, prin însăși natura lor, acele exemple și citate se impun.

„Adevărul literar și artistic” publică în numerele sale din anii 1932, 1933 și 1934 eugetări și maxime ale unor moralisti, printre care și La Rochefoucauld, culese și traduse de Aurel George Stino. Cu preocuparea pentru moralistul La Rochefoucauld, Paul Zarifopol și Luchi Caragiale*, care scriseră studiile lor cu 14—15 ani mai înainte, reprezintă sensibile antene critice față de literatura universală, în această direcție.

Eugenia OPRESCU

* Foile cîndva azurii, acum decolorate mergînd mai mult spre nuanța tabacului, au dimensiunile unui caiet obișnuit. Cerneala este neagră, grafia ușor lizibilă și avînd acea fermă eleganță a mișcării caracteristică familiei Caragiale. Manuscrisul se intitulează simplu *Despre La Rochefoucauld* și este în unele părți corectat de aceeași mînă, cu creionul, în vederea clarificării și stilizării textului.

Nepe la Rochefoucauld.

MLR, Ms 11471

« Cy-gist Marie de Rohan, duchesse de Chevreuse, fille d'Hercule de Rohan, duc de Montbazon. Elle avait espousé en premières noces Charles d'Albert, duc de Luynes, pair et connestable de France, et en secondes noces Claude de Lorraine, duc de Chevreuse. L'humilité ayant fait mourir dans son coeur toute la grandeur du siècle, elle défendit que l'on fit revivre à sa morte la moindre marque de cette grandeur, qu'elle voulut achever d'ensevelir sous la simplicité de cette tombe, ayant ordonné qu'on l'enterrât dans la paroisse de Gagny, où elle est morte à l'âge de soixante dixneuf ans, le 12 août 1679. »^a Și aceste rinduri de piatră funerară închid viața diversă și zbucimată a aceleia ce fu ducesa de Chevreuse^b. Dinsa asmuți două mari regate contra Franței, fu amestecată în intrigile cele mai violente și iubi. Povestea ei seamănă de aproape cu aceea a ducese de Longueville^c. Și dinsa conduse intrigi și războaie civile, iubi cu scandal, pentru ca la urmă să moară în același sentiment de adîncă smerenie.

Amindouă fac parte din ultimele intruchipări a[le] unei societăți care trage de moarte. Specimene bizare și violente ale feodalității zbătîndu-se în spasmul final.

După războaiele Frondei^d, feodalitatea capitulează. Înfîngerea nu-i e trecătoare. Slăbită de prea îndelungată domnie, de neîntreruptă bogăție, dinsa moare tot atît din pricina dușmanilor, cît și dintr-a ei.

^a « Aci odihnește Marie de Rohan, ducesă de Chevreuse, fiica lui Hercule de Rohan, duce de Montbazon. Ea a fost căsătorită prima dată cu Charles d'Albert, duce de Luynes, pair și conetabil al Franței, și a doua oară cu Claude de Lorraine, duce de Chevreuse. Smerenia făcînd să moară în inima ei orice măreție lumească, ea a interzis ca, la moartea ei, să fie reinviat fie și cel mai mărunt semn al acestei măreții, pe care a vrut s-o facă pe deplin uitată sub simplitatea acestui mormînt, poruncind să fie îngropată în parohia Gagny, unde a murit în vîrstă de șaptezeci și nouă de ani, la 12 august 1679. »

^b Marie de Rohan-Montbazon, ducesă de Chevreuse (1600—1679). Deși cu treisprezece ani mai în vîrstă decît La Rochefoucauld, a reușit o vreme să-i inspire o puternică dragoste.

^c Anne-Geneviève de Bourbon-Condé, ducesă de Longueville (1619—1679), celebră eroină a Frondelor. La Rochefoucauld a iubit-o foarte mult. Au avut un fiu nelegitim, contele de Saint-Paul.

^d Războaiele Frondei, tulburări care au avut loc sub Louis XIV, ocazionate mai ales de deficitul finanțelor, de rezistența parlamentului față de înregistrarea edictelor regale și ostilitatea arătată lui Mazarin. Au durat începînd din 1648 pînă în 1652.

Cît de orbit de patimă era vechiul *frondeur* La Rochefoucauld, probabil că tot îi vedea stingerea finală cînd scria rînduri ca acestea: « Le luxe et la trop grande politesse dans les États sont le présage assuré de leur décadence, parce que, tous les particuliers s'attachant à leur intérêts propres, ils se détournent du bien public »^{1a}.

Ca de obicei în epoci de decadență viața eroilor acestei societăți pe sfîrșite e bizară, violentă, exagerată. De la virtutea nebun care muncește viața *frondeurs*-ilor la smere-nia rece care se așterne peste Port-Royal, tot[ul] e dus la extrem: originalitatea se exacerbează. De la îndoitul incest al ducesei de Longueville cu cei doi frați ai ei, principii de Condé^b și de Conty [sic /] pînă la scirba [pe] care o resimte Blaise Pascal pentru orice comerț sexual, cînd scrie surorii sale care vrea să-și mărite fata că nu poate considera căsătoria decît: « une espèce d'homicide et comme un déicide en leurs personnes ([a fetelor]) », nu-i decît un pas^d. Cel puțin din punctul de vedere psychopatologic.

Și însăși conversiunea lui Blaise Pascal, fostul prieten al epicurianului Chevalier de Méré^e, omul care pentru petreceri cu tinerele « précieuses » din Clermont se pare că cheltuise o parte din avera surorilor lui, nu seamănă oare cu aceea a ducesei de Chevreuse sau a ducesei de Longueville?

Printre asemenea personaje și într-o astfel de epocă se găsește și François VI, ducele de La Rochefoucauld. Dînsul a lăsat o carte clasică în literatura franceză, *Maximele*. Pentru cititorul acestei cărți, autorul rămîne un exemplu de cumîntenție, care însă i-a citit și biografia rămîne la îndoială și dacă îți dai osteneala să-l studiezi mai cu de-amănuntul poți întîlni pilde profitabile și curioase.

Amestecat în intrigile Annei de Austria, incurcat fără scăpare în războaiele Frondei, neputîndu-se desface dintr-o afacere de dragoste cu ducesa de Longueville, își expune viața, își compromite averea și numele, fără interes stabilit, fără convingere reală, fără voință proprie. De aceea mai tîrziu va scrie cu amărăciune: « il est plus difficile de s'empêcher d'être gouverné que de gouverner les autres »^f.

La acest complex ciudat se gîndea probabil Cardinalul de Retz^g cînd vorbea de acel « je ne sais quoi »² care-l ilustra pe ducele de La Rochefoucauld. Și în portretul pe care Cardinalul l-a făcut după autorul *Maximelor*, îl încondeiază mai departe: « il a toujours eu une irrésolution habituelle... Nous voyons les effets de cette irrésolution, quoique nous n'en connaissons pas la cause. Il n'a jamais été guerrier quoiqu'il fût très <bon> soldat. Il n'a jamais été par lui-même bon courtisan, quoiqu'il ait eu toujours bonne intention de l'être. Il n'a jamais été bon homme de parti quoique toute sa vie il y ait été engagé »^h. Dacă dăm crezămînt doamnelor de Motte-

² ed. 1678, nr. 77

^a «Luxul și rafinamentul exagerat în unele state sînt prevestitorul sigur al decăderii lor, întrucît toți cetățenii fiind legați de propriile lor interese, se depărtează de binele obștesc» (S 52, p. 139.)

Citatele în limba franceză au fost confruntate de noi cu volumul *La Rochefoucauld, Maximes suivies des Réflexions diverses, textes établis...* par Jacques Truchet, Paris, Garnier, 1967.

Majoritatea tălmăcirilor în limba română sînt conforme volumului *La Rochefoucauld Maxime și reflexii*, traducere, note și indice analitic de Aurel Tita, București, „Minerva”, 1972. Între paranteze sînt date numerotarea maximelor și paginile la care se găsesc în traducerea românească. Sigla „S” indică maximele suprimate de La Rochefoucauld în ediția definitivă din 1672.

^b Louis II de Bourbon, prinț de Condé, supranumit «Le Grand Condé» (1621—1686), unul dintre cei mai mari oameni de armă ai secolului al XVII-lea francez.

^c Armand de Bourbon, prinț de Conti (1629—1668). Cocosat și foarte urît, a fost destinat de timpuriu bisericii.

^d «un fel de omucidere și de ucidere a lui Dumnezeu în ființele lor» (Pascal, *Fragment d'une lettre à Madame Périer*, 1659, în *Oeuvres complètes*, Paris, Gallimard, 1954, p. 521.)

^e Antoine Gombaud, Cavalier de Méré (1607—1685), moralist francez, reprezentant ilustru al «mondenilor», autorul unor scrieri în care definește regulile de bună conduită ale unui «honnête homme»; a rămas de la el și o voluminoasă corespondență.

^f «e mai greu să nu te lași condus decît să-i conduci pe alții» (151, p. 41).

^g Jean François-Paul de Gondi, cardinal de Retz (1613—1679), e destinat bisericii deși are o vocație cu totul contrară, dovedită prin intrigi politice și amoroase. Devine unul din șefii Frondei.

^h «La el, nehotărirea a fost totdeauna ceva obișnuit... Vedem urmările acestei nehotări, deși nu-i cunoaștem cauza. N-a fost niciodată un mare războinic, deși a fost foarte brav. Niciodată n-a

ville^a și de Sévigné^b « Il n'était pas tendre » și « il ne fut jamais amoureux ». Segrais^c povestește că La Rochefoucauld ar fi zis că « il n'avait jamais rencontré l'amour que dans les romans »^d. Și cu toate astea să [sic !] știe că ceea ce l-a făcut să intre în războaiele Frondei este legătura lui cu ducesa de Longueville. Dar tot dînsul e cel care observă că: « l'amour prête son nom à un nombre infini de commerces qu'on lui attribue »^e.

Ca ducesa de Chevreuse, ca ducesa de Longueville, ca Pascal, La Rochefoucauld trecu și dînsul printr-o criză și se converti.

La dînsul conversiunea nu-i creștină, nu-i religioasă. Dar nu-i mai puțin adevărat că între saloanele marchizei de Sablé^f și refectorul de la Port-Royal era un pas.

Lipsa de voință și de decizie infrinse într-o zi veleitățile de om de acțiune. Sărăcit, cu castelul părintesc ras de tunurile armatelor regale, La Rochefoucauld se retrase în palatul lui din Paris. Poate tocmai acea inacțiune care-i erau naturale îl făcură să observe oamenii, cu un discernămint atît de subtil.

În portretul pe care La Rochefoucauld și l-a făcut însuși se găsesc cîteva trăsături care ni-l arată diferit de ceea ce ne-am obișnuit să-l credem citindu-i maximele. « J'ai l'action [fort] aisée », scrie dînsul, « et même un peu trop, et jusqu'à faire beaucoup de gestes en parlant » și adaugă: « je soutiens d'ordinaire mon opinion avec trop de chaleur » și « à force de me passionner pour [celui de] la raison, je deviens moi-même [fort] peu raisonnable ». Desigur nu întîlnim aici pe autorul rigid și impersonal al *Mazimelor*. În același portret adaugă că e melancolic^g « au point que [la plupart du temps ou] je rêve sans dire mot ou je n'ai presque point d'attache à ce que je dis »^h. O asemenea măturie trece tare în domeniul psychopatologiei.

Ca toți oamenii lipsiți de voință, La Rochefoucauld avea o slăbiciune pronunțată pentru conversație și pentru lectură. Cerea ca cea dintîi să fie serioasă și « que la morale en fasse la plus grande partie »ⁱ, iar ca în cea de a doua « il se trouve quelque chose qui peut façonner l'esprit et fortifier l'âme »^j.

Între literatura unei epoci și starea de spirit care domnește, există raporturi. Cu extincția societății feudale, literatura se schimbă și ea. Din multe raporturi ceea ce va veni cu noua putere regală va fi nou. La Rochefoucauld, care cunoscuse ca luptător vechiul regim și ca observator pe cel nou, are să observe că: « il y a une révolution générale qui change la goût des esprits, aussi bien que les fortunes du monde »^k.

Ca fapt simptomatic rămîne lipsa de interes pe care generația bătrînei epoci o poartă pentru cea nouă. În scrisorile și memoriile feodalilor abia se întîlnește cite un cuvînt despre tînăra înflorire literară. Singură M-me de Sévigné își apără cu îndărătnicie pe bătrînul Corneille demodat.

fost prin el însuși bun curtean, cu toate că a năzuit să fie. N-a fost niciodată un bun partizan, deși toată viața lui a fost angajat în vreo grupare » (p. 278).

^a Françoise Bertaut, doamna Langlois de Motteville (1621—1689), între 1643—1656 stă în apropierea Annei de Austria. A scris *Memorii pentru a servi la o istorie a Annei de Austria, de la 1615 pînă la 1666*.

^b Marie de Rabutin-Chantal, marchiză de Sévigné (1626—1696), a devenit celebră prin corespondența care a durat douăzeci și șapte de ani, adresată fiicei sale, doamna de Grignan.

^c Jean Regnault de Segrais (1626—1701) și-a împrumutat semnătura Doamnei de La Fayette pentru *Zayde și La Princesse de Clèves*. A scris un poem pastoral *Athis*.

^d « n-a întîlnit niciodată dragostea decît în romane ».

^e « Iubirea își împrumută numele unui șir nesfîrșit de lucruri puse pe seama ei... » (77, p. 25).

^f Marchiza de Sablé (1599—1678), una din prețioasele de vază ale secolului.

^g *melancolic*, în sensul clasificării psihologice a temperamentelor (J. Truchet, p. 254).

^h « Vorbesc și gesticulez foarte ușor și chiar puțin cam prea mult; și pînă cînd vorbesc fac multe gesturi (p. 270) [...] de obicei, îmi susțin părerea cu prea multă căldură [...] pasionindu-mă prea mult pentru dreapta judecată, procedez eu însumi cu foarte puțină judecată » (p. 273) [...] încît majoritatea timpului, ori visez, fără să scot un cuvînt ori vorbesc fără nici o noimă » (p. 271).

ⁱ « să se ocupe mai mult de morală » (p. 272).

^j « în care găsești ceva ce poate forma mintea și întări sufletul » (p. 273).

^k « există o primenire generală care schimbă gustul oamenilor, ca și sorții lumii » (ms. 48, p. 138).

La M-me de La Fayette, [sic!] Molière își citește *Les Femmes Savantes*,⁴ la La Rochefoucauld se citește fabulele pe care i le dedică La Fontaine⁵. Un rind însă nu ne rămîne din partea autorului *Maximelor* despre acestea.

Dacă trebuie crezut Segras apoi totuși o dată s-a pronunțat noilor literați. Aceasta avu loc în urma unei lungi discuții între Racine și Boileau și care se ocupă doar cu tehnica literară. La Rochefoucauld era de față și judecata și-o exprimă, după obiceiul lui, în maximă: «C'est une grande pauvreté [que] de n'avoir qu'une sorte d'esprit»⁶.

Această anecdotă ilustrează într-un chip surprinzător diferența între cele două epoci. Cu vechea societate a saloanelor unde se fixa codul pentru *l'honnête homme qui ne se pique de rien*⁷ recrutată prin feudalitatea care trăgea a moarte, se stinge o întreagă literatură dilettantă care își atinge perfecțiunea în La Rochefoucauld.

Ceea ce veni în urmă fu aproape pretutindeni nou. Gustul și moravurile se schimbă cu forma de stat. Noua putere încurajă literile în vederea intereselor și gusturilor ei.

Literații fură curteni și preceptori: literatura, un meșteșug de curte.

• • •

Este un loc comun destul de învechit al criticii literare franceze acela de a admira în stilul lui La Rochefoucauld efectele unei munci stăruitoare, neconținute și minuțioase. Plecînd de la preceptele învățate din *l'Art Poétique* a lui Boileau, criticii s-au slujit de tot ce le rezerva[u] fragmente de scrisori, ana-uri⁸ sau anecdote dubioase pentru ca prin cartea consacrată a *Maximelor* să adeverească principiile muncii stilului conform idealului clasic.

Dovada cea mai serioasă adusă în acest sens sint corecturile pe care La Rochefoucauld le-a introdus în edițiile succesive ale operei lui. Dovada de la început e slabă. Un autor care într-adevăr e așa de preocupat de stil, probabil, ar proceda la corecturile succesive înainte să-și publice opera, astfel ca, o dată răspîdită în public, să o poată considera perfectă. La La Rochefoucauld fenomenul corecturilor reprezintă un deosebit interes! De obicei dinsele mai mult decît corecturi sint redactări într-o formă mai fericită. Dacă o maximă în ediția de la 1665 sună astfel: « Chaque talent dans les hommes, de même que chaque arbre a ses propriétés et ses effets qui lui sont particuliers », iar în ediția din 1678: « La plupart des hommes ont, comme les plantes, des propriétés cachées, que le hasard fait découvrir »⁹, putem oare zice că între întîiul concept și ultimul există o muncă de stil, sau că însăși temeliile conceptului au fost preschimbate?

Schimbările aduse de La Rochefoucauld par mai mult să fie eliminarea unei forme de expresie pentru una mai fericită, <găsită> ulterior.

Interesantă e observația pe care o aduc editorii cei mai de vază a[i] lui La Rochefoucauld în acest sens¹⁰. « Bien qu'écrites » spun aceștia « de prime saut et presque sans ratures, sans retouches, les lettres autographes de La Rochefoucauld sont d'un ton assez dégagé: on y est rarement choqué, comme dans tant de lettres de l'époque,

„G - gort
d'écrites de
parce au
lignes, par
vues. On de
ayant fait
de siècle, de
not le mo
tout a cher
trante, ayant
écrites de

¹⁰ éd. des Grands écrivains de la France. La Rochefoucauld, *Oeuvres publiées par Gilbert et Gourdaul*, I, p. XXXIII.

⁴ M-me de Sévigné, *Lettres choisies*, éd. Baudelaire, Paris, 1968, p. 201, în scrisoarea din 1 martie 1672 se spune: « M. de la Rochefoucauld voulait que j'allasse chez lui entendre lire une comédie de Molière », deci probabil că nu la M-me de La Fayette ci la La Rochefoucauld s-a citit această piesă.

⁵ « E o mare sărăcie să nu ai decît un fel de spirit ». Segras scria în *Mémoires anecdotes, Oeuvres diverses*, Amsterdam, 1723, t. I, p. 96, că într-o discuție despre Despréaux (Boileau) și Racine, M. de la Rochefoucauld a folosit această maximă (ed. J. Trouchet, nota 2, p. 96).

⁶ « omul de lume care nu se sînchisește de nimic ».

⁷ *ana* — terminație latină invariabilă care se adaugă la numele unei persoane pentru a indica o culegere din cugetările sau din anecdotele care îi sint atribuite — ex. Scaligeriana, Calviniana, sau chiar în acest studiu — Huetiana.

⁸ « Ca fiecare pom, fiecare talent al omului își are însușirile și roadele lui care îi sint proprii » (S. 25, p. 133); « Majoritatea oamenilor au, ca și plantele, însușiri ascunse pe care întîmplarea le dă la iveală » (nr. 344, p. 88).

par l'embarras de la structure, par l'enchevêtrement des périodes; la phrase y est souvent déroulée, les propositions liées avec une heureuse aisance »^a.

De altfel, dacă ne gindim la lapidaritatea maximei ca gen literar, ne putem ușor închipui că nu munca stilului poate da opera desăvârșită, ci expresia fericită a unui moment. În același salon al marchizei de Sablé scriau și alții maxime, scria și stăpîna casei. Desigur că lucrind împreună își vedeau maximele cu aceeași conștiințiozitate. Ceea ce a scăpat de la uitare pe La Rochefoucauld e forma personală și fericită în care i-a fost dat să se exprime.

Critica orbită de locul comun nici nu a mai voit să încerce să caute slăbiciuni de stil la La Rochefoucauld. Și totuși se găsesc pilde în opera lui: « Tout le monde se plaint de sa mémoire, et personne ne se plaint de son jugement »^{7b}. Sau: « L'intention de ne jamais tromper nous expose à être souvent trompés »^{8c}, sau maxime care ușor puteau fi corectate de ineleșanțe flagrante de stil.

Una dintre criticile cele mai exacte care s-au făcut vreodată asupra stilului lui La Rochefoucauld rămîne aproape necunoscută. Ea e de Marivaux⁹. Acuzat de preciozitate, Marivaux se apără luind de pildă pe La Rochefoucauld, consacrat încă de Voltaire^{10d}. Făcînd analiza maximei 102: « L'esprit est souvent la dupe du coeur »^e

se exprimă astfel:

« Ne l'accuserait-on pas de s'être exprimé dans un style précieux? Il y a bien de l'apparence.

Pourquoi, s'écrierait un critique, ne pas dire que l'esprit est souvent trompé par le coeur, que le coeur en fait accroire à l'esprit? c'est la même chose.

Non pas, s'il vous plaît, lui répondrais-je: vous n'y êtes point, ce n'est plus là la pensée précise de l'auteur, vous la faites baisser, le style (puisque vous parlez de style) ne nous exprime qu'une pensée assez commune. Le style de cet auteur nous en exprime une plus particulière et plus fine, et qui nous peint ce qui se passe entre le coeur et l'esprit.

Cet esprit, simplement trompé par le coeur, ne me dit pas qu'il est souvent trompé comme un sot, ne me dit pas même qu'il se laisse tromper. On est souvent trompé, sans mériter le nom de dupe: quelque fois on nous en fait habilement accroire sans qu'on puisse nous reprocher d'être de facile croyance; et cet auteur a voulu nous dire que souvent le coeur tourne l'esprit comme il veut, qu'il le fait aisément incliner à ce qui lui plaît, qu'il lui ôte la pénétration, ou le dirige à son profit; enfin qu'il le séduit et l'engage à être de son avis, bien plus par les charmes de ses raisons que par leur

^a « Deși scrise dintr-o suflare și aproape fără ștersături, fără corecturi, scrisorile autografe ale lui La Rochefoucauld au un ton destul de degajat: rareori șochează, ca în atîtea scrisori ale epocii, prin stingăciile de structură, prin înclăceala perioadelor; adesea, fraza se desfășoară în propoziții legate cu o fericită ușurință ».

^b « Toată lumea se plînge de memorie și nimeni nu se plînge de judecata pe care o are » (89, p. 28).

^c « Gîndul de a nu înșela niciodată ne expune să fim adesea înșelați » (118, p. 35).

^d « Una dintre lucrările care au contribuit cel mai mult la formarea gustului națiunii și care i-au dat un spirit de justețe și de precizie, a fost mica culegere de maxime ale lui François, duce de La Rochefoucauld. Deși aproape că nu-i decît un singur adevăr în această carte și anume că *amorul propriu este mobilul tuturor acțiunilor*; totuși, această cugetare se prezintă sub aspecte atît de variate încît e aproape totdeauna relevantă. E mai puțin o carte decît un material pentru a împodobi o carte » (cap. XXXII — *Des beaux-arts*).

^e « Mîntea este totdeauna amăgîtă de inimă » (nr. 102, p. 34); în original, *toujours*, nu *souvent*.

vie de Refau, duc de Chausse, fille
gau, der de Montbazon elle avait es-
vies roses Charles d'Alb, der de
comme le bte de France, et en recon des
l'homme, der de Chausse. L'homme l'af-
vies des on ceux toute la pau d'au
différent que l'on fit moine à se
re de quel de cette pau d'au, qu'elle
d'au de l'au. On n'importe de l'au
ordonné qu'on l'achetait des de pe-
qu'on on elle et avec à l'âge de

solidité. Cet auteur a voulu nous dire que l'esprit a souvent la faiblesse, en faveur du cœur, de [faire] passer pour raisonnable, pour possible, pour vrai, ce qui ne l'est pas; et le tout, sans remarquer qu'il a cette faiblesse-là.

Voilà bien des choses, que l'idée de dupe réaffirme toutes, et que le mot de cette idée exprime toutes aussi »^a.

În aceasta constă însăși esența stilului lui La Rochefoucauld. În inspirația bruscă ce i-a îngăduit să redea atât de viu gândurile lui. Și ceea ce poate îl face tocmai atât de original e faptul că dinsul nu-și îmbrăca, laborios, gândul în haina stilului, ci gindea direct în stilul lui natural de *honnête homme moderne*¹¹.

În portretul lui, La Rochefoucauld mărturisește că scrie ușor atât în proză cât și în versuri. Afară de un distih parodiat după [*indescifrabil*] și îndreptat împotriva ducesei de Longueville, nu mai a rămas o bucată de versuri de La Rochefoucauld^b. Ar fi fost interesant de urmărit activitatea poetică a autorului uscat și rece al *Maximelor*. Și totuși din cât a rămas pe urma lui în proză, sint lucruri trecute cu vederea.

Intr-o maximă foarte lungă¹² c suprimată în edițiile următoare, La Rochefoucauld se dovedește de o grandilocvență patetică demnă de pasagiile cele mai înflorite ale lui Bossuet. Definind amorul propriu, scrie astfel: « Rien n'est si impétueux que ses desirs, rien de si caché que ses desseins, rien de si habile que ses conduites ... On ne peut sonder la profondeur ni percer les ténébres de ses abîmes ... Là il est souvent invisible à lui même, il y conçoit, il y nourrit et il y élève, sans le savoir, un grand nombre d'affections et de haines; il en forme de si monstrueuses que, lorsqu'il les a mises au jour, il les méconnaît ... Il est dans tous les états de sa vie, et dans toutes les conditions; il vit partant et il vit de tout, et il vit de rien; il s'accommode des choses et de leur privation; il passe même dans le parti des gens qui lui font la guerre, il entre dans leurs desseins; et ce qui est admirable, il se hait lui-même avec eux, il conjure sa perte, il travaille même à sa ruine; enfin il ne se soucie que d'être, et pourvu qu'il soit, il veut bien être son ennemi ... Voilà la peinture de l'amour-propre, dont toute la vie n'est qu'une grande et longue agitation; la mer en est une image sensible, et l'amour-propre trouve dans le flux et le reflux de ses vagues continuelles une fidèle expression de la succession turbulente de ses pensées, et de ses éternels mouvements »^d.

¹¹ M-me de Schonberg într-o scrisoare către M-me de Sablé din 1664 spune cam acestea când găsește maximele scrise: « dans des phrases et des manières qui sont plutôt d'un homme de la cour que d'un auteur » [« în fraze și modalități de exprimare care sînt mai degrabă ale unui om de curte decît ale unui scriitor »] (p. 317).

¹² éd. 1665, no. 293.

^a « N-ar putea fi acuzat că s-a exprimat într-un stil prețios? La prima vedere așa ar părea.

De ce — ar exclama un critic — să nu spunem că spiritul este deseori înșelat de inimă, că inima amăgește spiritul? E același lucru.

Cituiși de puțin, să nu vă fie cu supărare, i-aș răspunde eu: nu așa stau lucrurile, nu ne mai aflăm în fața gândului exact al autorului pe care l-ați coborît. Stilul (de vreme ce vorbiți de stil) nu ne exprimă decît un gînd destul de banal. Stilul acestui autor ne exprimă unul mai deosebit și mai fin și care ne zugrăvește ce se petrece între inimă și spirit.

Cîtă vreme mi se vorbește numai de faptul că inima înșală spiritul nu află că el este adesea înșelat ca un prost și nici măcar că se lasă înșelat. Sîntem adesea înșelați fără ca prin asta să merităm numele de creduli: uneori sîntem amăgiți fără a ni se putea aduce învinuirea că sîntem lesne încredători; și autorul nostru a vrut să ne spună că adesea inima sucește spiritul după voia ei, că ușor îl face să se plece încotro îi place, îi răpește puterea de pătrundere sau îl cîrmuiește în folosul său; în sfîrșit, că îl ademenește și îl momește să fie de părerea sa, mai mult însă prin farmece decît prin soliditatea temeiurilor sale. Autorul acesta a vrut să spună că spiritul are adesea, în folosul inimii, slăbiciunea de a înfățișa drept rezonabil, drept posibil, drept adevărat ceea ce nu este așa; și toate acestea fără să-și dea seama de această slăbiciune a lui.

Iată așadar lucrurile pe care ideea de credulitate le reafirmă, pe toate, și pe care, tot pe toate, le exprimă cuvîntul care o exprimă».

^b J. Truchet spune în nota de la pp. 233—234 că Marchand a descoperit un sonet autograf al lui La Rochefoucauld în care se face o paralelă între Christina de Suedia și tatăl ei Gustave Adolphe.

^c Este vorba de maxima nr. 1 în ediția din 1665, înlocuită în edițiile următoare cu alte redactări ale maximei 293. Acesta credem că este sensul notei 11.

^d « Nimic nu-i mai năvalnic ca dorințele lui, nimic mai ascuns ca planurile lui, nimic mai istet decît purtările lui. Nu-i poți cerceta adîncimea nici străpunge negurile abisurilor lui... Acolo este adesea invizibil chiar față de el însuși, acolo concepe, acolo nutrește și crește, fără să știe, un mare număr de uri și simpatii; își făurește unele atât de monstruoase încît, după ce le-a adus la lumină le tăgăduiește... Amorul propriu ne însoțește în toate situațiilor vieții și în toate categoriile sociale; trăiește prin tot și trăiește din orice, trăiește din nimic, se împacă deopotrivă cu lucrurile și cu lipsa lor;

Întruchiparea aceasta patetică a unui sentiment, excesele retorice, jocurile acestea de idei ca: « il vit de tout et il vit de rien », nu reprezintă ele o noutate întru ce privește pe ponderatul autor al *Maximelor*?

Dar marea era desigur o imagine favorită lui La Rochefoucauld și era sensibil comparațiilor între ea și sentimentele omenești.

În *Réflexions diverses* publicate mult mai târziu^a după un manuscris, se găsește un pasaj despre dragoste și mare, care și dînsul ne arată un La Rochefoucauld cu totul necunoscut. Acolo compară: « l'amour usé, languissant et sur sa fin, à ces longues bonaces, à ces calmes ennuyeux, que l'on rencontre » și adaugă: « on est fatigué d'un grand voyage, on souhaite de l'achever: on voit la terre, mais on manque de vent pour y arriver; on se voit exposé aux injures des saisons; les maladies et les langueurs empêchent d'agir; l'eau et les vivres manquent ou changent de goût; on a recours inutilement aux secours étrangers; on essaye de pêcher et on prend quelques poissons sans en tirer de soulagement ni de nourriture; on est las de tout ce qu'on voit, on est toujours avec ses mêmes pensées, et on est toujours ennuyé; on vit encore, et on a regret à vivre; on attend des désirs pour sortir d'un état pénible et languissant, mais on n'en forme que de faibles et d'inutiles »^b.

În afară de comparația în general nimerită aici cu strălucită dibăcie, întreg pasajul rămîne extrem de interesant ca tehnică literară. Realitatea imaginii e dezvăluită prin atâtea detalii caracteristice și sensibilă, [*sic*!] încît incetul cu incetul te face să uiți că e o simplă comparație. Pentru ca sentimentul plictiselii, pe un *calme plat* să fie redat, o mulțime de nuanțe sînt țesute și ele nu au nici un raport direct cu comparația. Apa și hrana lipsesc sau li se schimbă gustul; încerci să pescuiești și prada nu-ți dă nici mîncare, nici alinare. Și peste imagini, atît de locale și de emotive, cade brusc sfîrșitul care te readuce la comparație.

Desigur o pagină cu asemenea proceduri stilistice o semnă și un modern.

* * *

« Il faut avoir des vertus pour s'apercevoir qu'on en manque »^c, scria o dată Marivaux. Această sentință se poate aplica multor calomnatori ai genului omenească, și poate e indicată pentru un răspuns detractorilor lui La Rochefoucauld. Pe cit viața lui privată ni-l arată delicat și cîstit, pe-atîta operei lui de moralist i-a fost dat să stîrnească resentimente.

Dușmanul de moarte al lui La Rochefoucauld nu se poate opri de a-i recunoaște vitejia în război. Istoria ni-l arată partizan onest, fără șovăială al Frondei, cu tot dezgustul care-l resimțea în urma intrigilor și nedelicatetelor « îndurate ». O sensibilitate excesivă îl caracterizează: contimporana lui, Marchiza de Sévigné îl descrie după

trece chiar în tabăra celor care luptă împotriva lui, își însușește planurile lor; și fapt vrednic de admirație, se urăște și el laolaltă cu ei, uneltește propria lui pierire, trudește chiar el la nimicirea lui. În sfîrșit, nu se preocupă decît să existe și numai din dorința de a exista, ține într-adevăr să fie propriul lui dușman... Iată portretul amorului-propiu, a cărui viață întreagă nu e decît o mare și îndelungată zbuciumare; marea este o imagine grăitoare a lui și amorul-propiu găsește în fluxul și refluxul valurilor sale neconținute, o expresie autentică a succesiunii turbulente a gîndurilor lui, și a veșnicilor lui frămîntări » (p. 125—128).

^a *Despre iubire și despre mare* publicat prima dată de Edouard de Barthélemy în 1863 în *Oeuvres inédites de La Rochefoucauld* (J. Truchet, p. 179).

^b « Iubire secătuită, fără vlagă și agonică, și acele acalmii, acele ceasuri de calm chinuitor de care au parte navigatorii la ecuator [...]; ești obosea de o lungă călătorie, dorești s-o termini, zărești pămîntul dar n-ai vînt prielnic ca să ajungi la țarm; te vezi lovit de vitregiile anotimpurilor; boile și lincezeala nu te lasă să treci la acțiune; apa și merindele lipsesc sau nu mai au același gust; recurgi fără rost la ajutoare străine; încerci să pescuiești și prinzi cîtiva pești, care nu-ți dau nici hrană, nici ușurare; îți-i lehamite de tot ce vezi; ești mereu frămîntat de aceleași gînduri și mereu plictisit; mai trăiești încă, dar îți pare rău că trăiești; aștepti imboldul unor dorinți ca să te scuturi de starea aceasta de apăsare și de tînjire, dar dorințele care mijesc sînt fără vlagă și fără rost » (pp. 185—186).

^c « Trebuie să ai calități ca să-ți dai seama că îți lipsesc ».

moartea mamei lui și spune: « je l'ai vu pleurer avec une tendresse qui me le faisait adorer »^a. Prietenii trănice [pe] care le-a avut până la moarte, simpatia de care se bucura în saloane, strinsa lui legătură cu Madame de Lafayette, legătură literară și puțin romantică — toate sînt indiciile caracterului « d'un si parfaitement honnête homme », cum îl aprecia cavalerul de Méré¹³. Trei zile după moartea lui, aceeași Madame de Sévigné, care-l cunoscuse și-l apreciasă, poate singura personalitate a marelui secol care ne vorbește încă sincer și nu de subț masca clasicismului, scrie lui M-me de Grignan, fiicei ei: « Il est enfin mercredi, [ma fille] et M. de La Rochefoucauld est toujours mort »^b.

Un ultim omagiu de stil și psihologie, delicate și neprevăzute, acelaia care se îndeletnicea cu asemenea « subtilități ».

Acesta fu omul peste care trei secole au trecut fără să-l spele de acuzația de calomniator infam.

La drept vorbind, abia cu Jean-Jacques Rousseau și cu primele încercări ale romantismului, critica începe să se indigneze împotriva lui La Rochefoucauld și să vorbească de *Maxime* ca de « un triste livre qui ne sera jamais goûté des bonnes gens »^{14c}.

Pentru Jean-Jacques Rousseau « bonnes gens » înlocuiește pe « honnêtes gens » ale saloanelor din secolul al XVII-lea și întrucît privește morala acestor « bonnes gens » Jean-Jacques Rousseau, *l'homme de la nature* o indică în *Confesiuni*, unde psihopatia e singura scuză a imoralității.

Contemporanii se alarmară puțin de ideile enunțate în *Maxime*. Huet, episcopul D'Avranches^d le critică cu rezervă¹⁵; cîteva cucoane se indignară din principiu și din reminiscențe « precioase » de « afectatie ». În general publicul primi cartea în chip favorabil. Nu trebuie uitat că pe atunci societatea se afla în plină fierbere de pe urmele Jansenismului. Opiniile lui La Rochefoucauld pe punctul naturii omului nu se îndepărtează cu mult de acelea ale lui Pascal, care pe-atunci făcea apologia religiei între zidurile de la Port Royal. În *Pensées* care reprezintă doar un material brut, expresiile pe tema naturii omului sînt poate mai puțin delicate. « [Que] le coeur de l'homme est creux et plein d'ordures »¹⁶, serie dinsul, « l'homme n'est [donc] que déguisement, que mensonge et hypocrisie »¹⁷ sau « nous perdons encore la vie avec plaisir [joie] pourvu qu'on en parle »^{18e}.

Scrisoarea Jansenistului anonim către Madame de Sablé și care se raportează la morala ce reiese din *Maxime* este de un deosebit interes. « Pour ce qui est de l'ouvrage » scrie dinsul¹⁹, « c'est à mon sens, la plus belle et la plus utile philosophie qui se fit jamais; c'est l'abrégé de tout ce qu'il y a de sage et de bon dans toutes les anciennes et nouvelles sectes des philosophes » și adaugă: « quand il n'y aurait que son écrit au monde avec *l'Evangile*, je voudrais être chrétien »^f. De altfel tot cam așa gîndea și Doamna de Maintenon^g care păstra lîngă căpătiul patului cartea lui Iov și *Maximele*

¹³ Méré, *Lettres* 1682, Paris [t. I, pp. 83—91 *Lettres du chevalier de Méré à Madame la duchesse de****, Date inconnue, cf. J. Truchet, p. 592—595].

¹⁴ J. J. Rousseau, *La Nouvelle Héloïse*.

¹⁵ Huetiana, Amsterdam, 1723, p. 247. Cap. XCIX, *Maximes de La Rochefoucauld*, pp. 247—251.

¹⁶ Pascal, *Pensées*, éd. Brunschwig — no. 143 [t. II, p. 70].

¹⁷ *Ibidem*, no. 100 [t. II, p. 31].

¹⁸ *Ibidem*, no. 153 [t. II, p. 77].

¹⁹ În Hévrier, *Les écrivains français*, pp. 299.

^a « L-am văzut plîngînd cu o duioșie care mi-l făcea foarte drag ».

^b « În sfîrșit e miercuri și Dl. de La Rochefoucauld este tot mort » — în M-me de Sévigné, *Lettres choisies de...*, publiées par M. Adolphe Regnier, Hachette, Paris, 1870, p. 276.

^c « niciodată trista lui lucrare nu va fi gustată de oamenii cumsecade » — în J. J. Rousseau, *La Nouvelle Héloïse*, partea a III-a, notă la scrisoarea a XX-a, Garnier, Paris, f.a., p. 309.

^d Daniel-Pierre Huet (1630—1721), erudit celebru, episcop d'Avranches. La douăzeci de ani era deja cunoscut ca un mare savant. A luat parte la celebra dispută dintre antici și moderni, susținînd anticii. În 1662 a fondat Academia de Științe din Caen. În 1692 devine episcop d'Avranches, dar în loc să-și îndeplinească obligațiile, stă toată ziua în bibliotecă încît unul dintre drept credincioși ajunge să se întrebe de ce regele nu le-a trimis un episcop care să-și fi terminat studiile.

^e « Inima omului este o scorbură plină de necurătenii... omul nu-i decît prefăcătorie, minciună și ipocrizie... ne risipim pînă și viața cu plăcere numai ca să se vorbească de noi ».

^f « În ceea ce privește lucrarea, după părerea mea, cuprinde cea mai frumoasă și mai folositoare filozofie care s-a conceput vreodată; este o sinteză de tot ceea ce găsește bun și înțelept în toate sectele filozofice vechi și noi; cînd în lume nu va mai exista decît *Evanghelia* și scrierea aceasta voi dori să fiu creștin ».

^g Françoise d'Aubigné, marchiză de Maintenon (1635—1719), fiica poetului protestant Agrippa d'Aubigné, soția poetului Scarron, mai tirziu soția secretă a regelui. Instruiește copiii doamnei de

²⁰ *Maximes*, éd. 1665, *Avis au lecteur*.

²¹ *Maximes*, éd. 1693, no. 2 [post-humme].

²² *Ibidem*, no. 4.

²³ În ms. La Roche-Guyon, folio 310.

²⁴ *De imitatione*, cap. XV/2.

Accestea sînt temeinice testimonii pentru ca să nu se creadă că La Rochefoucauld, cînd considera opera lui « un abrégé d'une morale conforme aux pensées de plusieurs Pères de l'Eglise »^{20 a}, nu încerca să se păzească de oprobriul public, ci vorbea foarte sincer.

De altfel, printre *Maxime* se întîlnesc multe care ar putea ușor figura într-un tratat de edificație creștină. « Le travail du corps délivre des peines de l'esprit, et c'est ce qui rend les pauvres heureux »^{21 b}, sau « l'humilité est l'auteur sur lequel Dieu veut qu'on lui offre des sacrifices »^{22 c}, ne apropiu destul de Port Royal; și mai departe găsim următoarea „maximă“ care ușor ar putea fi atribuită lui Pascal: « Dieu a permis, pour punir l'homme de son péché originel, qu'il se fit un bien de son amour-propre pour en être tourmenté dans toutes les actions de sa vie »^{23 d}.

Dar legăturile între *Maxime* și biserică nu constau numai într-un compromis superficial a[l] lui La Rochefoucauld cu umilitatea creștinească. Biserica la rîndul ei, cînd intră în introspecțiuni psihologice, gîndește adesea ca La Rochefoucauld. Între teoria viciu[lui] degzhat în virtute și această frază din *Imitația lui Isus Hristos* nu-i oare o adîncă asemănare: « Ceea ce luăm drept dărnice nu-i adeseori decît lăcomie; căci arare se întîmplă ca nădejdea răsplatei sau întrevăderea unui oareșicare ciștig, să nu aibă înrîurire asupra faptelor noastre »^{24 e}. ? Și același spirit îl întîlnim în instrucțiunile duhovnicești ale doamnei de Maintenon către superioara de la Saint Cyr; « l'amour propre » scrie dînsa « qui s'épluche pour se satisfaire et qui aime mieux se tourmenter que s'oublier »^f. Și aci asemănarea e izbitoare cu lunga maximă a lui La Rochefoucauld, citată mai sus, unde spune despre amor-propru « qu'il ne se soucie que d'être, et pourvu qu'il soit, il veut bien être son ennemie »^g.

Fosta ibovnică a lui La Rochefoucauld, la sfîrșitul vieții, adînc smerită, scrie în confesiunea ei generală către [Antoine Singlin]^h de la Port Royal următoarele: « Il m'est venu encore une pensée sur moi-même, c'est que je suis fort aise, par amour-propre, qu'on m'ait ordonné d'écrire tout ceci, parceque sur toutes choses j'aime à m'occuper de moi-même et à en occuper les autres, et que d'amour-propre fait qu'on aime mieux parler de soi en mal que de n'en rien dire du tout »ⁱ.

Pe la 1820 fu descoperit un exemplar al *Maximelor* cu adnotațiile unui contemporan a[l] lui La Rochefoucauld. Sainte-Beuve se servi de ele la publicarea ediției din 1853

Montespan. Cea mai mare parte a *Scrisorilor* sale se referă la educarea tinerelor fete, dovedind un foarte fin simț pedagogic.

^a « sinteza unei morale conforme cu cugetările mai multor părinți ai bisericii » (p. 300).

^b « Munca trupului ne izbăvește de chinurile duhului și asta-i face fericiți pe săraci » (p. 154).

^c « Umilința este altarul pe care Dumnezeu vrea să i se aducă jertfe » (p. 154).

^d « Ca să pedepsească omul pentru păcatul originar, Dumnezeu i-a îngăduit să-și facă o zeitate din amorul-propru ca să fie chinuit de el în toate acțiunile vieții lui » (p. 150).

^e « Mais souvent on prend pour la charité

Ce qui n'est que l'intérêt particulier:

Notre pente naturelle

Nos desirs personnels

L'espérance d'être récompensé

L'amour de nos commodités

Rarement veulent nous quitter » — în Thomas A. Kempis, *Introduction sur la vie et les oeuvres de...*, *L'imitation de Jésus-Christ*, Garnier, Paris, 1936, cap. XV, *L'action inspirée par l'amour*, p. 47:

« Dar adesea socotim drept caritate ceea ce nu este decît propriul nostru interes: înclinarea noastră firească, dorințele noastre personale, nădejdea de a fi răsplătiți, dragostea de tihna noastră, arareori consimt să ne păsărească ».

^f « amorul propriu pentru a se mulțumi se cercetează cu de-amănuntul și preferă să se chinuiească decît să se uite ».

^g « Nu se preocupă decît să existe și numai din dorința de a exista, ține într-adevăr să fie propriul lui dușman ».

^h Aici este probabil vorba de *Examenul de Conștiință* al Doamnei de Longueville adresat, în 1661, Domnului Singlin, ascet de la Port-Royal.

ⁱ « Mi-a venit în minte încă un gînd în ceea ce mă privește și anume acela că din amor-propru sînt foarte mulțumită că scriu toate acestea, pentru că, mai presus de orice îmi place să mă ocup de mine și să-i fac pe alții să se ocupe de mine, pentru că amorul-propru ne face mai degrabă să vorbim de rău despre noi decît să nu vorbim deloc ».

a *Maximelor*^a. Comentariul primei maxime²⁵ care rămâne punctul inițial al moralei pesimiste a sistemului lui La Rochefoucauld e caracteristic: «vrai et commune», notează contemporanul. Și această apreciere era naturală pentru oameni care citiseră în Descartes că: «ceux qui se sentent faibles et fort sujets aux adversités de la fortune semblent être plus enclins à cette passion (*mila*) que les autres, à cause qu'ils se représentent le mal d'autrui comme leur pouvant arriver; et ainsi ils sont émus à la pitié plutôt par l'amour qu'ils se portent à eux-mêmes que par celle qu'ils ont pour les autres».^{26 b}

Cu toate aceste detalii semnificative, La Rochefoucauld a fost mai mult decît oricare altul, fie Descartes, Pascal sau La Bruyère, atacat pentru pesimismul lui. Ceea ce probabil supăra la La Rochefoucauld e tonul senin și indiferent care-l întîlnești pretutindeni. Niciodată nu încearcă să știe dacă cutare sau cutare sentiment e bun sau rău; niciodată constatarea la dînsul nu ia forma batjocoritoare și iritată a lui La Bruyère. Nu încearcă nici să critice pe oameni și printr-un exces de modestie nu vrea să-i facă mai buni.

Fără ură și fără părtinire, la Rochefoucauld a fost tocmai atacat de oamenii cu idei preconcepute.

Cu o îndemînată și subtilă ironie autorul *Maximelor* a observat în «avis au lecteur»²⁷ că: «il n'y a rien de plus propre à établir la vérité de ces réflexions que la chaleur que l'on témoignera pour les combattre»^c. Și e interesant faptul că tocmai Jean-Jacques Rousseau a fost acela care l-a atacat mai violent.

În avizul către cititor din ediția din 1666 se află un detaliu de o extremă importanță pentru morala lui La Rochefoucauld; acolo observă că «par le mot d'intérêt, on n'entend pas toujours un intérêt de bien, mais le plus souvent un intérêt d'honneur ou de gloire»^d. În fond nici morala lui Corneille nu diferă mult de această definiție a lui La Rochefoucauld. Și la eroii lui întotdeauna un interes de glorie sau de onoare triumfă. Și atunci reiese că diferența între Corneille și La Rochefoucauld, este doar că cel dintîi, ca dramaturg, vede partea patetică și exterioară a acelor interese, iar al doilea, ca moralist, scrutază mobilele interioare.

În însăși viața lui La Rochefoucauld se regăsește ceva din eroii lui Corneille, sacrificînd totuși onoarei. Corespondența lui către Lenet^e ni-l arată străin sufletește de sentimentele *Frondeurs*-ilor, și totuși datorită îi impune să ia parte la acel război și să-i sacrifice interese materiale.

Neputîndu-l pricepe, morala burgheziei romantice îl pune la index.

Poate Vauvenargues^f se gîndea la autorul *Maximelor* cînd scria: «on proscrirait moins de pensées d'un ouvrage, si on les concevait comme l'auteur»^g.

Taine în *Nouveaux Essais de critique et d'histoire*²⁸ observă cu multă judiciozitate că *Maximele* formează, în felul lor, un sistem strîns legat. Ceea ce probabil l-a împiedic-

²⁵ «Ce que nous prenons pour des vertus n'est souvent qu'un assemblage de diverses actions et de divers intérêts, que la fortune ou notre industrie savent arranger; et ce n'est pas toujours par valeur et par chasteté que les hommes sont vaillants, et que les femmes sont chastes». [«Ceea ce luăm noi drept virtuți nu este adesea decît o înmănunchere de acțiuni și de interese diferite, pe care întîmplarea sau priceperea noastră știu să le ordoneze și nu totdeauna datorită vitejiei și castității, bărbații sînt viteji, iar femeile caste»] p. 5

²⁶ Descartes, *Traité aux passions de l'âme*, III/art. 186 [«Qui sont les plus pitoyables»].
²⁷ *Maximes*, éd. 1665

²⁸ Articolul despre La Bruyère [*sic!*]

^a *Reflexions, sentences et maximes morales de la Rochefoucauld*, éd. Duplessis, avec une préface de Sainte-Beuve, Paris, 1853. Nota comentatorului anonim la p. 11.

^b «cei ce se simt slabi și foarte supuși adversităților sorții, par a fi mai înclinați decît alții față de acest sentiment, pentru că ei își reprezintă răul întîmplat altuia ca un rău ce poate să li se întîmple lor înșile; și astfel sînt mișcați de milă mai mult din dragostea pe care și-o poartă propriilor lor persoane decît din cea pe care o au pentru alții».

^c «nu există nimic mai potrivit pentru a stabili adevărul acestor *Reflecții* decît căldura de care se va da dovadă pentru combaterea lor» (*Înștiințare către cititor*, p. 301). În textul original: «que la chaleur et la subtilité...»

^d «prin cuvîntul interes, nu se înțelege întotdeauna un interes material, ci de cele mai multe ori un interes legat de onoare sau de glorie» (p. 303).

^e Pierre Lenet, istoric francez, născut la Dijon și mort la Paris în 1671. I se datorează niște *Memorii* destul de stîngaci scrise.

^f Luc de Clapiers, marchiz de Vauvenargues (1715—1747), prieten cu Voltaire. Scrie și el *Reflecții și maxime* însă contrare ideilor lui La Rochefoucauld.

^g «Poate am respinge mai puțin ideile unei lucrări dacă le-am concepe așa cum le-a conceput autorul».

cat pe La Rochefoucauld să-și exprime subiectul în mod sistematic a fost în mare parte moda vremii. Dar poate era și o tainică teamă ca fragilele date psihologice să nu poată îndura povara unui sistem. Poate singura maximă din opera lui La R[ochefoucauld] care se raportează la estetică pare că ar conchide în acest sens: « Il arrive souvent » spune acolo — « que des choses se présentent plus achevées à notre esprit qu'il ne les pourrait faire avec beaucoup d'art »^a. Această gândire pare că se aplică maximei în general, care depinde mai mult de o clipă de inspirația fericită, decît de o lungă trudă. Ceca ce însă rămîne clar, e că La Rochefoucauld în opera lui a tîns să fie mai mult ca orice literat și pentru ca să evite orice pedanterie nu a voit să dea o urmare riguroasă maximelor după materie. Aceasta el însuși o pune în evidență, cînd vorbind despre el, în *Avis au lecteur* din ediția a doua 1666 scrie: « bien qu'il y en ait [plusieurs] sur un même sujet, on n'a pas cru les devoir mettre de suite, de crainte d'ennuyer le public »^b.

Nu-i mai puțin adevărat însă că de obicei putem să găsim în corpul operei oricărei „maxime“ altele, care o completează și o dezvoltă, și că toate împreună formează un corp foarte logic și bine legat. Spre pildă plecînd de la „maxima“ 49:

« On n'est jamais si heureux ni si malheureux qu'on s'imagine »^c, poți găsi următoarea serie:

Max. 115 « Il est aussi facile de se tromper soi-même sans s'en apercevoir qu'il est difficile de tromper les autres sans qu'ils s'en aperçoivent »^d;

Max. 119: « Nous sommes si accoutumés à nous déguiser aux autres, qu'enfin nous nous déguisons à nous-même »^e;

Max. 233: « Il y a dans les afflictions diverses sortes d'hypocrisie »^f;

Max. 373: « Il y a [de] certaines larmes qui nous trompent souvent nous-même, après avoir trompé les autres »^g.

Fiecare din aceste maxime tratează desigur despre un alt subiect; dar fondul psihologic rămîne același, și maximele care decurg din cea dintîi nu fac decît să ilustreze cazuri mai speciale.

Asemenea pilde se găsesc ușor în maxime. S-ar putea chiar zice că, în definitiv, dacă ai lua din maxime pentru fiecare subiect pe cea mai generală și ai înlănțui la ea pe toate celelalte care se referă, ai ajunge pentru fiecare subiect la un *ensemble* foarte strîns și că din aceasta ai clădi, relativ ușor, un sistem. Desigur însă că opera nu ar ciștiga, ci poate dimpotrivă.

La Rochefoucauld era un prea subtil observator al sufletelor ca să nu-și dea seama că din șubredele constatări psihologice nu se poate clădi o operă normativă, unde fiecare act al vieții omenești, diverse și ilogice, ar avea un loc strict stabilit. De aceea, desigur a preferat să rămînă simplu literat și să noteze în hîrtiile lui că: « pour bien savoir les choses, il en faut savoir le détail; et comme il est presque infini nos connaissances sont toujours superficielles et imparfaites »^{29 h} și să adauge: « il est plus aisé de connaître l'homme en general que de connaître un homme en particulier »^{20 i}. De

^a « Se întîmplă adesea că unele lucruri se prezintă mai desăvîrșite în mintea noastră decît dacă ne-am strădui să le facem în chip meșteșugit » (M. 101).

^b « Și cu toate că sînt mai multe despre același subiect, n-am crezut de cuviință că trebuie să le pun în șir, de teama de a nu-l plictisi pe cititor » (p. 304).

^c « Nu sîntem niciodată nici atît de fericiti nici atît de nefericiti pe cît ne închipuim » (p. 17).

^d « E tot așa de lesne să te înșeli singur fără să-ți dai seama, pe cît e de greu să-i înșeli pe alții fără ca ei să prindă de veste » (p. 34).

^e « Sîntem atît de obișnuiti să ne prefacem în fața altora, încît în cele din urmă ne prefacem și față de noi înșine » (p. 35).

^f « În marile noastre necazuri există diferite feluri de ipocrizie » (p. 63).

^g « Sînt atîtea lacrimi care ne înșală adesea și pe noi după ce i-au înșelat pe alții » (p. 94).

^h « Ca să cunoști bine lucrurile, trebuie să cunoști detaliile și cum detaliile sînt aproape infinite, cunoștințele noastre rămîn pururea superficiale și imperfecte » (p. 32).

ⁱ « e mai ușor să cunoști omul în general, decît să cunoști un om, luat aparte » (p. 106).

²⁹ *Maximes*, 1678

nr. 106.

³⁰ *ibidem*, no. 436.

aceea în edițiile succesive ale *Maximelor* La Rochefoucauld, simțind că orîșice afirmație « categorică » pe acest teren « nesigur » nu poate avea o valoare absolută, a intercalat cu atîta prevedere acei « généralement » « parfois », « d'ordinaire », « souvent »²¹.

Din feluritele aspecte [pe] care le prezintă La Rochefoucauld în opera lui, desigur pentru noi cel mai interesant e acela al psihologicului. Ceea ce de la [inceput] izbește, este felul cum dinsul înțelege mobilele acțiunilor sufletești, împotriva tuturor contemporanilor săi din literatura franceză. Asemnitor psihologilor cei mai moderni, dinsul nu admite, în general, o ținută logică a acțiunilor și tinde înspre o contingentă oarbă a pasiunilor, către un ilegism psihologic. « Il s'en faut bien que nous ne connaissions toutes nos volontés »³¹ b serie dinsul; și tot în el găsim această mărturisire, care îl face un contemporan al nostru: « Toutes nos qualités sont incertaines et douteuses en bien comme en mal; et elles sont presque toutes à la merci des occasions »^{32c}, și pe care consecvent o completează în chipul următor: « On est quelque fois aussi différent de

³¹ *Maximes*, éd. 1678, nr. 295.

³² *Maximes*, éd. 1678, no. 470.

^a În mss. urmează ștearsă fraza: « Astfel prin evitarea categoricului a știut să-și clădească o operă care va putea rămîne mereu întreagă ».

^b « Mai e mult pînă să aflăm tot ceea ce voim » (p. 78).

^c « Toate însușirile noastre sînt nesigure și îndoielnice, în bine ca și în rău, și sînt mai toate la cheremul împrejurărilor » (p. 112).

soi-mêmes, que des autres »^{33 a}. Și același ilogism de la acțiune, ca efect social, față de cauza psihologică individuală, îl întâlnim în următoarea maximă: « Nos actions sont comme les bouts-rimés^b que chacun fait rapporter à ce qu'il lui plaît^{34 c} ».

Aceste detalii sint ciudate tocmai pentru epoca în care scrie La Rochefoucauld. [...] Trebuie să ne gândim la ceea ce teatrul clasic a creat ca tipuri psihologice. Toți eroii sint de-o psihologie extrem de rudimentară, toți [sint] minși de o pasiune exprimată cit mai schematic și mai general, mergind cu toți[i] către un țel bine stabilit și dezvoltându-se cu o logică implacabilă în situațiile cele mai dramatice. Și tocmai pentru teatru erau indicate delicatele nuanțe ale lui La Rochefoucauld.

De aceea trebui[e] să ne gândim poate că tocmai acele subtilități, care azi ne încântă în opera lui La Rochefoucauld, multă vreme au rămas necunoscute. Ceea ce e adevărat e că odinioară dacă [vreodată] critica încerca să analizeze fondul psihologic al *Maximelor*, atunci se mulțumea să vorbească despre teoria « amorului propriu » sau despre aceea a « viciului deghizat », care amindouă nu erau partea originală a lui La Rochefoucauld și se întâlnesc tot așa de bine la Montaigne sau la Pascal. Fondul atit de original și de ciudat al *Maximelor* a fost ignorat. Finețea de analiză, ilogismul actelor psihologice și neprevăzutul [i]eș[e]au din cadrul criticeii. Acest neprevăzut condamnat de estetica clasicismului, unde caracterele, tragice sau comice, erau prelucrate în ciuda realității, sacrificată urmării logice a operei, unde tot[ul] avea un loc bine indicat dinainte și de unde orice surpriză era izgonită ca un atentat la bunul gust, acest neprevăzut rămîne farmecul încă viu al *Maximelor*.

Admirat de cercul lui pentru eleganța precioasă, de Janseniști pentru morala lui umilă, La Rochefoucauld plăcu mai tirziu pentru pesimismul lui care consola prin amărăciunea lui, cum scrie Sainte-Beuve.

Prin diversitatea lui a știut să arate fiecărei noi epoce un chip nou, și azi îl gustăm pentru ilogismul său psihologic, care ne satisface actualele cunoștințe și prin neprevăzutul care mulțumește idealul nostru impresionist.

* * *

Grimm^d, enciclopedistul, seria odată: « il n'y a pas de forme plus contraire à la vérité que la *maxime* »^e. Probabil că seriind aceste rinduri, nu își dădea [seama] că ele însăși erau în fond o maximă și încă mult mai categorică decit generalitatea acelora a specialiștilor genului.

Dar în afară de acest detaliu, Grimm, pare-se, nu pricepuse exact nici mijloacele nici țelul estetic al acestui gen. Maxima niciodată nu a tins să exprime vreun adevăr într-un chip categoric și definitiv, ci a voit numai să concretizeze o parte de constatări făcute asupra unei serii limitate de fapte. Bazată pe generalizarea unor multiple fenomene repetate, dinsa a trebuit ca orișicare generalizare, să lase la o parte o sumedenie de detalii accesorii interesante, dar care nu intrau în cadrul strimt al genului. Adese adevărurile exprimate în maxime erau mai puțin patrimoniul unui om, decit acela al unei societăți întregi, iar aceea ce revenea autorului era forma estetică în care se exprima și care ni le-a păstrat peste epoca în care au fost scrise.

Cu toate astea în maxima lui Grimm, ca de altfel în majoritatea maximelor, se află o parte de adevăr. Specialiștii acestui gen literar, chinuți de dorința conciziei și elegan-

^a « Sintem uneori la fel de diferiți de noi înșine, pe cît sintem de ceilalți » (p. 38).

^b *bouts-rimés* — versuri ticluite pe rime date. Moda a pătruns în saloane pe la 1648 la inițiativa poetului Du Lot. În 1649 a apărut o culegere intitulată *L'Élite de bouts-rimés*. Poetul Sarrasin s-a ridicat împotriva acestei mode (J. Truchet, p. 91).

^c « Faptele noastre sint ca versurile ticluite pe rime impuse, pe care fiecare le completează cu ce-i place lui » (p. 96).

^d Frédéric-Melchior, baron de Grimm (1723—1807), prieten cu Rousseau; *Correspondența literară, filozofică și critică* publicată în 1812 este o prețioasă sursă de știri, anecdote și aprecieri privind diverse opere și figuri importante.

^e « nu există nimic mai opus adevărului decit maxima ».

tei, amuzați de scipirile antitetismelor și paralelismelor între membre ale frazei, au sacrificat adese adevărul formei în care trebuiau să-l exprime.

Dar aceasta e cu mult mai scuzabil și mai explicabil decât s-ar crede la început. De obicei maxima tratează subiecte de psihologie, și acestea fac parte, cum zice Benjamin Constant, din acele adevăruri care nu sînt complete decât cu condiția ca să intre și contrariul lor. Vocabularul psihologic, prin însăși materia despre care tratează și care scapă unei investigații sigure, e dintre cele mai vagi; fără să vrei, întrebuintîndu-l, ajungi să speculezi prea liber pe cuvinte, din greșala inițială de a nu le fi definit exact. Unui cuvînt îi atribuim ușor un sens, care la alții schimbă; și nu schimbă doar de la o minte la alta, ci în însăși mintea individului ia diverse și mobile accepțiuni.

Un exemplu caracteristic pentru această insuficiență se găsește într-o scrisoare a marchizei de Lafayette [*sic* !] către Madame de Sévigné. E vorba de a alege între aceste două maxime: « On pardonne les infidélités, mais on ne les oublies pas »^a și « On oublie les infidélités, mais on ne les pardonne pas »^b. Cu toate că între ele se contrazice și că urmind cea mai simplistă logică, una ar fi de acceptat și cealaltă de aruncat fără șovăială, judecata stă plină de îndoială la răspîntie. Nu mai rămîne atunci decât o soluție; să recunoaștem că șubredul și instabilul vocabular psihologic a luat accepții diferite. În cea dintîi maximă înțelegea prin « pardonner » o acțiune socială de la individ la individ impusă prin voința conștientă și prin « oublier » o atitudine psihologică interioară a individului față de el însuși; într-a doua, prin « oublier » facultatea de voliție psihologică de a șterge un sentiment dezagrabil și prin « pardonner » un rest subconștient care crează o situație de jenă față de persoana care a comis infidelitatea.

Probabil că la această lipsă de definiție clară și precisă, de unde se nasc asemenea contradicții, se gindea Pascal, chinuit de dificultăți de expresie, cînd scria: « ni la contradiction n'est marque de fausseté, ni l'incontradiction n'est marque de vérité »^c.

De altfel de această inevitabilă slăbiciune doi străluciți umoriști francezi³⁵ au profitat ca să parodizeze pe La Rochefoucauld. Cu o remarcabilă perspicacitate s-au servit de citeva maxime ale moralistului dînd loc la contradicție și inversînd membrele frazelor, au schimbat sensul. Aceasta însă nu trebuie să ne facă să ne închipuim că acele maxime, care au putut fi inversate, erau lipsite de un adînc sens, ci doar să pricepem că prin acel procedeu de inversiune însăși sensul cuvintelor inversate s-a schimbat.

De aci reiese că nu maxima este contrară adevărului[ui], ci materialul de care se servește, capricios și nestatornicit.

Natural spiritului omenesc, acest gen a fost o pasiune naturală a spiritului literar francez. Maxima în literatura franceză se găsește presărată pretutindeni. Poezia lirică, cam în toate epocile, este inevitabil agrementată la francezi de numeroși « car », urmați de reflexii morale; eroii tragediei clasice vorbesc în sentințe înălțătoare și impersonale. E suficient ca acest detaliu să fie întîlnit tocmai în aceste două genuri, unde are loc mai puțin decât oriunde aiurea, ca să ne dăm seama ce naturală e maxima spiritului literar francez.

Maxima lui Grimm asupra maximelor conține, precum s-a văzut, partea ei de adevăr. Păcătuiește însă prin faptul că se atacă la un gen literar. Cel mai frumos gen nu poate da decât ce are. Și dacă unii au ceva de zis împotriva nu-i vina genului, ci a acelor care-i cer mai mult decât poate da.

^a « Infidelitățile se iartă dar nu se uită ».

^b « Infidelitățile se uită dar nu se iartă ».

^c « nici contradicția nu este marca fabulei după cum nici incontraicția nu este marca adevărului ».

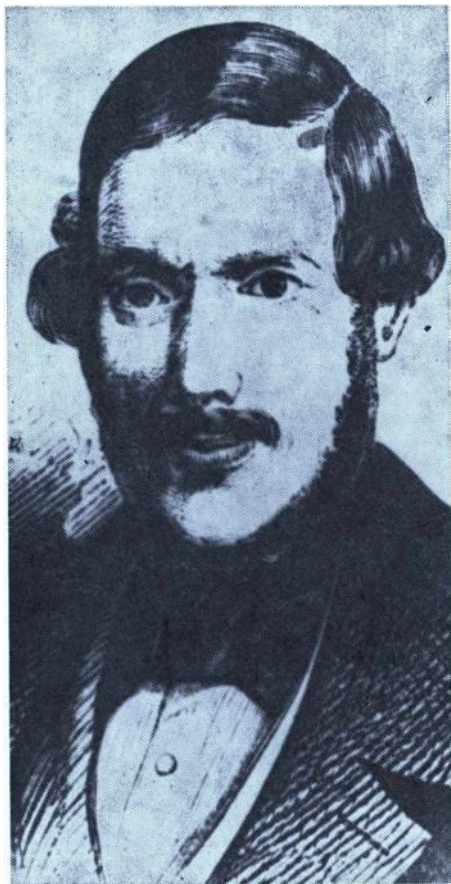
³⁵ Ch. Reboux et P. Müller, *A la manière de ...* [E vorba de Paul Reboux și Charles Müller.]

adîo am astenit forte

Voinescu

EPISTOLAR

ION VOINESCU II către VASILE ALECSANDRI

MAI PUȚIN CUNOSCUȚ DECÎT ALȚI pașoptiști și mult timp aproape uitat, Ion Voinescu II a fost totuși una din figurile de seamă ale epocii de reînnoțire națională din prima jumătate a secolului al XIX-lea. Ca cei mai mulți din generația sa, el a îmbinat activitatea politică revoluționară cu aceea pe plan cultural și literar.

Ca om politic, Voinescu II s-a făcut remarcat, încă din deceniul al patrulea al secolului trecut, prin participarea sa la mișcarea condusă de colonelul Cimpineanu, care viza unitatea și libertatea națională. În 1843, la înființarea „Frăției” de către Bălcescu, Ghica și Tell, a fost printre primii care au aderat la această organizație secretă revoluționară, iar în timpul revoluției de la 1848 din Țara Românească a deținut postul de ministru de externe al Guvernului provizoriu și al Locotenenței domnești. După înfringerea revoluției a continuat să-și pună talentul și energia în serviciul cauzei românești, pînă la sfîrșitul prematur survenit în exil, pe pămîntul Franței, la finele anului 1855.

Ca om de cultură și litere, Ion Voinescu II s-a remarcat de asemenea, de timpuriu, prin activitatea sa în cadrul „Societății filarmonice”, iar mai tîrziu, al „Societății literare”, ale cărei întruniri aveau loc la el acasă. În 1845, prin reorganizarea „Societății literare”, devenită „Asociația literară a României”, Voinescu II va face parte din conducerea noii asociații, fiind un timp secretar alături de Bălcescu. Și-a început activitatea publicistică prin traduceri din literatura universală, îndeosebi din domeniul dramaturgiei, fiind unul dintre primii traducători ai lui Molière în limba română. A tradus de asemenea o cronologie de istorie universală, prilejuindu-i lui Bălcescu publicarea — ca anexă la această lucrare — a

Tablelor istorice, cea dintîi scriere a marelui istoric. Pe lingă traduceri, a încercat și creația originală, abordînd nuvela istorică, fără a se ridica desigur la valoarea lui Negruzzi. Ne-au mai rămas de la Voinescu II descrierea călătoriei exilaților revoluționari în «ghimie» pe Dunăre și un necrolog al lui Bălcescu, de fapt prima biografie a acestuia și mult timp unica sursă tipărită de informații despre Bălcescu.

Literatura română îi datorează mai ales traducerea în limba franceză a două capodopere: nuvela istorică Alexandru Lăpușneanu de Costache Negruzzi și Doinele lui Vasile Alecsandri, publicate de asemenea în emigrație¹. Prin aceste traduceri exilatul pașoptist român căuta să descopere occidentului «geniul țării noastre», cum se exprima el însuși într-o scrisoare către publicistul francez Saint Marc Girardin². Era în același timp o încercare, prima de acest fel, de a încadra literatura noastră în circuitul cultural european prin intermediul unei limbi de largă circulație, cu deplina convingere că valorile noastre spirituale puteau sta cu cinste alături de marile valori ale culturii europene.

Legăturile revoluționarului muntean cu poetul moldovean și opera acestuia datau desigur dinaintea revoluției. Afirmția pe care el o face în post-scriptumul la prima scrisoare, că era prieten cu Costache Negri de cincisprezece ani, ne îndreptățește să credem că tot de atunci data și cunoștința sa cu Alecsandri. În timpul exilului aceste legături s-au întărit, atît prin traducerea pe care Voinescu II a făcut-o Doinelor, cît și prin colaborarea sa la „România literară”, revistă scoasă de poet în 1855, ajungînd la o adevărată prietenie. Semnificativ este faptul că poetul moldovean s-a apropiat mai mult de acei pașoptiști munteni care se situau pe poziții înaintate, ca N. Bălcescu și I. Ghica, printre ei numărîndu-se și Voinescu II.

Scrisorile pe care le publicăm mai jos, adresate poetului și datînd din anii exilului la Paris al revoluționarului muntean, sînt relevante pentru prietenia care-i unea pe cei doi oameni de litere.

Monsieur
Monsieur Basile
Alexandru
Jefy

Cinci la număr, ele se află în fondul de corespondență al secției de manuscrise de la Biblioteca Academiei R. S. R. (coresp. inv. 86.617—86.621) și sînt scrise în românește, avînd și unele pasaje și expresii în limba franceză.

Scrisorile ne dezvăluie încă o dată generozitatea poetului, sprijinul moral și material pe care el l-a acordat lui Voinescu II, acela care, dintre toți exilații, a suferit cel mai mult sărăcia și amarul exilului³. Înțelegem astfel mai bine faptul că, în 1859, la îndemnul lui Alecsandri, domnitorul Alexandru Ioan Cuza a decretat ca rămășițele pămîntești ale lui Bălcescu și Voinescu II, «morți amîndoi în amarul exilului», să fie aduse în țară, proiect care, din păcate, n-a putut fi realizat.

Tot Alecsandri va fi acela care, în 1881, va încerca să trezească interesul asupra personalității lui Voinescu, aproape uitat la acea dată, prin publicarea în revista „Portofoliul român”, scoasă de Bonifaciu Florescu, a unor hîrtii ale celui dispărut aflate în posesia sa⁴.

Detalii interesante ne oferă aceste scrisori și în legătură cu condițiile în care a apărut traducerea Doinelor și străduința lui Voinescu de a le asigura o cît mai largă publicitate, mergînd pînă la a oferi un exemplar chiar împăratului Napoleon III.

Ele au totodată darul de a întregi imaginea pe care ne-a lăsat-o despre Voinescu II, «unul din cei demni pionieri ai deșteptării naționale» — cum îl numea Alecsandri —, publicarea, cu cîțiva ani în urmă, a altor scrisori ale sale în primul volum de Documente și manuscrise literare (ediție Paul Cornea și Elena Piru, București, 1967, pp. 345 și urm.)

Valeriu STAN

¹ Nuvela lui Negruzzi a apărut în „Revue de l'Orient, de l'Algérie et des colonies”, Paris, tom XVI, 1853, pp. 316—326 și tom XV, 1854, pp. 12—29. În 1853 apăruse și prima ediție a Doinelor: *Les doïnas, Poésies moldaves de B. Alecsandri*. Traduit par I. E. Voinescu, Paris, „De Soye et Bouchet”, 1853, 111 p., urmată de ediția a II-a în 1855, în care era inclusă între altele și nuvela lui Negruzzi (pp. 129—161).

² Bibl. Academiei R. S. R., Secția manuscrise, mss. francez 137, f. 10.

³ Vezi: V. Alecsandri, *Scrisori, însemnări*. Ediție îngrijită de Marta Anineanu. București, „Editura pentru literatură”, 1964, p. 33.

⁴ Materialele publicate în „Portofoliul român” constituie conținutul mss. fr. 137 de la Biblioteca Academiei R. S. R., menționat anterior.

«...ca să gîndești la literatură, la patrie...»

I

Amice,

Paris, 16 februarie 1850

Am primit epistola D[umi]t[ale] din 20 genarie împreună cu 400 fr. ce ai binevoit să-mi trimiți; îți mulțumesc atît pentru aducerea aminte cit și pentru slujba ce mi-ai făcut, căci mă aflu într-o poziție critică și ca să-ți arăt recunoștința nu poti decît a-ți spune că gazda îmi dase *congé*. Cit pentru isvorul de la care a [i]eșit acest ajutor, nu era trebuința să mă încredințezi că este curat; eu l-am primit ca de la un prieten à *titre non de revanche*^a, cum zici, ferească-te Dumnezeu, *mais à titre d'emprunt*^b. Nu am pierdut speranța că nevastă-mea va duce la bun capăt împrumutul ce i-am indicat să facă ipotecind moșia și atunci voi întrebuița suma de 400 fr. cum vei dispoza D[umnea]t[a]. Îți mulțumesc și pentru Teulesco^c, pe care ne vom sili să-l pornim din Paris cit mai curînd.

^a nu cu titlul de revanșă.

^b ci cu titlul de împrumut.

^c Salută-l, te rog, din partea mea pe domnul Negri. Am învățat din copilărie să iubesc din toată inima pe aceia care mi-au întins mîna și domnul Negri, pe care l-am prețuit întotdeauna, îmi este prieten de 15 ani. Dacă la plecarea sa din Paris el m-a neglijat întru totul, nu pot atribui această decît preocupărilor pe care le avea și puțin influențelor pe care le-a suferit. Doresc și sper să pot pleca spre Constantinopol în două luni [și] mă voi considera omul cel mai fericit din lume dacă pînă atunci voi putea să-i string încă o dată mîna în minunatul Paris și să beau cu el o ceașcă de cafea la Tortoni.

^d Delà = dosar; *spravcă* = anhetă, în terminologia juridică a epocii.

^e De la fr. *assommer* = a doborî, a ucide; a enerva.

Tout à vous

I. VOINESCO II

P. S. Rappelez-moi, je vous prie, au bon souvenir de Mr. Negry⁶. J'ai appris dès mon enfance à aimer cordialement ceux qui m'ont tendu la main et Mr. Negry est un ami de 15 ans que j'ai toujours estimé. Si à son départ de Paris il m'a un tout soit peu négligé, je ne puis l'attribuer qu'aux préoccupations qu'il avait et un peu aux influences qu'il subissait. Je désire et j'espère pouvoir partir pour Constantinople dans un couple de mois, [et] je m'estimerai l'homme le plus heureux du monde si d'ici-là je pouvais lui serrer encore une fois la main dans la bonne ville de Paris et partager avec lui un tasse de café chez Tortoni^c.

II

12 noiembrie 1854

N-am răspuns îndată, iubite Vasile, la scrisoarea ta din 14/26 octombrie, pentru că tot așteptam să-ți fac surpriza de a-ți trimite două lucruri plăcute.

Mai așteptam încă și muzica Florescului⁷ care nu s-a copiat încă, dar care ne-a cîntat-o M[ada]me Paleologu⁸ și zău! pentru un început nu mi s-a părut deloc urită.

Scrisoarea ta mi-a adus cu atît mai multă mulțumire, cu cit am văzut că supărătoarele griji ale regulării moștenirii⁹ nu ți-au luat toată vremea încît să nu mai gîndești la nimic alt. Cînd gîndeam la *Dele*, la *spravci*^d și toată chiriala hîrtoagelor care au să te asomeze^e, mă spăimîntam. Am văzut însă că tot mai poți resufla pentru ca să gin-

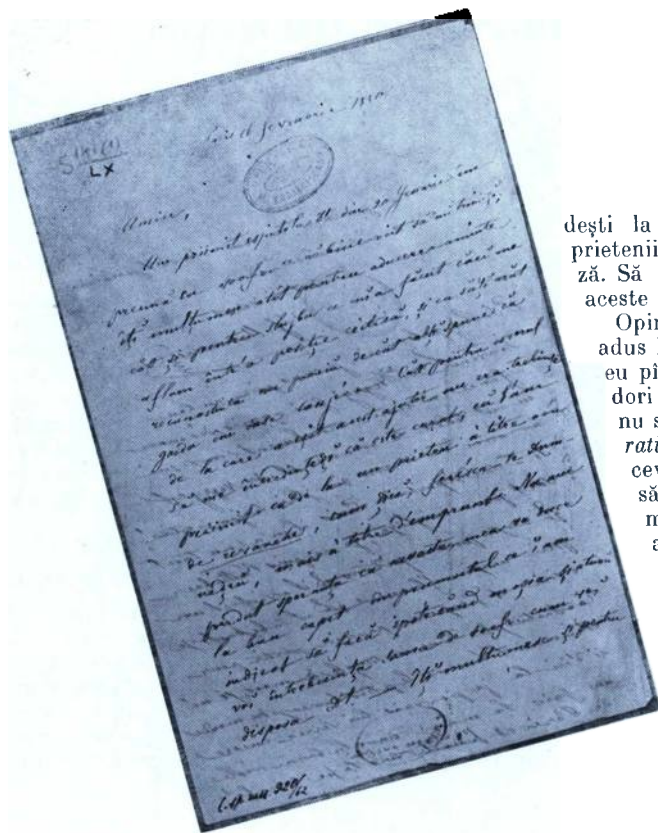
⁵ Petre Teulescu (+1885), pașoptist muntean, aflat și el în exil.

⁶ Costache Negri.

⁷ Dumitru G. Florescu (1827 — 1875), fiul marelui vornic Iordache Florescu. Exilat după revoluția de la 1848, a făcut studii de muzică la Paris. A compus muzica pentru *Steluța* lui Alecsandri, la care se referă scrisoarea.

⁸ Elena Paleologu, soția lui Ion Paleologu, născută, [Grigore] Grăeșteanu, nepoată de vară primară a lui C. A. Rossetti.

⁹ În vară murise tatăl lui Alecsandri. Acesta, aflat în acel timp la Paris, trebuise să se întoarcă în țară pentru a rezolva chestiunile succesiunii.

dești la literatură, la patrie, la prietenii ce te iubesc și te stimează. Să vorbim dar pe rind de aceste obiecte.

Opinia junimei moldave mi-a adus bucurie, o împărtășesc și eu până la un punct; acu ași dori să mai văz că dorințele ei nu sint numai a l'état d'aspiration[†], ci că va să și misce ceva. Spre acest sfârșit, mi să pare că ați putea face mult dacă ai voi să grupezi acea junime împrejurul tău și să lucreți. Dă iar, despre o parte, o nouă impulsie literaturii, iar despre alta, silește pe frate-tău¹⁰ să facă orice mijloc ca să cunoască aici pe Drouen de Luis[sic!] și pe Baroș¹¹; aceștia sint cei mai cu influință [pe] lingă Împăratul; să-i ineece cu

† În stare de aspirație.

memoaruri. Trimite-ne noutăți neiscălite și noi vom căuta să le virim în vreun jurnal.

N-am nevoie, intru cef[e]a ce se atinge de literatură, să-ți spun că tu singur îi poți da iar o impulsie puindu-te în capul redacției unei foi de nu quotidienne^g cel puțin mensuelle^h.

g zilnică,
h lunară.

În zilele trecute la Ubicini am întilnit pe Grün[n sic!] ¹², care m-a întrebat de tine. Mi-a vorbit cu mult interes asupra poziției tale de acolo și mi-a dat să înțeleg că ași face bine să te angajezi în numele lui și a celorlalți prieteni ai tăi: a) să nu-ți compromiți viitorul ce te așteaptă primind în împrejurările de față vreo funcție publică, oricât de importantă

¹⁰ Iancu Alecsandri (1826–1884), care s-a afirmat mai ales în domeniul diplomației.

¹¹ Edmond Drouyn de Lhuys (1805–1881) și Pierre Jules Baroche (1802–1870), oameni politici francezi. Primul era în acel timp ministrul de externe al lui Napoleon III.

¹² J. A. Ubicini (1818–1882) și Alphonse Grün, publiciști francezi filoromâni. Primul a vizitat țările române, fiind la 1848 secretar neoficial de limba franceză al guvernului revoluționar provizoriu din Muntenia, în care calitate a colaborat cu Voinescu II, ministrul de externe al aceluși guvern. După înfrângerea revoluției, Ubicini contribuie intens la activitatea propagandistică a emigrației române. Prefățează traducerea franceză a poeziilor populare ale lui V. Alecsandri (*Ballades et chants populaires de la Roumanie*, Paris, 1855) la care se referă și scrisorile următoare. A. Grün a publicat în iunie 1855 în „l'Atheneum français”, și apoi separat, o recenzie asupra acestei ediții.

ar fi, b) să lucrezi ceva. Eu l-am incredințat că vei implini și una și alta fără îndemnul cuiva. I-am spus că răspunz pe capul meu că n-ai să primești nici o funcție, măcar că eu sint de altă părere. Eu zic [d]impotrivă că dacă Ghica Vodă ¹³ ți-a[r] da vreo funcție în ministerul instrucției publice n-ar trebui să refuzezi. Altă slujbă însă să nu primești.

Ubicini mi-a promis și acu[m] că pînă la anul nou vei avea legende tale tipărite. *Henri* nu s-a întors încă din provincie, așadar n-am putut primi paralele. Am pus [pe] Rosetti ¹⁴ să vorbească cu Desoye ¹⁵ ca să-mi tipărească volumul cu condiția ca eu să-i dau suma de 200 fr. ¹⁶ și cit nu se va ajunge să o primească din vinzarea cărții. De va primi îndată, voi pune în lucrare.

Cu al doilea îți voi trimite și muzica. Aștept pe Șt. Dimitrie ce mi-ai vestit. Eu știu că el e om de ispravă!

Dacă mai te ții de gîndul ce aveai de a-ți tipări în Paris scrierile, profită de șederea mea aici în iarna asta, căci de primăvară mă duc în Turcia, în Bosnia, *la dracu!* dar aici nu mai poți șede.

Adio, iubite Vasile, aflu că Moș Negri e cu tine, așadar dă-i o bună strînsoare de mină din partea mea.

VOINESCO

III

20 februarie 1855

Iubite Vasile,

De la 19 [decembrie] / 1 genarie, adică din ziua de Sf. Ion pricopsitului meu de patron, sint bolnav. M-am dus să prăznesc ziua ace[e]a împreună cu frate-tău și m-am întors seara cu niște friguri de cal. De atunci nu mă poți întrema de tot.

Cartea mea a ieșit la lumină ¹⁷ și a plăcut adaoasele ce cuprinde la toți prietenii mei francezi; în curînd îți voi trimite un articol asupra ei în „*Athénæum*“. Poate voi mai avea și în alte jurnale.

Nu știi dacă scrisoarea aceasta nu va fi cea din urmă ce vei primi de la mine: sint amenințat de friguri cerebrale din pricina... din mai multe pricini. Închipuiește-ți că la 7 septembrie primesc d-acasă o scrisoare în care îmi vestesc că peste cîteva zile îmi trimit ceva parale. La 6 decembrie mai primesc altă scrisoare în care îmi zic că să am răbdare încă cîteva zile; totodată îmi vestesc că fii-meă cea mare e bolnavă. De atunci nici un rînd măcar, încît doctorul văzîndu-mă în starea în care mă aflu m-a silit să [i]es din casă, să mă hrănesc bine, să caut cit de multe distracții. Din casă [i]es, de hrănit o fac pe cit se poate mai bine, căci prînzesc cele de mai multe ori la frate-tău, iar distracții nu poți avea căci chiar la teatru și la bal m-am *anulat* ¹⁸ de moarte.

Nu știi care fatalitate mă gonește. Știi că dasem o hirtie Împăratului ¹⁸. Abia în trecutele zile am dobîndit un răspuns nemulțumitor. Acu[m] am legat un exemplar din *Doinele* tale ediția din urmă, legătură minunată care mă costă 40 franci. Am făcut alăturata hirtie și i-am trimis și una și alta. Crezi că va [i]eși ceva? Eu mă îndoesc. Am pus d-o parte 100 esemplare ca să le trimit în Moldova îndată ce voi putea dispoza de plata transportului. Socot că de prietșug către tine le vor cumpăra în Moldova cei ce citesc franțuzește. *À propos*, am pus să lege un exemplar bine și voi să-l adresez lui

¹³ Grigore Ghica, domnul Moldovei (1849 — 1856).

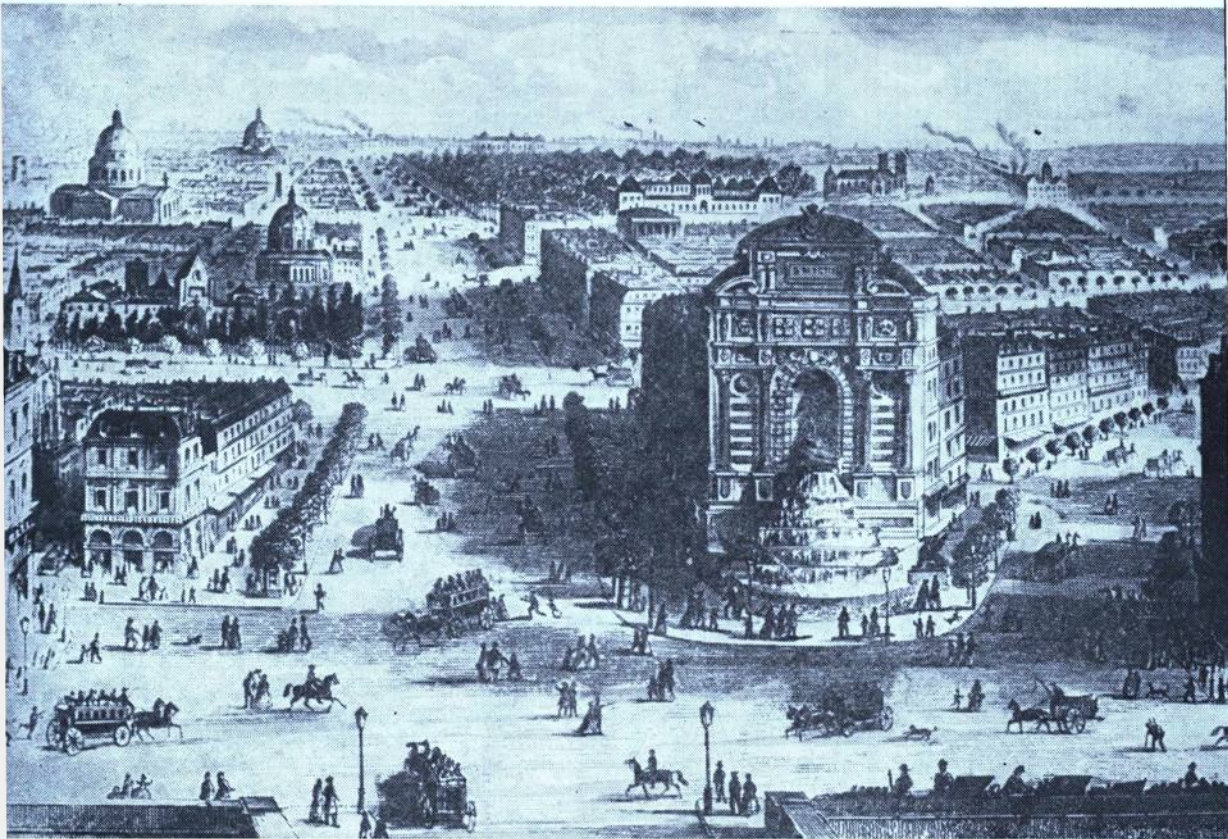
¹⁴ C. A. Rosetti.

¹⁵ De Soye, editorul francez care a tipărit prima ediție a *Doinelor*, traduse de Voinescu. Cu De Soye emigranții români aveau strînse legături, aici apărînd, printre multe altele, și „*România viitoare*“ în 1850 ca și broșura lui D. Bolintineanu *Les Principautés Roumaines*, scoasă în 1854 prin grija lui I. Voinescu II.

¹⁶ Lectură nesigură, poate fi și 300 fr.

¹⁷ Este vorba de ediția a doua a *Doinelor* lui V. Alecsandri, traduse de Voinescu: *Les Doïnas, poésies moldaves de B. Alecsandri, traduites par I. E. Voinesco. Précédées d'une introduction par M. Georges Bell et augmentées de trois nouvelles pièces et de deux morceaux en prose*, Paris, 1855, 164 p.

¹⁸ Napoleon III.

Vodă Ghica. Nu doară că aștept ceva, sau am vreo pretenție, dar ca o demonstrație de buna opinie ce ș[i]-a câștigat între români (cel puțin în comparație cu ceilalți domni ai noștri, cum predecesorul său, cum Bibescu, cum Știrbei etc.). Cu toate aceste[a], dacă peste speranță cartea va fi bine primită și el va voi să-mi facă vreo mulțumire, apoi iată, mă destăinuiesc la tine ca la un frate, n-ași dori altă mulțumire decât un ceasornic pentru biată copilița mea, care îmi cere de un an un ceasornic. Atunci te împunternicez să-l primești și te rog să-l și trimiți în București. Altă mulțumire să nu primești.

Să vorbim acu despre ale tale. Ori de câte ori am întrebat pe Ubicini dacă a făcut introducția la *Baladele tale*, mi-a răspuns c-o va face în timpul cind se va pune în tipar cartea. Cu toate aceste[a], eu am și anunțat-o pe scoarța *Doinelor* ca gata d-a [i]eși de supt tipar. Serie-i o scrisoare și zorește-l să isprăvească. Nu cred că introducția făcută pe picior va [i]eși v.e un *chef d'oeuvre*¹, dar fie, eu îi promit *une bonne mention*¹ în vreo revistă sau jurnal.

Jurnalul tău ¹⁹ încă nu l-am văzut. Se află la Vasile Ghica împrumutat de frate-tău și nu mai putem pune mina pe dînsul, prin urmare nu poci zice nimic de dînsul. Dacă

i capodoperă.

i o bună mențiune.

¹⁹ Se referă la „*România literară*”, scoasă de poet la Iași în 1855.

n-oi [i]nebuni îți promit și eu un articol ²⁰, vei avea unul și de la Bălcescu ²¹ pe care l-am pus pe foc ca să lucre ceva.

Istoria țării de D. Cogalniceanu ²² n-a plăcut la francezi: il găsește cu atît mai pretențios cu cit e de superficial.

Pentru lista scrierilor asupra chestiei Orientului nu te poți sluji: ace[e]a ce cunosc, iat-o:

1 — Mr. Girardin (Emile) ²³, *Solution de la question d'Orient*. Soluția lui e o utopie ca toate utopiile. Zice că, ca să scape Turcia, trebuie să adopteze modul lui de impozit; [să] se alcătuiască pentru pricinile de prigonire dintre creștini cu turcii tribunali mixte de turci și creștini etc., etc.

2 — *Solutions* ([e]-a înmulțit) *de la question d'Orient* de D[omnul] Vaillant ²⁴. O altfel de nebunie ca toate cite a făcut. Soluțiile lui sint mai multe. Cartea s-ar putea rezuma în chipul acesta: dacă n-o fi așa, atunci trebuie să se facă altminterea, de nu nici așa, apoi așa etc., etc., însă toate ipotezele lui sint bazate pe certitudinea că puterile aliate au să reducă pe Rosia în starea ei din vremea lui Iaroslav.

3 — *Lettre sur l'Etat de la Turquie et la crise actuelle*, brochure atribuită Mr. Balabine, ancien premier secrétaire de la légation russe à Paris. N-am nevoie să-ți spun în ce duh e scrisă.

4 — *Solution de la question d'Orient traduit de l'anglais*. Aceasta e de un grecotei care cere înființarea unui Imperiu Bizantin.

5 — Un răspuns al lui Vaillant ²⁵ la cartea lui Balabine, un panegiric infocat al islamismului cu o odă la Manzoni către Abdul Medjid, cel mai mare bărbat al timpurilor de față, trecuți și viitori.

6 — Două scrieri mai serioase ale lui Léouzon Leduc [sic!], una mai veche *Sur la mission Menchicoff* și alta mai nouă asupra Rosiei ²⁶.

În sfîrșit o mulțime de broșuri de polonezi în care spiritul *Litfei* se ivește pretutindeni: imolația naționalităților mici și reînființarea unei Polonii mari și tari.

Pentru cele atîngătoare numai de Principatele noastre nu cunosc decît cartea lui Ion Ghica, sau Chainoi ²⁷, a Bolintineanului ²⁸, a lui Costache Filipescu ²⁹, răposatul, și acu[m] proaspătă una a lui Gănescu ³⁰ pe care ți-o recomand ca să vezi pînă unde merge *ciocoismul*.

Iată adresa către Împăratul pe care am trimes-o.

²⁰ Voinescu II a colaborat la „România literară” cu două articole: *O duminică în Paris* și *O plimbare la băile din Pirinei*, apărute în același an.

²¹ Costache Bălcescu (1812—1902), fratele lui Nicolae Bălcescu, aflat și el la Paris în exil.

²² M. Kogălniceanu, *Histoire de la Dacie, des Valaques transdanubiens et de la Valachie*, Berlin, 1854, XVI + 470 p., noua ediție a lucrării din 1837.

²³ Emile de Girardin (1806—1881), publicist și om politic francez, fondator, în 1836, al ziarului conservator „La Presse”. Lucrarea pe care o citează Voinescu se intitulă exact *Solutions de la Question d'Orient*. Paris, Libr. Nouvelle, 1853, 159 p., care în anul următor cunoștea o a treia ediție, de 322 p.

²⁴ J. A. Vaillant (1804—1886), publicist francez filoromân. A stat un timp în Țara Românească ca profesor de limba franceză la „Sf. Sava”. A fost expulzat în 1840 ca urmare a participării lui la mișcarea revoluționară din acel an condusă de Mitică Filipescu. Lucrarea menționată are un titlu mai lung: *Solution de la Question d'Orient pendante pour la Russie et l'Autriche dans la vallée du Danube et pour l'Angleterre et la France dans la vallée du Nil*, Paris, f. a., 57 p.

²⁵ J. A. Vaillant, *Islam des Sultans devant l'Orthodoxie des tczars*. Paris, E. Dentu, 1855, 113 p.

²⁶ [Louis Antoine] Léouzon Le Duc, *La question russe. I. Le prince Menschikoff. II. L'église gréco-russe. III. La Russie devant l'Europe*. Paris, 1853, 331 p. și Idem, *La Russie et la civilisation européenne*. Paris, 1854, XI + 346 p.

²⁷ G. Chainoi, *Dernière occupation des Principautés Danubiennes par la Russie*, Paris, 1853, 126 p.

²⁸ D. Bolintineanu, *Les Principautés Roumaines*, Paris, 1854, 62 p.

²⁹ [C. Philippesco], *Mémoire sur les conditions d'existence des Principautés Danubiennes*, Paris, „De Soye”, 1854, 254 p.

³⁰ Este vorba de lucrarea lui Grigore Gănescu: *La Valachie depuis 1830 jusqu'à ce jour. Son avenir*. Bruxelles, 1855, 291 p.

Sire,

Nous, les fils de la Roumanie, nous avons deux patries, la première et la plus chère est le sol qui ont [sic!] salué nos joies, nos douleurs, nos espérances de jeunesse; la seconde, vers laquelle se tournent les nobles pensées de l'homme viril, c'est la France, la France dont vous êtes l'auguste Souverain.

Permettez, Sire, qu'au titre de fils proscrit de ma première patrie, j'offre au plus illustre citoyen de ma seconde patrie qui m'accueille et me protège à l'ombre de ses lois, cet humble recueil des poésies roumaines dont je me suis efforcé de passer le génie dans la langue française, qui est devenue aujourd'hui la langue de l'Europe.

Daigne V[otre] M[ajesté] y voir l'hommage non d'un individu, mais de tous les habitants d'un pays qui doit à la France sa civilisation et qui lui devra, sans doute, plus encore si la Providence seconde les glorieux et généreux desseins de V[otre] M[ajesté].^k

Adio, iubite Vasile, dacă oi muri, atunci te jur pe prieteşugul nostru să-ţi întorci afeecia ce ai pentru mine către copilaşii mei.

VOINESCU

P. S. Uitam între broşuri:

La politique de la Russie et les Principautés Danubiennes par le Comte Fiquelmont³¹, scrisă din punctul de vedere nemţesc, însă foarte bine scrisă.

Pentru Principate articoli din *Debaturi*¹ de St. Marc Girardin²² şi de Cuvilier [sic!] Fleury³³ în cartea *Voyages et Voyageurs* e tot ce s-a scris mai bine, astfel încît îi pis-muesc.

IV

Iubite Vasile,

27 martie 1855

Este un vers al lui Alexandrescu³⁴ pe care, neaducindu-mi aminte, nu-l poei schimba prin alt[ul] de fabrica mea, pentru că[ci] din nenorocire nu sînt nicidecum poet. Dar imi aduc aminte de ce[ea] ce versul vrea să exprime şi așa iartă să-ţi spun cum voi putea: «De cit multă minte, ştiu că e mai bine / Să aibi totdeauna un dram de noroc». Asta e soarta mea, să am puţină minte şi noroc nicidecum. Voi să zic adică că nu ştiu cum se întâmplă, dar nimic nu-mi [i]jese spre bine. Ți-am arătat în altă scrisoare tribulațiile mele; ele urmează: boala nu mai e așa tare nici primejdioasă, dar tot nu mă lasă de tot. Tipărirea cărții mele nu a avut un rezultat mai fericit: nici bănesc, nici măcar altminterea în articoli prin jurnaturi, măcar că complimentele mi-au venit ca ploaia. Bănesc iată rezultatul:

Tipărirea m-a costat	486 franci
Pentru legatul unui exemplar pentru Împărat]	40 franci
Pentru legatul a 2 exemplare unul pentru tine și unul pentru Vodă Ghica	40 franci
total	566

k Sire,

Noi, fiii României, avem două patrii, prima și cea mai dragă este pămîntul care a salutat bucuriile, durerile și speranțele tinereții; a doua, către care se îndreaptă nobilele gânduri ale bărbatului adevărat, este Franța, Franța căreia îi sînteți august suveran.

Permiteți-mi, Sire, ca, cu titlul de fiu proscris al primei mele patrii, să ofer celui mai ilustru cetățean al celei de a doua mea patrii care m-a primit și mă protejează la umbra legilor ei, această umilă culegere de poezii române cărora m-am străduit să le transmit genul în limba franceză, care a devenit astăzi limba Europei.

Binevoiască Maiestatea Voastră să vadă în aceasta omagiul nu al unui individ, ci al tuturor locuitorilor unei țări care datorează Franței civilizația sa și căreia îi va datora, fără îndoială, mai mult, dacă Providența va îndeplini glorioasele și generoasele planuri ale Maiestății Voastre.

¹ „Journal des Débats”, ziar francez

³¹ Comte Charles-Louis de Fiquelmont, *La politique de la Russie et les Principautés danubiennes*, 2-e édition, Paris, Amyot, 1854, 154 p.

³² Saint Marc Girardin (1801–1873), literat și om politic francez, filoromân. În 1836 a călătorit în Muntenia. Autor al mai multor lucrări privind țările române. Articolele lui din „Journal des Débats”, la care se referă Voinescu, au fost publicate chiar în 1855. Pentru activitatea sa de slujire a cauzei Principatelor a fost proclamat cetățean de onoare în 1867.

³³ Alfred Auguste Cuvillier-Fleury (1802–1887), scriitor francez care a colaborat de asemenea la „Journal des Débats”.

³⁴ Poetul Grigore Alexandrescu. Versurile citate fac parte din fabula *Boul și vișelul*, scrisă în 1838.

rămiiu cu [un] beneficiu de 34 franci din 600 care mi-ai trimes. Cite au să se vinză nu știu, dar știu că acel care s-a dat de editor mi-a cerut pentru vinzare condiția următoare: 20% + un alt 13%, peste tot 33%.

Pentru articoli iată ciți au făgăduit, dintre care pe cei mai mulți nu-i cunosc în persoană:

— Un istoric (pe care îl cunosc) D. Romey.

— Un membru al corpului legislativ (necunoscut).

— D. Achille Jubinal, care a promis un lung și frumos articol în „*Constitutional*“ sau „*Pays*“.

— D. Lalanne (necunoscut mic), redactorul *en chef* al „*Athénæum*“ -ului. Am văzut chiar scrisoarea lui către editor, cerindu-i cu mare grabă 2 exemplare pentru ca să facă articolul.

— D. Audebrant (care a scris [acum un] an în „*Muscheterul*“), mi-a spus că un prieten al lui se ocupă de un articol.

— O cunoștință (Demoiselle) a Noemiei ³⁵, care i-a spus că cununatu-său se ocupă de un articol în *Union*.

— Afară de bietul Limayrac ³⁶ care cel puțin a pus câteva rinduri în *Pressa*. Nu știu dacă cineva ți le-a trimes.

În sfârșit, alaltăieri am adresat o scrisoare către St. Marc-Girardin ³⁷, după care îți trimit aci copie, măcar că scrisoarea se face cam groasă și o să plătești cam mult.

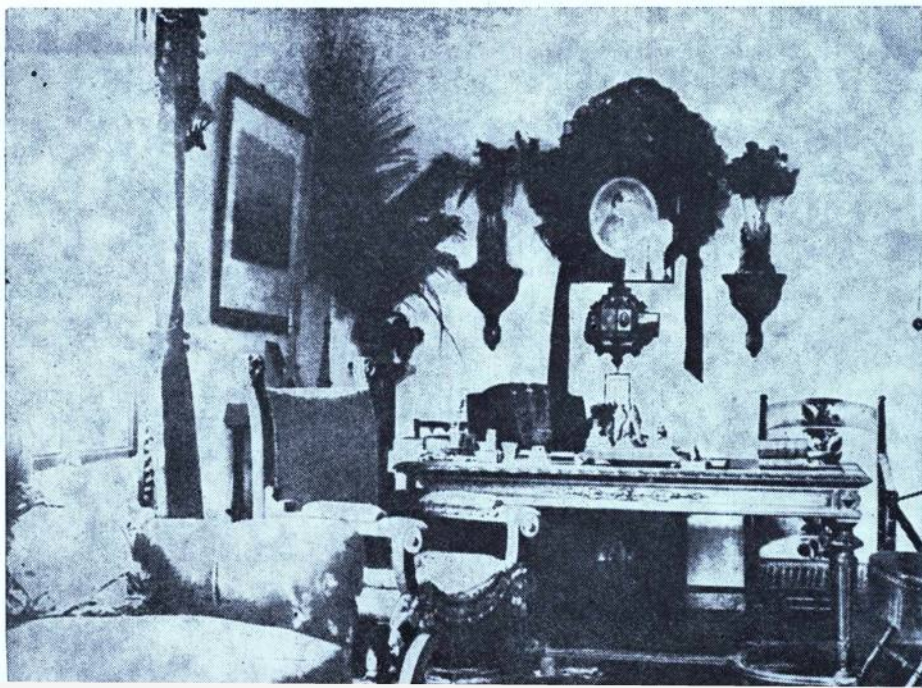
De-mi va face onoarea să-mi răspundă, îți voi trimite chiar autograful lui.

Ți-am trimis prin editorul meu 100 exemplare; dacă ai putea să mi le vinzi acolo, m-aș folosi cu vreo două sute de franci și ar fi un mare bine, căci n-am para *streng*.

³⁵ Soția lui Iancu Alecsandri.

³⁶ Paulin Limayrac era redactor la ziarul „*La Presse*“.

³⁷ Vezi: Biblioteca Academiei R. S. R., Secția manuscrise, mss. francez 137, f. 9—11. Publicată și în „*Portofoliul român*“, I, 1881, nr. 7 (sept.), p. 5—6.

Prin frate-tău ți-am trimis acele 2 exemplare legate, unul adresat cu parafa mea ție, cel[ă]lalt curat ca nevinovăția pentru Vodă. De-i vrea dă-l, de nu, fă cu el ce-i ști.

N-am mai văzut afară de No. 6 alt număr al jurnalului tău. Am vrut să-ți trimet un articol asupra jurnalismului sau a *Opinii publice* în țările noastre, dar a) m-am temut să nu desplace la cițiva, b) că încă nu am putere ca să lucrez ceva mai lung. Rosetti ți gâtește (precum ți-a făgăduit de mult) un panegiric înfocat pentru *Doine* și o aspră critică pentru lăcrămioare. Pentru lăcrămioare *je vous rengerai moi*^m.

Baladele tale au să iasă pe la cele dintii zile ale lui Aprilie. N-am văzut introducția, deși Ubicini mi-a fost promis că o să mi-o comunice [i]nainte d-a o da la tipar; mi-a spus numai alaltăieri sensul în care a început-o.

Nu știu dacă o *Duminică la Paris*³⁸ nu ar putea avea loc în jurnalul vostru; articolul n-are nimic primejdios și, deși supt o formă ușoară, nu e de tot fără cîteva învățături.

m mă voi angaja eu din nou.

VOINESCO

P. S. Nu mi-ai scris de mult; nu știu de ce m-ai urit. C'est le cas de finir ma lettre encore par le vers d'Alexandrescuⁿ decit multă minte etc. Helas! așa mi-e soarta: n-am noroc.

ⁿ E cazul să sfîrșesc încă scrisoarea mea prin versul lui Alexandrescu.

V

Iubite Vasile,

19 Iulie 1855 Cauterets³⁹
hôtel de l'Europe

Iată-mă în sfîrșit și la băi, adică iată-mă jucînd rolul unui osîndit. De cinci zile sînt aici și nu știu dacă osteneala drumului sau altceva e [cea] care mi-a înmulțit tusea, pe lingă care se mai adaugă și dese palpite de inimă de care sufer mult. Supt alte privințe aș fi omul cel mai fericit; aici sînt adevărat *p-un picior de plai, pe gură de rai*. În toate părțile verdeată, o mulțime de cascade, lume îndestulă dimineața la *Ralière*, unde toți bolnavii se adună ca să bea apa, dejun al dracului, de lapte cu apă de pucioasă.

Să mai vezi minele franțuzilor și măcăiturile a vreo patru engleze tinere! Aceste[a] din urmă nu-s frumoase, dar de cînd sînt n-am văzut pîr mai frumos și pieleț mai curată. În preajma Cauterets[ului] sînt cîteva plimbări precum *Ralière*, *Petit St. Sauveur*, *Le Pont d'Espagne* și *La Grange de la reine Hortense*, unde trebuie să-ți frîngi gitul de n-ai avea țapene vine. Înțelegi acu că din toate aceste[a] n-am văzut decit *Ralière*, unde poți merge cu omnibus[ul]; m-am bizuit să mă urc călare pînă la *Pont d'Espagne* și m-am ostenit, de 48 ceasuri nu-mi mai simțeam picioarele. Limba bască e un patois^o care îmi place mult; d-ași fi avut un dicționar și o gramatică m-ași fi apucat să-nvăț ceva. Toată lumea vorbește franțuzește, chiar și femeile ce vind legume, dar între ei vorbesc limba lor. Iacă, fără dicționar, fără gramatică, fără nici un fel de carte tipărită, siliți din pricina relațiilor cu lumea cealaltă a învăța limba franceză, și cu toate aceste ei nu numai [că nu] și-au uitat limba părinților lor, dar încă au o mindrie zugrăvită în [sic!] fața lor cînd un strein îi ascultă vorbind între dinșii. Și noi radicalii, noi oamenii învățați, o avem de rușine a vorbi limba poporului, cea mai curată limbă, una și aceeași la toți. Ferește, Doamne, pe român să nu ajungă la nevoia de a învăța altă limbă pentru că în relațiile lor [sic!] cu lumea din țiguri și din capitală să poată înțelege ce-i spun! Nu-l duce Doamne în nenorocirea d-a auzi și a da din umeri că nu poate înțelege, cînd radicalii noștri i-or zice: debe, amice, aducere această epistolă la casa mea! Mă pornesc cu via ferată etc., etc.!!!

^o dialect.

³⁸ Articolul lui Voinescu a apărut în „*România literară*“, I, 1855, pp. 229—231, 245—247.

³⁹ Importantă stațiune termală în Pirineii francezi, lîngă Pau.

Nu ți-am vorbit în pricina copilului meu, pentru că aștept sosirea ta în Paris, ca să-ți mulțumesc cum se cuvine între prieteni și pentru așa mare facere de bine: printr-o strinsoare de mână și un sărutat cald! A! dragă Vasile, dacă ceva mă mai ține pe lume e numai copiii și mulțumirea că Providența a împins în calea mea un vrednic prieten ca tine! Fiindcă mi-am jertfit copiii și nevasta, facă ceriul ca să poci contribui cît de puțin la binele patriei și dacă termenul zilelor mele nu va fi preursit a se împlini în iarna viitoare, aștept sosirea ta cu nerăbdare, ca să ne punem la cale a lucra ceva noi trei, tu, eu și Ubicini. Dar vai! nu știu de ce mă tem că bietul băiatul meu vine în străinătate foarte tîrziu: mă tem închizînd ochii să nu rămîie pe drumuri.

Ar fi trebuit să sfîrșesc aici, căci o tuse amarnică mă-necă vreo trei minute, dar pare că tot aș mai dori să vorbesc cu tine.

Cartea franțuzului s-a pus supt tipar cu subscripție între căuzași. Îmi pare foarte rău că a avut blestematul de franțuz nenorocita idee să o facă în formă de epistolă adresată mie. Nu vream să crează lumea că sînt un fanfaron și că mă ațîșez ca D[omnul] Emile Girardin în toate scrierile sale și a colaboratorilor gazetei sale, care nu sînt decît reclame ce au ajuns a fi scîrboase. Supt altă privință cartea franțuzului are să ne facă cunoscuți mai mult, căci e un resumé complet de istorie, de literatură, de politică și economie ⁴⁰.

Am scris la plecare lui Limayrac, rugîndu-l să scrie asupra Baladelor; asupra cărora nu s-a vorbit încă decît numai în „*Athénæum*“, precum știi.

Adio, am ostenit foarte,

VOINESCO

⁴⁰ Credem că Voinescu II se referă aici la lucrarea lui Elias Regnault, *Histoire politique et sociale des Principautés Danubiennes*, Paris, 1855, XI + 548 p. + 1 h., care, deși nu știm să fi fost dedicată lui Voinescu, este singura lucrare apărută în acel an ce întrunește calitățile menționate. Reține atenția faptul că s-a tipărit «cu subscripție între căuzași».

SCRIITORI ȘI CURENTE

DIN CORRESPONDENȚA POETILOR DE LA VIEAȚA NOUĂ

NU ESTE TREABA NOASTRĂ SĂ COMENTĂM rolul pe care l-a jucat „Vieața Nouă” în cultura românească de acum o jumătate de secol. Condiții mai autorizate decât noi, cu preocupări permanente și viziuni de magistru pentru mișcarea literară românească de diverse curente și tendințe și-au spus de mult cuvântul și au clasat oamenii și fenomenele, după ceul stîrînit, fără drept de tăgădă¹. Judecata dreaptă a putut fi pronunțată totuși în vremea noastră, după ce s-au stins toate patimile și după ce marea majoritate a celor care și-au auzit săgețile înmulate în cerneață se culcă, înmăpăcați, în Cîmpile Elisee.

„Vieața Nouă” s-a născut din necesitățile mărturisite, nu odată, de redactorul ei, de a promova pătrunderea literaturii străine moderne la noi, de a descătușa poezia din formele vechi, stereotipe — gîndea Densușianu —, de a o lăsa să exprime ideal pe care nici o poezie pînă atunci nu le exprimase. Poezia — și în general arta — trebuia să cuprindă și lumea citadină, în care pulsează o viață de idealuri, frămîntări, înfrîngeri și împliniri la fel de senine sau de tragice, ea și în mediul rural.

Dar programul „Vieții Noi”, și critica literară desfășurată de O. Densușianu în coloanele sale n-au fost făcute pe tonul potolit și moleam al criticului euminte. Cu patima care nu l-a părăsit pînă la moarte nici în alte situații — ne referim, mai ales, la rapor-

turile avute cu Academia sau la conflictele de la Universitate — a lovit în dreapta și în stînga, vestejind tot ce a însemnat mișcare literară la noi înainte de simbolism: fie cercul Junimii, fie sîmănătorismul, fie „Viața Românească”.

Eleganta revistă a trăit douăzeci de ani (1905—1925) nu pentru că ar fi fost difuzată pe seară largă de-a lungul și de-a latul țării — era o revistă care se adresa unui grup restrîns de admiratori și elevi ai maestrului — și nici datorită unei artilerii grele de minutori ai panfletului și criticii — semnatorii acestora n-au depășit niciodată media genului în speță —, ci datorită personalității lui Ovid Densușianu și fanatismului cu care și-a expus și apărut ideile estetice, de la care nu s-a abătut niciodată. După război, cînd idealurile oamenilor au început să-și piardă conturul și cînd în lupta pentru viață se foloseau din ce în ce mai des arme străine cavalierismului, cînd politica se întindea ca o pecingine peste toată viața spirituală a României Mari, Ovid Densușianu a plecat stîndardul „Vieții Noi”. Aceasta «...dispare și pentru că, adresîndu-se totdeauna tinerilor — nu a făcut apel niciodată la nume cu decenii de consacrară, la instalații confortabile în glorie sau închipuirii ale ei —, azi nu mai are cui să-i vorbească tot așa ca altădată, oricît de pușin[i] ar fi fost chiar atunci aceia care au înțeles-o mai bine...»².

* * *

Poezia își va face loc în coloanele „Vieții Noi”, abia începînd cu numărul 6 al primului an și, în

² Cuvîntul de rămas bun din fruntea ultimului număr al „Vieții Noi”, anul XX (1925), nr. 11—12 (ianuarie-februarie), p. 145.

¹ Vom aminti excelenta monografie a lui Marin Bucur, *Ovid Densușianu*, București, 1967, studiul introductiv al lui Dumitru Micu la antologia *Poezi de la „Vieața Nouă”*, București, 1968, și contribuțiile lui Ion DeCu-Eălan, „Vieața Nouă”, din vol. omagial *Ovid Densușianu* editat de Comitetul de Cultură și Educație Socialistă al județului Hunedoara, Deva, 1963, pp. 82—91.

ciuda faptului că va avea un mănunchi de poeți statornici, prinși în pinza vrăjită a maestrului, care vor publica de-a lungul anilor, cum au fost A. Gherghel, Mia Frollo, Eugen Speranția, Al. T. Stamatiad, Constantin Stoika, M. Cruceanu sau I. M. Rașeu, eu nu va acoperi decât rareori o pătrime din sumarul revistei. Aceasta a fost mai întâi o revistă de critică literară, de estetică, adeseori de istorie literară și numai în al doilea rând un organ de promovare a

încercărilor rimate ale noilor simbolști. Ervin, el însuși, va semna prima poezie³, Per aspera, abia în nr. 7, pp. 151—153, rămânând însă cel mai credincios poet al revistei...

Răsfoind sumarul „Vieții Noi” observăm cât de numeroși au fost poeții pe care, cu toate îndemnulurile lui Ovid Densusianu, nu-i poate înregistra nici cea mai îngăduitoare istorie a literaturii și cât de puțini sînt aceia care au cules lauri în viață sau după moarte. Între aceste două extreme se situează o grupare cuprinzătoare de colaboratori, cu lungi ani de stagiul, necesari poeziei din orice parte a lumii și din orice vreme, așa cum sînt necesare cărămizile în construcția unui edificiu. Dintre marii poeți care au pășit pragul redacțional al „Vieții Noi” nici unul n-a zăbovit acolo mai mult de un an, cel mult doi: nici I. Minulescu, nici Gala Galaetion, nici G. Bacovia, nici Ion Pillat și nici Tudor Vianu.

Primele poezii publicate, în numărul 6 din 15 aprilie 1905, au fost în pîrbegie și Cîntecul parcului (Saint-Cloud). Semnatarul lor: Ion Minulescu. Sînt două poezii hexametrice care nu anunță nici pe departe pe autorul Romanțelor pentru mai târziu. Încă trei prezențe: una trimisă de la Paris (Cîntece, în nr. 8 din 15 mai 1905) și două din Tirol (Cîntecul mortului și Unui cîntăreț, în nr. 13 din 1 august același an, acestea într-un totu simboliste), și la sfîrșit se reduce colaborarea lui Minulescu la „Vieța Nouă”.

George Bacovia, celălalt mare simbolist, nu va zăbovi nici atît; o singură poezie, Ninge ca-ntr-un cîmîțir, publicată în nr. 1 din 16 februarie 1912, inaugurează și încheie requiemurile bacoviene, pe care Densusianu le-ar fi dorit, probabil, repetate.

Ion Pillat trimite versuri la „Vieța Nouă” în plin refugiu. O. Densusianu le onorează în acele zile de cumpănă, punîndu-le în fruntea volumului tipărit la Iași, în condițiile tipografice ale războiului, volum care se cheamă « al anului XIII » și care cumulează toate cele zece numere ale revistei. Sînt cinci poezii, unele credincioase simbolismului (Porumbieii morții,

³ Cu acest pseudonim va iscăli mai întîi splendidul poem în proză *Pe unde valul trece*, din nr. 3 al anului 1905, pp. 61—63.

Leda, Narcis), alte două de nuanță bucolică, trădând alunecarea spre tradiționalism (Mănăstire, Balta). După război, Ion Pillat dispare și el.

Gala Galaetion, pentru care poezia a rămas un păcat minor de tinerețe, ne dă prilejul să-l pomenim ca poet totem pentru colaborarea sa la „Vieța Nouă” cu o poezie: Auroră egipteană, apărută în nr. 5 din 15 aprilie 1910⁴. La revista lui Densușianu va mai publica două schițe: Trandafirii (în numărul 11 din 15 iulie a aceluiași an) și Biserița din Răzoare (în numărul 12 din 1 august 1911).

Ultimul poet pe care îl amintim din numărul restrins al celor mari, nu fără legitimitate sfilă și emoție, este Tudor Vianu. Apare la „Vieța Nouă” cu poeziile Iluminare și Norii în nr. 2 din 1 aprilie 1916. Până la finele anului trimite încă patru poezii. Ultima, Noaptea, se tipărește la Iași în nr. 10—12 din decembrie 1916—februarie 1917. Probabil că tot din manuscrisele luate la Iași s-a tipărit și Palinur, în numărul unu din martie—decembrie 1917, aceasta marcând cea din urmă prezență a sa în coloanele „Vieții Noi”.

Mai frecvent întâlnit în paginile revistei este un poet ca Al. T. Stamatiad, — uneori deosebit de fecund, alteori mărginindu-și colaborarea la două-trei numere — din primul an de apariție și până în anul al XIII-lea, cu excepția anului XI (1915—1916). După război, îndepărtat spațial de București — era profesor la Arad — s-a îndepărtat și sufletește de Ovid Densușianu. Dealtfel neînțelegerile cu directorul „Vieții Noi”, reflectate și în documentele de mai jos, erau mai vechi și împăcarea — cunoscând firea susceptibilă a amindurora — imposibilă.

Dintre poeții ardeleni unul s-a apropiat cu totală convingere de redacția „Vieții Noi”: Emil Isac. Aceleași idei moderniste, pe care le vehicula Ovid Densușianu, erau și călăuză sa literară. Aceeași dirigență în propagarea curentului nou, aceeași vehemență neostolită o întâlnim și la tinărul de 20 de ani, la data când la primul contact cu redacția din Calea Victoriei. Corespondența purtată între ei⁵, destul de numeroasă, stă și ea mărturie legăturii de peste un sfert de veac dintre cei doi «revoluționari» — chiar dacă colaborările lui Emil Isac la „Vieța Nouă” sînt sporadice mai numeroase în anii

1910—1912, fiind publică mai ales poeme în proză, ele se reduc mult în anii 1914 și 1916. După război numele lui Emil Isac nu este întâlnit în sumarul revistei).

Au rămas în schimbul statorniciei colaboratori, de-a lungul multor ani, urmîndu-și maestrul prin viforita cumplită stîrnită de condelul său, adeseori nedrept, întotdeauna fanatic, Șerban Baseovici, Matei Elian, D. Protopopescu, Vintilă Parachevescu, Al. Colorian, Barbu Solacolu și credinciosul Al. Popescu-Telega. Unii dintre aceștia (la care se adaugă Al. T. Stamatiad, M. Cruceanu și ceilalți) și-au început colaborarea din primii ani de existență ai revistei (Al. Gherghel, Al. T. Stamatiad, M. Cruceanu și E. Speranția fiind cei mai vechi). Alții (I. M. Rășcu, V. Parachevescu, Al. Colorian, Mla Frolo, Barbu Solacolu) s-au infățișat cu puțin înainte de război și au trăit lungă profesorală și păstorul lor agonie și dispariția „Vieții Noi”.

Clișorul va mai intîlni încă cîteva nume, care nu s-au lăsat nici ele de prela modernă pentru atunci tribună de poezie și estetică și nu s-au putut înregistra sub steagul negării evasiv-absolute a tot ce fusese scris mai înainte. Între colaboratori pe V. Demetrius (nr. 6/1905—1906), Hildebrand Frolo (nr. 7/1905—1906, 3 și 4/1906—1907), I. B. Hétrat (din plin în primii trei ani ai revistei, dar moare în 1911), D. Teleor (nr. 3/1907—1908), Dinu Ramură [= A. de Herz] (nr. 23/1907—1908 și nr. 1/1908—1909), D. Nanu, cu o singură poezie: Întîia problemă (în nr. 2/1914—15) și, în sfîrșit, N. Davidescu (în mai multe numere din 1907—1908 și 1908—1909). După război, își mai încearcă lira sub geamurile redacției din Calea Victoriei, peste drum de Casa scriitorilor, unde se află astăzi o peluză de verdeață, C. Năry (nr. 11—12/1918, 4—6 și 9—10/1923—1924), N. Georgescu-Tistu (nr. 5—6 și 10/1919—1920 și nr. 4—6/1920—1921) și Agatha Grigorescu (nr. 11—12/1923—1924 și 1—2, 3—5 și 8—10/1924—1925).

Dar nu interese statisticile am urmărit, înregistrînd cu fidelitate pe semnatarul versurilor de la „Vieța Nouă”. Am vrut mai degrabă să observăm în ce măsură este oglindită în corespondența păstrată la Academie legătura spirituală dintre ei și Ovid Densușianu. Din păcate, documentele ce ne-au parvenit sînt prea puțin concludente. Iar cele care se

⁴ De fapt o retipărire. Poezia apăruse mai întîi în 1897, în „Aurora” (din Roșiorii de Vede), apoi în 1898 într-altă „Vieța Nouă”, de sub îndrumarea literară a lui Aristide Cantiliu, sub titlul *Aurora mistică*.

⁵ Unele scrisori au fost redactate fragmentar de Ion Brad în monografia domniei sale *Emil Isac, un tribun al ideilor noi*, Cluj, 1972, omițînd surse.

înșiră pe o perioadă mai lungă de ani, provin adeseori de la poeți ale căror creații n-au depășit niciodată valoarea unor modeste încercări de debut. Densușianu n-a jucat rolul lui Mateoșescu sau al lui Ibrălleanu în îndrumarea tinerilor poeți. Rar vom întâlni scrisori în care eminența să se refere la schimbări de versuri, de imagini, de rime, acceptate sau respinse la îndemnul redactorului „Vieții Noi”. Legăturile cu poeții din jurul său sînt mai largi, îmbracă domenii di-

verse, iar încrederea și afeștunea nu lipsese din scrisori.

Am selecționat cîteva din aceste mărturii epistolare, pe care le încredințăm revistei „Manuscriptum” în speranța că ele vor fi completate în viitor de noi descoperiri. Un volum care să concentreze întreaga corespondență a colaboratorilor de la „Viața Nouă”, odată cu răspunsurile maestrului, ne apare nu numai util, ci și necesar.

G. ȘTREMPEL

«...dreptul la viață al unui curent literar...»

I

[f. 1] *Stimate domnule Densușianu,
Într-o convorbire care ați avut-o cu Cruceanu v-a plîngeați de
mine că ... etc. etc.*

Sunt nevoit să stăruiesc din nou, și de data aceasta mult mai pe larg, pentru triumful adevărului și mai ales pentru stîmă ce v-o păstrez.

Era și este de prisos să mai discutați chestia cu „Viața Literară”¹, care a fost o fraudă și o cursă.

Și-atunci, ați recurs, ca: de ce public în „Convorbiri.”

Prima poezie publicată în „Convorbiri” a fost la 1 Aprilie, de-atunci am mai publicat 6 [.]iar D[umnea]voastră mi-ați publicat 5[.] fără ca vre-o dată măcar să transpire nemulțumirea; dar după 7 luni îmi spuneți că Mazilu mi-a spus...

«A, înțeleg să publicați în „Românul Literar”²». Această revistă[.] redactată de cel mai murdar tip pe care poate să-l aibă o literatură; acela care a aruncat cu noroi în toți literați[i] noștri de frunte: Caragiale, Delavrancea etc.; acela care a introdus cele mai meschine intrigi și moravuri; falsificatorul de documente naționale. Într-altă țară poate ar fi fost omorît cu pietre[.] Că pentru poeții: Cruceanu, Hetrat [*sic!*], Gherghel, Speranția, aceste fapte enumerate n-au nici o importanță[.] îi privesc.

«Nu înțeleg să colaborați la o revistă care e pusă la tablele Beotiei»³.

¹ „Viața Literară” a lui G. Coșbuc, Al. Hodoș și Ilarie Chendi, București, 1906.

² Apare între anii 1905—1912, avîndu-l ca redactor pe Const. Al. Ionescu (Caion).

³ Tablele Beotiei, rubrică a „Vieții Noi” (din anii II și III de apariție), în care erau date mici extrase literare, criticabile, semnate de scriitorii cu care O. Densușianu era în conflict.

Oare credeți într-adevăr că 3 sferturi din „*Românul Literar*“ n-ar putea să stea cu onoare la *Tablele* ?!

Dar vă aduceți aminte că era vorba că poetul Nanu, (colaboratorul „*Convorbirilor*“) prin Gherghel, să colaboreze la *„Vieața Nouă“*!!

Dar cum rămîne cu citările la tablele Beotii (Anul II[,] No. 9 și 13) din poeziile Corinei Lazarinei, pseudonimul poetului Eugeniu Speranția?

Dar cum rămîne cu colaborar[ea] lui Hetrat (poezia [f. 2] *Vendeta*) la „*Convorbirile Literare*“[,] alăturarea de stupidul raport academic asupra lui Goga de Maiorescu?

În al II [-lea] an al revistei am publicat 7 poezii, cu acest număr nu se ține atenția publicului cititor încordată; aveam poezii care de luni de zile le ținem în sertar [,] ne-avînd unde le publica; voiam să-mi public peste un an, doi —, volumul de poezii și să fiu liber pentru a începe o lucrare mai mare: dramă sau poemă; și-apoi [,] cînd publici așa de rar [,] perzi și obișnuința de a scrie, perzi focul luptei, te lîncezești! eu [,] cel puțin[,] așa sunt!

Dar oare mai era necesar să vă plîngeți lui Cruceanu[,] cînd vă declarăm că renunț la orice revistă, cu prețul de-a-mi înstreina prietenii și chiar pe aceia de cari mă legau atîtea amintiri?!

Se putea[,] oare[,] o mai mare satisfacție și un mai mare triumf pentru D[umnea]-voastră?

Se putea[,] oare[,] o mai mare probă de devotament și iubire față de D[umnea]-vo[as]tră?!

Vedeți, stimate domnule Densușianu, eu vă aduc fapte și argumente care nu se pot răsturna de cît în mod dictatorial!

Dacă nici de data aceasta stăruința și sinceritatea mea nu vor putea să vă convingă să reveniți; vă rog foarte mult să-mi înapoiati manuscritele celor 4 poezii (*Poetul* (sonet)[,] *Sfîrșitul Poemei* (sonet)[,] *Feerie, Întrebare*) fie prin poștă, sau printr-o carte postală îmi ve-ți [*sic!*] fixa ziua și ora pentru a veni în perso[a]nă.

Cum ve-ți [*sic!*] bine voi.

Omajele mele

4 Decembrie <1909?>

Al. T. Stamatiade

Biblioteca Academiei S $\frac{38(6)}{DXLI}$

II

[f. 7]

Mult Stimat domnule Densușianu[,]

[1913]

Sunt dezesperat de felul D[umnea]v[oastră] de a fi. Mi-a spus Cruceanu că sunteți supărat pe mine de notița publicată în No 2, în „*Simbolul*“⁴. Dar[,] pentru numele lui Dumnezeu[,] e admisibil să vă treacă prin minte, măcar o singură clipă, că: — după o colaborare de 8 ani la revista D[umnea]v[oastră], după ce v-am închinat *Poemele* lui Baudelaire, [f. 2] (ertați-mă că sunt nevoit să vă amintesc de acestea), după interviul publicat în „*Rampla*“ despre *curentul nou*, după ce acum cît-va timp am publicat la D[umnea]v[oastră] *Păsărarul*⁵, după ce ați fost atît de bun cu mine în atîtea împrejurări, — am avut cea mai mică cunoștință de sus numita notiță și totuși n-am oprit-o? O[,] oare atît de jos sufletește mă credeți?

⁴ Este vorba de efemera revistă scoasă de I. Vinea în toamna anului 1912. Notița în cauză, publicată în nr. 2 din 15 noiembrie, apreciază ultimul număr din „*Vieața Nouă*“ « fad, ca întotdeauna »; de menționat doar parabola lui Al. T. Stamatiade, *Păsărarul*, care se remarcă prin calități poetice deosebite.

⁵ În nr. 18 din 1 noiembrie 1912.

N-am avut nici un [f. 1^v] amestec cu „Simbolul”: acum câteva săptămîni, doi elevi de liceu m-au salutat pe stradă, oprindu-mă și rugîndu-mă stăruitor să le dau ceva pentru o nouă revistă; le-am răspuns că n-am nimic inedit, dinși[i] m-au rugat atunci și iarăși stăruitor să le dau voie să reproducă o poezie. Atît și nimic mai mult. În urma notiței publicate în No 2, numele meu nu va mai figura niciodată în „Simbolul”.

Al [Dumnea]v[oastră] devotat

AL. T. STAMATIAD.

Biblioteca Academiei S. 38(4)
DXLI

* * *

I

[f. 1]

[1910]

Jacă
nu e
hizim
ati
pînea
face
cîteva
observații
Domnule Profesor,
„Margherita
aureolă de
uleu
comuniști”
În zădărnica această mare, se ude molipsește
lucă gîndu-mă și mă pricinuesc etern
elipe de recreațiune, dîndu-vă prileji ca
să cunoașteți sufletul acelor, în seana
cărora e lăsată cultura noastră din Ardeal.

Vedeți — timp de trei ani am colaborat la „Tribuna”⁶, pînă ce am fost colaboratorul lor am fost numit «genial, un exponent de cultură europeană, un tînar prodigios care promite reformarea literaturii» etc. Astăzi? Ei[,] astăzi: simpatice decadent, absintist, demoralizat, berbant, lăfăiat, talent dubios, prostituat, babă, neputincios, anarhist sufleteșc, iată cîteva epitetoeane grațioase din codicele acestor tăciunari. Bineînțeles[,] nu mă maltratează mult sgărăitul de condei al acestor analfabeți. Căci grație secolului în care trăim, [f. 1^v] astăzi tot mai avem și noi judecători cu judecata nouă a vremii — care au o nouă normă de critică și de estetică.

Vă trimit totuși (mai cu seamă artic[olul] *Spirit de contradicție*) articolul alăturat căci sunt unele propoziții, pe care nu le putem lăsa fără observații. E foarte trist că aceștia dela „Tribuna” să agață deja de reclama ce să face „V[ieții] N[oi]”⁷, dar pînă ce voi sta la „Românul”⁷ voi solicita mereu să se facă propagandă „V[ieții] N[oi]” căci[,] după părerea mea, nu revistei «Ivide» i să face reclamă — ci să recunoaște dreptul la viață al unui curent literar... Multele neajunsuri[,] ce sunt în presa din Ardeal, n-au putut micșora seriozitatea cauzei — căci [f. 2] publicul nostru începe să se intereseze de literatură nouă, dovada cea mai bună, că în Transilvania au trecut decadenței simpatice[i]... și oricît ar țipa Chendi și ceilalți „esteți” — în literatura noastră o să vie oamenii noi...

⁶ Este vorba de „Tribuna” din Arad (1907—1912), condusă de Ioan Rusu-Șirianu.

⁷ Ziar condus la Arad de Vasile Goldiș. Apare cu începere de la 14 ianuarie 1911 și pînă în 1916. După război reappare ca săptămînal.

Mă supără că în România nu s-a schimbat [*lectură incertă*] moravurile literare — și cred că vina acesteia consistă în faptul, că la ziarele de-acolo s-a făcut puțină literatură și cită să face e absolut diletantă și oportunistă. Dacă s-ar putea plasa câteva raze noi în sufletul întunecat al presei — socot, că s-ar afla totuși suflete homogene, care să se înțeleagă. Dar fiind în literatură conduc: patrioții și veneticii și Moș Toader-ii, bineînțeles că sufletele de elită vor fi veșnic supusă șicanărilor ordinare și insultelor ciobănești. [f. 2^v] Sunt om absolut tânăr, nici 24 de ani nu am împlinit. Cred că dacă voi trăi, o să pot face câteva lucruri, ce poate nu s-au făcut. Aripile mele sunt însă legate [,] căci în lipsa unei reviste literare în Ardeal (pe care în lipsa materială n-o pot înjgheba) sunt explantat de presa diletanților și sunt silit să pui surdina atunci, când ar trebui să cînt cu-n fortissimo...

Eu cred că ar fi bine să sosiți la Cluj, și să stați o zi aici, ca să ne putem înțelege. Cu trecerea D[umnea]voastră ar fi bine să aduceți toate planurile D[umnea]v[oastră][,] căci sunt mult de pertractat. V-ași ruga, dacă puteți[,] să-mi trimiteți *operele D[umnea]-voastră literare [s. a.]* (Traducerile de dramă). Vreau să fac o schiță în „*Românul*” despre traducerea noastră.

Cu sentimente afectivoase

Emil Isac

Biblioteca Academiei S ²²⁽¹⁵⁾
DXXXIX

II

2 Noiembrie 1929 ?

[f. 1]

Iubite Domnule Profesor[,]

Sosind de cităva vreme acasă din străinătate, profit de ocazie să vă comunic că volumul meu *Poeme în proză* a fost cumpărat de o casă de editură din Germania, care a și tipărit-o [,] tradusă în Esperanto, și va urma publicarea în celelalte limbi. Vă voi trimite primele traduceri, ca să vedeți și D[umnea]v[oastră] că D[umnea]v[oastră] ați avut dreptate... [f. 2^v] Vă rog, dacă puteți[,] să-mi trimiteți lucrarea D[umnea]v[oastră] despre literatura română modernă tradusă de-o doamnă Dr. Flaschanowa (?)^a, care a fost eleva D[umnea]v[oastră]. Aș vrea să cunosc această lucrare.

Eu cred că D[umnea]v[oastră] veți răspunde și la cererea ce vi se va face din străinătate, să acordați un interview asupra modernismului literar din România?

Rugîndu-[-]Vă să primiți admirația mea statornică și să mă învredniciți cu-n răspuns[.]
Vă salută cordial Emil Isac.

Biblioteca Academiei S ²²⁽²⁵⁾
DXXXIX

^a D-na Dr. Jindra Huškova-Fleishansova a tradus și tipărit la Bratislava, în anul 1929, *Poezia română modernă*.

III

Carte Poștală
[Recto]

D[omnu]lui Prof[esor] Ovid Densușianu

de la Academia Română
București, Str. Colței No 24

[Data poștei expediție:] Cluj 6. VI. [1]930

[Verso] 6. VI. Mult stimat D[omnu]le Profesor, am fost săptămînile trecute la Buc[urești] și v-am căutat. Am lăsat o carte de vizită între uși. Nu știu dacă ați primit-o. De vreo 2 săpt[ămîni] sunt iar bolnav de vechea boală: litiază biliară + enterocolită cu accese infame. Nu vreau să vă întristez cu descrierea vieții mele de acu, care este o tînguire, și între atîtea nemernici și ticăloși, suferind poate fără vină. Vă rog nu vă supărați dacă vă cer, să-mi trimiteți volumul D[umnea]v[oastră] de poezii, care mi s-a pierdut și pe care vreau să-l consult din nou. Poate voi găsi prilej să vorbesc de stările literare (culturale) de azi, care au ridicat la suprafață atîtea „valori” false, nulități fără talent. E direct o rușine ce se face cu editurile și premierile de azi.

Dar să ne păstrăm[,] deocamdată[,] și restul din sănătate[a] ce ne-a rămas. Aș vrea — firește[,] dacă aș putea — să plec la Plombières. D[umnea]v[oastră] cunoașteți această baie? Cu vechea stimă și admirație[,] Emil Isac.

Biblioteca Academiei S 22(26)
DXXXIX

I

26. I. 1910, București
10 str. Șosea Sare

S 39(1)
DXXXVIII

Mult stimat Domnule Profesor,

N-am uitat și nu uit nici un minut promisiunea ce am avut onoarea să vă fac. Aș fi venit cu plăcere pînă la Domnia [-] Voastră, într-o dupe amiază, ca să corectez nuvela *Andrei Hoțul*, dar nu sunt gata, încă, cu o nouă nuvelă la care mă gîndesc de multă vreme și despre care v-am spus o vorbă, rîndul trecut. Cred că dupe 1 Februarie a. c. voi fi ceva mai liber și atunci, cu francă voce bună, voi avea onoarea să vă cercetez.

Primit, vă rog, distinsele mele salutări.

Frigne Pirulescu

Biblioteca Academiei S 39(1)
DXXXVIII

II

Mult stimate Domnule Profesor,

Voi avea onoarea să vin zilele acestea să vă văd și, în același timp, să vă aduc ceva pentru revista „*Vieața Nouă*”.

Așteptînd această zi plăcută, vă salut, cu perfectă stimă,

Gr[igore] PIȘCULESCU

20. IV. 1911, Poșa Savu 10

Biblioteca Academiei S — 39(2)
DXXXVIII

III

Carte poștală

[Recto]

D[omniei] sale D[omnu]lui Profesor Universitar Ovidiu DENSUȘIANU

București[,] Calea Victoriei 184

[Verso]

M[ănăstî]rea Agapia, 12, II, 1912

Mult stimate D[omnu]le Profesor,

Dupe cum cred că v-a informat zmicul Cruceanu: titlul ales este: *Poezia Psalmilor* [,] iar ziua conferinței: Sîmbătă 3 Martie. La 26 Februarie trebuie să mă produc — n-am ce mă face! — în Societatea Doamnelor Ortodoxe.

Cartea ce ați avut bunătate să[-]mi împrumutați este excelent păstrată. Voi avea onoarea să vă văd Joi ce vine, dupe amiază.

Cu perfectă stimă:

G[ala] GALACTION

Biblioteca Academiei S — 39(3)
DXXXVIII

* * *

I

[f. 1]

Stimate domnule Densușianu,

Lipsind cîteva zile din Giurgiu n-am putut să vă înapoez corectura. Întors — însă — mă grăbesc s-o fac, rugîndu-vă să-mi scuzați întîrzierea.

Vă mărturisesc că imperfecțiunea din vers[ul] 3, asupra căreia îmi atrageți atenția mă pune în încurcătură⁹.

În ce privește soluția ce mi-o propuneți, am impresia că nu e destul de fericită[,] întrucît sacrifică expresia *flori de lumină* și introduce — poate de prisos — cuvîntul *mereu*.

Sunt de părere a păstra versul sub forma lui actuală, mai ales că imperfecțiunea — pe care o ureche atentă o surprinde — trece în citire aproape neobservată.

Cît despre primul emistich vers[ul] 1 str[ofa] 4, dacă credeți că e puțin stercotip [f. 2] îl putem înlocui prin: *Dar nu ești mort*. De altfel în ambele cazuri[,] dacă găsiți o soluție mai fericită[,] vă rog s-o utilizați.

Peste cîteva zile plec la țară. Cînd mă voi întoarce la București — în jurul lui 1 Oct[ombrie] — îmi voi lua permisiunea de a vă vizita. Pînă atunci vă rog să primiți expresia devotamentului meu.

Tudor VIANU

25. VI. 1916

Biblioteca Academiei S — 24(1)
DXLII

⁹ Se referă la modificări ale poeziei *Nemurire*, publicată în nr. 5 din 1 iulie 1916.

II

Stimate domnule Densușianu,

Am continuat să mă gândesc la modificarea pe care — după propunerea d[umnea]-v[oastră] am introdus-o în strofa ultimă a poeziei *Moartea*¹⁰.

Versiunea ultimă: « *Vai, cine ar mai simți revolta dreaptă* »[,] mi se pare puțin cam comun. Toată lumea spune că „simte revolta”. Deaceia m-am hotărât a păstra cuvântul *ură*, cu atât mai mult, cu cât el reia cuvântul deja întrebuințat în versul precedent. E o chestiune de simetrie. Deaceia versul de care e vorba ar fi:

« *Vai cine ar mai simți o ura dreaptă* ».

Dacă credeți că această modificare e întemeiată, vă rog s-o introduceți. Cu tot respectul[.]

Tudor VIANU

24. IX. [1916]

Biblioteca Academiei S 24(3)
DXLII

III

[f. 1] *Prea onorate domnule Densușianu,*

Vă rog să-mi scuzați tăcerea: dar dela sosirea mea, am fost prins într-un asemenea vârtej de împrejurări, am avut atîta de suferit dela privațiunile vieții de aici și dela situațiunea specială vremurilor, încît nevoile m-au tras într-o mie de părți — deși gîndul mi-a fost zilnic — aproape — acolo unde am lăsat un regret bine-înțeles.

Afară de aceasta[,] în ultimul timp, slăbiciunea și enervarea au sîrșit prin a mă trînti la pat timp de o săptămînă.

[f. 2] Micile însărcinări ce ați binevoit a mi le da, le-am îndeplinit după cum s-a putut — și d[om]nii [C.] Damianovici și [Vintilă] Paraschivescu cred că v-au scris înaintea mea, ținîndu-vă la curent.

Colaborez la „*Literatorul*”. Această colaborare are însă un punct de vedere bine lămurit, pe care însăși revista a ținut să-l accentueze. Cred că dintre numerele apărute, v-a[u] căzut și D[umnea]v[oastră] în mînă cele trimise în Moldova.

Ași vrea să-i scriu și lui Pillat; nu știu însă dacă mai e în Iași...

A început să vie multă lume și cred că n-ați greși dacă v-ați reîntoarce — sub *unicul* [s. a.] punct de vedere al greutății de a mai ține [f. 1] apartamentul d[umnea]-v[oastră] neocupat, greutate pe care d[omnu]l Damianovici o mărturisește.

Revista apare? E în curs de tipărire? — a apărut? Noi suntem într-o ignoranță completă de cele ce se petrec în Moldova. Oricum aici nu poate fi vorba de publicare: absență de hîrtie, scumpete exorbitantă a tiparului.

Vă rog, d[omnu]le Densușianu, să primiți expresiunea profundului meu respect și devotament.

Luni 22 Iulie 1918

Tudor Vianu
Str. Imprimeriei 38. —

[Adresa de poștă]

D[omn]iei sale Domnului

O. Densușianu
profesor universitar

Iași

Str. Gîndului No. 3.
(la dl. Dr. Pușcariu)

Biblioteca Academiei S 24(2)
DXII

¹⁰ Publicată în nr. 6—8 din august-octombrie 1916.

DOSARUL UNEI EXISTENȚE

Elena VĂCĂRESCU

O PARTICIPARE ACTIVĂ LA LIGA NAȚIUNILOR

ÎNSEMNĂRI VECII, CÎTEVA SCRISORI NE întorc cu o jumătate de veac în urmă, întâlnind în corespondența aceasta solia cuceritoare a unei prezențe românești cunoscute multora — Elena Văcărescu.

Trebuie să amintim, fie și în treacăt, că Elena Văcărescu, în orașul simbol al culturii, de pe malurile Senei, a desfășurat și o importantă activitate diplomatică.

Nu intenționăm deci să ne referim la activitatea sa literară sau culturală, ci doar să adăugăm la întreaga-i operă câteva însemnări noi găsite printre dosarele unor corespondenți de presă.

Prin numirea, la început ca membră, apoi ca secretar general al Asociației române de pe lângă Societatea Națiunilor (Liga Națiunilor), în anul 1919, scriitoarea își va câștiga în scurt timp aprecierea cuvenită din partea autorităților și a unor

reputați politicieni și oameni de cultură, și, ca una dintre cele mai vechi membre ale acestui forum internațional, s-a impus încă din primele zile ca o persoană de vază, mult apreciată în cercurile diplomatice internaționale de la Geneva.

Deși departe de țară, Elena Văcărescu s-a simțit întotdeauna cu tot sufletul alături de cei pe care li lăsase în urmă, venind deseori în locurile natale să-și reamintească în parcul de la Văcărești, nu departe de Tîrgoviște, momente din primii ani ai copilăriei.

Apariția în coloanele presei din țară, era și ea un mijloc de a scăpa de singurătate, găsind o cale de

comunicare largă, directă și pe înțelesul a cît mai mulți contemporani.

În această colaborare erau interesate și redacțiile acestor ziare, care, cunoscînd personalitatea Elenei Văcărescu, o solicitau tot mai mult. Prin intermediul juristului Dimitrie Negulescu, membru al Asociației române de pe lîngă Societatea Națiunilor (Liga Națiunilor) și bun coleg al Elenei Văcărescu, „Universul” îi face o propunere în acest sens. În dosarul constituit special cu această colaboratoare, unde s-a păstrat corespondența purtată între anii 1926—1927¹, se află scrisoarea de răspuns a Elenei Văcărescu:

SOCIÉTÉ DES NATIONS
Section Roumaine

Paris le 12 juin

Monsieur,

Vous avez bien voulu voici quelques mois me faire proposer à travers mon cousin Démètre Negulesco un projet de collaboration à l'„Universul” auquel les occupations, accablantes en ce moment là, ne m'ont pas permis de donner suite.

Mais, aujourd'hui toute disposée à accepter l'offre en question qui m'intéresse, d'autant plus vivement que par l'entremise de votre quotidien si repandu je pourrai entrer en un contact plus vif et hebdomadaire avec mon si cher pays.

Agréez, Monsieur, l'expression de mes sentiments le plus distingués et les meilleurs

Hélène VĂCĂRESCO²

Redacția se arată gata de a primi articolele propuse și, cu toate că ziarul avea trei colaboratori la Paris în persoana domnilor Tardieu, Pallanca și Walliany, totuși nu va renunța la «celebra scriitoare și marca româncă care este Elena Văcărescu...».

Într-o altă scrisoare Elena Văcărescu răspunde:

Paris, 24 iulie 1926

Scumpe Domnule Director,

Suntem de acord pe toată linia. Mă văd însă obligată să amîn cu cîteva luni debutul meu în venerabilul D[umnea]voastră ziar. Veți primi deci primele articole de-abia în cursul lunii octombrie. Cititorilor „Universului” le puteți anunța acest lucru cînd veți crede de cuviință, acum sau mai tîrziu. Pînă în octombrie, voi strînge laolaltă o serie de cîteva zeci de subiecte — amintiri, portrete literare, considerații asupra prezentului literar și politic, proiecte de viitor etc. — ceea ce îmi va permite ca, odată seria începută, să fiu la adăpostul evenimentelor neprevăzute.

Primească regulat „Universul” politic. Aș dori să urmăresc însă și „Universul literar” săptămînal. M-ați îndatora, trimițîndu-mi-l.

¹ Arh. St. Municipiul București, fond ziarul „Universul”, dos. 46/1926—27, pp. 11—93.

² Domnule,

Acum cîteva luni ați avut bună voința să-mi propuneți prin vărul meu, Demetru Negulescu un proiect de colaborare la „Universul”, la care, ocupațiile acaparatoare din acel moment, nu mi-au permis să-i dau urmare.

Astăzi sînt însă gata să accept oferta în chestiune, care mă interesează cu atît mai mult cu cît prin intermediul cotidianului dumneavoastră atît de răspîndit, voi putea intra într-un contact mai viu și hebdomader cu țara mea atît de dragă.

Primiți, domnule, expresia sentimentelor mele cele mai bune.

Elena VĂCĂRESCU

Primesc regulat Universul politic. Aș dori să urmăresc înăsa și
Universul literar săptămânal. Văați îndatora, trimițându-mi-l.

Vă rog să credeți, scumpe Domnule Director, în sentimentele mele
de înaltă consideratie și de buna prietenie.

Elena Văcărescu

P.S. - Aduug rugămintea de-a insera, în „Universul”,
informația anexată.

Rue Washington 5
Paris

Vă rog să credeți, scumpe Domnule Director, în sentimentele mele de înaltă conside-
rație și de bună prietenie.

Elena VĂCĂRESCU

P. S. Aduug rugămintea de-a insera, în „Universul”, informația anexată.

Rue Washington 5
Paris

Seria corespondenței continuă pînă spre finele anului, anunțînd la 1 noiembrie de la Paris trimite-
rea unei traduceri a discursului rostit «la groapa lui de Max».

Paris, 1 noiembrie 1926

Iubite Domnule Director,

Vă trimit o traducere a discursului pe care l-am rostit la groapa lui de Max. Cred că
inserția lui vi se va părea oportună.

Veți primi, peste cîteva zile, cinci articole prin cari voi începe colaborarea mea heb-
domadară la „Universul”. Puteți deci anunța că debutul meu la ziarul Dumneavoastră
este iminent. Voi alimenta rubrica mea de marți fără întrerupere, afară de evenimente
cu totul neprevăzute.

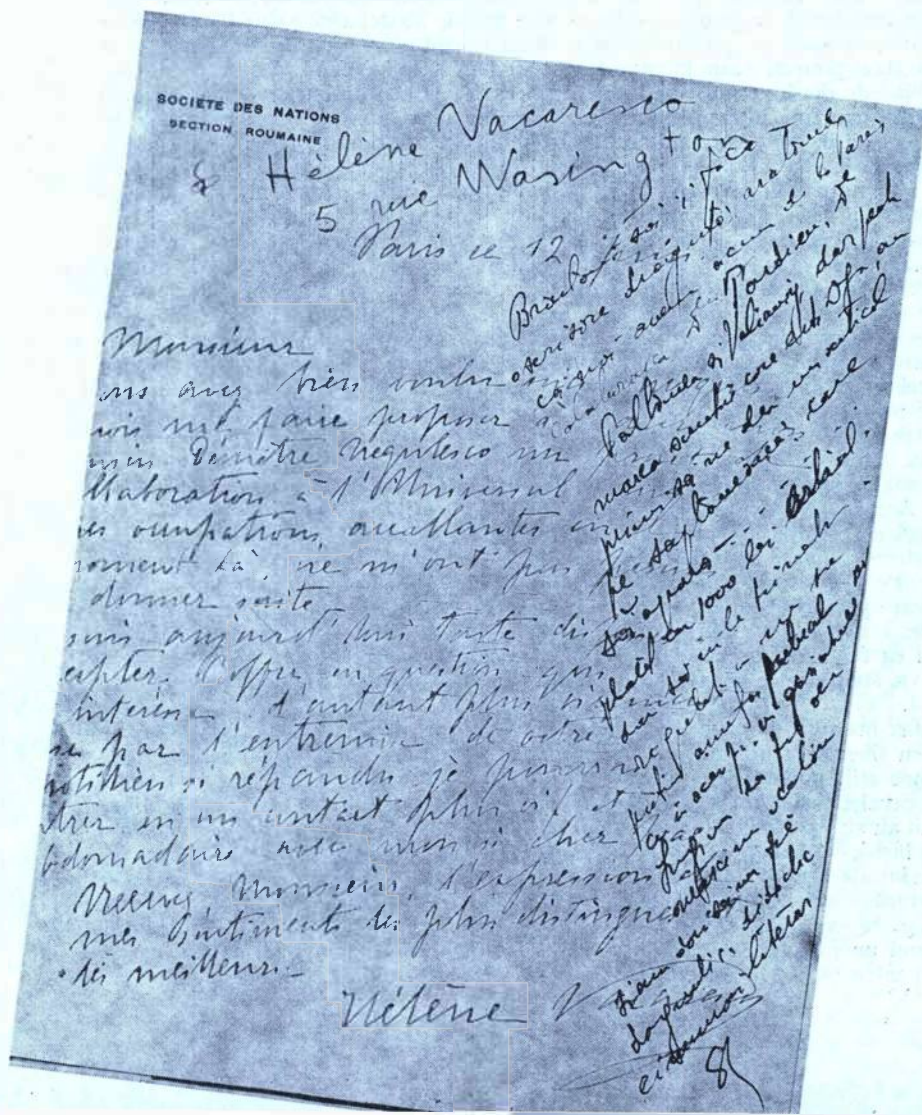
Primiți, iubite Domnule Director, asigurarea sentimentelor mele de devotată
prietenie.

Elena VĂCĂRESCU

Poeta românească va înainta, ca urmare a invitației ce i s-a făcut prin scrisoarea expediată la 31 ianuarie 1927, două articole intitulate: *În jurul Societății Naștinilor și Organele de acțiune ale Societății Naștinilor* și care, după cîte știm, nu au fost niciodată publicate. Elena Văcărescu va căuta prin rindurile sale să prezinte scopul fondării acestei instituții, greutățile și căutările inițiatorilor săi în ceea ce privește organizarea acestui forum pentru apărarea păcii etc. Din acest text reținem maturitatea gândirii sale politice și sociale, punind mare preț pe cunoașterea adîncă a relațiilor între neamuri și a echilibrului complex între grupurile naționale,

dînd o semnificație nouă «bătrînelor noțiuni de drept și justiție». În cel de-al doilea articol, se referă printre altele la comisia ce se ocupa de problemele sociale sau umanitare, scumpă femeilor și însăși poetei, la lucrările căreia a participat încă de la înființare. Dînd dovadă de înalte simțăminte umanitare, scriitoarea militează pentru combaterea mizeriei sociale, punînd pe prim plan dezvoltarea culturii. Din rîndurile articolelor prezentate se văd vastele cunoștințe politice și sociale, dar și caldul sentiment umanitar și poetic al neuitatei noastre compatrioate.

Virgil TATOMIR

ASPECTE

de

Elena Văcărescu

În jurul Societății Națiunilor

Principiul teoretic al Societății Națiunilor, fundat pe tratatul de la Versailles, a luat cu adevărat ființă de-abia în urma unei conferințe ținută la vestitul Hotel Crillon din piața Concordei. De-abia atunci, Societatea Națiunilor deveni un organism susceptibil să-și trăiască viața, să evolueze prin propriile-i mijloace, să prospereze. Până la această dată, istoria mai înregistrase, în acest sens, diferite dibuiri mai mult sau mai puțin stângace. Astfel, se pomenește foarte des numele abatelui de Saint-Pierre, autor al unui faimos proiect de pace perpetuă de la începutul veacului al XVIII-lea. Admirator al acestui proiect, Jean-Jacques Rousseau a mers până [la] a-l reedita în extrase. Cu mai bine de două veacuri înainte, Erasim a fost și el frământat de aceeași idee. Contribuțiile feminine n-au lipsit nici ele. Așa, de pildă, anume istorici cinstesc în regina Elisabeta pe o ferventă militanță a ideii de pace. La rîndul lor, Henric al IV-lea și ministrul Sully au avut, pare-se, la un moment dat, ideea unei confederații a Statelor creștine. Și, cu nițică bunăvoință, iubitorii de motivări istorice și de genealogii ideologice ar putea cu ușurință spori aceste referințe. Se naște însă întrebarea dacă aceste viziuni pacifice culesse de-a lungul istoriei au fost sau poate puteau fi altceva decît simple năzuinți generoase. Oricum, semnificația lor rămîne pur teoretică, chiar atunci cînd la baza lor stă un sistem filozofic, bogat în simetrii promițătoare. Căci pacea mondială nu poate fi pusă în funcție de sistem filozofic, iar sentimentele generoase constituie un temei prea fraged pentru o asemenea construcție monumentală.

Realizarea ideii de pace nu se putea naște decît atunci cînd s-a născut, adică la capătul celui mai sinistru dintre cataclismele istorice. Și spun acest lucru nu de dragul unei profeții... *post festum*, ci pentru a fixa o relație ce mi se pare plină de învățăminte între aceste două fenomene formidabile: războiul mondial *condiționînd* pacea universală. Căci realizarea ideii de pace n-a devenit posibilă decît prin acumularea unei dureroase experiențe de veacuri, culminînd prin dezlănțuirea războinică de acum zece ani. Această experiență, visătorii generoși ai veacurilor trecute n-o puteau avea. Și, pe lîngă experiență, le mai lipsea ceva, le lipsea *concepția internațională*, fundată pe cunoașterea adîncă a relațiilor între neamuri și a echilibrului complex între grupurile naționale. Pe de altă parte, în materie socială, ca pretutindeni, natura nu face salturi. O organizare pacifică a lumii nu putea fi întreprinsă decît pe temeiul unor puternice și mai ales larg-conștiente formațiuni naționale. Ideea de stat și ideea națională ne apar deci ca factori indispensabili ai organizației pacifice mondiale, factori de care cel care va studia noua mentalitate creată de Societatea Națiunilor va trebui să ție seamă.

În ultima instanță, ideea de pace ne-a venit, datorită lui Wilson, de peste Ocean, aducînd cu sine virtualitățile puternice insuflate de viața viguroasă a unei tinere și mari democrații. Poporul american a conceput războiul european ca pe o cruciadă. Așa cum cavalerii de odinioară se aveau spre Orient pentru libertatea Sf. Mormînt, americanii au străbătut Oceanul nu numai pentru a apăra bătrîna civilizație din care se trag ei înșiși, ci, mai ales, pentru a îngropa în mormîntul săpat de obuzele europene antica divinitate a războiului.

Începuturile Societății Națiunilor au fost pline de peripecii. Deși reprezentînd o idee ce-și găsea expresia pe toate buzele, organizația de la Geneva a trebuit să înfrunte scepticismul unora, glumele celorlalți. Datorăm întemeietorilor ei cea mai vie recunoștință pentru tăria cu care *au crezut*. Sarcina lor a fost, din capul locului, imensă.

Organismul Societății Națiunilor trebuie astfel constituit încât să răspundă la două cerințe în aparență contradictorii: stabilitatea și adaptabilitatea. Principii consecvente și un organism stabil... iată, într-adevăr, necesitatea inițială peste care nu se putea trece fără ca opinia publică mondială să se alarmeze. Pe de altă parte, ca orice organism viu, Societatea Națiunilor trebuia să-și rezerve o libertate de mișcări suficientă pentru a face față evenimentelor neprevăzute a căror varietate este infinită. Chipul cum, vreme de ani de zile, Societatea Națiunilor s-a achitat față de așteptările noastre dovedește că la întemeierea ei a vegheat o inteligență larg-cuprinzătoare care a știut să împace elementele contradictorii de care vorbeam.

Cel dintîi gest al Societății Națiunilor a fost să insufle o viață nouă bătrînelor noțiuni de *drept* și *justiție*. Războiul le stropise cu sînge și le consfințise prin tratate ce statorniceau graniți legitime între rase. Societatea Națiunilor se institui citadela acestor tratate. Pentru a veghea cu mai multă autoritate la menținerea lor, ea deveni însăși o *națiune* solidară, reprezentînd în mic o solidaritate internațională pe care Léon Bourgeois o dorea, cu drept cuvînt, profitabilă tuturor. Întocmai cu elementele cele mai eteroclitice se topesc armonios în ansamblul catedralei San-Marco, continuînd totuși să-și păstreze frumusețea lor proprie, Societatea Națiunilor introduse un aspect unitar între aporturi naționale ce nu renunță la independența lor.

Fiindcă sînt pe cale să enumăr elementele cărora Societatea Națiunilor își datorește puterea, voi adăuga o particularitate extrem de fericită a organismului ei: el e, în același timp, permanent și succesiv. Permanența S[ocietății] N[ațiunilor] consistă în *Secretariatul* ei, unde o admirabilă echipă de tehnicieni lucrează fără întrerupere. Din trei în trei luni are loc întrunirea Consiliului, iar o dată pe an activitatea S[ocietății] N[ațiunilor] culminează într-o Adunare generală, în care se ratifică și se nasc proiectele ce vor alimenta un an întreg de lucrări tehnice și de puneri la punct. Adunarea generală e inima care dă impulsul întregului organism. Consiliul, prin rolul lui de animator sau de ponderare, e sîngele care verifică organele tehnice. Iar Secretariatul e mîna care construiește, ochiul care analizează și înregistrează. Așa se prezintă, în mare, organismul S[ocietății] N[ațiunilor]. Articolul următor va aduce cîteva precizări.

Organele de acțiune ale Societății Națiunilor

Trei sînt organele care compun organismul S[ocietății] N[ațiunilor] și care prin acțiunea lor bine determinată se completează și se sprijină unul pe altul. Să le luăm pe rînd și să precizăm felul cum fiecare dintre ele se compune și lucrează. *Adunarea generală* anuală întrunește cîte șase delegații de fiecare națiune aderentă la S[ocietatea] N[ațiunilor], care se întrunește trimestrial, se compune din membri permanenți — reprezentanți de drept ai marilor puteri... și din membri electivi. În sfîrșit, *Secretariatul* are funcționarii lui, fie aleși printre tehnicieni de autoritate recunoscută, fie recomandați de guvernele respective. Alături de aceste trei elemente constitutive, S[ocietatea] N[ațiunilor] se servește de numeroase Comisiuni, fie permanente, fie consultative... formațiuni pur tehnice, a căror dizolvare se produce, cele mai deseori, o dată cu găsirea și propunerea soluției sub formă de raport.

Să ne oprim la Adunarea generală anuală, care are loc în cursul lunii septembrie. Cel dintîi act al ei este să se constituie în Comisiuni... șase la număr. Fiecare delegație națională își trimite unul din membri... pe cel mai calificat, firește... în sînul uneia din cele șase Comisiuni. Căci nenumărate și de o varietate infinită sînt chestiunile ce solicită atenția adunării generale și reclamă o soluție uneori delicată și mai întotdeauna grabnică. De aci acuzația de universalitate adusă instituției geneveze și asupra căreia voi reveni. Comisiunile se împart în categorii mai mult sau mai puțin nete după materia vastă ce li se impune spre a fi examinată. Mă voi mărgini să indic sumar specialitatea fiecărei comisiuni. Voi începe cu aceea a chestiunilor sociale sau umanitare (a cincea), scumpă

femeilor și, în specie, mie, pentru că din capul locului am luat parte la lucrările ei. Această comisiune se ocupă de soarta femeilor (*traité des blanches*), a copiilor, a refugiaților. Dușmanul împotriva căruia își îndreaptă puterile e mizeria imediată și precisă a unora dintre cele mai dezarmate grupuri umane. Dacă adăugăm lupta împotriva culturii [*sic!*] și traficului stupefiantelor... acest flagel care, independent de divergențele politice, nu cunoaște graniți... vom avea fizionomia sumară a acestei Comisiuni. Urmează Comisiunea afacerilor pur politice, Comisiunea, așa de eteroclită, a higienii, transitul și Cooperăției intelectuale, Comisiunea mandatelor ce se acordă cutărei națiuni pentru a veghea asupra destinului cutărei alteia, Comisiunea juridică, în sinul căreia amendamentele la pact sau cutare altă chestiune de jurisdicție internațională sînt considerate cu o nesecată sollicitudine și, în fine, faimoasa Comisiune financiară, atotputernică și aici, ca în orice altă instituție, căci de ea depinde soarta proiectelor făurite de celelalte Comisiuni, realizarea sau reducerea lor la simple deziderate himerice. Comisiunea financiară nu e tocmai la îndemîna poezilor și cu atît mai puțin a poetelor... Și totuși deseori am vegheat în anticamera ei pentru a solicita votul unuia sau altuia dintre membri în favoarea vreunui proiect făurit de Comisiunea chestiunilor umanitare căreia-i aparțin și privitor, de pildă, la ușurarea vieții refugiaților. Succesul demersurilor mele n-a fost totdeauna așa de net pe cît l-ar fi dorit grija mea și a Comisiunii mele pentru soarta celor atinși de mizerie. Căci pozitivismul Comisiunii financiare se opune nemilos umanitarismului Comisiunii a cincea. De la ferestrele acestei ultime Comisiuni ochiul îmbrățișează cuprinsul lacului genevez înfășurat în atmosfera azurie, așa de scump lui Byron, lui Shelley ca și tuturor liricilor. Romantismul acesta oarecum tradițional Genevei plutește și-n atmosfera Comisiunii chestiunilor umanitare. Căci așa de multă și de adîncă e mizeria, mai ales atunci cînd o privești pe deasupra granițelor și fără alte preocupări decît acele sugerate direct de suferința omenească! Trebuie să ai bani, bani mulți, pentru năzuințele

Dra Elena Văcărescu

Imagin de respect și recunoștință,
adîncă pentru întregul meam
al Văcărescuilor, lăstăreni nesda-
mity, întru frăștarea și înfrun-
mușetarea limbii în care mi am
vris aceste palide redene.

Cîntecul Deșertăciunii

29 Noembrie
1944 Paris Mihai Codreanu

noastre, iar Comisiunea financiară căreia ne adresăm în ultima instanță se pricepe de minune să ne recheme la realitate.

Ficcare Comisiune își alege prezidentul și vice-prezidenții, națiunea onorată prin aceste alegeri se simte prezidind la o parte din destinele umanității. Un public numeros asistă cu perseverență la dezbaterile, uneori foarte speciale și deci puțin desfătătoare, ale Comisiunilor. Se citesc copioase procese-verbale, cu paragrafe subsumate savant, interpretii trec fără întrerupere de la limba franceză la limba engleză pentru a face inteligibil tuturor comentariul, uneori foarte amplu, al vreunui delegat scrupulos. Și totuși, publicul ascultă, plin de reculegere și de convingere! Obișnuit, lucrările Comisiunilor se dezvoltă laconic, fără efecte oratorice ori fanteziste. Replici scurte și agile, câteva atribute bine ațintite... iată prin ce se manifestă în Comisiuni, darul oratoric. Așa, de pildă, anul trecut, cu prilejul unei discuții în jurul Cooperației intelectuale, delegatul chinez, dorind să demonstreze dreptul țării lui de a ocupa un loc de frunte în organizația acestei instituții, enumera serviciile imense pe care China le-a adus civilizației și conchidea astfel: « Noi sintem, e drept, cei care am inventat praful de pușcă, dar nu l-am aplicat decât la jocurile de artificii. E oare vina noastră dacă Occidentalii s-au servit de el pentru alte scopuri, mai puțin nevinovate? Busola, tot noi am inventat-o. E însă vina noastră dacă Occidentalii s-au servit de ea pentru a ne trimite corăbii de război?... » La care foarte convingătoare tiradă, delegatul portughez răspunse doar atit: « ...E adevărat, China a inventat aceste două lucruri esențiale și altele încă, dar cum rămâne atunci cu noi, Portughezii, care am inventat însăși China? »

Altădată, se discuta dacă trebuie sau nu acceptată mănăstirea de la Capri, oferită de guvernul italian a servi ca loc de repaos artiștilor și scriitorilor. Un delegat indispus afirmă că donația aceasta ar fi prematură și mult prea costisitoare întreținerii ei. Cum majoritatea îl dezaproba vehement, el încerca să evoce... nu știu cu ce scop... pe Tiberiu care atîta vreme a rezidat la Capri. Iată însă că cel mai tânăr dintre colegii noștri exclama, întorcîndu-se către delegata României: « ...Domnilor, să lăsăm în pace pe anticul Tiberiu, căci aici nu e vorba de bătrîni. Iau drept martor pe Doamna delegată, căreia i se dă numele măgulitor de mamă a S[ocietății] N[ațiunilor] și a cărei fiică de-abia a împlinit cinci ani! »

Acest intermezzo spiritual sau epigramatic e însă rar. Obișnuit, misiunile nu cunosc decât ședințe grave, de-a lungul cărora se expediază, cu perfectă curtoazie, nenumărate și, uneori, foarte complicate afaceri.

Elena *Văcărescu*

DOCUMENT ÎN REPLICĂ

EPILOG LA AVENTURILE UNEI FOTOGRAFII
PRESUPUSE A REPREZENTA PE

Mihai EMINESCU

ANCHETA DESCHISĂ DE REVISTA NOASTRĂ în nr. 1(18)/1975, în jurul unei fotografii presupusă ca reprezentându-l pe Mihai Eminescu, comunicată de documentarista Maria Polojințev de la Biblioteca Centrală de Stat, a ajuns la o concluzie definitivă. Rezumăm în câteva cuvinte demersurile întreprinse de noi pentru aflarea adevărului, importanța ieșită din comun a documentului excluzând din capul locului afirmațiile categorice. Întrebarea noastră, adresată celor mai cunoscuți eminescologi, printre care Șerban Cioculescu, Al. Dima, Iorgu Iordan, D. Murărașu, Al. Philippide, Augustin Z. N. Pop, Dan Simonescu, D. Vatamaniuc, a primit patru răspunsuri care socoteau posibilă recunoașterea marelui poet în imaginea propusă, și alte patru care negau identificarea. Rezultatul fiind neconcludent, redacția s-a adresat cunoscutului antropolog Cantemir Rîșcuția. Expertiza, publicată de noi în nr. 1(22)/1976, ajungea la concluzia că portretul a putut aparține cu multă probabilitate lui Mihai Eminescu, fără a putea da un răspuns categoric.

Investigațiile redacției au continuat, urmărind descoperirea unor noi documente, singurele care, în acel moment, ar fi putut aduce un răspuns categoric anchetei întreprinse. Și iată că încă două fotografii identice au fost descoperite, prima de către acad. Ș. Cioculescu și cercetătoarea Silvia Bologa, în arhiva BAR, a doua de către redacție în albumul familiei Bolintineanu (arhiva MLR, oferta Al. Băbeanu), amândouă având notat alături numele lui Vasile Vlădoianu. Dacă ar fi existat numai una din probe, versiunea că imaginea fotografică îl reprezintă pe V. Vlădoianu nu ar fi fost nici ea convingătoare, bazîn-

du-se pe aceleași argumente: o notație alăturată și marea asemănare. Aflându-se însă două fotografii din surse complet diferite, cu notații identice, nu mai există nici un dubiu: fotografia îl reprezintă pe Vasile Vlădoianu și nu pe Mihai Eminescu.

MANUSCRIPTUM

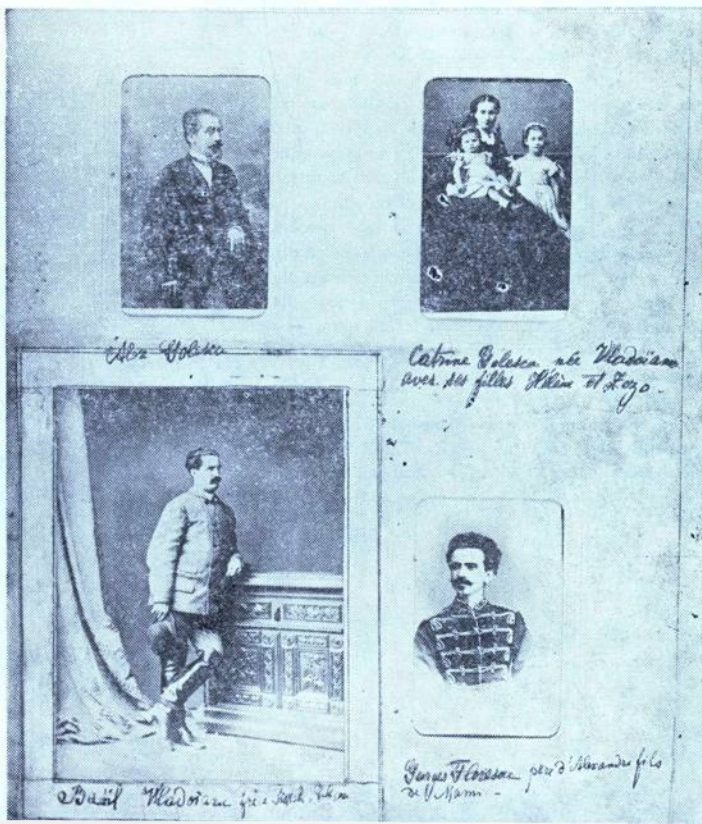
S-A FĂCUT LUMINĂ!

Cred că, în sfârșit, s-a făcut lumină asupra adevăratei identități a personajului în costum de călărie, care ne-a fost dat ca însuși Mihai Eminescu. Trebuie să ne mulțumim cu mai modesta persoană a lui Vasile Vlădăianu, din familia boierilor olteni de la Vlădaia, care printr-o căsătorie bogată a ajuns mare proprietar lângă Iași (sau mai exact, lângă Cotnari), la Cîrjoaia, iar apoi, ca membru marcant al partidului conservator, deputat. Biografiile lui, destul de sumare, îl menționează ca un foarte devotat partizan al lui Lascăr Catargiu, și alina tot. Nu e destul, într-o vreme a politicianismului, când caracterul, cu corolarul său, slatornicia, erau cele mai rare dintre virtuți? Nu m-am înșelat, așadar, când am afirmat din capul locului că poza omului cu monoclu nu putea fi aceea a lui Eminescu. N-aș fi crezul că frumosul dandy avea să se distingă mai târziu prin rare calități morale, în jungla vechii vieți politice.

Un nou examen antropometric al capetelor, comparîndu-se primul portret, al tînărului de circa 35 de ani, cu acela al deputatului din 1899, între două vîrste, nu mă îndoiesc că ar confirma identitatea, fără nici o rezervă, a lui Vasile Vlădăianu (ortografiat mai occidental Vladoyano și Vlădoianu). Dacă ar mai fi nevoie, firește!

Șerban CIOCULESCU

Copertă și pagină din albumul familiei Bolintineanu (arhiva Muzeului literaturii romine).

TIMP DE PESTE UN AN M-A URMĂRIT IMAGINEA personajului din fotografia publicată în nr. 1 (18) din 1975 al revistei „Manuscriptum”, în care mulți participanți la discuție au identificat pe marcele poet Mihai Eminescu.

De la început am respins ideea că Luceafărul poeziei românești ar fi putut să se înfățișeze contemporanilor săi într-o asemenea ipostază, că ar fi putut să lase pentru urmași o fotografie atât de derutantă. Am pus modestele mele posibilități în slujba elucidării unei probleme de o asemenea importanță pentru cultura românească. Cine poate fi bărbatul care a pozat în ținută « de supraveghetor de moșie »¹, și pe care acum îl prezentăm publicului larg ca fiind poetul Mihai Eminescu?

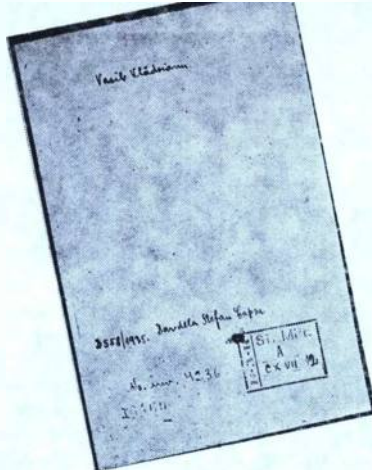
După cum este bine cunoscut cititorilor revistei „Manuscriptum”, în nr. 1 (18) din 1975, Maria Polojințev, documentaristă la Biblioteca Centrală de Stat din București, a publicat comunicarea cu titlul: O altă imagine a lui Eminescu, prin care a supus atenției specialiștilor fotografia în care autorea a identificat pe Mihai Eminescu.

Argumentele invocate cu acele prilej nu mi s-au părut de natură a susține o asemenea apreciere.

Faptul că imaginea presupusă a-l înfățișa pe marele poet a fost executată de aceiași atelier fotografic în care a pozat și Mihai Eminescu pentru albumul „Junimii”, că a fost găsită într-un album de familie ce a aparținut lui Iacob Negruzzi, că pe verso-ul acelei fotografii a fost scrisă mențiunea « Mih. Eminescu » nu constituie indicii care să conducă la concluzia că bărbatul din fotografie ar fi Mihai Eminescu. Nu credem că acea însemnare de pe verso-ul fotografiei ar aparține lui Iacob Negruzzi, ci mai probabil unui contemporan al nostru.

Fotografia, care timp de peste un an a stat în atenția specialiștilor, va fi fost donată familiei Iacob Negruzzi de către cineva care l-a asemuit pe cel din fotografie cu Mihai Eminescu, și aceeași sau altă persoană a scris pe verso « Mih. Eminescu », plecând, bineînțeles, de la aparentele asemănări ale persoanei din fotografie cu marele poet.

Odată cu apariția comunicării Mariei Polojințev, la care s-a alăturat rezultatul discuției organizate de revistă cu specialiști în acest domeniu, au început dezbaterile publice, având ca scop identificarea fotografiei, presupuse a-l reprezenta pe Mihai Eminescu².

Dezbaterile au fost continuate cu comentariul intitulat Acesta este Eminescu!, semnat de Adriana Daia, și cu Expertiza antropologică a unui portret fotografic necunoscut, atribuit lui Mihai Eminescu, al cărei autor este dr. Căntemir Rîșcuția, antropolog la Institutul V. Babeș din București, ambele materiale publicate în revista „Manuscriptum”, nr. 1 (22) din 1976.

Rezultatele însă nu au fost cele scontate, și anume nu s-a identificat persoana din fotografie, ba mai mult decât atât, expertiza antropologică a lăsat să se înțeleagă, deși cu mari semne de întrebare, că ne găsim în fața unui portret probabil al marelui poet Mihai Eminescu. Dar ceea ce mi se pare demn de subliniat este faptul că o bună parte din cei care au participat la dezbaterile organizate de revista „Manuscriptum” au avut unele rezerve, unii chiar manifestându-și neîncrederea în posibilitatea de a se putea stabili adevărul.

Nicolae Manolescu, în articolul: O nouă fotografie a lui Eminescu, publicat în ziarul „România liberă” din 18 februarie 1975, afirma: « Bărbatul din fotografie este și nu este Eminescu. În ce mă privește nu zic nici da, nici ba. E o enigmă alei a firii poetului, sau un hazard care a voit ca un necunoscut să albe aproape chipul lui ». Și apoi conchide: « nu cred că cineva ne va convinge vreodată de una ori de alta ».

Semne de întrebare a lăsat chiar expertiza antropologică, deși, așa cum arată Adriana Daia în comentariul citat, scopul ei a fost de a « înlătura dubile și semnele de întrebare ivite firește într-o astfel de operație de identificare a originului lui... »³.

³ Revista „Manuscriptum”, nr. 1 (22), 1976, p. 179.

¹ Revista „Manuscriptum”, an VI, nr. 1 (18), 1975, p. 81.

² Cf. „România liberă” din 18 februarie și 3 martie 1975; „Luceafărul” din 5 aprilie 1975; „Cronica”, nr. 11 din 12 martie 1976.

Citir autorul expertizei, în concluzia generală afirmă: «Din cele expuse mai sus, putem afirma că portretul necunoscut a putut aparține cu multă probabilitate (sublinierea noastră — S.B.) poetului Mihai Eminescu». Și că, pentru a afirma cu certitudine că într-adevăr avem de-a face cu un portret al poetului, avem nevoie de mult mai multe date: «o diagnoză de certitudine — spune dr. Cantemir Bîșcuța — ar necesita descoperirea unor amănunte morfologice strict individuale (ce ne sînt necunoscute în cazul lui Eminescu) sau posesia unui material de comparație cu mult mai bogat în informație».

Cercetarea atentă, efectuată timp de mai bine de un an în fondul de fotografii al Cabinetului de stampe al Bibliotecii Academiei Republicii Socialiste România, ne-a dus la concluzia că personajul din fotografie nu este nici Mihai Eminescu, nici Gheorghe, fratele mai mare al poetului, nici Ioan Slavici, nici un membru direct sau prin alianță al familiei Rosetti, ci marele moșier Vasile Vlădoianu, membru mareant al Partidului Conservator, deputat în mai multe rânduri în Adunarea Deputaților.

Modul cum s-a ajuns la această identificare, ea să nu-i spunem descoperire, a fost înfățișat deja prin emisiunea T.V. „Calcedoscop cultural“ din seara zilei de 17 aprilie 1976, și nu vom reveni decît cu unele amănunte privitoare la deputatul Vasile Vlădoianu.

Fotografia publicată în revista „Manuscriptum“, nr. 1(18)/1975, al cărei original se păstrează în fondul Bibliotecii Centrale de Stat din București, este una și aceeași cu cea inventariată sub numărul P. 1. 6260, aflată la Cabinetul de stampe al Bibliotecii Academiei Republicii Socialiste România, fotografie donată acestei biblioteci în 1935, de către Ștefan Capșa și înregistrată de regretatul Ioan C. Băcilă, vechiul conservator al Cabinetului de stampe.

Personna din această fotografie tip cabinet este una și aceeași cu cea din tabloul medallion ce înfățișează Adunarea Deputaților din 1899, fiind Vasile Vlădoianu era deputat pentru Colegiul II de Iași, imaginea lui fiind plasată pe rîndul 5 orizontal din stînga, intersectat cu rîndul vertical. Tabloul fotografie este inventariat sub numărul F.V. 25. 133, la Cabinetul de stampe al Bibliotecii Academiei Republicii Socialiste România.

Vasile Vlădoianu, născut probabil la 1841, descinde dintr-o familie de vechi boieri români, care își are rădăcina în satul Cernaia din județul Mehedinți. Unul dintre acești boieri, pe nume Dumitrușcu ot

Cernaia (1594), a avut ca nepot pe Iucov, al doilea elucer din Cernaia (1630), bunicul lui Conda, căpitan ot Cernaia (1700), care după anul 1706 a început să semneze «Conda căpitan ot Vlădaia» și din care se trag boierii Vlădăeni⁴.

Ion Vlădoianu, elucer, a avut doi copii: Vasile și Caterina, căsătorită cu Alexandru Golesecu (Arăpiliă)⁵. Vasile Vlădoianu s-a căsătorit cu Cleopatra Crețulescu⁶, apoi cu Natalia Balș⁷, fiind s-a și stabilit cu domiciliul în Moldova⁸.

Fiind mare moșier, Vasile Vlădoianu a făcut parte din Partidul Conservator, ca unul din membrii săi mareași, îndeplinind funcții de conducere: vicepreședinte al clubului conservator din Iași⁹, deputat în Adunarea Deputaților pentru Colegiul II de Iași¹⁰ și apoi în Colegiul I de Iași¹¹, foarte apropiat de șeful Partidului Conservator — Lascăr Catargi¹².

Îmbolnăvindu-se la o vîrstă nu prea înaintată, a zăcut la moșia sa din Cîrjoaia, județul Iași, iar apoi în hotelul Continental din Iași. Cu puțin înainte de sfîrșitul vieții a plecat în Franța, la Cannes, unde a și decedat în ziua de 27 februarie 1907¹³. În ședința Adunării Deputaților din acea zi, președintele Adunării — C. Cantacuzino-Pășcanu, aducînd la cunoștința deputaților că Vasile Vlădoianu a murit în străinătate, spunea că acesta «a fost un vechi și încrecat conservator»¹⁴.

În memoria contemporanilor săi, Vasile Vlădoianu a fost «un bărbat înțelept și un om de inimă...», cu însușiri sufletești superioare, de un caracter franc și leal pînă la extrem...»¹⁵.

Întă, așadar, cine este bărbatul din fotografia mult discutată. Deci, nu Mihai Eminescu, ci deputatul Vasile Vlădoianu.

Silvia BOLOGA

⁴ Ioan C. Filitti, membru corespondent al Academiei Române, *Arhiva Gheorghe Grigore Cantacuzino*, București, 1919, anexa 31.

⁷ Octav George Lecca, *op. cit.*, p. 86.

⁸ „Opinia“, an IV, nr. 82 din 27 februarie 1907.

⁹ Rudolf Șuțu, *Iași de odinioară*, Iași, Tipografia „Lumina Moldovei“, 1923, p. 7, 13, 18, 286. Cf. și „Opinia“, an IV, nr. 82 din 27 februarie 1907.

¹⁰ *Dezbatările Adunării Deputaților*, nr. 2 din 19 iunie 1899, p. 19.

¹¹ *Ibidem*, nr. 38 din 23 martie 1907, p. 563.

¹² Rudolf Șuțu, *op. cit.*, p. 286. Cf. și *Dezbatările Adunării Deputaților*, nr. 38 din 23 martie 1907, p. 563.

¹³ „Opinia“, an IV, nr. 82 din 27 februarie 1907. Cf. și „Evenimentul“, an XV, nr. 14 din 28 februarie 1907.

¹⁴ *Dezbatările Adunării Deputaților*, nr. 38 din 23 martie 1907, p. 563.

¹⁵ „Evenimentul“, an XV, nr. 14 din 28 februarie 1907.

⁴ Cf. Ion I. Vlădăianu, *Boierii din Cernaia, „Ramuri“, Craiova*, p. 3 și *Tot despre Vlădăieni și Cernaia*, „Ramuri“, Craiova, p. 4.

⁵ Octav George Lecca, *Genealogia a 100 de case din Țara Românească și Moldova*, București, 1911, p. 86.

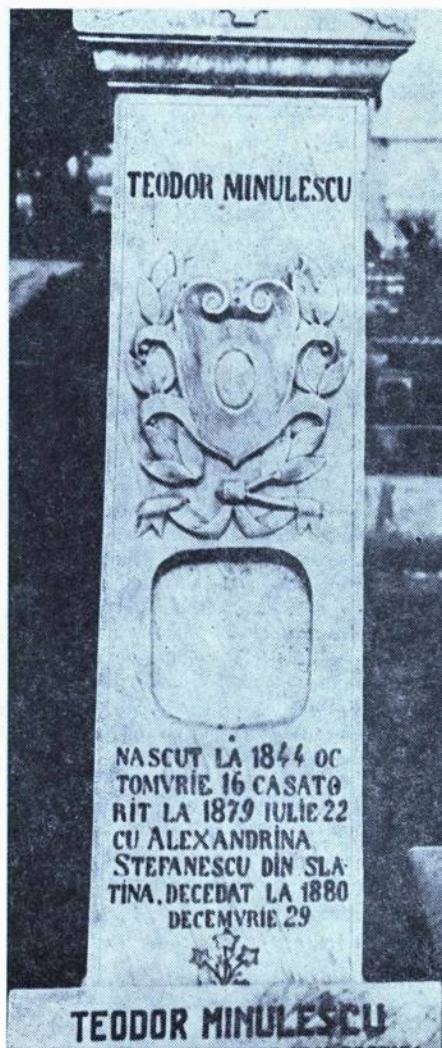
AMENDĂRI LA BIOGRAFIA LUI Ion MINULESCU

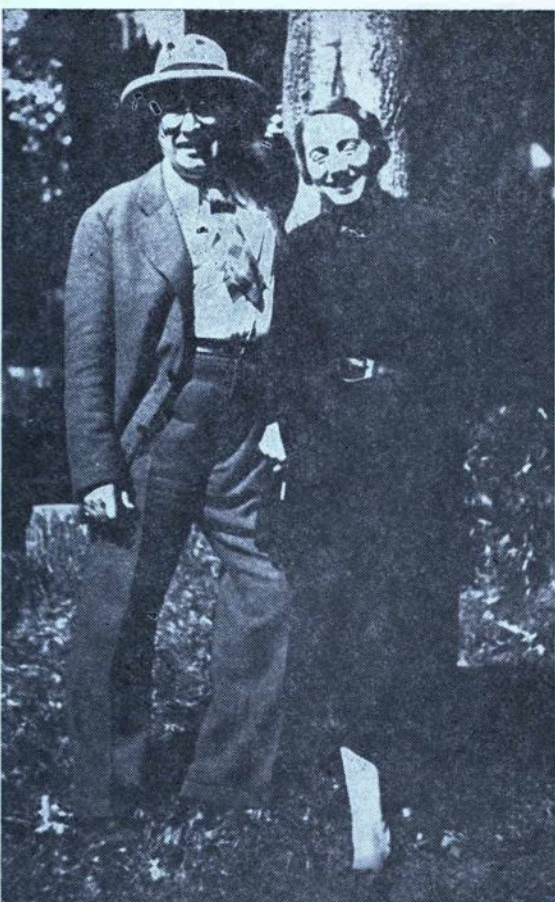
SURSA PRINCIPALĂ A ÎNTOCMIRII UNEI CRO-
nografii privind familia și împrejurările nașterii lui
Ion Minulescu a constat de-a lungul vremii pentru
toți istoricii literari în cele citeva mărturii ale poetului
care, într-un articol publicat în „Revista Fudașii-
lor Regale” (an VIII, nr. 10, 1 octombrie 1941,
pp. 66—78), lăsa să transpară unele informații, în parte
eronate și în bună măsură incerte, înconjurată de o
aură poetică, ușor baladescă, specifică autorului
Romanțelor pentru mai târziu.

O dată cu publicarea volumului Claudiei Millian,
Amintiri despre Ion Minulescu (E. P. L., București,
1968, pp. 16—18), s-a putut constata că, în mare
parte, Minulescu însuși deținea aceste date de la
mama sa, Alexandrina, care împărtășise istoricul
familiei, sub aceeași formă, și nurerii sale. Astfel
se explică de ce majoritatea istoricilor literari au
menționat, conform mărturisirilor poetului, data de
1 ianuarie 1881 drept ziua morții, în București, a
lui Tudor Minulescu, tatăl viitorului scriitor, « în
urma unui atac de apoplexie, survenit chiar în timpul
petrecerii de revelion », deși Alexandrina Minulescu
preciza că soțul ei ar fi decedat, în noaptea Anului
Nou, la Turnu Măgurele și nu la București ¹.

Identificînd, în ianuarie 1972, la minăstirea Cer-
nica, piatra funerară a lui Teodor Minulescu, am
putut face corectura de rigoare, potrivit inscripției
gravate în marmura monumentului: « TEODOR
MINULESCU născut la 1844 octomvrie 16. Căsătorit
la 1879, iulie 22 cu Alexandrina Ștefănescu din
Slatina. Decedat la 1880, decemvrie 29 ». Dealtfel,
anunțul mortuar publicat în ziarul „Telegraful”

¹ Vezi Claudia Millian, op. cit., precum și Claudia
Millian, *Cartea mea de aduceri aminte*, Editura
„Cartea românească”, București, 1973, pp. 27—30.

Theodor Minculescu
de 38 ani

(nr. 2603, marți 6 ianuarie 1881), la rubrica Știri din țară, confirmă data respectivă, aducând și o serie de precizări asupra împrejurărilor decesului: «„Vocea Teleormanului” ne spune că la 28 spre 29 decembrie, pe la orele 7 seara, sosi cu deligența în orașul Alexandria unu [sic!] Teodor Minculescu, și trase la hotelul Concordia. Mergînd la teatru, luă bilet, după care, intrînd în camera sa de la hotel spre a se îmbrăca, căzu jos și încetă la minut din viață. Localitatea de unde este de fel și cauzele morții sale sunt încă, necunoscute». Peste cîteva numere (la 10 ianuarie 1881) același cotidian revelea cu noi știri: «Citim în „Vocea Teleormanului” următoarele: În ziua de 31 decembrie făcîndu-se de d. medic al urbei Alexandria disecțiunea cadavrului decedatului Teodor Minculescu [sic!] despre care am vorbit în numărul precedent, s-a constatat că moartea i-a provenit din cauza unei ruperi la cord».

Cercetările pe care le-am întreprins la Arhivele Statului (filialele din București, Teleorman și Slatina) au adus noi lămuriri, certificînd cele trei date fundamentale consemnate de inscripția tombală: a nașterii, a căsătoriei și a morții.

Arhivele Statului din Turnu Măgurele ne-au trimis, în indicațiile noastre, un extras după registrul de morți pe anul 1880 al orașului Alexandria. Din act rezultă că tatăl poetului, care se numea Theodor Minculescu (cum apăruse și în presă și cum aveam să-l găsim în toate actele de stare civilă), «comerciant din București», căsătorit cu Alexandrina Minculescu, «casnică din București», a murit subit în Alexandria, în ziua de 28 decembrie 1880, la orele 20, seara, la hotelul Concordia din localitate.

REGISTRUL STĂRII CIVILE PENTRU MORȚI

No 594

Din anul una mie opt sute opt zeci, luna Decembrie trei zeci, orele patru post-meridiane.

Act de moarte al decedatului Theodor Minculescu de ani trei zeci și opt, comerciant din București, căsătorit cu d-ei Alexandrina Minculescu de ani nouăsprezece casnică din București. Mort alalte eri două zeci și opt Decembrie orele opt post-meridiane, de moarte subită în Hotelul Concordia din acest oraș. Martori au fost d[omnu]l Petre Ghețu de ani trei zeci, antreprenorul hotelului și d[omnu]l Achil Negreanu de ani două zeci și opt polițai de-aici care au subscris acest act după ce li s-a citit [sic !] împreună cu noi și cu d[omnu]l doctor Mihai Lăzeanu de ani trei zeci și șase, medic verificator de-aici care a constatat acest caz de moarte.

Făcut de noi Pandeale N. Zahariescu, Primar și Oficier al Stării civile al urbei Alexandria.

semnăturile

indescifrabil

Așadar, după cum se anunțase și în presă, Theodor Minculescu a murit la 28 decembrie 1880 la Alexandria și nu la Turnu Măgurele în noaptea Anului nou, cum eronat își rememora mama scriitorului, și nici la București, în ziua de 1 ianuarie 1881, cum arată majoritatea criticilor noștri pe urmele lui G. Călinescu². Era însă în etate de 36 de ani, nu de 38 cum scrie greșit în act.

Cercetînd orarul diligenței care parcurgea traseul Giurgiu—Alexandria și de aici la Turnu Măgurele, am constatat că la dus, cursele funcționau în zilele de marți, joi și sîmbătă, iar returul (de la Turnu Măgurele) luni, miercuri, vineri și duminică³. Cum 28 decembrie 1880 a căzut duminică putem conchide că negustorul Theodor Minculescu se înapoia de la Turnu Măgurele, unde fusese (cum își amintea și soția sa) și s-a oprit la Alexandria, în drum spre casă, sau cu afaceri. Fiind zi de duminică, s-a dus la teatru să rețină un bilet pentru spectacolul din seara aceea. Moartea l-a doborât fulgerător într-o cameră de hotel.

A fost adus de familie în București și înmormîntat — știm acum — la Mînaștirea Cernica. Unele amănunte legate de circumstanțele decesului au scăpat, probabil, Alexandrinei Minculescu, născută de tragică veste. Dealtfel, la puțin timp după aceea, ea a părăsit definitiv Bucureștiul și a lăsat să stărnească uitarea peste acest moment al biografiei ei, mai ales după cea de-a doua căsătorie.

Destinul a vrut, așadar, ca Theodor Minculescu să-și înceapă călătoria în neființă, cu un bilet de teatru în buzunar...

Împrejurările reale ale morții lui Theodor Minculescu modifică fundamental imaginea negustorului cheflui, «lovit de apoplexie în timpul petrecerii de revelion». E vorba mai curînd de un pelerin neastîmpărat, admirator de frumos, minat în lume, pe lîngă obligațiile comerciale, și de secrete nostalgii. El se asimilează într-acest chip portretului zugrăvit chiar de Ion Minculescu în cartea Roșu, galben și albastru (1924, pag. 130): «Poate vrei să știi cine a fost tata?... Era un suflet de artist, înfrățit cu clipa vieții trăite integral. Vintura țara în lung

și în lat, cumpăra unde găsea, vindea unde putea și la nevoie schimba o piatră de topaz pe o damigeană de Drăgășani vechi și două pietre de smaragd sau de safir pe doi ochi de fată mare».

Cine este Theodor Minculescu?

Conform informațiilor pe care ni le-a furnizat inscripția funerară, ce consemnează, între altele, și data căsătoriei (22 iulie 1879), am aflat la Arhivele Statului din Slatina (Olt) actul matrimonial al negustorului pielar, care ne-a produs o veritabilă surpriză.

Căsătoria dintre Theodor Minculescu și Alexandrina Ciucă s-a celebrat într-adevăr la data susmenționată. Localitatea nașterii celor doi miri, este însă cu totul diferită. În timp ce Alexandrina Ciucă, fiica lui Ștefan Ciucă (Ștefănescu cum își mai spunea, ca în inscripție), este originară din Slatina, Theodor Minculescu este născut la București, în 1844, circumscripția a II-a. Părinții lui sînt: tatăl Minea Cirezar și mama Caterina Cirezar, din București (cum menționează înscrisul). De la această informație neașteptată am pornit pe urmele lui Theodor și ale părinților săi în capitala veacului trecut și am descoperit, după îndelungi investigații, actul de naștere, în registrul de nașcuți din suburbia Olari, din mahalaua Podul Tîrgului din Afară — Oborul vechi (actuala Calea Moșilor). La fila 121, pe anul 1844, luna octombrie, ziua 29 — cînd s-a săvîrșit botezul, poziția 26, se află înregistrat copilul de «parte bărbătească» cu numele Theodor, născut la 27 octombrie⁴. Părinții sînt: muma Ecaterina, tatăl Stoica (în actele vechi se trecea doar numele de botez și mai rar și cel de familie) de profesie și poreclă Cirezar; naș fiind un anume Theodor de aceeași profesie; obrazul bisericesc popa Gheorghe. Imediat dedesubt, la poziția 27, este înscris un copil de «parte femeiească» cu numele Eydochia, care are absclut aceleași date ca ale lui Theodor: aceeași zi de naștere, aceiași părinți etc. Deci e vorba de doi copii gemeni.

Colaționarea acestor date cu cele din actul de căsătorie existent în Arhiva de stare civilă a orașului Slatina-Olt, și cu cea a nașterii, dovedește îndubitabil că e vorba de tatăl poetului și de bunicii săi. Ca atare părinții lui Theodor sînt bucureșteni vechi.

² G. Călinescu, *Material documentar*, revista „Studii și cercetări de istorie literară și folclor”, nr. 4, 1961, pag. 747. Criticul nu a cunoscut decît extrasul după actul de naștere din dosarul de căsătorie (nr. 1112/1914) al poetului, de aceea afirmă: «Tatăl său, Tudor Minculescu, era negustor de piele din Slatina de unde era soția sa [...] și a murit în timpului în București la 1 ianuarie 1881».

³ *Almanahul sau Calendarul portativ* — București, apărut între 1808 și 1886.

⁴ Desigur data din act este cea care trebuie luată în considerație. Diferența față de inscripție, de unsprezece zile, se poate explica printr-o greșală de lapicid. Într-un act de căsătorie al lui Ghiță Minculescu, un alt frate al lui Theodor, părinții sînt declarați în mod curios ca fiind: Minea Petre (decedat) și Ioana Minea, ambii bucureșteni (Arh. St. Buc., act nr. 47/1879).

Numele exact, de origine, este Minea (ca în actul matrimonial de la Slatina), cel de botez este Stoica. Profesia lui (de unde porecla care devine nume ulterior) este aceea de cirezar⁵. Prin urmare se numea Minea Stoica Cirezar (ca în atestatul de căsătorie al fiului său).

La început, tatăl poetului trebuie să se fi numit Minea Theodor, după care și-a metamorfozat numele în Minculescu, influențat, probabil, de frecvența acestui onomastic familial, purtat în Muntenia (în București mai ales) de mulți negustori, de arendași, de avocați etc. (Conform Anuarelor de atunci, consultate). Oricum, numele său din toate documentele cu excepția inscripției funerare este Minculescu. Acest nume, în mod oficial, ar fi trebuit să-l poarte

și fiul său, poetul, intrucit în actul lui de naștere din registrul pentru născuți nr. 364, pe anul 1881, 1—3, culoarea roșie, fila nr. 5, el este declarat de familie și înscris Minculescu⁶.

În jurul datei și locului nașterii lui Ion Minulescu

Numele adevărat al poetului este deci Ioan Minculescu⁷. Actul de naștere precizează și data exactă a venirii lui pe lume: în ziua de 7 ianuarie 1881, seara tirziu la orele 20 și jumătate, iar nu în noaptea de 6 spre 7 ianuarie, cum afirmă mai toți istoricii poeziei.

Orth. Rom.

Ioan Tudor Minculescu
legitim

REGISTRUL STĂRII CIVILE PENTRU NĂSCUȚI

Din anul una mie opt sute opt zeci și unu, luna Ianuarie, ziua opt, la orele unu după amiază.

Act de nașterea copilului Ioan, de sex masculin născut în București ieri seara la orele opt și jumătate în casa părinților săi din suburbia Curtea Veche, strada Covaci, no. 15, fiu legitim al decedatului Tudor Minculescu și al D[oa]mnei Alexandrina Minculescu, de 20 ani, născută Ciucă. După declarația făcută de D[oa]mna Sultana Slăvescu de 47 ani, moașă cu diplomă din Calea Șerban Vodă nr. 173 care a opărat acest cas și ne-a prezentat copila [sic !]^a în prezența a doi martori și anume: D[omnu] Ciucă Ștefan, de ani 59, cofar din Slatina (Olt), bunul copilului și D[omnu] Tănase Zamfirescu, de 32 ani, pielar din strada Șepcari no. 6, care au subscris acest act împreună cu declarantele și cu Noi după ce li l-am citit.

Constatat după lege de Noi Andrei Dertman, Oficiarul Statului Civil din București.

Circumscripția I-a

Un martor nu a știut subscrive^b
[semnăturile]...

În însemnările autobiografice intitulate Nu sunt ce par a fi... și publicate în „Revista Fundațiilor”, (VIII, nr. 10, 1 octombrie 1941, pp. 57—58) poetul declara convins: «...m-am născut întâmplător la București, când ar fi trebuit în mod normal să mă nasc la Slatina. M-am născut însă copil postum.

⁵ Sextil Pușcariu, D. A. 1940, Tom. p. II, pg. 477: „Cirezar”. Nomen agentis. s. m. — care are cirezi de vite, negustor care cumpără cirezi întregi de vite ».

— I. L. Caragiale, *În vreme de război*: «Să vedeau [...] oameni cu dare de mină, cirezari, ori-zari, ori cine știe ce ».

— I. Ionescu, *Agricultura română*, București 1869: «Unii din toboci sînt și cirezari, adică adună vite și le taie la Solhana. »

șase⁸ zile după moartea tatei la București, unde mama venise să-l îngroape și de unde, din cauza viscolului care înzăpezise linia ferată, nu s-a mai

⁶ Astfel, în lumina limpede a antecedentelor, probate de înscrisurile lui Theodor, nu mai putem afirma că «esté o eroare a funcționarului de stare civilă», cum cred unii istorici literari (v. Emil Manu, Ion Minulescu, *Opere*, I, p. LIX.)

⁷ Și în actul matrimonial al poetului numele părinților săi este consemnat Minculescu. Deși avea în față extrasul de naștere al poetului, funcționarul îl înregistrează pe acesta Minulescu — cum desigur i-a indicat scriitorul. Poetul însuși declară, în actele din dosarul de succesiune al tatălui său, în 1900—1902, la majorat, că este «fiul lui Theodor Minulescu zis citeadată și Minulescu».

⁸ În romanul *Roșu, galben și albastru* (1924), pag. 130 — scrie «șapte zile...»

^a Cel care a întocmit actul a notat aici sexul în chip mecanic, fiindcă în ziua aceea și în cele de dinainte se născuseră numai fete.

^b E vorba de Ștefan Ciucă.

putut întoarce la Slatina, unde locuia întreaga familie și unde, în mod logic, ar fi trebuit să mă nasc și eu».

În afară de «copil postum» totul este inexact, poetul ignorând în mod vădit adevărata origine a familiei⁹. În mod «normal și logic» trebuia să se nască, cum s-a și întâmplat, în București, unde se aflau părinții, de unde era originar tatăl lui și bunicii săi paterni și unde, de un an și jumătate de la căsătorie, se stabilise și Alexandrina Ciucă, în casa soțului ei, din str. Covaci nr. 15, devenind bucreșteancă. Nu ea este cea care a venit de la Slatina la București ca să asiste la înmormintare, ci Ștefan Ciucă (tatăl ei), care, s-a deplasat special ca să-și vadă nepotul¹⁰. În acest timp a survenit moartea lui Theodor. Cit despre vremea rea care ar fi împiedicat călătoria spre Slatina, am putut constata¹¹ că viscozul s-a pornit abia în noaptea de 5 spre 6 ianuarie

1881, și că nu a înzăpezit trenurile, ci numai le-a întârziat, în timp ce pe ruta Pitești—Slatina—Craiova doar a plouat în acele zile. Poetul nu s-a născut la șase zile, ci la zece după moartea tatălui, comerciantul bucreștean Theodor Minculescu.

Peregrinările anilor de școală Alte precizări și documente

După moartea soțului, Alexandrina Minculescu a părăsit Bucureștiul împreună cu fiul ei, și o aflăm încă «domiciliată în comuna Slatina, Calea Gării no. 100» la data căsătoriei lui Ion Minulescu cu Claudia Millian, conform actului matrimonial pe care-l reproducem; actul este interesant și prin alte amănunte privind biografia celor doi scriitori:

REGISTRUL STĂRII CIVILE PENTRU CĂSĂTORIȚI

Act de căsătorie din anul una mie nouă sute patrusprezece luna Aprilie ziua zece la orele zece 40/60 mi. ante de amiazi. Domnul Ion Minulescu major necăsătorit în vîrstă de ani 33, de profesiune publicist, născut în comuna București, strada Corăbiei no. 2 fiu al D[omnu]lui Tudor Minculescu încetat din viață și al D[oam]nei Alexandrina Minculescu născută Ciucă de profesiune fără, domiciliată în Comuna Slatina Calea Gării No. 100 și Doamna Claudia Millian majoră, divorțată în vîrstă de ani 25 de profesiune publicistă, născută în comuna București, domiciliată în comuna București B[ulevar]dul Ferdinand No. 36, fiică [sic !] a D[omnu]lui Ion Millian de profesiune inginer, domiciliat în comuna București B[ulevar]dul Ferdinand, no. 36 și al D[oamn]nei Maria Milian [sic !] născută Georgescu de profesiune fără, domiciliată în București B[ulevar]dul Ferdinand No. 36.

S-au înfățișat azi înaintea noastră spre a li se celebra căsătoria, văzînd că s-au făcut în termen publicațiunile cerute de lege și și că nu sunt opozițiuni la această căsătorie.

Avînd în vedere că martorii mai jos arătați declară că viitori [sic !] soți nu sunt rude la grad oprit de lege; că se căsătoresc acum soțul pentru prima oară iar soția pentru a doua oară.

Avînd în vedere că părțile la întrebările ce le-am făcut, ne-au declarat că nu s-a făcut contract (act dotal).

Noi Alexandru Crihan Consilier și Ofițer de Stare civilă din comuna București au dat în auzul celor de față țetire actelor cerute de lege și regulamente, parafate și oprite la dosarul No

portul cadavrului la Tirgu Jiu [Minulescu mai credea că tatăl său era originar din Gorj, de unde se trăgeau Vladimireștii] și înmormintarea se făcu la București unde familia fusese nevoită să aștepte reluarea circulației pe căile ferate ».

¹⁰ Claudia Millian, *op. cit.*

¹¹ Cf. buletinelor meteorologice din cotidienele: „Telegraful”, „Pressa” și „Românul”, din zilele de 1—10 ianuarie 1881.

⁹ În romanul cvasi-autobiografic *Roșu, galben și albastru* (pp. 130—132) poetul însuși recunoaște această pușinătate de date autobiografice: «Sunt un copil postum, Tatiana, Noroc că n-am întârziat decît șapte zile după moartea tatei. Altminteri nu ți-aș fi putut spune astăzi exact al cui sunt ». Și poetul continuă: «Îmi încep povestea vieții mele cu sfîrșitul vieții tatălui meu, săvîrșită în noaptea revelionului 1881... O iarnă grea, împiedică trans-

1112 ai [sic /] căsătoriei, cuprinde 7 file, precum și art. 194, 195 și 196 codul civil de la cap. VI a[1] titlului *Despre căsătorie* despre drepturile și datoriile respective ale soților.

Apoi am întrebat pe fiecare din viitorii soți, unul după altul dacă voiesc a se lua în căsătorie[.] la întrebările făcute fiecare din ei a răspuns separat DA. În urma acestora am pronunțat în numele legii că părțile sunt unite prin căsătorie.

Toate cele de mai sus sau [sic /] făcut în Casa Comunală în fața următorilor martori:

Domnu[1] Ioan G. Duca, de ani 34, de profesie proprietar domiciliat în com. București, strada Luminei No. 21,

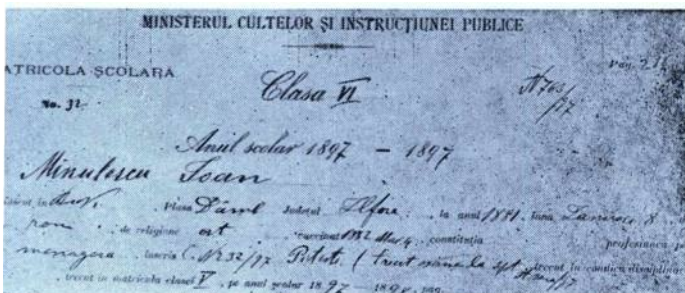
și Domnu[1] Vasile G. Moruțun ^e de ani 53, de profesie proprietar domiciliat în Com. București strada Scaune No 35. Cel dintâi din partea soțului, iar cel de al doilea din partea soției.

După ce am dat cetire acestui act în auzul celor de față, Noi 1-am subscris împreună cu aceștia.

SOȚI { Ion Minulescu
Claudia Millian

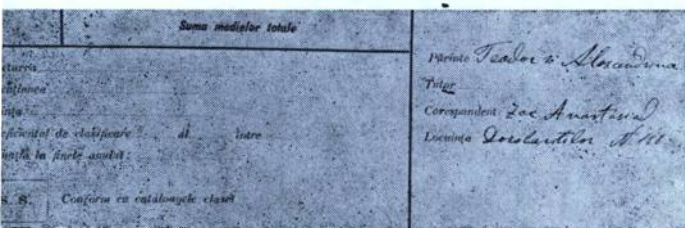
MARTORI { V. G. Moruțun
I. P. Duca

OFIȚER AL STĂRII CIVILE A. Crihan

Fiul lui Theodor Minculescu revenise în orașul natal ca elev, în anul 1897. Cu privire la perioada școlară, biograful poetului notează că, venind corijent de la liceul din Pitești, Ion Minulescu a terminat în București pensionul particular „Brinză și Arghirescu”, unde și-a luat bacalaureatul în 1889, trecând într-un an clasele a VI-a și a VII-a. Din cercetările făcute de noi, rezultă însă că Ion Minulescu și-a trecut corijența la liceul Sfântul Sava. În Registrul matricol nr. 70, anul școlar 1897—98, la pagina 216, la numărul matricol 32 al clasei a VI-a, întâlnim următoarea specificare: «Minulescu Ioan. Născut în Buc[urești] Plasa Dâmbovița, județul Ilfov, la anul 1881, în Ianuarie 8 [sic!] rom[ân] ortod[ox] vaccinat în 1883 mai 4, profesia părinților menajeră, înscris C. N. 232/97 Pitești, trecut exam[en] la s[e]p[tembrie] Pt. romă[nă] /97...Părinte Teodor și Alexandrina, ... Corespondent Zoe Anastasiad, Locuința Dorobaților, nr. 118».

Din însemnarea matricolă reiese deci că poetul și-a susținut examenul de corijență la limba română la „Sfântul Sava” și, totodată, că s-a înscris la acest liceu pentru a urma cursurile clasei a VI-a. Deci la Pitești terminase doar cinci clase, nu șase cum susține Emil Manu. Nu a rămas însă la „Sfântul Sava”; foaia lui matricolă este albă. Dacă ar fi frecventat cursurile clasei a VI-a de aici ar fi fost coleg în anul respectiv cu Ioan Petrovici, scriitorul și profesorul universitar de mai târziu.

Între legendă și realitate

Ion Minulescu adăuga în sumara sa autobiografie: «Un alt eveniment neprevăzut este numele meu. Familia mea hotărîse ca în cazul cînd aş fi fost băiat, după cum dealtfel se şi întîmplase, să fiu botezat cu numele Tudor, aşa cum îl chemase şi pe tata şi pe un alt ilustru ascendent al familiei noastre, Tudor Vladimirescu, care, după cum se ştie, presărase pe ambele maluri ale Oltului o mulţime de copii. Cum eu mă născusem în noaptea Bobotezei¹² spre Sfîntul Ion, m-au botezat Ion». Asemenea descendenţe fabuloase îl amuzau şi pe G. Călinescu¹³. Este evident vorba doar de o legendă, care circula în familie. Poetul o preluase direct de la mamă, care credea cu religiozitate în această genealogie a bărbatului ei: «Soţul meu era de obîrşie istorică. Se trăgea din viaţa lui Tudor Vladimirescu, de la care moştenise şi numele de botez şi o ţinută dîrză» (Claudia Millian op. cit.). Tradiţia numelui Tudor¹⁴, pe care trebuiau să-l poarte descendenţii masculini ai familiei, este contrazisă de chiar bunicul poetului, pretinsul copil direct al Vladimirescului, care s-a numit Minea Stoica. Pe de altă parte, tatăl său a primit numele

Tudor, cum am văzut din actul de botez, de la naşul său ce avea acelaşi nume, probabil vreun tovarăş de cîrezărie al lui Minea Stoica Cîrezar.

Dealtfel e greu de admis că Minea Stoica, născut prin 1821 (decembrie), sau în 1822 (ianuarie), pe malurile Oltului cum crede poetul, să fi venit (cînd?) la Bucureşti şi să aibă la vîrsta de numai 22 de ani, în 1844, cînd se năştea fiul său Theodor, o avere însemnată, o familie şi o gospodărie aşa de bine închegate.

«Fanfaronul» adevărat trebuie să fi fost însă tatăl poetului. Probabil că «firea de artist» a neguţătorului pielar şi spiritul lui de boem împins spre aventură l-au făcut să născocească povestea aceasta cu obîrşia sa oltenească, avînd ca strălucit înaintaş al stirpei pe conducătorul răscoalei din 1821. Poate o fi dorit, prin această legendă, să-şi impresioneze soţia şi pe socri, ştiînd cit de susceptibili sînt oltenii cînd e vorba de consîngenii lor. O altă explicaţie, în raza documentelor pe deplin elocvente, de care dispunem, nu vedem.

Tatăl scriitorului nu este deci «oltean din Slatina»¹⁵ ca şi soţia lui Alexandrina Ciucă, ci fiu de vechi bucureşteni. Iar poetul Ion Minulescu este, deopotrivă, bucureştean, (atît prin originea tatălui cit şi prin locul naşterii), şi oltean din partea mamei.

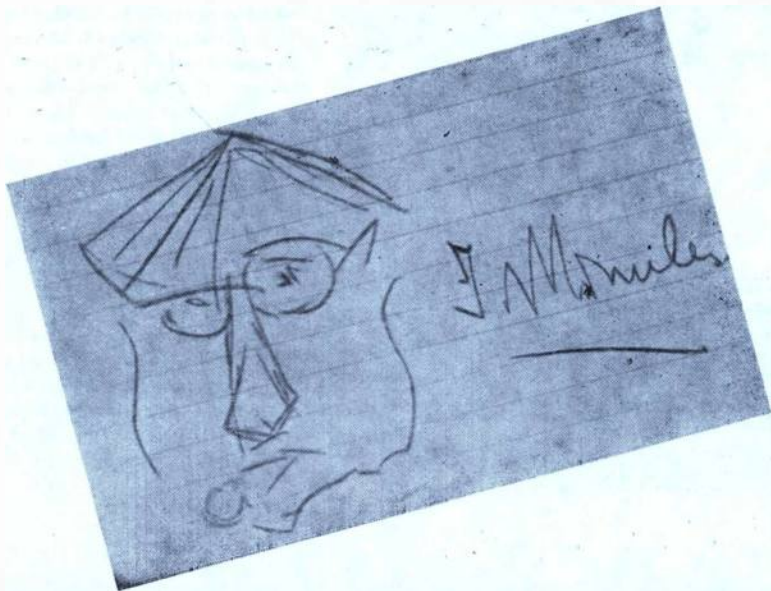
Constantin POPESCU-CADEM

¹² Poetul s-a născut chiar de Sf. Ion, la 7 ianuarie, seara la ora 8 1/2.

¹³ «Fanfaron, poetul se proclamă descendent al lui Tudor Vladimirescu» (art. cit.).

¹⁴ În romanul amintit (pag. 132) fantezia ia amploare: «Dorinţa tatei însă, care purta numele lui Tudor Vladimirescu, spaima fanarioţilor, fusese ca fiu-său să poarte numele lui Mircea Basarab, învingătorul turcilor la Rovine». Deci nu neapărat Tudor, ca în pretinsa tradiţie...

¹⁵ Faptul că inscripţia funerară notează localitatea Slatina în dreptul Alexandrinei Ştefănescu (Ciucă), e o dovadă mai mult că el nu era din aşezarea oltenească, ci că de acolo şi-a luat şi şi-a adus acasă, la Bucureşti, soţia.

Poetul Romanțelor pentru mai tîrziu în viziunea caricaturală a lui Octav Sulea (1927).

GRĂDINA LUI EPICUR

G. CĂLINESCU

VOCAȚIA ISTORICULUI LITERAR

Cu tot caracterul său oral — un fel de aide-memoire pentru ședința din 29 ianuarie 1962 — « raportul » lui G. Călinescu rămâne un document pentru ceea ce înțelegea el prin muncă în colectiv. G. Călinescu spunea adesea că, la noi, D. Gusti a avut cîțiva discipoli, dar n-a creat o școală românească de sociologie pentru că nu i-a învățat să lucreze în echipe — o noțiune modernă care presupune atît rigoare științifică cît și suplețe și adaptabilitate în momentele-cheie cînd trebuie să treci de la starea de fragment a cercetării proprii la aceea de întreg organic al colectivului. Și, cel puțin în domeniul științei literaturii, observația marelui critic este perfect îndreptățită. În condițiile unei idiosincrazii evasivanime față de lucrările colective — idee la care el însuși și-a adus contribuția — G. Călinescu și-a dat seama că trebuie întîi să umple de conținut nou însăși noțiunea de « muncă în colectiv », care să stea la baza activității acestui mare agregat, pe care îl avea de pus în mișcare și de condus.

Recitind îndrumările sale din paginile manuscrise sau din stenograme, trebuie să recunoaștem sfera înaltă de etică profesională în care maestrul plasa întreaga discuție. El vorbește mereu de mod de lucru « socialistic », ca o supremă aspirație a cercetătorului, la baza căruia să stea principiul democrație al discuției largi, care ar feri pe fiecare « de îngustimi de specialiști sau de excesive prejudecăți estetice ». El cerea ca orice corijări ale unor capitole scrise să se facă cu știrea și în prezența autorilor: « Cred că nu e bine să facem în secret modificări, chiar și stilistice, fără autorizația autorului și eu nu mi-am permis acest lucru ». Redactorul responsabil solicita de la colabora-

tori texte special scrise pentru Tratat sau măcar o reelaborare a materiei unor articole deja tipărite. Intervențiile sale, inclusiv cea din paginile pe care le publicăm, le dorea și exerciții de metodă, propunînd el însuși formulări suplă care să îmbrățișeze diversele ipoteze, în așa fel încît Tratatul să nu fie un corpus de polemici deghizate, el o expunere clară și cinstită a situației la care a ajuns știința pînă în momentul actual, cu desfășurarea calmă a argumentelor. Respectul pentru opiniile altora îl vroia o constantă în opera pe care o conducea și precizările cu privire la Mihail Kogălniceanu, Constantin Giurescu sau Nicolae Iorga probează această preocupare. Nu era vorba de a ocoli adevăruri, ci de tonul și logica demonstrației, întrucît, uneori, graba de a fi originali împingea pe autori la argumente pripite. Fraza tratatului trebuia astfel turnată încît să dovedească o gîndire strînsă și mai ales dialectică, prevenind contradicția faptelor mărunte, chiar a celor pe care arhivele nu le-au pus încă în circulație. « Un om de știință — zicea G. Călinescu — trebuie să aibă puțină imaginație și să prevadă imprevizibilul. »

Dar rigoarea supremă pe care o pune în fața criticilor și istoricilor literari este de natură ideologică. Întregul material documentar pe care am dori să-l dăm publicității (texte călănesciene scrise sau stenograme) este în esență o propunere și o incitație de reexaminare a literaturii române din punctul de vedere al ideologiei marxist-leniniste. Pentru momentul sintezei pe care o iniția, o lucrare saturată de istorie și dominată de o metodă științifică riguroasă, profesorul străbătuse un drum început imediat după cel de-al doilea război mondial cu meandrele firești ale unei personalități

«...o istorie a culturii în

E vorba deci de ideea din titlu, fără raport la conținutul operei pe care, bineînțeles, îl cunosc, « de creștere și descreștere ». Dacă până și Ureche are ideea de creștere, culminație și scădere, ca arc necesar al unei civilizații, este principal exclus ca filosoful D. Cantemir să n-o aibă. Tema, sentimentală, a caducității, a roții din care se trag și concepțiile filosofice e veche de cînd lumea. Nu exclama oare Cantemir: « ...unde este Nineve, cetatea cea mare?... unde este Vavylonul... unde este Troada... » admițînd implicit că o strălucire ajunsă la apogeu cade în pulbere în mod fatal? (ideea nu-i de loc progresistă). Surpriză! La pag. 181 tovarășul Panaitescu zice, vorbind de *Hronic*: « Armele istoricului sint concepția și metoda științifică, el vorbește despre

de o atare complexitate. Elev al lui Ramiro Ortiz, un lansonist inveterat, G. Călinescu va recunoaște, în 1934, că de la profesorul său de italiană a deprins « meșteșugul construcției critice pe substrat istoric »¹. Anii de tinerețe petrecuți ca arhivist pe lângă D. Onciul sau studiile pe documente medievistice din Italia, sub puterea morală a lui V. Părvan, vor pune o bază solidă concepției sale istoriografice. El va înregistra sensibil antipositivismul unui Dilthey, Ermatinger sau Simmel, dar împlinirea finală a istorismului său se va produce — considerăm noi — după receptarea marxism-leninismului. El întruchipează o adevărată culme a unui secol de istorie literară româ-

nească, deși, criticul, paradoxal, nu se considera istoric literar.

« În general, oricît de individuală e o operă, tot colectivă este » — spunea G. Călinescu în 1961 — subliniind că decisivă în orice lucrare de istorie literară importantă este arhitectura generală (idee prezentă și în prefața *Istoriei literaturii...* din 1941). Desigur, nu în sensul îngust de periodizare, sau de lipire exterioară a unor capitole despre « condițiile social-economice », ci de vizionare din interior a literaturii cu ochii istoricului, pentru stabilirea unor structuri specifice. Cu asemenea apoftegme, nu ne miră deloc insistența lui G. Călinescu asupra firului ideologic al materiei volumului I. « Într-un cuvînt, analiza ideologică a concepției istorice a lui Cantemir — mai ales în *Tratat* — este puțin cam incoerentă, iar polemica riscă să pară neconvingătoare dia-

² Mihaela Șchiopu, *G. Călinescu și Italia*. În „*Revista de istorie și teorie literară*“, tom 14, nr. 3-4, 1965, p. 824.

ările române...» RAPORT ACADEMIC ADNOTAT DE AL. PIRU (II)

evoluția statelor, popoarelor, stăpînilor, pe care o numește „a lucrurilor omenești strămutătură“. Bineînțeles, și aici D. Cantemir dă dovada că felul său de a gândi asupra istoriei cunoaște limitele impuse de orînduirea feudală, de felul de a gândi al vremii sale; de aceea „strămutătura“ istorică este explicată de el ca rezultatul providenței divine, totuși evoluția în opera lui nu e același lucru cu hazardul.

Așadar autorul se combate pe sine la cîteva pagini distanță. Ar putea firește să declare că *Hronicul* e scris ceva mai tîrziu, cînd D. Cantemir a ajuns la maturitate. Dar analizînd *Monarchiarum physica examinatio*, care a fost redactată în 1714, în vreme ce *Istoria Imperiului Otoman* a fost redactată între 1714—1716, tovarășul

lecticianului.» Cîtare paragraf din Miron Costin îl găsea rău interpretat ideologic și propune o mai adecvată formulare. În fine, paginile despre cărțile populare i se păreau de « aspect informativ impasibil expozitive », prea în maniera lui Cartoian. Dar « Cartoian a făcut un studiu original și capital pe spațiu european din punct de vedere informativ în timp ce noi așteptăm idei și o interpretare istorică a fenomenului cultural ».

Insistența profesorului asupra ideologizării demersului critic nu trebuie să deconcerteze. Nimeni ca el nu știa mai bine să facă saltul necesar de la materialul brut în conul de inefabil ce însoțește critica literară. În pendularea conceptului critic între știință și artă, G. Călinescu a considerat întotdeauna criteriul estetic drept fundamental. În stenograme, el repetă că *Istoria...* sa din 1941 este o operă de scriitor. În raportul alăturat

vorbește chiar de irepetabilitatea « jocului său critic » : « Transformat în metodă curentă de bibliotecă, produce sentimentul unei operații arbitrară și mecanice ». Pondere pe care o capătă în *Tratatul colectiv* viziunea istorică nu schimbă substanțial locul privilegiat al aprecierii estetice. Într-o sesiune academică, profesorul ținea să precizeze că în cultura veche « nu e vorba de a remarcă, ici și colo, și anume însușiri artistice, ci de a privi totul în perspectiva artei ». De fapt, întreaga activitate științifică pe care o desfășura G. Călinescu o hărăzea rostului major de a instrui și educa artistic elementele tinere.

Paginile pe care le vom publica, sperăm să revele cititorilor atît vocația de istoric a marelui critic, cît și pe omul înmărmărit de umanitate și înțelegeră colegială.

Stancu ILIN

Panaïtescu scrie (citez din capitolul tratatului nu din monografie): «Aurul vrea adică să supună monarhiile, instituțiile statului unei cercetări filosofice din care să reiasă legile generale ale creșterii și decăderii statelor mari. Soluția propusă de D. Cantemir este, aparent, științifică. El merge cu constatarea că monarhiile (statele) sint noțiuni particulare, adică finite; ele „trebuie să se nască și să moară, să se schimbe și să se transforme... și din deslăcuirea uneia trebuie să urmeze nașterea alteia“. Există o „rînduială“ în evoluția monarhiilor, căci „Dumnezeu și natura nu cunosc și nu fac nimic fără ordine“, și continuă așa a vorbi despre teoria ciclică, în plan istoric și geografic, a celor patru monarhii succesive, declarînd că în fond teoria e o „elucubrație mistică“, că scopul ei (și în acest ultim punct are dreptate) e de a dovedi țarului anomalia imperiului otoman care contrazice ciclului celor patru monarhii, fiind o tumoare în numele cifrei 5. Nu putem intra acum în subtilități de filosofie. Providențialismul este în această epocă mergînd de la Renaștere la iluminism o superficială haină conformistă sub care se ascunde afirmarea ideii de evoluție istorică și de ordine în natură. Vico e tot atît de elucubrativ în *Știința nouă*, cu toate astea ca teoretician al evoluției și involuției providențiale e un deschizător de drumuri noi. În discuție era, prin urmare, dacă «prin creștere și descreștere» Cantemir subînțelege că orice monarhie e supusă unei legi. Dacă acum această concepție e științifică din punctul nostru de vedere de azi ori nu, asta e de competența autorului. Este de neconceput ca în 1714 Cantemir să fie evoluționist în formulă providențialistă, ca tot în 1714 să înceapă o istorie a *creșterii și descreșterii* fără a mai avea în minte ideea ciclică și după aceea să scrie *Hronicul* în spirit evoluționist. Se poate doar susține că D. Cantemir n-a făcut demonstrație filosofică în cronică, narînd numai procesul evolutiv-involutiv, dar că a pus această traiectorie istorică sub semnul arcului creștere-descreștere, grandeur et décadence nu este nici o îndoială, în anii 1714—1716 gîndirea lui neputînd fi, dezvoltată sau numai ilustrată, decît una. De altfel, altă surpriză în monografie, tovarășul P. P. Panaïtescu însuși scrie (p. 180): «Firește titlul nu e întîmplător; el corespunde concepției evoluției monarhiilor dezvoltate în mica sa scriere *Cercetare asupra monarhiilor pe baza filosofiei fizice*».

Uitînd propriile sale afirmații și combătînd orice analogie cu Montesquieu, autorul urmează renegîndu-se: «Sublinierea creșterii și descreșterii imperiului otoman nu are pentru Cantemir un sens științific sau filosofic, ci reprezintă mărirea treptată, prin cuceriri a teritoriului împărăției sultanilor urmată apoi de scăderea acestui teritoriu» etc... Este vorba deci de creșterea și descreșterea teritoriului nu de aceea a forțelor materiale și morale care susțin pe dinăuntru împărăția, așa cum le vede Montesquieu. Adică, lămuresc eu, n-a decăzut Imperiul otoman care materialmente și moralmente a rămas același ci... teritoriul. Sau: Cantemir nu explică scăderea teritoriului prin alterarea forțelor morale și materiale ci doar constată scăderea lui. Dar tocmai expansiunea și contractiunea teritoriului e ceea ce numim creșterea și descreșterea imperiului otoman. Cît despre arătarea cauzelor, tovarășul P. P. Panaïtescu se combate iarăși pe sine însuși. Căci după ce a tăgăduit că D. Cantemir vorbește de cauzele decăderii, mai ales de cele morale, scrie aproape imediat: Cantemir «anunța Europei civilizate începutul decăderii marelui imperiu, care prin cuceririle sale înspăimîntau statele și din mijlocul ei chiar din apusul continentului. Istoria lui Cantemir care da la iveală *corupția, lăcomia și tirania* turcească, constituie o armă îndreptată împotriva osmanilor și oferită dușmanilor lor, o invitație către cugetătorii politici de a ține seama de această decădere în planurile lor» etc., etc. Prin urmare, turcii, mărîndu-și teritoriul, devin corupți, lacomi și tirani. Întinzîndu-se, și mai ales fiind tirani față de învinși, înspăimîntă puterile Europei și fac pe cei căzuți în tirania lor să oscileze spre puterile creștine. Nici nu se poate o expunere istorică mai deterministă, cu considerarea proceselor atît materiale cît și morale. Firește, Cantemir nu uzează de sentințe și concluzii ca Montesquieu, pe care l-am recitat aseară, găsînd în el foarte multe, ca să zic așa, „cantemirisme“, traduse în maxime.

Intr-un cuvint, analiza ideologică a concepției istorice a lui Cantemir — mai ales în tratat — este puțin cam incoherentă, iar polemica riscă să pară neconvingătoare dialecticianului.

Fără să-mi permit să mă amestec în felul de a gândi al învățatului meu coleg, îl rog să reflecteze asupra acestor observări și să vadă dacă prin cîteva rectificări de redactare nu poate face și mai bun excelentul său capitol.¹⁶

Urmărirea insistență a carierei unor motive din literatura veche la scriitorii noi mi se pare cu totul nepotrivită.¹⁵ Colaboratorii din volumele următoare sînt puși uneori în situația de a repeta ceea ce s-a spus în volumul I. Trec peste faptul că unele stabiliri de izvoare sînt (să nu fie cu supărare) sau puerile sau niște descoperiri à la Palisse: « Calul lui Harap Alb (al lui Creangă) nu e străin de Ducipal ». În *Paștele Blajinilor* al lui Sadoveanu, Mihail Sadoveanu pomeneste după *Alizândrie*, legenda despre Blajini, « Buddhismul lui Eminescu din unele poezii, ca de pildă *Rugăciunea unui dac* sau nuvele ca *Cezara* nu este cu totul străin de *Varlaam și Ioasaf* »¹⁶. (Dar dacă acela care va scrie capitolul despre *Eminescu* va contesta că Eminescu e buddhist, și încă după *Varlaam și Ioasaf*, deși Eminescu posedase, cum am arătat undeva, acest manuscris?). Eminescu în *Mortua est* și Coșbuc în *Moartea lui Fulger* sînt înriuriți de *Viața Sfîntului Vasile cel nou*. Nego. Copilării. Și apoi nu e treaba volumului I să intre în materia volumului III și IV. În acea jitiie se pomeneste și de pomul mortului (« de care ne vorbește Creangă »). Să lăsăm pe cel care va trata despre Creangă să decidă dacă e cazul de a aminti de acest motiv vast folcloric. Am spus « copilării ». Lucrul îl amintește despre Coșbuc, dar în mod rezonabil, N. Cartoian semnalînd înrădăcinarea în popor a credinței despre « vămile văzduhului » și referind la folclor poezia lui Coșbuc.¹⁶

Paisprezece rinduri din articolul despre Neculce urmăresc cariera unor legende la Negruzzi, Bolintineanu, Alecsandri. Să-i lăsăm pe cei din volumul II să releve aceste izvoare, arhicunoscute de altfel. De asemenea, finalul capitolului *Neculce* cu aprecieri în manieră de studiu despre Creangă, Sadoveanu e fără rost.

În cărțile populare în secolul al XVIII-lea se face un excurs ne la locul lui despre C. Negruzzi paremiolog. Analiza unor opere poetice cunoscute ale lui Eminescu și Sadoveanu în legătură cu *Halimaua*, pe 5 pagini, este de-a dreptul agasantă, și fie că ESPLA a cerut suprimarea lor, fie că autorul a fost mai ponderat în volumul tipărit¹⁷, capitolul de acolo e mai în limitele unui tratat.

Punerea în paralelă pe o pagină întreagă a Evangheliei din 1682 și a Bibliei din 1688 e o metodă acceptabilă într-un studiu. În tratat, gradul de dependență poate fi evocat pe scurt. Imensele citate din Dosoftei în paralelă cu textul tradus al Bibliei nu spun nimic. Fiecare poate să scoată biblia sa și să compare¹⁷. Un lung citat de o pagină de locuri comune psaltice acoperă adevărata valoare a unor versuri dintr-un tot ce poate să repugne cititorului. Se poate spune, rezumînd în proză, așa: « Zilele trec ca fumul, casele se răcesc ca scrumul, inima e săcată, adică uscată ca iarba cosită, piinea pe care o măninci e de zgură și vinul sporit cu lacrimi. Și totul curge melodie ca o doină:

¹⁶ Critica lui G. Călinescu la paginile capitolului *D. Cantemir* a determinat o restrîngere a textului prezentat inițial de autor și o importantă schimbare de viziune. Chiar dacă numele lui Montesquieu nu este reținut, se acceptă lărgirea noțiunilor de « creștere » și « descreștere », nu doar în sens teritorial. Nu este exclusă de autor, în forma revizuită tipărită în volum, nici cunoașterea de către D. Cantemir a noțiunii de « cauză » în procesele istorice. Toate aceste idei erau bunuri comune ale epocii și în acest sens trebuie înțeleasă butada lui G. Călinescu cum că recitînd pe Montesquieu a găsit multe « cantemirisme ».

¹⁷ Citatele din acest paragraf sînt din așa-zisa premachetă, dactilogramă pe care a avut-o la dispoziție G. Călinescu pentru lectura finală. În forma tipărită, pasajele semnalate de redactorul șef al Comitetului general de coordonare vor fi abandonate sau refăcute.

¹⁸ Se referă la cartea lui Al. Piru, *Literatura română veche*, apărută la „Editura pentru literatură“ în 1961.

¹⁵ Atunci cum rămîne cu motivul blestemelor a căror carieră de la Radu Popescu la Argezi o urmărește Călinescu însuși?

¹⁶ Să fie o eroare dacă cineva raportează *Vămile pustiei* de Ioan Alexandru la *Vămile văzduhului*, or dacă în legătură cu aceasta din urmă alții au vorbit de Dante?

¹⁷ Ce înseamnă « fiecare »? Toată lumea a citit pe Dosoftei și face în chip curent comparații cu alte traduceri de psalmi în proză?

De suspinuri și de jeale
Mi-am lipitu-mi os de piale,
De-a tocmă cu pelecănu
Prin pustii petrec tot anul
Și cu corpul cel de noapte
Îmi petrec zilele toate,
Ca o crabie rămasă
În sub strașină de casă».

Apostroful de Miron Costin la sfârșitul *Psaltirei în versuri* citat în întregime, deși insignifiant, este comentat rău ideologic, întrucât se spune doar atât că Miron Costin vorbește despre superioritatea bogăției sufletești asupra celei materiale:

Pentru aceea, tot omul să nu se lenească
Pre Dumnezeu în suflet să-și agonisească.

Însă asta este chiar teza clasei feudale, exprimată prin filosofia deșertăciunii și egiului sărăciei. Și totuși autorul putea să scrie în spiritul adevărului așa: deși versificatorul e tribut ar concepției bisericești a disprețului de bunurile lumii, convenabilă clasei feudale, totuși nu poate să nu vadă lăcomia clasei în mijlocul căreia trăia:

Acela de avuție sață nu mai vede,
De i-ar da toată lumea, el tot nu să-ncrede.

Cu toate că foarte conștiințioase și bine scrise, articolele despre cărțile populare sînt de aspect informativ impasibil expositive, lucru de prisos fiindcă operația a făcut-o în chip magistral N. Cartoian¹⁸.

Două pagini expun legenda lui Buddha spre a se trece apoi la expoziția cuprinsului cărții *Varlaam și Ioasaf*. Șapte pagini sînt cheltuite cu analiza epică¹⁹ a Alixândriei. La Esop nu-l rabdă inima pe autor să nu ne învețe carte: «trăitor după Herodot în veacul al VI-lea dinaintea erei noastre și originar din Tracia, după alții din Frigia». E de drept că N. Cartoian consacră multe rînduri acestei origini, dar el face un studiu original și capital, pe spațiu european din punct de vedere informativ, în vreme ce noi așteptăm idei și o interpretare istorică a fenomenului cultural.

Cuprinsul cărților astrologice și de prevestire este consemnat enciclopedic. O frigiditate completă, nici un fir ideologic care să străbată materia, nici o introducere sau o subliniere din care să rezulte contribuția acestor cărți la accentuarea conștiinței contradicționale de clasă²⁰ sau în fine o idee fie și pur literară; totul este compendiat fără milă. «Pe scurt, zice autorul, subiectul *Istoriei etiopice* este următorul» și îl povestește «pe scurt» în două mari pagini. Afară de asta se dau informațiile că Eminescu poseda un manuscris din 1813 și că Cervantes a imitat, în *Persiles y Sigismunda*, *Etiopica* (amănunte pe care le-au adus cei care s-au ocupat de Eminescu și de Cervantes) și încă altele de acest fel, că Racine învățase pe dinafară acest roman, etc. Fiecare lucru trebuie așezat însă la locul său.

O impresie neplăcută de compilație în materie de idei o poate produce copierea în tocmă a unor definiții străine, în vreme ce cititorul comun le crede originale. Zice Cartoian²¹: *Halima*[...] e din familia textelor numite de francezi „roman à tiroir“, iar de germani „Rahmenerzählung“. Autorul nostru spune și despre *Sindipa* și despre *Halima*: «*Sindipa* este ceea ce francezii numesc un „roman à tiroir“, iar germanii o „Rahmenerzählung“. Trec peste alte numeroase cazuri.

Analogiile cu scriitorii mai moderni sau cu cei din literatura universală le-am făcut eu, ocupîndu-mă în puține pagini de literatura veche, spre a face mai frapantă splendoarea lor arhaică. Jocul critic merge o dată prin surpriză. Transformat în metodă curentă de bibliotecă, produce sentimentul unei operații arbitrare și mecanice. Vani-

¹⁸ Ce a făcut în chip magistral Cartoian? Informație sau expoziție impasibilă?

¹⁹ Din moment ce facem analiză epică, nu importă cît cheltuim pentru asta.

²⁰ *Zodiacul, Trepeticul și Gromovnicul* au contribuit la accentuarea conștiinței «contradicționale» de clasă? Supoziția e de un comic franc. În realitate boierii, chiar voevodul, de pildă Brîncoveanu, credeau în astfel de cărți absolut la fel cu țărani.

²¹ Și Cartoian preia aceste «definiții», denumiri, nu idei, de la alții. Nu a inventat el acești termeni tehnici, nici măcar nu s-a străduit să-i traducă în limba română. Cînd zicem povestire trebuie să arătăm cine a folosit mai întîi cuvîntul?

²² Atunci și
Arghezi (care în *Cu
bastonul prin Bucu-
rești* laudă pe Do-
sofiei) e detestabil
în psalmi și în poe-
zia *Mirele*, unde se
închipuie pe el în-
suși bou:

« Pășunea mea tu
să fii

Cu păpădii.

*Eu să fiu boul tău
alb și nevinovat
Care te-ai fi păscut
și te-ai fi rumegat ».*

²³ Putem însă
compara pe anoni-
mul brincovenesc
cu Saint-Simon,
« câlcările de pré-
sence » ale acestuia
cu invectivele lui
Radu Popescu?
(Vezi *Istoria lite-
raturii române* de
G. Călinescu,
pp. 36–37).

²⁴ Însă majori-
tatea edițiilor din
Margareta de Na-
varra sînt intitulate
Heptameron.

²⁵ Cartea mea
din 1961 nu e iden-
tică în nici un capi-
tol cu ceea ce am
reprodus în tratat,
în 1964. De altfel,
în 1962 am publicat
o ediție nouă din
*Literatura română
veche*, revăzută. Am
modificat sensibil
textele mele pen-
tru tratat (ediția I,
1964).

²⁶ Se minimali-
zează edițiile cri-
tice în chip gratuit.
Kogălniceanu a
adus mari servicii,
dar și deservicii,
intervenind arbi-
trar în textul cro-
nicilor publicate
de el.

tatea mea de a fi imitat și chiar pasișat e învinsă de simpatia pe care o am pentru Al. Piru (căci el cred că e autorul acestor analogii paradoxale), pe care îl doresc mai degrabă un adversar, stînat, al procedeele mele, perimate o dată cu mine.

« Sfîntul Francisc în literatura medievală italiană, la noi Tudor Arghezi, au folosit astfel de imagini din *Psaltire* ». Exemplul lui Dosoftei e mai degrabă detestabil ²²:

*Giuncii și cu tauri mă-npresoară
Cu căscate guri să mă omoară.*

Sf. Francisc, de la care n-avem decît *Cantico del sole*, nu poate sluji decît de pildă a suavității. Că Neculce e portretist asta e adevărat, însă de fișă caracterologică labruyeriană nu se poate vorbi, fără a forța analogia, și pentru faptul că unul e cam primitiv, și celălalt un intelectual rafinat ²³, și pentru acela că pictura grasă nu aparține caracterologiei de tip clasic care se ridică conștient la schemă. Devotamentul, incintător pentru mine, merge pînă acolo încît se împrumută și o eroare a mea, cînd zic despre *Sindipa* că e un adevărat *heptameron*. Însă eu, prudent, n-am ieșit din acest cuvînt sugerînd povestirea în șapte zile, după un titlu care a circulat. Prietenul meu vrînd să nu lase nimic necomunicat, lămurește că e vorba de *Heptameronul* Margaretei de Navarra. Ei bine, ilustra regină a plănuț un *Decameron* ²⁴, totul este sistematizat pentru zece zile cu zece persoane, s-au pierdut doar unele nuvele, dar edițiile recente cuprind și povestiri din ziua a opta. Titlul nu este al reginei. Deci, pot spune « este un adevărat *heptameron* », dar nu pot spune: « este un *heptameron* al reginei de Navarra ».

Bineînțeles, aceste observații nu scad meritul colaborării celor la care mă refer și inclusiv al lui Al. Piru, investigativ, cumpănit, elegant chiar în redactarea unui articol. Ceea ce mă stînjește intrucît îl privește este faptul că articolele sale din tratat sînt aidoma cu acelea publicate în volumul său recent ²⁵, în vreme ce ceilalți au reelaborat materia din studiile lor, au pus-o pe cit cu puțință pe portativul istoric, subsumîndu-le concepției noastre. Ar putea, fără vreo refacere a articolelor, în afară de supresiunea superfluiului, prin simple variante lexicale și sintactice și printr-o tăietură originală a citatelor, să înlăture această impresie penibilă că tratatul este, în partea respectivă, o retipărire a articolelor din cartea sa. A trecut pînă și acest pasaj: « Kogălniceanu nu a dat o ediție științifică a letopisețului [lui Neculce], ci una îndreptată, pe alocuri modernizată, alteori arhaizată în chip arbitrar. Prima ediție corectă a dat-o academicianul Iorgu Iordan, în 1955. Din moment ce s-a adus o dată un omagiu măgulitor colegului nostru, e de prisos a-l repeta în textul unui tratat de istorie. La bibliografie se poate nota în dreptul ediției din 1955 [prima științifică]. Kogălniceanu a făcut un serviciu imens istoricilor și literaturii publicînd cronicile, textolog nu-i putem pretinde să fi fost. Era prea mare pentru asemenea treabă » ²⁶.

Entuziasmul pentru *Psaltirea* lui Teodor Corbea, în general ilariantă, este disproporționat. Versurile:

*Așa noao
Plini de roso
Ochii ne sînt
Către cel sfînt*

i se par autorului nu lipsite de calități artistice și vîdînd talentul cultivat al poetului. Nici vorbă de așa ceva. Prea lungul citat din Psalmul 136 e dezolant:

*La riurile din Vavilon
Fiind noi, fără de cap și domn,
Acolo am șezut și cu foc
Am plîns pentru al nostru nenoroc.
Oh, cînd ne-am adus noi amînte*

*De Sion, cu suflet fierbinte,
În mijlocul lui, în sălcii, noi
Ca cei căzuți în adânci nevoi... etc.*

O insistență prea metodică asupra unor lucruri pot trezi zîmbetul. Bunăoară: « O statistică sumară ne arată că din cei 147 psalmi (psalmii 69—71 lipsesc) doi au fost compuși în versuri de 4 picioare... zece au fost compuși în versuri de 5 picioare, doisprezece în versuri de 6 picioare, douăzeci și unu în versuri de 7 picioare, douăzeci și patru în versuri de 8 picioare, doisprezece în versuri de 9 picioare, șaptesprezece în versuri de 10 picioare, doisprezece în versuri de 11 picioare, șasesprezece în versuri de 12 picioare și douăzeci și unu în versuri de 13 picioare ». E mai prudent să trimitem numai cu un picior acest pasaj zoologic în notă.

Cred că nu e bine să facem în secret modificări, chiar și stilistice, fără autorizația autorului și eu nu mi-am permis acest lucru, de aceea raportul meu a fost așa de lung. Vă dau un exemplu de sărăcire a textului unui autor care nici nu știe că i-am citit manuscrisul. Fiind vorba de Ștefan cel Mare și sfînt și de portretele lui Ureche, am rămas surprins de elementaritatea unei caracterizări: « Oamenii zugrăviți de el însă nu au însușiri supranaturale ». În realitate, autorul se exprimase mai plastic și mai aproape de adevăr așa: « Oamenii zugrăviți de el însă nu apar în linii hagiografice, aeriene, ci calcă cu toată talpa pe pămîntul țării, evenimentele sînt înscrise în linii dure, realiste »²⁷

Nu mi-ați dat nici o indicație în privința prefeței. Trebuie, afară de asta, să hotărîți ce e de făcut cu partea pe care tovarășul Pervain n-a trimis-o. Însă îmi dați acum știrea îmbucurătoare că domnia-sa v-a predat o parte din ce trebuia să serie, urmînd să ne dea și restul în cel mai scurt timp.

Repet că nu e cazul în această parte pe care am analizat-o de a reface capitolele, ci, cel mult, de a revizui în cîteva zile redactarea acolo unde găsiți că e nimerit, înlăturînd contradicțiile. Cu asta vă felicit călduros, iertîndu-vă din inimă și gratulîndu-vă totdeauna de multe nopți nedormite spre a vă citi și vă zic un cordial adio înainte de a trece în sinedriile celorlalte volume, unde îmi urez a întîlni colegi tot atît de simpatici, înțelegători și discipulați ca și dumneavoastră.

²⁷ Ulterior G. Călinescu a acceptat ca acest text de I. C. Chițimia să cadă.

AL. PIRU

I. VINEA

MAXIME și aforisme

ÎN DIVERSITATEA GENURILOR LITERARE

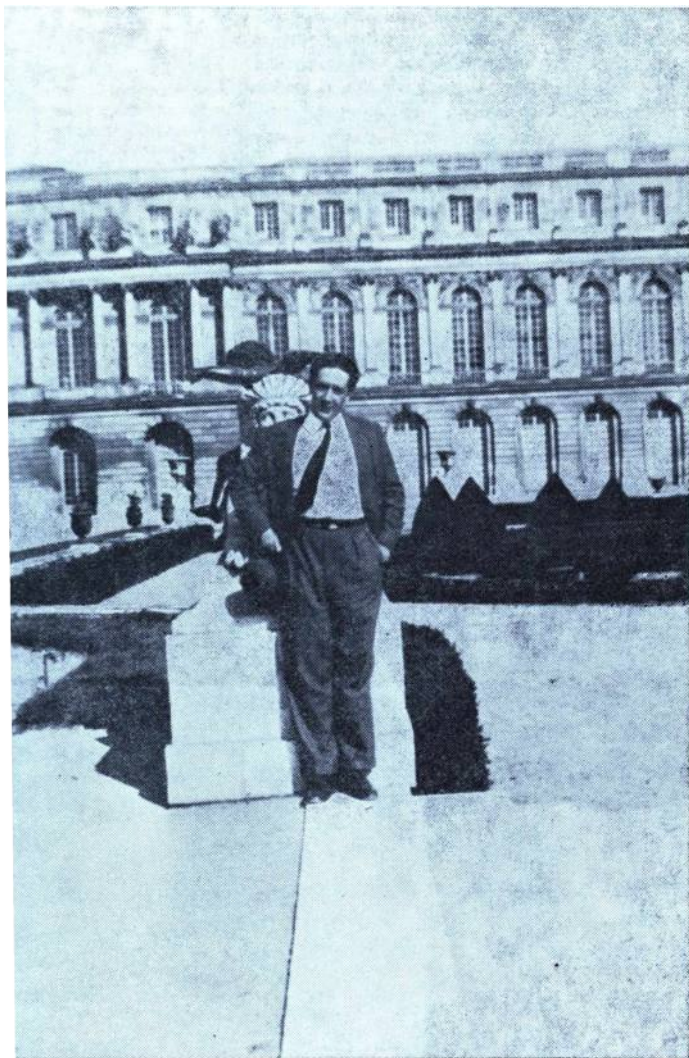
abordate de Vinea, maximele și aforismele ocupă un loc aparte¹. Parcurgându-le astăzi, putem reconstitui viziunea sa asupra lumii. Totodată, dincolo de meditație și observație, Vinea își aplică această terapeutică în stare să-l elibereze de o seamă de adevăruri, nerostite altminteri. În sprijinul afirmației de mai sus, vine și faptul că maximele și aforismele sale alternează — nu o dată — cu însemnările de jurnal intim: momente politice la zi, crochiuri ale unor articole de gazetă, paralel cu jurnalele ținute de personajele romanelor sale. Faptul lasă să se întrevadă sursa lor comună: magma personalității autorului.

Nevoia acută de a se confrunta cu sine îl împinge — adeseori — pe scriitor la transcrierea de aforisme din autori celebri, frecvența de el — prilej de a-și sublinia starea de spirit. Probabil că, judecând astfel lucrurile, ideea de sublimare a gândurilor și sentimentelor îi era de nesuportat.

Osmoza dintre aforism și jurnal intim este la Vinea, ca și în alte cazuri, evidentă. Putem spune că putoarea aceluia care-și consimnează trăirile nu i-a lipsit, totuși, nici lui, cu precizarea că, în cazul său, « soluția salvatoare » a spontaneității o reprezintă aceste aforisme. Când simte că își filtrează exagerat cuvintele, el aplicează la formele sintetice proprii — ale sale sau ale altora — în stare să lase adevărul să răzbătă ferm.

Experiența oricui e susceptibilă de a primi învățăminte. Dar, la Vinea, dispunind paralel învățămintele și existența, rezultatul e nef paradoxal, el nefiind

¹ Ion Vinea a avut intenția publicării unei culegeri de maxime și aforisme, sub titlul *Călușu nerăbdării*.

preocupat de un stil de viață unitar. Iar aforismele par expresia unei existențe riguroase. Atunci să-l bănuim pe autor de « literaturizare »? Sau este vorba de reflectarea zbaterii continue, de prefigurare a unei alte existențe?

Dacă ar fi să încercăm o comparație relativ hazardată, am putea aminti jurnalul de tinerețe al lui Tolstoi, în care criza sufletească perpetuă emană o copleșitoare nevoie de căință și îndreptare. Aspirația către echilibru lucid rămîne, fără îndoială, o marcă a firilor sensibile.

Este, se-nțelege, greu să ierarhizezi tematic aforismele lui Vinea. În sfera esențializată a oricărei literaturi moralizatoare (față de sine sau față de semen) căutarea gradului de noutate nu-și are sens decît în măsura în care lasă să transpară, dincolo de adevărurile etern-valabile, mutațiile ce se produc inevitabil în plan etic.

Prin intermediul maximelor, Vinea promovează unele puncte de vedere, polemizează cu altele, își exersează scriitor sarcasmul, relevînd semnificative judecăți asupra timpului trăit, asupra comportamentului în societate. Ironia ce se degajă din aforismul « être toujours dans le bon courant et avec ceux qui y sont », departe de a pleda pentru o « adaptare cameleonică », incită în individ resorturile probității. Alt aforism: « nu fi amabil în detrimentul tău », deși pare doar o ilustrare a orgoliului, ascunde în subtext ideea de demnitate a eului.

Dihotomia: slăbiciune — tărie de caracter, contradicția între a crede și a face, coeficientul de clar și obscur pe care-l conține orice personalitate —, iată parametrii unui examen de conștiință pe care Vinea îndrăznește să și-l facă permanent, cum singur spune: « Nu sînt destul de puternic pentru a-mi îngădui cîteva slăbiciuni ».

Constanțina BREZU

1935 ¹

Etre assez fort pour pouvoir être sincère et loyal — question de force ou de faiblesse.

Les demi-brouilles sont aussi mauvaises que les demi-réconciliations.

Un homme porté aux confidences — un fat, un faible. Il fait l'effet d'une femme qui s'offre sans avoir été sollicitée.

Ne pas s'expliquer sur sa conduite. Plutôt le mystère que la clarté — sauf le moment venu de tout jeter en balance.

Laisse toujours conspirer les autres. Les vainqueurs auront quand même besoin de vous — si vous n'êtes pas un vaurien.

Etre toujours dans le bon courant et avec ceux qui y sont.

Să fii destul de tare pentru a putea fi sincer și loial — chestiune de forță sau de slăbiciune.

Semicerturile sînt la fel de rele ca și semiîmpăcărilor.

Omul pus pe confidențe — un nătărău, o ființă slabă. Îți face impresia că e o femeie care se oferă fără să fie solicitată.

Nu da explicații asupra comportării tale. Mai bine misterul decît claritatea — afară doar cînd vine momentul de a pune totul în balanță.

Lasă-i totdeauna pe alții să uneltească. Învîingătorii vor avea totuși nevoie de tine — dacă nu ești un om de nimic.

Fii totdeauna pe calea cea bună și cu cei care merg pe ea.

¹ Maxime extrase din carnetele de însemnări zilnice ale scriitorului. 1935 — 1952.

Toujours avec les forts et les vengards.

De détourner les lois cela complique inextricablement la vie.

Un mare șnapan vorbește: nu pot fi condamnat fiindcă eu comit numai delicta noi pe care nici un cod nu le prevede.

Variantă: sunt în materie penală un precursor, un creator. Delicta mele sunt toate noi etc.

Nu sunt destul de puternic pentru a-mi îngădui câteva slăbiciuni.

Logicianul raționează ca și cum langajul ar conține totalitatea experiențelor posibile.

Viața mea. Grande faute initiale. Faute d'orgueil et de hâte.

Dresser ses défauts contre ses qualités, quelle erreur!

Mon amour suffit à tout: il doit donc te suffire.

Ne m'aimez plus — je ne mérite pas votre amour: tactique de celui qui veut se faire aimer encore plus.

Il ne faut jamais se reconnaître aimé devant celle qui vous aime.

Elle redoublera de transports et d'ardeur.

După 26 dec. 1935

Et mon Double qui répudie toutes mes fautes et toutes mes sottises.

Et dire qu'il est mon prisonnier, que je suis son geôlier ignare et grossier, et que je le sens.

Le sentiment très net que l'on peut choisir entre Soi et Moi, et qu'il n'y a pas de synthèse entre les deux.

Totdeauna cu cei tari și cu cei norocoși.

Nesocotind legile complici inextricabil viața.

Condamnat fiindcă eu comit numai delicta noi pe care nici un cod nu le prevede.

Variantă: sunt în materie penală un precursor, un creator. Delicta mele sunt toate noi etc.

Nu sunt destul de puternic pentru a-mi îngădui câteva slăbiciuni.

Logicianul raționează ca și cum langajul ar conține totalitatea experiențelor posibile.

Viața mea. Mare greșală inițială. Greșală din orgoliu și din grabă.

Să-ți instigi defectele împotriva calităților, ce eroare!

Dragostea mea e deajuns la orice: trebuie deci să-ți ajungă.

Nu mă mai iubi — nu-ți merit dragostea: tactică a celui care vrea să se facă iubit și mai mult.

Nu trebuie niciodată să recunoști că ești iubit în fața celei care te iubește.

Își va îndoi efuziunile și ardoarea.

După 26 dec. 1935

Dublul meu care-mi respinge toate greșelile și toate prostiile.

Și când te gîndești că e prizonierul meu, că eu sînt temnicerul lui ignar și grosolan și că o și simt.

Sentimentul foarte clar că poți alege între El și Mine și că nu există sinteză între cele două.

Ceux qui refusent trop en théorie Cei ce refuză prea mult în teorie
cèdent beaucoup en pratique... sont cedează mult în practică... mor de
fous de céder... dragul de-a ceda...

Madgearu — un viu exemplu că efortul și tenacitatea te pot ridica deasupra propriei tale mediocrități, dar nu mult!

E exasperant să te simți, pe zi ce trece, mai respectabil.

Ascensiunea vertiginoasă a unora nu e decît o evaziune: codul penal n-are aripi.

Diderot dixit: « il n'y a point de bon conseil pour un sot » — mais Diderot dixit: « pentru prost nu există sfat bun » — dar prostul nu are le sot n'en a pas besoin. nevoie de sfat.

Numai deșteptul face prostii, de aceea el nu e decît un prost degenerat, iar prostul un deștept care se ignoră.

Secolul XIX: în care toți oamenii, toate femeile au devenit oameni de litere, femei de litere.

Plăcerea se lipsește de adevăr, dragostea se împacă cu minciuna, voluptatea trece peste minciună.

Stan Pățitul

Pentru a izbuti — femeia și dragostea trebuie respinse pe ultimul plan în viață sau utilizate ca trambulină!

Dacă ți se pare greu, amintește-ți că femeia și amorul sunt în cea mai mare măsură în funcție de imaginație. Fii stăpînul imaginației tale și nu robul ei.

Secretul lui Don Juan: nu insista niciodată. Și în război, asediul e pierdere de energie și de timp și cea mai puțin glorioasă victorie. Treci mai departe.

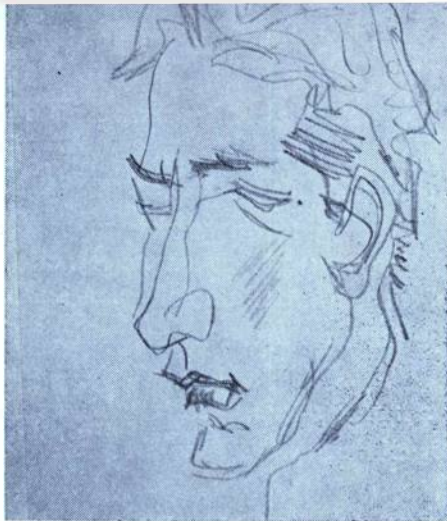
Să nu ai secrete, decît pentru femeia iubită. Totodeauna o bună trădare încunună o carieră de gazdă de hoți.

Nu fi amabil în detrimentul tău.

E mult mai amuzant să spui adevărul decît să minți.

Cea mai împovărătoare minciună e aceea pe care o spui și o susții din caritate.

Minciuna cere o contabilitate [*sic*!] foarte complicată, ca orice fraudă.

Omul acesta îți cerșește un elogiu, femeia aceasta îți imploră un compliment, și n-ai atîta generozitate să le arunci un pumn de monedă falsă? Cînd bancherul O. K. apare în cadrul cabinetului său de lucru îmi reprim totdeauna un fior macabru. Pricina stă în aspectul lui rose și fraged care mă face să cred că s-a dat un minut jos de pe catafalcul pe care i s-a făcut o injecție cu formol.

Cinematograful a difuzat și a perfecționat cabotinajul universal.

<Cîteodată> mă întreb: oare toți oamenii joacă un rol de comedie ca mine? Toți ne mistificăm conștient și de bunăvoie? Și e atît de necesară farsa asta încît n-am fi în stare să înfruntăm colectiv decorul, recuzita și garderoba pe dinăuntru?

Ultima treaptă a cabotinajului: imitația lui Diogene.

De parafrizat. Am citit nu pentru a ne instrui, ci pentru a ne controla (după ce am aflat singuri tot).

Vineri 21 febr.

Consolarea « astralului » la ocultişti e aproape « viața viitoare » la creștini, cu avantajul că mai poate da cîte o dată o raită pe-acasă.

După data de 11 et 12 octombrie 1936 După data de 11 și 12 octombrie 1936

Le moral de victoire, le moral de
defaite. Se faire un moral de vic-
toire, c'est être victorieux.

Moral pentru victorie, moral pentru
înfrîngere. Să-ți faci un moral pentru
victorie înseamnă să fii victorios.

PANAIT ISTRATI

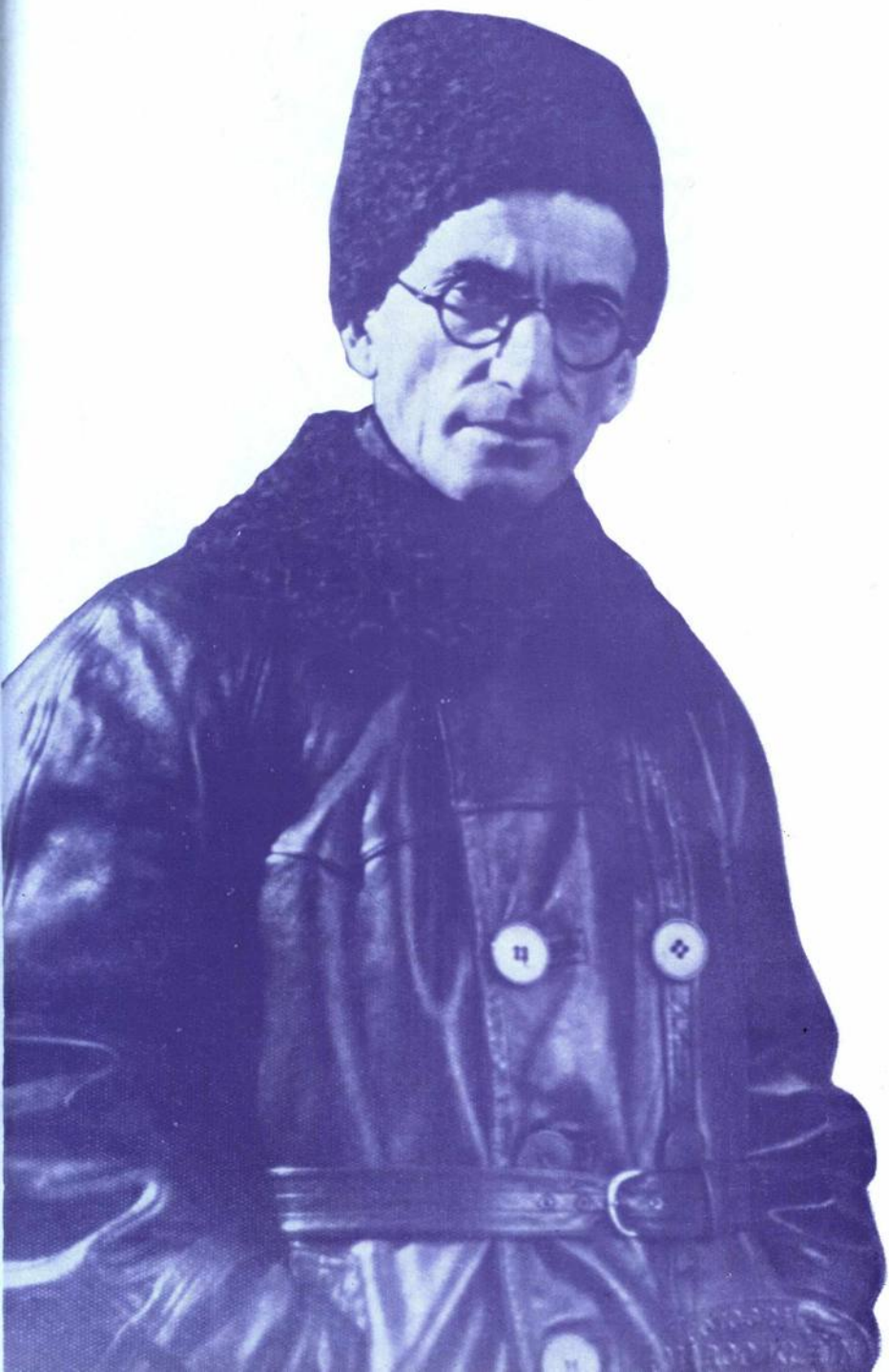
I S - A S P U S L U I

v a g a b o n d u l
g e n i a l — și așa va

rămîne prin veacuri, fiindcă spiritul lui nu cunoștea sigilii decît ca să le rupă, îndrăzneț, revoltat, ca vîntul semănînd, primăvara, la Brăila, praf verde din Orient, praf negru din Balcani.

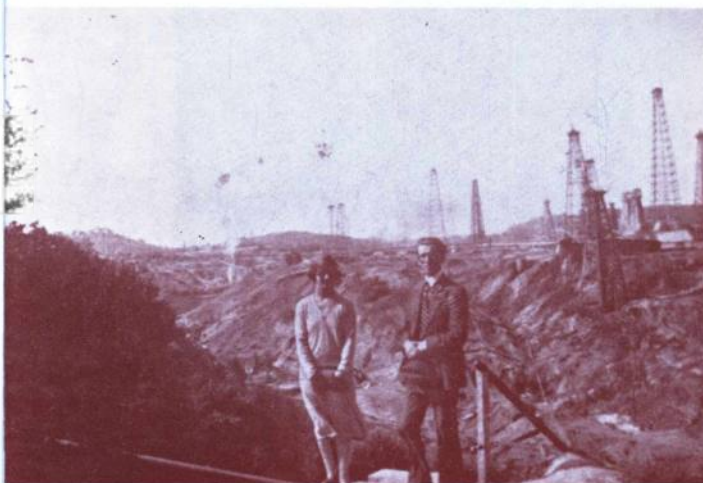
S-a născut, fără îndoială, pe un pat din scînduri de corabie, cînd luna, la Dunăre, scoate pui de nebunie și, făcînd parte din neamul de oameni care nu vor să moară pînă n-or trage zece dra-ci pe roată, s-a înhămat de mic să iubească drumul și să bea numai din vinul neliniștii. A străbătut Europa, Nordul Africii, Caucazul și partea cea mai dulce a Asiei, Istambulul, dar cei ce socotesc că Istrati a fost un călător se înșeală. Panait Istrati a fost ceea ce reprezintă esența a mii de călători cu vocație: un nomad, adică un călător numai prin rănile drumului și mărăcinii timpului. Nu știu dacă a flămînzit mult, cred mai degrabă că foamea-l căuta neconținut, prinzîndu-l uneori din urmă, dar asta e cu totul alt-ceva, căci pîinea lui cea adevărată a fost să vadă, și din lumina adunată să arunce un curcubeu. Trupul lui, măcinat de boală, neobișnuit să viseze locul pe care dormea, a cunoscut o singură robie: dorul de-a urca pe cele mai teribile culmi, ale exaltării sau mizeriei, de a fi vultur sau lup și de a se topi apoi în iubire pentru oameni și pentru colțul lui de stea, care era Brăila. Cred, fiindcă inima mi-o spune, că nomadul l-a desăvîrșit pe scriitorul Panait Istrati.

Fănuș NEAGU

Traversind Caucazul în 1928.

sus: Panait Istrati și Anna Munsch (în planul al doilea) la Nisa (1924).

mijloc: Moreni, septembrie 1929.

jos: Istrati printre pescarii lipoveni, în balta Brăilei. (Foto: Monique Jutrin)

George Ionescu, Panait Istrati și Anna Munsch în 1925, la Masevaux.

La mormintul lui Avram Iancu,
septembrie 1929.

La Gorunul lui Horia, împreună
cu Marie-Louise Baud-Bovy,
septembrie 1929.

Prezentăm cîteva fotografii inedite, făcute, toate, la Taverny, Le Hêtre Rouge, la 23 iulie 1933, cînd Panait Istrati, împreună cu soția sa, Margareta, și cu o familie prietenă, erau oaspeții lui Frédéric Lefèvre.

Paul TEODORESCU

Panait Istrati singur, în curte, rezemat de fag. Este obosit, îngîndurat, trist; se cîțește boala pe fața sa.

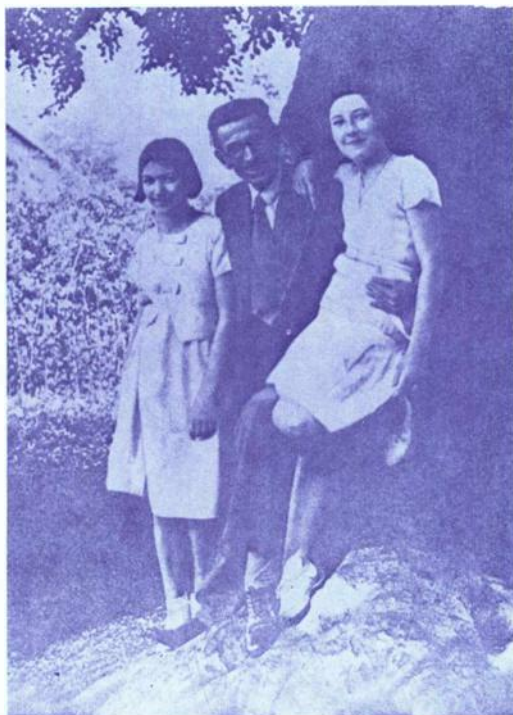
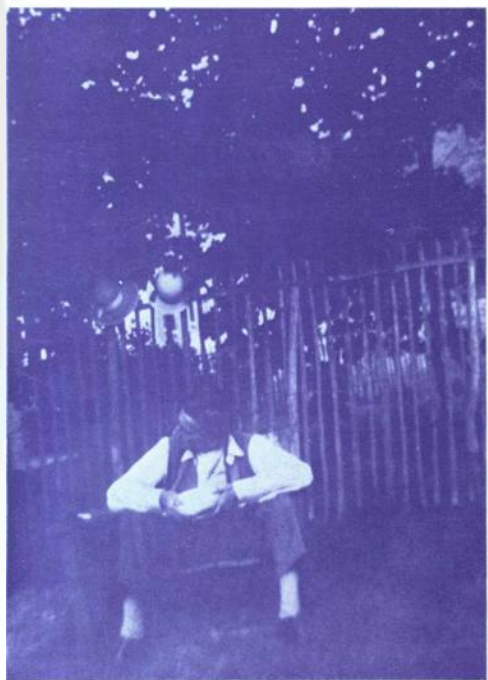
Panait Istrati singur, în curte, în fotoliu. Este zîmbitor, destins, întinerit; nu are de loc aerul unui om bolnav.

Panait Istrati singur, în curte, stînd pe o rădăcină a fagului. Schițează un zîmbet, dar pare resemnat.

Panait Istrati, în curte, pe un scaun scund, mîncînd căpșuni.

Panait Istrati între Frédéric Lefèvre (dreapta) și Rodica, o tinăraromână, (stînga), în curte, în fața fagului.

Panait Istrati și Frédéric Lefèvre, la Paris, în 1930, probabil la un prînz la « Closier des Lilas ».

La mormintul lui Chateaubriand din
Saint-Malo, în vara lui 1923.

Popas la Brăila, între două drumuri.

În piața din Brad, septembrie 1929.

Totodată a calificat ca erou tineretul român, care locuiește în patria maghiară și cu toate condițiile politice actuale se menține român. [Subl. ns.]

Numitul profesor Iorga între timp a plecat din Budapesta, dar cu siguranță și acum se află pe teritoriul Ungariei. Și întrucît, din antecedente pe drept, se poate presupune că și în altă parte va continua în mod asemănător agitațiile împotriva statului maghiar, rog pe Înălțimea Voastră să dacă Iorga ar apărea pe teritoriul comitatului, de sub conducerea Dumneavoastră, să urmăriți cu vie atenție activitatea lui, ba chiar să-l îndepărtați în cazul stabilirii agitației, iar mie vă rog să-mi raportați imediat.

Primiți Ilustrisime, expresiile stimei mele

Budapesta, 1901, octombrie 25

ționind să depisteze (în integralitate) documentele care conțineau informații referitoare la Mihai Viteazul și epoca sa.

Paralel cu investigațiile în arhivele budapestane, N. Iorga se interesează de viața tinerilor români de aici, cu care încearcă a lua un contact direct. Rămînînd cîteva zile la Budapesta, se folosește de prilej și conferențiază — în 29 septembrie — despre voievodul unificator, de la al cărui tragic sfîrșit trecuseră 300 de ani. Auditoriul era numeros, mai exact peste 60 de studenți și intelectuali. Cu verva-i caracteristică, citînd din paginile recente sale cărți consacrate memorabilei personalități a lui Mihai Viteazul, N. Iorga a stîrnit un justificat entuziasm.

Ministrului de interne i-a parvenit textul complet al discursului științific rostit de savant, pe care-l

rezumă într-o circulară emisă la Budapesta la 25 octombrie 1901; o copie a circularii a ajuns și la prefectura județului Bihor. Desigur, avusese informatorii săi în sală, numai așa explicîndu-se redarea fidelă a ideilor exprimate de N. Iorga. Reținînd esențialul, adică tocmai ceea ce îl incomoda, ministrul amintit precizează că profesorul conferențiar a accentuat asupra faptului că strădania de cîpeterie a fiecărui român cîstit trebuie să fie aceea ca ideile voievodului Mihai să nu rămînă numai idealuri, ci să se și realizeze. Considerînd că « și în altă parte va continua agitațiile sale », autoritatea suszîsă îi dă prefectului libertatea de a-l urmări și chiar de a-l expulza « în cazul stabilirii agitației ».

Viorel N. FAUR

II

Présidence du Conseil des Ministres *

11 mai 1931

Mon très cher collègue,

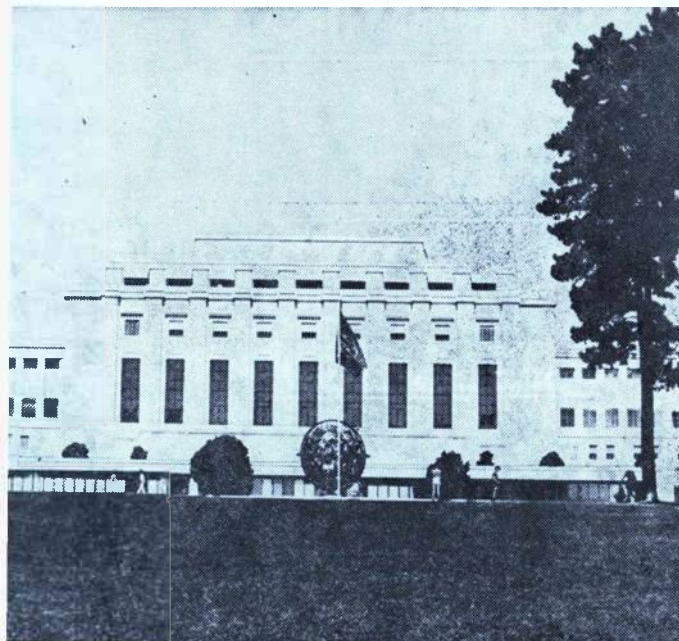
Vous pouvez penser combien m'a touché votre bon message de souvenir, de confiance et d'amitié. Je vous en suis profondément reconnaissant et je vous prie de transmettre mes remerciements à tous ceux qui ont bien voulu penser à moi à une heure de si lourdes responsabilités pour une conscience qui a d'autres principes que ceux de la politique courante.

À une époque où il y a tant d'Internationales, [...], celle de l'esprit, le vieil esprit des époques de savoir et de préoccupations idéales, commence à se révéler comme la plus naturelle et la plus heureuse des réactions morales. Orientés par la connaissance du passé et par l'habitude des généralisations hardies, renseignés, pour le présent, par les plus douloureuses des expériences, nous revenons au Mens agitat molem et, sans toucher à des droits qu'on s'est habitué à juger comme sacrés, nous considérons le conseil des classes éclairées non seulement comme un devoir, mais aussi comme le plus naturel des droits. Votre lettre me le dit aussi et elle vient à temps pour soutenir les décisions de quelqu'un qui n'a fait que défendre pendant toute sa vie la conception supérieure des démocraties organiques et spirituelles, qu'on ne peut pas improviser d'un jour à l'autre.

Espérant pouvoir renouer des liens qui lui sont si chers, celui que vous avez créé docteur de votre Université illustre, vous prie de croire combien il vous reste dévoué.

N. IORGA

* Biblioteca Publică și Universitatea din Geneva, Colecția Victor Martin, ms. fr. 4363, ff. 244—245)

« Am avut cîndva, pe scurtă vreme, onoarea de a prezida un guvern » — observa, cu melancolie, N. Iorga într-o scrisoare din 1937, răspunzînd invitației la o consfătuire ministerială.

Pentru dispoziția sensibil diferită în care își începuse guvernarea, pot fi interesante declarațiile lui N. Iorga de la 11 mai 1931, dintr-o scrisoare destinată lui Victor Martin, unul din celeniștii vestiți ai veacului, profesor de literatură greacă la Universitatea din Geneva și întemeietor al școlii elvețiene de papirologie. Cîțiva ani mai tîrziu, dictatura regală va încerca să-i reducă acțiunea politică la un șters rol decorativ, bun pentru generali pensionari. Din această cauză, între 1938—1940, atitudinea lui N. Iorga s-a menținut paradoxală: înalt demnitar, dar, în același timp, prizonier al guvernului cu care era ținut să colaboreze.

În ultimele luni de viață, directorul politic al „*Neamului Românesc*” se văzuse silit de cîteva ori să tempereze zelul directorului « administrativ », prea dispus să asculte de directivele oficiale. Articolele lui, care, din 1906, apăreau zilnic pe prima pagină a ziarului, au fost supuse cenzurii exercitate, rînd pe rînd, la ministerul propagandei. S-a evocat, nu o dată, rezistența dirză a lui N. Iorga în mijlocul năruirilor apocaliptice ale acelor vremi.

Anticipînd atitudinea de mare patriot și democrat a istoricului, scrisoarea din 1931 către Victor Martin ne aduce în minte, fără voie, memorabilele lui cuvinte: « Eu sînt unul din factorii morali ai unității naționale și apăr demnitatea unui neam... ».

Andrei PIPPIDI

Președenția Consiliului de Miniștri

11 mai 1931

Prea iubite coleg,

Vă puteți închipui cît de mișcat am fost de mesajul dumneavoastră de aducere aminte, de încredere și de prietenie. Vă exprim adîncă mea recunoștință și vă rog să transmiteți mulțumirile mele tuturor celor ce au binevoit să-și îndrepte gîndul spre mine într-un ceas de atît de mari răspunderi pentru o conștiință deprinsă să se călăuzească după alte principii decît cele ale politicii curente.

Într-o vreme care numără atîtea internaționale, [...], aceea a spiritului care a însuflețit cîndva epocile închinată științei și preocupărilor ideale, prinde a ni se înfățișa ca o manifestare morală pe cît de firească pe atît de fericită. Ajutați de cunoașterea trecutului și de deprinderea generalizărilor îndrăznețe, informați asupra prezentului de cele mai dureroase experiențe, revenim la chemarea *Mens agitât molem* și, fără a ne gîndi să atingem drepturi socotite, prin tradiție, sacre, credem că un sfat venit din partea claselor luminate reprezintă nu numai o datorie, dar și cel mai firesc dintre drepturi. Regăsesc această idee și în scrisoarea dumneavoastră, sosită la timp pentru a întări hotărîrile cuiva care, de-a lungul unei vieți întregi, n-a făcut decît să apere concepția superioară a democrațiilor organice și spirituale, ce nu pot fi improvizate de la o zi la alta.

În nădejdea de a putea reînnoi o legătură care-i e scumpă, acel pe care l-ați făcut doctor al Universității voastre ilustre vă roagă să credeți în expresia devotamentului său deplin.

N. IORGA

PAUL VAN TIEGHEM

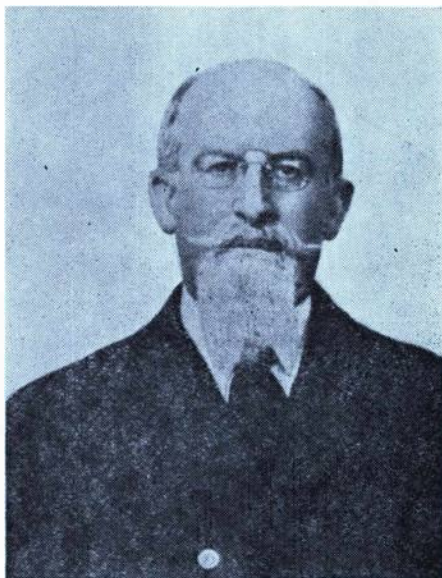
în corespondență cu
Mihail Dragomirescu

«ȘCOALA FRANCEZĂ» A DAT ÎN PRIMA jumătate a secolului XX nume ilustre în munca de pionierat pentru dezvoltarea autonomă a comparativismului: Fernand Baldensperger, Paul Hazard, Jean Marie Carré, Paul Van Tieghem. Întemeind, în 1921, „Revue de littérature comparée”, primii trei au pus la îndemna acestei discipline o tribună oficială, menită să contribuie la răspîndirea europeană și intercontinentală a noilor idei literare. Iar un deceniu mai târziu, înființarea unui post de conferențiar la Sorbona și a unui institut de literatură modernă comparată, coincidea cu apariția sub îngrijirea lui Paul Van Tieghem a celor două volume de: *Mélanges d'histoire littéraire générale et comparée*, oferite conducătorului catedrei, F. Baldensperger, cu 62 de contribuții datorate unor personalități reprezentînd 18 națiuni.

În lista de subscripție pentru publicarea acestor volume, ocazionate de «30 ani de învățămînt în domeniul literaturii comparate», oferite marelui comparatist francez de «colegii, discipolii, prietenii săi» se înscriseră și numele «Dragomirescu (Michel), București»¹.

Urmărind atent viața literară internațională, cu precădere cea franceză, cercetînd conform teoriei sale estetice, în paralel sau în conexiune, fenomene literare din țară și străinătate, din trecut și din prezent, Mihail Dragomirescu a contribuit, deși nu în mod deliberat, la formarea școlii românești de comparativism.

Cercetarea corespondenței lui Mihail Dragomirescu, risipită azi în diverse colecții publice și particulare, ne-a dus la descoperirea a două scrisori

inedite ale lui Paul Van Tieghem adresate criticului român în toamna anului 1929². În acel moment Mihail Dragomirescu se afla la Paris în legătură cu apariția volumului al II-lea, *Esthétique littéraire* și al III-lea, *Méthodologie littéraire*, din *La science de la littérature*, lucrare fundamentală pentru conturarea și descifrarea gândirii sale, din care apăruse în românește, la București, în 1926, numai primul volum.

¹ Cf. *Mélanges...*, tome I-er, Paris, 1932, p. VIII.

² Bibl. Acad. R. S. R., Coresp. S 75 (1-2).

Paris 47 Bd. Saint-Germain R. 101
5 25/12 sept 29 R. 101/1017

Monsieur le cher. collègue

Je tiens en passant à Paris votre
volume et vous en remercie. Je rai vu de faire
à faire la volume pour mon Comp. rend.
annuel à portée de la dernière position dans le
Revue de Synthèse historique. Je vous en remercie
de faire votre commission à mon égard avec
Paris après la 1re séance. Je rai vu officieusement
la jour. 1re — Mon ardeur de la 1re est.

Cher m. Demombynes

Hautot pour Sabour

Seine Inférieure

Bien. moi si je suis à Paris de 1re vous
pour m'envoyer mon.

Votre bien dévoué

P. Van Tieghem

Pentru a-și populariza cartea și ideile, Mihail Dragomirescu vizitează diferite personalități franceze. Nu este deci întâmplător faptul că s-a adresat cu precădere comparatistului Paul Van Tieghem, secretarul general al Comisiunii internaționale de istorie literară. Viitorul conferențiar de literatură comparată la Sorbona era de pe atunci cunoscut lumii de specialitate prin lucrări esențiale în acest domeniu. Desigur, preocupările colegului francez pentru teoria și metodologia literară, — preocupări care se vor concretiza doi ani mai târziu, sub titlul *La littérature comparée*, într-o lucrare devenită celebră, ea reprezentând prima expunere de ansamblu în acest domeniu —, nu erau străine

criticului român. Ceea ce l-a determinat însă Pe Mihail Dragomirescu să se adreseze lui Paul Van Tieghem a fost dorința de a se verifica pe sine, dorință căreia îi va răspunde peste câțiva ani și corespondența sa cu filozoful italian Benedetto Croce, pe care îl cunoaște personal la Congresul de istorie literară din 1931, de la Budapesta.

La rindul său, Paul Van Tieghem era atras de particularitatea poziției estetice a lui Mihail Dragomirescu, de fermitatea sa împotriva « istorismului » în aprecierea operei de artă și în special a capodoperelor, și nu în ultimul rind de bonomia, jovialitatea și caracterul îndatoritor al criticului român. Prietenia care s-a legat cu acest prilej între cei doi oameni de litere se va consolida în cursul anilor următori, fie cu prilejul unor întâlniri oficiale sau neoficiale în străinătate, fie cu acela al vizitei lui Paul Van Tieghem în România, ocazionată de convocarea Comitetului Internațional de științe istorice în 1936, la București.

Nu cunoaștem obiectul exact al conversației « altă de agreabilă pentru mine », de care vorbea Paul Van Tieghem în corespondența sa din 1929. Ea s-a îndreptat, se pare, asupra unor probleme de ordin teoretic, care își vor afla reflectarea în recenziile pe care comparatistul francez și fiul său, istoricul literar Philippe Van Tieghem, le-au dedicat în acea epocă Științei literaturii³. Discuțiile au abordat, desigur, și probleme de ordin practic, cum este publicarea unei « Biblioteci a capodoperelor » în editura J. Gamber. Proiectul nu s-a mai realizat, probabil din motive comerciale. Se va fi discutat și asupra activității Institutului de literatură din București (acesta va fi reorganizat în 1932), precum și asupra rolului literaturii generale, idee altă de scumpă lui Paul Van Tieghem. Că discuțiile purtate și lectura Științei literaturii i-au fost utile comparatistului francez o dovedesc și pasajele din *La littérature comparée*, unde răspundea obiecțiilor în legătură cu explicarea geniului și a capodoperelor sau cu analogia presupusă între literatură și știință.

Nicolae LIU

³ Vezi recenzia primelor cinci capitole, cu unele « timide observații », în cadrul dării de seamă asupra lucrărilor de istorie literară și teorie literară, semnată de Paul Van Tieghem, în „Revue de Synthèse historique”, Paris, Tome XLVI, Nouvelle Série, tome XX, 1929 (Apud „Ritmul vremii”, seria II-a, 1930, nr. 1, p. 155) și cronica lui Philippe Van Tieghem, *La science de la littérature*, par M. Dragomirescu, professeur à l'Université de Bucarest, în „Les Nouvelles Littéraires”, Paris, IX, 1930, nr. 377, ian. 4, p. 8, text reluat parțial cu modificări în cartea *Tendances nouvelles en histoire littéraire*, Paris, 1930.

I

Paris 47 Bd. Garibaldi
17 sept[embre] [19]29

*Monsieur et cher collègue,
Je trouve en passant à Paris votre volume et votre carte. Je tâcherai de faire figurer le volume dans mon compte-rendu annuel à paraître en décembre prochain dans la „Revue de Synthèse historique“. Je serai très heureux de faire votre connaissance si vous êtes encore à Paris après le 25 courant. Je rentre définitivement ce jour-là. Mon adresse d'ici-là est :*

*Chez M. Demombynes
Hautot par Sahurs
Seine Inférieure
Dites-moi si je puis à partir du 25 vous fixer un rendez-vous.
Votre bien dévoué*

P. VAN TIEGHEM

I

Paris, 47, Boulevardul Garibaldi
17 septembrie [19]29

Domnule și scumpe coleg,
Găsesc, trecind prin Paris, volumul dumneavoastră și cartea de vizită. Voi încerca să introduc volumul în darea mea de seamă anuală care apare în decembrie, în „Revue de Synthèse historique“. Voi fi foarte fericit să vă cunosc, dacă veți fi încă la Paris după 25 ale lunii. Eu mă întorc definitiv la această dată. Adresa mea de aici este:

*La Domnul Demombynes
Hautot par Sahurs
Seine Inférieure
Spuneți-mi dacă pot, începînd din 25, să vă fixez o întîlnire.
Al dumneavoastră prea devotat*

P. VAN TIEGHEM

II

Paris, samedî 6^h 1/2

*Mon cher collègue,
Je suis désolé de vous avoir manqué — de dix minutes ! — d'autant plus que je vous aurais remercié tout de suite, et de vos beaux volumes, reçus ce matin de Gamber, et de vos bonbons que ma petite fille a vu avec joie en rentrant, et dont j'espère qu'elle voudra bien m'offrir quelques-uns !*

Voulez-vous venir soit demain matin dimanche entre 10^h et 11^h 1/2, soit l'après midi du même jour après 5^h 1/2, soit lundi après 6^h ? Je serai très heureux si je puis vous rendre service, ou en tout cas reprendre la conversation, si agréable pour moi, que nous avons eu avant hier.

Votre bien dévoué

P. VAN TIEGHEM

Paris, sîmbătă ora 6 1/2

Scumpe coleg,

Sînt dezolat că nu v-am întîlnit — pentru zece minute! —, cu atît mai mult cu cît v-aș fi multumit îndată, și pentru frumoasele dumneavoastră volume primite azi dimineață de la Gamber, și pentru bomboanele pe care fetița mea le-a descoperit cu bucurie la întoarcerea acasă și nădăjduiesc că va binevoi să-mi ofere cîteva!

Vreți să veniți fie mîine, duminică dimineață, între orele 10 și 11 1/2, fie după amiază, în aceeași zi, după 5 1/2, fie luni, după ora 6? Voi fi foarte fericit să vă pot face vreun serviciu sau, în orice caz, să reiau conversația, atît de plăcută pentru mine, pe care am avut-o alaltăieri.

Al dumneavoastră prea devotat

P. VAN TIEGHEM

Paris (1) sîmbătă 6 1/2
S 75 X 16/29 S. 114
Mon cher collègue
Je suis désolé de vous avoir manqué -
de dix minutes! - d'autant plus que
je vous aurai ramené tout de suite, de
de vos beaux volumes, vous la mettez de
Gamber, de vos bombes que ne
petite fille a vue une jûe en riant, et d'ab.
- vos! Je les aime bien si affreusement
Voulez-vous venir soit demain matin
dimanche entre 10 h et 11 1/2, soit lundi
midi de même jour après 5 1/2, soit
après 6 h? Je vous prie de m'en dire
votre sens, et de tout ce que vous
consentirez si possible pour moi, que vous avez
en tout lieu d'être
Votre bien dévoué
P. Van Tieghem

CRONICA EDIȚIILOR

REEDITAREA UNEI INTERESANTE OPERE DIN ISTORIOGRAFIA SECOLULUI AL XVIII-lea*

CONCEPUTĂ CA PARTE FINALĂ dintr-o amplă sinteză ce ar fi îmbrățișat istoria poporului român de la începuturi, ca o consemnare mereu înfrumusețată a faptelor unui principe atras de chemările ostentației, cronica atribuită lui Alexandru Amiras, slujitor al principilor îndelung evocată în scriere — Mihai Racoviță și Grigore Ghica — a văzut lumina tiparului datorită lui Mihail Kogălniceanu și, tradusă în neogreacă, a circulat nu numai în cultura vecină, ci a fost comentată și la Paris. Fie numai acest destin și cronica tot ar fi meritat să fie reluată. Or, cu prilejul reeditării, o seamă întreagă de probleme au fost altfel rezolvate decât în prima ediție, și noile concluzii aruncă o lumină vie asupra unei importante etape din dezvoltarea istoriografiei române.

Profesorul Dan Simonescu a studiat manuscrisele cronicii, mai multe decât cele cunoscute lui Kogălniceanu, a stabilit stema lor și a elucidat definitiv câteva chestiuni esențiale: cine a fost autorul, cînd a compus cronica, ce caracter are scrierea și ce loc ocupă printre marile compilații de cronici, despre care a vorbit Nicolae Iorga. Studiul introductiv la această ediție oferită cadrelor didactice și cercetăto-

* *Cronica anonimă a Moldovei 1661—1729 (Pseudo-Amiras)*. Studiu și ediție critică de Dan Simonescu, București, Editura Academiei RSR, 1975, 171 p. (Institutul de Istorie „N. Iorga”. *Cronicile medievale ale României*, IX.)

rilor (pentru că nu avem impresia că alte categorii de cititori au putut beneficia de cartea aceasta trasă în 1060 exemplare, și nici toți profesorii!) este un model de analiză și expunere filologică. Profesorul Dan Simonescu demonstrează că M. Kogălniceanu a avut la dispoziție un text ce face parte dintr-o grupă de texte defectuoase; manuscrisul s-a rătăcit și noul editor a reprodus un text mai bun, după confruntări, altul decât cel descris de Kogălniceanu, care publica, însă, alt text... Cît privește autorul cronicii, el nu este Amiras, citat,

este adevărat, în cursul expunerii, ci un cărturar român; argumentele încetățenite în istoriografie de Nicolae Iorga, care, de fapt, le preluase de la I. G. Sbiera, se dovedesc nefondate. Mai mult, odată lăsat în umbră slujitorul princiar, apare puternic în relief faptul că «acest boier, au. orul cronicii, criticînd dominația lui Racoviță, nu face altceva decât a răspunde celor două cronici racovițene: cea asociată cu cronica buhușenească și cea a lui Muste în veșniunea ei completă» (p. 22). Pe acest făgaș, analiza filologică exemplară a profesorului Dan Simonescu aruncă noi lumini asupra literaturii istorice din secolul XVIII, cu o puternică ascendență, față de alte literaturi ce prind vigoare în acest veac, și cu o vitalitate ce va amplifica scrierile pînă în momentul în care ele vor îmbrățișa noi coordonate la „Școala ardeleană” și la pașoptiști.

Așa cum apare ea în ediția Dan Simonescu, *Cronica anonimă a Moldovei, 1661—1729*, permite o

mai bună înțelegere a evoluției istoriografiei române. Editorul subliniază, în repetate rânduri, caracterul de cronică oficială al scrierii readuse la lumină; boierul care a elaborat cronica a dorit, în mod evident, să celebreze faptele lui Grigore Ghica. Pentru aceasta el a făcut apel la cronicile de familie, la tradiția orală, încă puternică, pentru ca, în partea finală, să reproducă propriile sale atestări, totul cu scopul de a glorifica pe principe. Evident, principele nu a fost un aventurier care a silit pe un condeier să-l nemurească; într-un atare caz, cu siguranță, elogiul nu ar mai fi văzut lumina tiparului sau ar fi intrat în altă categorie decât aceea a scrierilor istorice. Grigore Ghica, remarcă Dan Simonescu, a luat inițiativa pe care o repeta Nicolae Mavrocordat, anume de a realiza un corp de cronici care să refacă istoria de la începuturi îndepărtate sau apropiate și pînă în vremea sa; se pare, chiar, « că a vrut să tipărească istoria Moldovei » (p. 23). Comanda pe care a dat-o cărturarului, rămas, pentru noi, anonim, a fost de a duce la capăt o evoluție de mult începută și acum împlinită. Sigur că istoria nu se putea desprinde de o anume viziune partizană: dușmanii domnului sînt niște tilhari, iar slujitorii credincioși niște ființe care cunosc beatitudinea; dar anexarea acestui fragment la o amplă narațiune nu se putea să nu influențeze scrisul cărturarului angajat în această slujbă. Ceea ce vrem să subliniem, cu alte cuvinte, aici, este faptul că, după epoca brincovenescă, istoriografia română a intrat într-o nouă fază. « Cronicarul a început cu o prelucrare în spirit oficial a cronicii mai vechi 1661—1726 și a terminat cu cronica sa originală 1726—1729. Cronica s-a scris între 1726 și 1729; pentru acești ultimi trei ani cronicarul a scris paralel cu desfășurarea evenimentelor » (p. 25). De la mijlocul secolului XVII înainte, cronica se reîntoarce statornic spre începuturi, pentru a remodela istoria. O va remodela pentru a demonstra o ascendență ilustră, chemată în sprijinul luptei de independență, în acest caz istoria va insista asupra Antichității și se va impregna de spirit umanist; o va remodela pentru a demonstra vechimea unei « case », în acest caz, va sfîrși expunerea cu un elogiu adus « numelui bun » spre care a tins constant acea « casă ». Dar chiar dacă orizontul se va îngusta în

cazul istoriei partizane, nevoia de a celebra « numele bun » va face să conveargă numeroase fragmente din narațiuni cu istoriografia umanistă.

În acest sens, deosebit de semnificativă este explicația pe care o dă autorul atunci cînd vrea să sublinieze cum de a putut să învețe repede limba românească acest fanariot care nu știa « limba țării »: « ce poate că și limba latiniască, frincească ce le știia toate l-au deschis așa curund la limba moldoveniască » (pp. 125—126). Nu poate fi pus la îndoială că discuțiile îndelungate despre originea latină a limbii și a poporului român transformaseră adevărurile consemnate de istoricii umanisti în idei curente. De aceea în momentul în care este necesară o delimitare a teritoriilor între români și tătari, boierii orînduiți « scriu hotarul » pornind, firește, de la « hindichiul lui Traian, împăratul Rimului » (p. 97), deoarece « valul lui Traian » este o mărturie de necontestat pentru un popor care își susține drepturile, arătînd care au fost drepturile strămoșilor. Și tot de aceea, deși autorul nu folosește conceptul de « patrie » cu insistența cu care face apel la el cronicarul unui domn român, nu fanariot, Radu Greceanu, totuși el face o separare netă între « pămînteni » și suita sosită din Fanar a principelui, în repetate rânduri și extrem de grăitor, tocmai în locul în care vorbește despre sentimentele de grațitudine ale boierilor față de principele « soare » coborît din Istanbul. Cronicarul care face o distincție precisă între boierii cu boierii și cei fără boierii, cu sau fără funcții, arată că intraseră în slujba lui Ghica două categorii: « den boiarii săi ce vinisă den Țarigrad » și « den boiarii săi cei de țară » (p. 126).

Așa cum afirmă statornic Radu Greceanu și cronicarul anonim brincovenesc (mult mai cult și mai sistematic în expunere decât confratele său moldovean) meritele curții princiare sînt vădite de voința de a civiliza, prin școli, construcții, carte. Grigore Ghica, elogiât pentru calitățile lui de călăuză a colectivității, își dezvăluie calitățile mai ales datorită construcțiilor pe care le ridică și anume « școale de învățătura cărții, în oraș în Iaș, cu cheltuiala sa: școală eliniască, grecească, moldovenească, cu dascăli învățați. La care școale nu numai cei săraci, ce nu avea cu ce plăti învățătura, ce și feciorii boierilor celor mari și a mici, a tuturor, de obște, au eșit învățați și încă și dînt-alte țări copii săraci năzuia aicia la învățatură » (p. 141). Cîit privește construcțiile, este elogiată ridicarea mănăstirii „Frumoasa” unde au fost construite « case domnești pe furma casălor celor de la Țarigrad, că așa și meșteri de acia au adus » (fragment care explică și o serie de influențe orientale din arhitectura vremii); « și apa imbla den havuz pe piatră și o scoate în toată

grădina, care era cu fel de fel flori» (p. 143). Mai mult, «acestu Grigorie vodă au făcut și turnul cel naltu den poarta cia mare a curților domnești, precum se vede, și tocmisă într-insul și ceasornic, cu clopot mare ce bătia de să auzia peste tot țirgul, care nu puțină pomană era și aceasta, în zilele sale ș-au rămas pomană vecinică» (p. 125). Construcția vine aici în sprijinul noilor deziderate și timpul marcat de ceasornicul din turn, față de cel marcat de clopotul mănăstirilor indică trecerea de la timpul bisericli la timpul negustorului, cum a arătat, pentru istoria societăților occidentale, Jacques Le Goff.

Cronicarul va creiona portretul domnului ideal, pe care l-a sugerat a fi principele pe care-l slujește, constructor de școli și clădiri impunătoare: înțelept și bun, principele a oferit țării liniște și nu a secătuit-o, «că n-au căutat să strângă avere cu nedreptate, să facă multă agonisire, ce mai virtos s-au silit nume bun să-ș cîștige» (p. 125). Acest nume bun este celebrat de toți cărturarii epocii, fie că se situează în rîndurile scriitorilor umaniști, fie că slujesc o facțiune; «virtutea», «faima», «numele bun» călăuzesc pe principii ideali. Asemenea principii sînt în același timp distinși cărturari și, de aceea, scriitorul laudă peste tot această calitate — a dragostei de carte și înțelepciune —, pentru că o vede strălucind în portretul omului exemplar (așa cum ar fi și principele, dacă ar fi om desăvîrșit). Și o laudă chiar atunci cînd ar fi trebuit să fie precaut, întrucît vorbește despre un domnitor care ridicase armele împotriva împărăției, în timp ce patronul său se distingea tocmai prin preciziunea cu care își îndeplinea slujba, dînd dovezi continui de fidelitate; este vorba de Dimitrie Cantemir «om învățat... și era cinstit și lăudat de către toți» (p. 67).

Vorbînd despre precauție, ne gîndim la cei care aveau să citească cronica, boierii din preajma principelui și mai departe cei care și-ar fi copiat cronica. Nu credem cu editorul textului că domnii, de frică, «nu permiteau în cronici o relatare complet veridică a politicii lor externe. Cîte cronici n-au ajuns la Constantinopol, unde puteau fi cunoscute» (p. 9). Nu o atare precauție inutilă i-ar fi oprit pe cronicari să vorbească despre eforturile «de a scăpa de jugul otoman apropiindu-se de ruși», cît faptul că la acea dată Rusia era, încă, o putere îndepărtată, mai apropiată fiind polonezii, dar într-o stare de agitație, precis descrisă de cronicar, și austriei spre care multe nădejdi de alianță s-au îndreptat, după cum arată însăși autorul cronicii. Mai mult, numai o excesivă obediență față de principele funcționar al Porții, l-a putut face pe cronicar să acorde epitețe jignitoare boierilor care au dus tratative cu forțele habsburgice din Transilvania, sperînd într-un spri-

jin pentru eliberarea țării de sub dominația otomană, agravată de obediența fanariotă. Precauția luată față de principe și fideliu lui l-a îndemnat pe cronicar să descrie sumar executarea lui Cuza care făcuse «sfat cu nepriiatini» (p. 83); or, pentru sensul istoriei, nu trebuie uitat că acest Cuza a fost din familia acelui Cuza executat pentru conspirație de alt fanariot, la sfîrșitul secolului, și amîndoi dintre strămoșii domnitorului care a realizat unirea principatelor.

Cronica anonimă a Moldovei este un document extrem de interesant pentru istoria globală, aceea care urmărește reconstituirea vieții predecesorilor noștri. Ea atestă un stadiu în evoluția mentalităților, așa cum am încercat să arătăm, atunci cînd am semnalat o serie de apropieri ce pot fi operate cu alte cronici din epocă. Fără îndoială, orizontul este mult mai larg decît l-am întîlnit la cronicarii din secolul al XVII-lea; aici referirile la vecini sînt frecvente și chiar abundente: ni se vorbește despre călători englezi care străbăteau Europa (p. 148), despre atitudini și obiceiuri care caracterizează colectivități și popoare, precum tătării sau cazacii, despre tratative între Carol al XII-lea și turci care vădesc precaritatea alianțelor vremii, cînd aliații se suspectau reciproc (p. 71). Alteori, autorul intră chiar în amănunte, ca atunci cînd enumeră aliații lui Carol al XII-lea: «voevoda chiovșchii, mareșal Tarlo, voevoda Vișno-vețchi și Cărșin și alții». Scris aici cu litere mici, mai înainte cu majusculă, «voevoda chiovșchii» rămîne un mister pentru cititorul care se duce la indice și nu-l descoperă nicăieri, aflînd despre «Tarlo», tot acolo, că a fost «mareșal». În asemenea cazuri explicațiile editorului ar fi trebuit să ofere mai multe date.

Cronica aceasta va fi consultată cu folos și de istorici ai gîndirii care vor întîlni elogii ale înțelepciunii practice în paginile ei (p. 95) sau conturarea unui gen de providență partizană, aceea care sprijină întotdeauna pe domnul exemplar (p. 140); se poate vorbi și de o viziune pesimistă asupra lumii ce apare uneori (p. 92) și mai ales atunci cînd cărturarul cîntărește șansele de schimbare prefigurate de evenimente din prezentul imediat. Dar toate investigațiile, care se vor face, vor beneficia de munca pricepută și competentă a profesorului Dan Simonescu; editorul a ales textul cel mai bun din șapte variante, a înzestrat transcrierea textului de bază cu consemnarea variantelor, a adăugat un glosar limpede și un indice de nume util, precedînd cronica de un studiu introductiv ce elucidează paternitatea și celelalte probleme importante ale textului și constituie, prin modul în care este organizată expunerea, un model de desfășurare a cercetării și de comunicare a rezultatelor unei stringente analize filologice.

Alexandru DUȚU

CURIER

Hortensia PAPADAT-BENGESCU

Încă două poezii franceze

LA UN AN DUPĂ CE ÎȘI ÎNCEPUSE COLABORAREA la ziarul „La Politique”, trimițând diferite articole și însemnări — adică în 1913 —, Hortensia Papadat-Bengescu publicase poezia *La mer* în revista „Femina”, obținând la concursul ce se instituise premiul al doilea.

În 1919, deci cu șase ani mai târziu, scriitoarea a încredințat lui E. Lovinescu trei caiete cu versuri în care existau numeroase cicluri, printre care *Nocturne*, *Preludii*, *Fiori*, *Cintecul clipelor*, *Intermezzo* etc., din care în „Sburătorul” (1919—1920, anul I, vol. II, pag. 74) au fost publicate: *Le serpent vert* și *La main* (republicate în revista „Familia”, 1935, seria III, an II, nr. din 3 iunie, p. 23 și 24) împreună cu alte două poeme: *Chanson lassée* și *Êté sensuel*.

În 1920, în „Sburătorul” (nr. 49, pp. 325—326), mai apăruse, dealtfel, un foarte interesant poem, mai mult în proză de data aceasta, scris în limba română și intitulat *Cintare cernită* (cu supratitlul *Cintec de război*), unde scriitoarea își exprima oroarea față de nenorocirile aduse de măcelul pe care-l zăgrăvise altă de puternic în romanul *Balaurul*. Tot în „Sburătorul” (1926, anul IV, nr. 46, p. 1) fusese publicată o poezie dedicată fetei lui E. Lovinescu. Un poem în proză al scriitoarei, intitulat *O pasăre*, apăruse și în revista „Versuri și proză” (anul IV, nr. 11 în 1915). De asemenea, în „Revista Română” (1941) au fost publicate alte șase poezii împreună cu un articol al lui E. Lovinescu care găsea în versurile scriitoarei corespondențe și asemănări cu versurile Annei de Noailles¹.

¹ Despre poezia Hortensiei Papadat-Bengescu atrăsese atenția în mod deosebit F. Adlerca în capitolul dedicat marei scriitoare, în volumul

LE CHAPEAU

În general, poeziile Hortensiei Papadat-Bengescu, care au constituit permanent o evadare din munca sa de prozatoare, sînt inspirate din viața citadină, ele notînd stări sufletești, cîntînd florile grădinilor, balcoanele, mansardele, terasele și străzile orașelor pe care le-a cunoscut, obiectele de interior (clavirul, scrinul etc.), apoi peisajele marine pe care le-a cunoscut atît de bine, în anii trăiți la Constanța.

Ele atestă o latură a multiplului talent al scriitoarei, pe care cercetarea literară o va analiza pe larg, neîndoielnic, atunci cînd în seria Operelor va apare și volumul consacrat exclusiv poeziei.

Dedicînd și Hortensiei Papadat-Bengescu — pe care am cunoscut-o la cenacul „Sburătorul” și care mi-a acordat un interviu la locuința ei din Bulevardul Independenței nr. 165, — un capitol în volumul al doilea al lucrării mele Luminile oglinzilor, am stat de vorbă în lunile aprilie și mai ale acestui an cu Elena Stamatiați, cea mai mică dintre cele trei fete ale scriitoarei — și cu fiul ei, Dimi, profesor de limba italiană. Căuțind prin vechi arhive, dinșii au avut bunăvoința să-mi pună la dispoziție unele fotografii și poeme necunoscute încă marelui public.

Din aceste materiale — încredințez revistei „Manuscriptum” poemele și imaginile alăturate.

AL. RAICU

Mărturia unei generații (p. 203), ilustrat cu portrete de Marcel Iancu. Ulterior, poezia Hortensiei Papadat-Bengescu a fost comentată pe larg de Valeriu Ciobanu, în monografia dedicată scriitoarei, de Eugenia Tudor — între altele într-un amplu articol Pe marginea unui album inedit de poeme, publicat în „Contemporanul” —, și de I. Negoieșcu în „Viața Românească” nr. 3, din 1970, în care sînt publicate și traduceri ale lui Șt. A. Doinaș la poeziile Melancolie, Creație, Privirea și Tăcerea (I. Negoieșcu s-a aflat la un moment dat chiar în posesia unui caiet cu poezii, trimis de către Hortensia Papadat-Bengescu, în vederea unor eventuale tălmăciri). De asemenea, în volumul monografic al lui Const. Ciopraga (editura „Cartea Românească”, 1972) se poate întîlni, între alte ilustrații amplasate la sfîrșitul volumului, o reproducere a manuscrisului poemei *La ville*, datată 25 aprilie 1951 și aflată azi în colecția autorului.

*Ma main distraite a touché
Ce chiffon de velours gris
Que c'est donc un étrange objet
Informe et petit !*

*Et pourtant c'est un chapeau
Jusqu'à hier il était nouveau
Il sera ridicule demain
C'était un simple bonnet qui embottait le visage
Un peu de velours dans mes mains !
Sans plumes, sans rubans, sans velours ?
Quel petit objet inquiétant.
Ma main tremblante l'étreint pourtant
Je le portais
ces courtes heures
où tu m'amenaïs !*

— *Mon cœur tremble dans la main de l'oubli
Comme tremble dans ma main ce chapeau de velours gris !*

*Il n'a duré qu'une saison
Et dans ton cœur ma vision
Combien ?
Plus ou moins ?
Est elle déjà ce triste objet
Un vieux chiffon demandé ?
Quoi ? De notre amour rien ?
Ni ruban, ni plume, ni fleur ?
Oh ! Vieux casiers des modes passées
Casiers du cœur
Honte des oublis !
Melancolie !*

*C'était un chapeau de velours gris...
Je frémis
Il n'est plus de mode !
... L'amour a cessé ses exodes...
Pourtant !...
Je t'aime plus qu'hier aujourd'hui,
Plus demain qu'aujourd'hui
Toi même peut-être... !
Toi aussi...
— Ma main tremble sur
la main de l'Amour,
Comme tremble dans
ma main cette coiffure d'un jour !*

PĂLĂRIA

*Distrată mîna mi-a atins
Mătasea — acestei catifele
Ce într-un semn bizar, prelins,
Mai stăruie ca niște stele.*

*Și nu-i decît o pălărie
Ce pînă eri se-afla neatinsă.
Dar care mîine o să fie
Poate-o bonetă strîmbă, stinsă
Ce chipul va cuprinde-n lîină
Un pic de catifea în mînă !
Fără de panglică ori floare
Un lucru mic, neliniștit
În mînă-l voi aduce — uimit
Ținîndu-l strîns la înfînit
Și-n scurte clipe-l voi purta
Oriunde-o trece umbra ta.*

*Sub mîna-n tremur a uitării
Inima-mi bate, cum în mînă stă pălăria renunțării.*

*Ea n-a ținut decît o vară
În inima-ți ca o vioară
Cît ?
Mult, puțin ?
E-un lucru trist
Mătase veche de-alchimist.
De-a noastră dragoste nimic ?
Nici panglică, nici flori un pic ?
Rafturi de mode, prăbușite ?
Rafturi și-n inimă ivite,
Uitări căzute pe vecie —
Sfioasa mea melancolie !*

*Din catifea o pălărie
De o culoare cenușie...
Și-am tremurat călînd tot podul :
Iubirea-a acceptat exodul...
Și totuși, mult mai mult ca eri
Mi-ești dragă azi, în primăveri.
Și mai mult mîine decît azi.
Tu însăși, poate în extaz,
Tu de asemeni tremuri mînă
Pe mîna dragostei stăpîină,
Cum păru-mi tremură de-o zi
Cînd clipa aceasta se-auzi.*

HONTE!

*Lorsqu'il faudra que je m'en aille,
que cela soit vite fait
avec des gestes habiles, avec propreté !
et un peu... très peu de pitié.*

*Misère que la pitié des vivants
avant que l'on atteigne celle des cieux !
... Que cela soit vite fait, avec prudence et en secret.
S'en aller avec le moins possible de laideur
— et pourtant, ne pas faire peur aux bienaimés...*

*Se cacher humble, en quelque obscur lieu
non pas humide, non pas maudit —
Pourtant bien à l'abri de toutes paroles, d'après.*

*Paroles, telles une poignée de sable dans un désert infini.
Pauvres étincelles, vite éteintes
— pour qu'il fit encore plus nuit.
Non, nulles paroles d'après qui rongeraient l'âme
pire que le verne ronge la chair pourrie...*

*Partir, partir en fraude, honteusement.
Punie, pour n'avoir pas su retenir du souffle l'envol ému...
Horni, pour avoir cessé d'être un atome
de ce hasard sublime — la vie !
Opprobe, de n'être plus !*

•

RUȘINE!¹

*Iar când să plec va trebui
Să fie-ușor
Abia simțită
Cu gesturi fine, către-o zi
Cu-un pic de pietate urmărită.*

*Suspinul milei celor vii
— Nainte de-a atinge cerul
Să fie — ușor, de neștiut
Cu grijă de-a grăbi misterul.*

*Litanie cât mai puțină,
Ieșind, să nu se-nfricoșeze
Cei mie dragi, către lumină.*

*Ascunsă într-un loc ferit
De umezeală și blesteme
Nici-un cuvânt să nu mă cheme
În adăpostul tăinuit.*

*Cuvinte ca-ntr-un pumn nisipul
Dintr-un deșert necunoscut.
Biete scintei stinse pe chipul
Rămas cu-o încă noapte mut.*

*De nici un fel cuvinte pline
Ce-ar roade ca un vierme, crud.*

*Să pleci sfios și cu rușine
Că n-ai știut să-țiții suspinul
Când își ia zborul către sud.*

*Sătulă c-ai sfârșit atomul
Acestei mari bulboane, viața,
Vei suferi că și el, omul
Te-o ocări cu dimineața.*

(Versiunea românească: Al. RAICU)

¹ În volumul său monografic *H. P. Bengescu — la capitolul Încercări poetice*, Valeriu Ciobanu citează această poezie sub titlul *Testament*. În caietele aflate în prezent la Elena Stamatiate ea figurează cu titlul de aci, leit-motivul fiind ușor de depistat și din contextul versurilor.

FIȘIER BIBLIOGRAFIC

(1 ianuarie — 13 martie 1976)

A

ARGHEZI (Tudor)

Popescu-Cadem (Constantin) — *Recurs la biografia argheziană* (Documentar). „*Manuscriptum*“, anul VII, nr. 1(22)/1976, pp. 149—156.

ARICESCU (C.D.)

Rusu (M. N.) — *Inedite Aricescu* (Trei scrisori către Matheiu Ciocîrdia Matila). „*Săptămîna culturală a Capitalei*“, nr. 272, 1976, p. 3.

ARICESCU (Iulia)

Rusu (M. N.) — *Epistole din anii Independenței* (Scrisori către C. D. Aricescu și Matheiu Ciocîrdia Matila). „*Almanahul literar „76“*“, editat de Asociația Scriitorilor din București, 1975, pp. 97—102.

B

BIBESCU (Martha)

Berindei (M.) — *Din evocările Marthei Bibescu*. „*România literară*“, anul IX, nr. 5, joi 29, ianuarie 1976, pp. 20—21.

BJÖRSON (B.)

Liu (Nicolae) — *Corespondențe românești*. „*Manuscriptum*“, anul VII, nr. 1(22)/1976, pp. 166—168.

C

CANTEMIR (Dimitrie)

Slușanski (Dan) — *O altă predoslovie la Hronic*. [Text original latin cu traducere]. „*Manuscriptum*“, anul VII, nr. 1(22)/1976, pp. 17—27.

CARAGIALE (Mateiu I.)

Panaiteșcu (Dumitru D.) — *Agenda, Acta, Memoranda* (III). (Echivalențe românești de Ruxandra Mihăilă). „*Manuscriptum*“, anul VII, nr. 1(22)/1976, pp. 139—148.

CERNA (Panait)

Scurtu (Nicolae) — *Panait Cerna student*. Contribuții documentare. „*Tomis*“, anul XI martie 1976, nr. 1, p. 7.

D

DOSOFTEI

Mircea (Ion Radu) — *Domnii Țării Moldovei* — poem. „*Manuscriptum*“, anul VII, nr. 1(22)/1976, pp. 40—46.

E

EMINESCU (Mihai)

- Bucur (Marin) — « *Mișcînd din codri rîuri de popoare ...* ». Monolog dacic. „*Manuscriptum*“, anul VII, nr. 1(22)/1976, pp. 28—30.
- Panaiteanu (Dumitru D.) — *Reflecții ziaristice pe marginea istoriei contemporane* (texte transcrise de Perpessicius). „*Manuscriptum*“, anul VII, nr. 1(22)/1976, pp. 32—36.
- Vatamaniuc (Dumitru) — *Să fie Blajul vatra străbunilor lui Eminescu?* (Documentar). „*Manuscriptum*“, anul VII, nr. 1(22)/1976, pp. 127—138.
- Rîșcuța (Cantemir, dr.) — *Acesta este Eminescu!* (Expertiză antropologică la cel de-al cincilea portret; notă de Adriana Daia). „*Manuscriptum*“, anul VII, nr. 1(22)/1976, pp. 179—183.
- Bucur (Marin) — *Fragmente din poemul dramatic Decebal*. „*România literară*“, anul IX, nr. 12, joi 18 martie 1976, pp. 12—13.
- Stețcu (Nicolae Gr.) — *M. Eminescu la Roman* [Din raportul de revizor școlar]. „*Ateneu*“, anul 13, nr. 1(125), martie 1976, p. 4.

I

IBRĂILEANU (G.)

- Drăgan (Mihai) — *Un articol inedit*. „*România literară*“, anul IX, nr. 11, joi 11 martie 1976, pp. 12—13.

IBRĂILEANU (G.)

- Drăgan (Mihai) — *Ibrăileanu inedit* [Ofertă către Editura „Cultura națională“, pentru publicarea unei ediții critice a poeziilor lui Eminescu]. „*Cronica*“, anul XI, nr. 11 (528), vineri 12 martie 1976, p. 4.
- Bodinger (M.) — *Dedicații către G. Ibrăileanu*. „*România literară*“, anul IX, nr. 11, joi 11 martie 1976, p. 14.
- Kalustian (I.) — Două scrisori Ibrăileanu (*Ibrăileanu și obsesia Eminescu.*) „*Luceafărul*“, anul XIX, nr. 11, sîmbătă 13 martie 1976, p. 8.

IORGA (Nicolae)

- Lin (Nicolae) — « *Așa e rostul lumii ...* » — versuri; « *Legăți prin firele necăzute ale unui ideal comun ...* » articol. „*Manuscriptum*“, anul VII, nr. 1(22)/1976, pp. 115—121.
- Dejan (C.) — *Scrisori către C. Rădulescu-Codin*. „*Argeș*“, anul XI, nr. 1(103), februarie, 1976, p. 7.

M

MINULESCU (Ion)

- Rusu (M. N.) — *Un alban cu autografe*. (Versuri de actualitate, aprilie 1915). „*Orizont*“, nr. 45, 1975, p. 3.

N

NEGRUZZI (Costache)

- Leonte (Liviu) — *Un alt început pentru Aprodul Purice*. Fragment. „*Manuscriptum*“, anul VII, nr. 1(22)/1976, pp. 48—49.

P

PÂRVAN (Vasile)

- Scurtu (Nicolae) — *O inedită: Vasile Pârvan*. [Scrisoare către Igena Floru din 1922]. „*Amfiteatru*“, ianuarie 1976, anul XI, nr. 1(121), p. 2.

PETRESCU (Camil)

- Ichim (Florica) — *Ștefan cel Mare — scenariu literar*. „*Manuscriptum*“, anul VII, nr. 1(22) /1976, pp. 53—72.

PETRESCU (Cezar)

- Scurtu (Nicolae) — *Cezar Petrescu student* (Documentar). „*Universitatea comunistă*“, anul IX, nr. 28, februarie 1976, p. 9.

PUŞCARIU (Sextil)

Dejan (C.) — *Scrisori către C. Rădulescu-Codin*. „Argeş“, anul XI, nr. 1(103), februarie 1976, p. 7.

S

SADOVEANU (Ion Marin)

Oprişan (Ion) — *Deputatul ţărănimii — scene din zilele lui 1848*. „Manuscriptum“, anul VII, nr. 1(22)/1976, pp. 112—114.

SADOVEANU (Mihail)

Ciachir (Nicolae) — *Raportul nr. 1 din 2 ianuarie 1917, către Marele Cartier General*. „Manuscriptum“, anul VII, nr. 1(22)/1976, pp. 123—126.

Dejan (C.) — *Scrisori către C. Rădulescu-Codin*. „Argeş“, anul XI, nr. 1(103), februarie, 1976, p. 7.

SĂULESCU (Mihail)

Rusu (M. N.) — *Un album cu autografe* (Date noi despre poetul erou). „Orizont“, nr. 49, 1975, p. 3.

SORBUL (Mihail)

Rusu (M. N.) — *Un album cu autografe* (Epigramă din 4 martie 1915). „Orizont“, nr. 49, 1975, p. 3.

SPERBER (Alfred Margul)

Popa (Ioan I.) — *Scrisori new-yorkeze. În dialog cu Peter Neagoe*. „Manuscriptum“, anul VII, nr. 1(22)/1976, pp. 161—165.

STANCA (Radu)

Nadin (Mihai) — *Un episod din istoria Muşatinilor. Ochiul — fantasmă tragică în trei acte*. „Manuscriptum“, anul VII, nr. 1(22)/1976, pp. 75—103.

STANCU (Zaharia)

Rebreanu (Vasile) — *Un strălucit interlocutor: Zaharia Stancu* (interviu radiofonic realizat la Cluj în 1970). „Tribuna“, anul XX, nr. 5, 29 ianuarie 1976, p. 8; nr. 6, 5 februarie 1976, p. 4; nr. 7, 12 februarie 1976, p. 4; nr. 8, 19 februarie 1976, p. 13; nr. 10, 4 martie 1976, p. 8; nr. 11, 11 martie 1976, p. 8.

Ş

ŞINCAI (Gheorghe)

Hosu (Gh.) — *1796. Ancheta în contra lui Gheorghe Şincai acuzat de rebeliune* (Procesul-verbal al anchetei). „Vatra“, anul VI, nr. 1(58), 30 ianuarie 1976, p. 7; nr. 2, 20 februarie 1976, p. 6.

T

TĂSLĂUANU (Octavian)

Curticeanu (Mircea) — *Scrisori către Nicolae Iorga*. „Tribuna“, anul XX, nr. 6, 5 februarie 1976, p. 7.

TEODOREANU (Al. O.)

Scurtu (Nicolae) — *Testamentul lui Al. O. Teodoreanu (Păstorel)*. „Revista noastră“, anul V, nr. 31, 32, 33, ianuarie-martie 1976, Serie nouă, p. 492.

TOPÎRCEANU (George)

Rusu (M. N.) — *Topîrceanu inedit* (Scrisoare despre cartea Pirin-Planina, Iaşi, 1936). „Viaţa studentască“, nr. 12 (612), miercuri 24 martie 1976, p. 8.

V

VĂCĂRESCU (Iancu)

Rusu (M. N.) — *Un precursor al Unirii*. (Fragmente din manuscrisul necunoscut *Note asupra dreptului politic al Valahiei ...*). „Luceafărul“, nr. 4, 24 ianuarie 1976.

VIANU (Tudor)

Tundrea (Iulius) — *Un mare meșter al versului* — G. Coșbuc. (Conferință radiofonică). „*Manuscriptum*“, anul VII, nr. 1 (22)/1976, pp. 170—172.

VOICULESCU (Vasile)

Scurtu (Nicolae) — *Cîteva autografe Vasile Voiculescu*. „*Viața Buzăului*“, anul IX, 2023, 2 martie 1976, p. 6.

* * * Cernovodeanu (Paul) — *Variante autonome ale Războiului Troadei din cronografele de tip Danovici și circulația lor*. „*Revista de istorie și teorie literară*“, tom. 25, nr. 1, ianuarie-martie 1976, pp. 29—35.

* * * Onu (Liviu) — *Aspecte din tradiția manuscrisă a cronicii lui Ion Neculce* (Cu fotoreproduceri de acte și însemnări autografe ale copiștilor). „*Revista de istorie și teorie literară*“, tom. 25, nr. 1, ianuarie-martie 1976, pp. 84—101.

Iconografie

AUTOGRAFE: T. Arghezi (10); Dimitrie Cantemir (11); Luca I. Caragiale (104, 104—105, 112); G. Călinescu (38), teză la limba italiană (96, 97); Timotei Cipariu (75, 76); Mihai Codreanu (142); M. Eminescu (31, 32); G. Ibrăileanu (90, 91); N. Iorga (8,9); Emil Isac (132); Grigore Pișculescu (133); Liviu Rebreanu (53, 55); Mircea Rosetti (70); Al. T. Stamatiade (130); Paul Van Tieghem (173, 175); Elena Văcărescu (138, 139); Ion Voinescu II (115, 116, 118); Tudor Vianu (135).

FOTOGRAFII: V. Alecsandri — biroul din Miercești (123); Don Alfonso (33); Băile de la Mehadia — stampe de epocă (76, 77, 78); Dan Botta (43); Camee cu portretul unei împărătese romane — Caracal (40); Luca. I. Caragiale (98); Don Carlos (32); Casa cu *Fintina mare* — Pompei (39); Castelul lui Goethe de la Kockeburg (46); Castrul de la Drobeta (28); G. Călinescu (42, 92, 93, 156, 157); Cărți cu dedicații către N. Iorga (8—9); Timotei Cipariu (74); Copertă și pagină din albumul Bolintineanu (145); *Cronica anonimă a Moldovei* — coperta ediției îngrijite de Dan Simonescu, București, 1975 (176); „*Curierul de Iași*“ — frontispiciu (34), pagină de ziar (35); Ovid Densusianu (127); Vasile Demetrius cu Lucia, fiica sa (79); Vasile Demetrius (83); George Florescu (145); Catrine Florescu, născută Vlădoianu (145); Alex. Golescu (145); Grifon de bronz — Turnu Severin (41);

G. Ibrăileanu (88); Imagini de pe frontul războiului de independență (64, 65, 72); Isis — bust din tezaurul de sculpturi de la Tomis (19); Panait Istrati (hors texte); Mască dacică (15); Ion Minulescu — cameră de lucru (coperta IV); Ion Minulescu cu Claudia Millian (149); Ion Minulescu — acte (153); Teodor Minulescu, tatăl poetului — piatra tombală (148); Monedă romană (25); Mozaic de la Sarmisegetuza (14); Palatul Națiunilor din Geneva (171); Hortensia Papadat-Bengescu (179, 181); Paris — stampă (120); Liviu Rebreanu (49); La Rochefoucauld (101); Mircea Rosetti (70); Paul Van Tieghem (172); Elena Văcărescu (136); Ion Vinea (136); Vasile Vlădoianu (144, 145), verso-ul fotografiei aflate la B. A. R. și medalion din tabloul ce înfățișează adunarea deputaților din 1899 (146); Ion Voinescu II (115).

DESENE: *Burada* — Nicolae Iorga (coperta I); Caricatură Vasile Demetrius (85); *Marcel Iancu* — Ion Vinea (167); *Kukríniks*, ilustrație la *Doamna cu căfelul*, acuarela (62); *Michelangelo* — schiță (45); *Desiderio Monsu*, oăstel spaniol (29); *Rilke* — schiță (47); *V. I. Surikov*, *Cu trăsura prin ploaie* (57); *Octav Sulușiu* — Ion Minulescu (154); *I. Șikșin*, *Lacul*, acvaforte (60).

N.B. Mulțumim și pe această cale familiei Minulescu pentru bunăvoința cu care ne-a înlesnit fotografierea ultimei locuințe a poetului.

Creșterea colecțiilor

(1 ianuarie — 13 martie 1976)

BIBLIOTECA CENTRALĂ DE STAT

Cărți cu autograf:

BASSARABESCU, I. A. — *Un om în toată firea*, București, Ed. „Socec”, 1927; BRĂTESCU VOINEȘTI, Ioan Al. — *În slujba păcii*, București, Ed. „Cartea Românească”, f.a. (cu autograf și dedicație către Alex. Teodoreanu); CISEK, Oscar Walter — *Am neuen Ufer*, București, ESPLA, 1956; DAVIDESCU N. — *Roma*, București, Ed. „Fundatia pentru literatură și artă”, 1936; — *Evul mediu*, București, Ed. „Fundatia pentru literatură și artă”, 1937; GREGORIAN, George — *La poarta din urmă*, Ed. „Fundatia pentru literatură și artă”, 1934; SPERBER, Alfred Margul — *Geheimnis und Versicht*, Cernăuți, Ed. „Literaria”, 1939; — *Ausblick und Rückschau*, Bukarest, „Staatsverlag für Kunst und Literatur”, 1955.

Viorica SECĂRESCU

Muzeul de Literatură al Moldovei Iași

Manuscrise:

* * * *Alexandria* (manuscris de la începutul secolului XVIII)
PETRESCU, Cezar — *Luceafărul sau Romanul lui Eminescu* (roman)
PETRESCU, Cezar și BONDI, Dinu — *1907* (scenariu de film).

Correspondență:

T. Arghezi, Octav Băncilă, Lucian Blaga, Cezar Petrescu, G. Topîrceanu.

Reviste:

„Foiește pentru minte, inimă și literatură” (colecție pe anul 1848)
„Steaua Dunării” (colecție pe anul 1859)

„Foiește de istorie și literatură” editată de B.P. Hasdeu (Iași, 1860)

D. VACARIU

Muzeul Literaturii Române

Manuscrise:

BOTTA, Dan: *Despre valoarea universală a limbii franceze* (eseu), *Însemnările lui Malte Laurids Brigge* — traducere din Rainer Maria Rilke, *Troienele de Euripide* — traducere (dactilogramă cu corecturi și note manuscrise), variante manuscrise la poeziile din volumul *Eulalii*.

MANIU, Adrian: *Cintec de noapte la mare*, *Moment romantic*, *Cintec de primăvară*, *Cintecul înserării*, *Elegie*, *La o ramură*, *Asemănări* — poezii, *Mesterul*, *Lupii de aramă*, *Fata din dafin* (în colaborare cu Scarlat FRODA), *Dinu Păturică* (în colaborare cu Ion PILLĂT) — piese de teatru (dactilograme cu intervenții manuscrise).

VOICULESCU, Vasile: *Ultimele sonete închipuite ale lui Shakespeare* — poezii, *Perna de puf*, *Un caracter* — povestiri.

Correspondență:

Ion Barbu, Dan Botta, Mircea Eliade, Ionel Teodoreanu, Alice Voinescu.

Fotografii:

Titu Maiorescu, Iacob Negruzzi, Ioan Slavici (într-un album provenind din arhiva familiei Negruzzi), Dan Botta (fotografii de familie), Adrian Maniu (fotografii de familie).

Obiecte de artă:

Tablou cu portretele membrilor cnaclului M. Dragomirescu desenate de ISER, însoțite de epigrame ale lui Cincinat PAVELESCU.
Dan Botta — bust de Mihaela PETRAȘCU.

Octaviana MIHĂILESCU

THE PRESENT ISSUE OF the review „Manuscriptum“ is devoted to the relationship so topical in our culture, between the idea of national and universal. However what we mean is not a debate on a theoretical plane, but a genuine demonstration of facts.

We present several outstanding original translations from the universal literary patrimony, translations made by great Romanian writers.

Experience has long demonstrated that this was the only way possible. The brilliant expressions of universal literature can only become ours, can exist for us as such values, only if they pass through the interpretative filter of national values. The mediocre translator, without a literary calling, can never reach the height of Shakespeare, but pulls down Shakespeare to his own level, thus making another, reverse miracle; that is creating a scrap Hamlet. Unfortunately, such translators did exist here in great contingents and destroyed thousands upon thousands of pages of genius. In this very issue we find in Claudia Dimiu's comments — in the article on the translation of Czekhow's *Three sisters* by Rebreanu — the words full of indignation of a reader in 1912 who had 'demanded' the « creation of a league of literary masterpiece protection against Romanian translators ».

That is why, beginning with Eminescu, the great Romanian

LE PRÉSENT NUMÉRO DE la revue „Manuscriptum“ est dédié à la relation, tellement actuelle dans notre culture, entre l'idée de national et celle d'universel. Il n'y est pas question d'une discussion théorique, mais d'une démonstration illustrative. On y présente quelques traductions inédites, révélatrices, du patrimoine littéraire universel, traductions faites par de grands écrivains roumains.

L'expérience a démontré depuis longtemps déjà qu'une autre voie ne serait pas possible. Les expressions brillantes de la littérature universelle ne peuvent devenir nôtres et ne peuvent exister pour nous en tant que valeurs, que passées par le filtre interprétatif des valeurs nationales. Le traducteur médiocre et sans vocation artistique ne s'élève pas jusqu'à Shakespeare, mais fait baisser Shakespeare jusqu'à lui, réalisant de cette façon le miracle inverse d'un Hamlet — maculature. Malheureusement il y a eu beaucoup de ces « traducteurs » chez nous qui ont profané des milliers et des milliers de pages géniales. De ce numéro même, du commentaire de Claudia Dimiu à propos de la version Rebreanu des *Trois sœurs* de Tchekoff, j'ai retenu la protestation de la voix indignée d'un lecteur de 1912, qui demandait la constitution d'une « ligue destinée à protéger les chefs-d'œuvre littéraires contre les traducteurs roumains. »

C'est pourquoi, à partir d'Eminescu, nos grands écrivains ont compris que leur mission ne pouvait pas se limiter à la création de leurs propres œuvres,

DIE VORLIEGENDE Nummer der Zeitschrift „Manuscriptum“ ist der in unserer Kultur so aktuellen Beziehung zwischen national und universal gewidmet. Es handelt sich aber nicht um eine theoretische Auseinandersetzung, sondern um eine anschauliche Darstellung. Die Zeitschrift bringt einige aufschlussreiche Übersetzungen aus der Weltliteratur, die grossen rumänischen Schriftstellern zu verdanken sind.

Die Erfahrung bewies, dass es gar keinen anderen Weg gibt. Die grossen Werke der Weltliteratur können wir nur dann in unseren Besitz überführen, wenn wir sie durch das Prisma der nationalen Werte interpretieren. Der mittelmässige Übersetzer, dem der Sinn für das Künstlerische abgeht, kann nicht das Niveau eines Shakespeare erreichen, sondern er wird ihn auf sein eigenes Niveau herabdrücken und so das Wunder eines Makulatur-Hamlet bieten. Solche « Übersetzer » gab es leider viele bei uns, und sie profanierten Tausende von Seiten genialer Werke. Gerade in dieser Nummer gibt es in der Interpretation von Claudia Dimiu zu Rebreanu Übersetzung der Drei Schwestern von Tschechow eine bezeichnende Stelle: ein empörter Leser forderte 1912 die Gründung « eines Verbandes, um die Meisterwerke der Literatur vor den rumänischen Übersetzern zu schützen ».

Schon seit Eminescu erkannten unsere grossen Schriftsteller,

НАСТОЯЩИЙ НОМЕР ЖУРНАЛА « Manuscriptum » посвящен весьма актуальной связи между национальным и универсальным в нашей культуре. Речь идет не о теоретическом обсуждении, а о конкретном доказательстве. В номере представлено несколько образцовых неопубликованных переводов из мирового литературного сокровища, сделанных выдающимися румынскими писателями.

Опыт доказал ещё давно, что другой пути нет. Прекрасные изречения мировой литературы не могут стать нашими, их надо процедить через фильтр своих национальных ценностей. Посредственный и бесталанный переводчик, будучи лишенный художественного вкуса, не достигает вершин Шекспира, а принижает этого до своего уровня. Таким образом, в их интерпретации, Гамлет становится заурядным героем. Таких « переводчиков », к сожалению, было у нас много. Они испортили тысячи и тысячи гениальных страниц. В этом же номере можно отметить, в комментарии Клаудии Димью к переводу Ребрану *Трёх сестер* Чехова, упоминание о возмущенном читателе 1912 г., который требовал создания « лиги защиты шедевров мировой литературы от румынских переводчиков ».

Вот почему, ещё с времён Еминеску, наши выдающиеся писатели поняли, что их задача

writers realized that their mission was not only to create original works, but, being alone able to re-render the high value of the most remarkable literary creations of other nations, to present them to our reading public. If we were to draw up a history of Romanian translations worthy to be included in an anthology, we could note that for about a century there has been here an undeniable blending between the national and universal spirit. Eminescu, Caragiale, Macedonski, Coşbuc, Goga, Sadoveanu, Arghezi, Blaga, Ion Barbu, Al. Philippide, Tudor Vianu, Vladimir Streinu, then an impressive number of poets and writers, whose literary evolution comes after August 23, 1944, must be mentioned in this domain of artistic creation.

In the section Romanian Equivalents — introduced by the pertinent notes of Al. Philippide about translations — the present issue of „Manuscriptum“ produces several surprises. Having had the contribution of some passionate manuscript analysts, it carries a number of original translations by some of our great writers: George Călinescu, Dan Botta, and last, but not least — what is the greatest of all surprises: Liviu Rebreanu — translator of Czechow's Three sisters. We follow in the wake of a Romanian spiritual journey from Ovid to Czechow and from him on.

University, prof. dr. Edgar PAPU

puisqu'ils étaient les seuls en mesure de conserver le caractère de grandes valeurs aux œuvres géniales d'au delà de nos frontières, soumises à leur interprétation et présentées à notre public. Si l'on faisait une histoire des traductions roumaines dignes de figurer dans une anthologie, on verrait que, depuis un siècle presque, dans cette direction existe chez nous une indéniable fraternité entre l'esprit national et l'esprit universel. Eminescu, Caragiale, Macedonski, Coşbuc, Goga, Sadoveanu, Arghezi, Blaga, Ion Barbu, Al. Philippide, Tudor Vianu, Vladimir Streinu, puis toute une suite de poètes et d'écrivains, qui se sont imposés à notre attention après le 23 Août, méritent tous d'y être mentionnés.

Le présent numéro de „Manuscriptum“, dans la rubrique *Equivalences roumaines*, ayant en tête les notes pertinentes sur les traductions du maître Al. Philippide, nous apporte une série de belles surprises. Par le concours de quelques assidus et passionnés fouilleurs de manuscrits, ce numéro publie une série de traductions inédites, réalisées par certains de nos grands écrivains: G. Călinescu, Dan Botta et, enfin — ce qui constitue la grande révélation de cette série de surprise — Liviu Rebreanu traducteur des *Trois sœurs* de Tchekoff. On y assiste à une incursion spirituelle roumaine, ignorée jusqu'à présent, d'Ovide jusqu'à Tchekoff, et plus loin encore.

Prof. univ. Edgar PAPU

dass sie nicht nur die Aufgabe haben, Originalwerke zu schaffen, sondern auch diejenige, unserem Publikum die genialen Werke des Auslands in ebenbürtiger Form vorzustellen. Wenn wir eine Anthologie der rumänischen Übersetzungen zusammenstellten, so kämen wir zur Schlussfolgerung, dass es seit fast einem Jahrhundert eine Synthese zwischen National- und Universalcharakter gibt. Eminescu, Caragiale, Macedonski, Coșbuc, Goga, Sadoveanu, Argezi, Blaga, Ion Barbu, Al. Philippide, Tudor Vianu, Vladimir Streinu, dann eine ganze Reihe von Dichtern und Schriftstellern, die nach dem 23. August 1944 bekannt wurden, verdienen es, hier erwähnt zu werden.

Die vorliegende Nummer bietet eine Reihe von Überraschungen und interessante Anmerkungen des Dichters Al. Philippide zu diesem Thema. Im Ergebnis von eingehenden Manuskript-Forschungen veröffentlicht die Zeitschrift eine Reihe von unbekannten Übersetzungen aus der Feder unserer grossen Schriftsteller: G. Călinescu, Dan Botta und schliesslich — die grösste Überraschung — Liviu Rebreanu als Übersetzer der Drei Schwestern von Tschechow. Es ist eine bisher vernachlässigte rumänische geistige Reise, von Ovid bis Tschechow, und noch mehr.

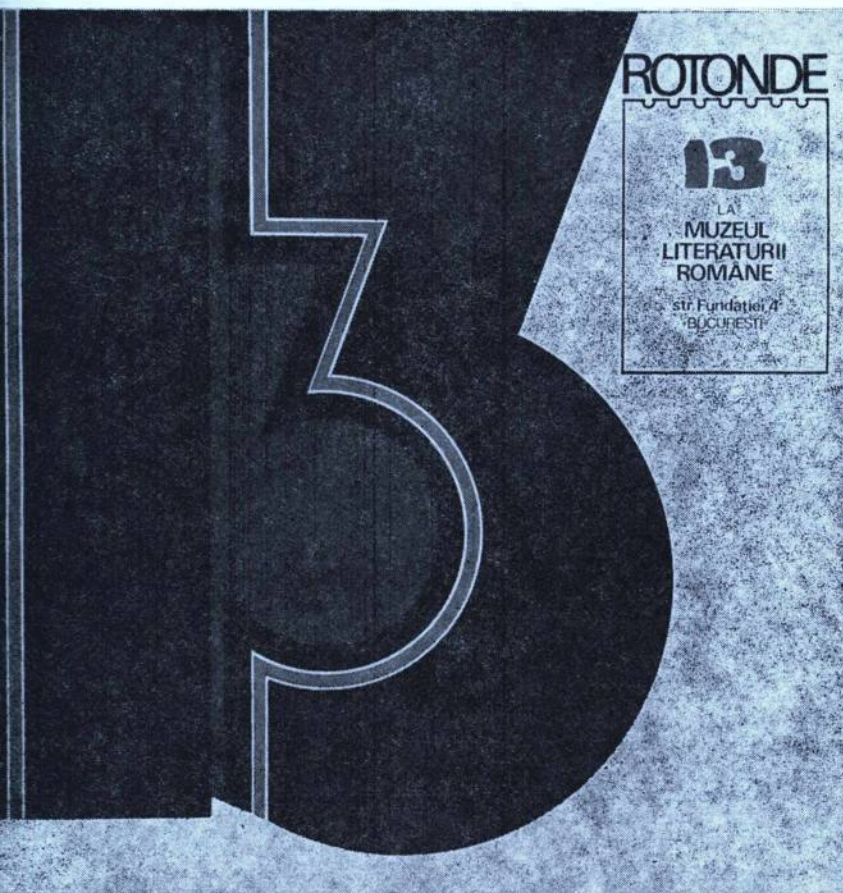
Prof. dr. habil Edgar PAPU

не должна ограничиваться лишь созданием оригинальных произведений. Только они в состоянии сохранить ценность гениальных творений мировой литературы в их передачи на румынский язык. Если составили бы историю румынских переводов, достойных занять место в хрестоматии, то можно прийти к выводу о том, что почти на протяжении столетия, существует бесспорная связь между национальным и универсальным. Еминеску, Караджиале, Мачедонский, Кошбук, Гога, Садовяну, Аргежи, Блага, Ион Барбу, Ал. Филиппиде, Тудор Виану, Владимир Стреину, а затем целая плеяда поэтов и писателей, которая стала известной после 23 Августа, заслуживает внимания.

Отдел Румынские эквиваленты данного номера «Manuscriptum», начиная с авторитетных заметок о переводах мастера слова Ал. Филиппиде, открывает нам приятные сюрпризы. При содействии нескольких трудолюбивых и страстных исследователей рукописей в данном отделе содержится ряд неизданных переводов, сделанных некоторыми выдающимися нашими писателями: Дж. Кэлинеску, Дан Ботта и, наконец, самый интересный сюрприз, Ливио Ребрану как переводчик пьесы *Три сестры* Чехова. Перед нами пройденный духовный путь, начиная с Овидия до Чехова и дальше.

Проф. др. доцент ЕДГАР ПАПУ

Un nou titlu în atenția dumneavoastră

BIBLIOTECA
„MANUSCRIPTUM“
a
MUZEULUI
LITERATURII
ROMÂNE

13 existențe
în
52
de mărturii

- Slavici, Macedonski, Iorga în momentele cruciale ale existenței lor
- Cenaclul „Sburătorul“ își revendică eroii: E. Lovinescu, Ion Barbu, Camil Petrescu
- De la caișii lui Ionel Teodoreanu... la „Mărțișorul“ lui Tudor Arghezi
- G. Călinescu—spectacolul lumii și bufonada înțeleptului
- Înțelesurile vieții la: B. Fundoianu, M. R. Paraschivescu, T. Vianu
- O vis comica a literaturii noastre... Tudor Mușatescu

Atmosferă minulesciană. Ultima locuință a poetului din Boulevardul Gh. Marinescu nr. 19.

Fotoreproduceri: Magdalena BUZĂ

Retuș foto: Florica PRICIU

«Briza care umflă pînza corăbiei, uraganul care dezrădăcinează copaci sunt părți numai din energia pe cari Soarele a trimis-o pămîntului sub formă de unde de eter.»

Mihai EMINESCU

«Die erste bedeutende Wirkung des Humanismus ist bei einem „mittelalterlichen“ Schriftsteller zu konstatieren: Rabelais...»

Paul ZARIFOPOL

«...cultura nu este o voluptate de bibliotecar pierdut între tomuri, ci o stimulare a vieții condensată în cărți.»

G. CĂLINESCU

Considerațiile științifice ale lui Eminescu, însemnările despre renaștere ale lui Paul Zarifopol, ca și conferința despre Rabelais a lui G. Călinescu fac parte din sumarul numărului viitor consacrat problemelor umanismului, sumar din care mai spicuim:

- Versuri latinești de Nicolaus OLAHUS;
- Titu MAIORESCU — AFORISME;
- H. P. BENGESCU — Poezii ocazionale;
- O autobiografie a lui Al. PETŢI.

lată-mi casa!

Întoarce doar butonul electric din perete
Și-mprieteneste-ți ochii cu tot ce poți vedea -
Căci casa mea e-ntreagă, de-acum, și casa ta!

(Ion MINULESCU –
Elegie domestică)

